

TEZKİRETÜ'S-SÂLIKÎN
VE
RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN
(AZİZ MAHMÛD HÛDÂYÎ MENÂKİBNÂMESİ)

METİN-İNCELEME-SÖZLÜK-DİZİN

Müellif

Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî

Hazırlayan

Muhammet H. Cankurt

Ankara 2021

TEZKİRETÜ'S-SÂLIKÎN RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN (AZÎZ MAHMÛD HÛDÂYÎ MENÂKİBNÂMESİ)

Müellif: Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî

Editör: Doç. Dr. Muhittin Turan

Hazırlayan: Muhammet H. Cankurt

ISBN : 978-975-17-4684-9

Basım Tarihi : Aralık 2021

© Copyright 2021,

BERİKAN OFSET MATBAA SERTİFİKA NO: 47109

Genel Yayın Yönetmeni : Ahmet Deniz AĞCA

Sayfa Düzeni-Kapak Tasarım : Nurhan AY

Baskı & Cilt : Berikan Ofset Matbaa

Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70

Gersan-Y.Mahalle/ANKARA

Matbaa Sertifika No: 47109

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR YAYINLARI-24

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

YAYIN KOMİSYONU

Mustafa DOĞAN: İl Kültür ve Turizm Müdürü
Mümin BERK: Müdür Yardımcısı
Çağatay VAN: İl Halk Kütüphanesi Müdürü
Ebru SERT: Folklor Araştırmacısı
Ömer OK: Ar-Ge Sorumlusu

AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Taşpazar Mah. Kadioğlu Sok. No.1

68100 AKSARAY

Tel: 0 382 213 24 74

Fax: 0 382 212 35 63

e-mail: iktm68@ktb.gov.tr

www.aksarayktb.gov.tr

Bu yayın Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır. Kitabın telif hakları yazara ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne aittir.

*Rahmetli hocam
Dr. Yasemin Ertek Morkoç'a ithafen...*

Muhammet H. Cankurt

1979 yılında Aksaray’da doğdu. İlk ve ortaöğretimini Aksaray’da tamamladıktan sonra 1998 senesinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lisans eğitimine başladı. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında 2011’de başladığı yüksek lisans eğitimini Mart 2014’te tamamlayarak bilim uzmanı oldu. Ağustos 2014’te Türkiye’nin Tunus Büyükelçiliği bünyesinde Araplara Türkçe öğretmekle görevlendirildi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında doktora eğitimini sürdüren yazarın Eski Türk edebiyatı, Türkçe öğretimi, Türkoloji ve Türk kültürü alanında, ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleleri ile dört kitabı bulunmaktadır.

Kitaplar:

Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve “Miftâhu’s-Sa’âde” Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-11, Birinci Baskı, Ankara 2015.

Mehmet Akif Ersoy “Kocakarı ile Ömer” (İnceleme-Piyes), (Ahmet Kuşsan’la beraber), Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya 2019.

Peygamber Aşkının Zirvesi Miftâhu’s-Sa’âde (Mutluluk Anahtarı)-Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi-Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-25, 1. Baskı, Ankara 2021.

Tuhfetü'l-İhvân (Dostlara Armağan) Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü-Vardarlı Abdülhâdî Efendi (Prof. Dr. Âdem Ceyhan'la beraber), Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları-26, 1. Baskı, Ankara 2021.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	ix
SUNUŞ.....	xi
ÖN SÖZ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xvi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
AKSARAYLI SEYYİD HASAN RIZÂ YÎ'NİN HAYATI VE	
ESERLERİ	1
1. Hayatı	1
2. Üslubu ve Eserleri.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	19
TEZKİRETÜ'S-SÂLİKÎN VE RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN	
(MENÂKIB-I HAZRET-İ HÜDÂ YÎ) HAKKINDA.....	19
SONUÇ.....	97
Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar	100
Çeviri Yazı Alfabeti.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METİN	103
TEZKİRETÜ'S-SÂLIKÎN RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN (MENÂKIB-I HAZRET-İ HÜDÂYÎ)	103
SÖZLÜK	231
KAYNAKÇA.....	271
EKLER.....	285
ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	291

TAKDİM

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Aksaray, Selçuklulara ikinci başkent olduğu dönemden beri önemini korumuş, siyasi bir merkez olması yanında tasavvufi ve kültürel yönüyle de canlılığını muhafaza etmiş saygın şehirlerden biridir. Dârü'z-Zafer (Zafer Yurdu), Dârü's-Sülehâ (Salihler Yurdu), Kubbetü'l-İslâm (İslam'ın Kubbesi) gibi şeref dolu sıfatlarla anılan Aksaray'ın en dikkate değer özelliklerinden birisi de tarihimizde ve edebiyatımızda adından sıkça söz ettiren birçok mümtaz şahsiyeti yetiştirmesidir.

Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan, Kerimüddîn Mahmûd Aksarâyî, Seyf-i Fergânî, Aksaraylı İsa, Taptuk Emre, Yunus Emre, Molla Fenârî, Hamidüddîn-i Aksarâyî (Somuncu Baba), Hacı Bayrâm-ı Velî, Cemâleddîn-i Aksarâyî, Cemâl Halvetî, Cemâleddîn İshak Karamanî, Pîrî Mehmed Paşa, Zenbilli Ali Efendi, Aziz Mahmûd Hüdâyî, Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî gibi sayılamayacak kadar birçok kıymetli insanın Aksaray'la irtibatını kaynaklarımız zikretmektedir. Sözü edilen Türk-İslam büyüklerinin bir kısmı Aksaray'da doğmuş, hayatlarının önemli bir kısmını Aksaray'da geçirmiş ya da bazı vesilelerle Aksaray'da bulunmuşlardır.

Büyükler: “Şerefü'l-mekânı bi'l-mekân.” yani “Makamların şeref ve izzeti oturanlarla kaimdir.” derler. Mezkur şahsiyetler de Aksaray'a şeref ve izzet vermişler, Türk-İslam medeniyetinin kök salmasında ve tekamülünde büyük katkılar sunmuşlardır. Dinimize, milletimize, kültürümüze, tarihimize ve edebiyatımıza şeref sunmuş büyüklerimizi yeni nesillere tanıtarak

onlara vefa borcumuzu ödemeyi bizler de şeref bilmeliyiz diye düşünüyorum.

Aksaray'ın 17. yüzyılda yetiştirdiği âlim ve mutasavvıf şairlerden biri de Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî'dir. Bu manevî büyüğümüz, hayatının önemli bir kısmını şehrimizde geçirmiş; Osmanlı'nın farklı coğrafyalarında kadılık mesleğiyle iştigal etmiştir. Doğduğu Koçhisar'ın Aksaray'a bağlı bir kasaba olması cihetiyle Aksaraylı manevî önderler arasında saydığımız meşhur mutasavvıf Aziz Mahmûd Hüdâyî'ye bağlı samimi kişiliği, Rızâyî'nin en önemli niteliğidir. Elinizdeki eser de Aksaraylı mutasavvıf Rızâyî'nin şeyhi Hüdâyî etrafında oluşan anekdotlardan hareketle kaleme aldığı bir eserdir. Eserde Hüdâyî merkezli içerik yanında Aksaraylı Rızâyî'nin hayatına ve yakın çevresine ait birçok bilgiye erişmekteyiz.

Aksaraylı sufi şair Rızâyî'ye ait bu eseri kültürümüze ve edebiyatımıza kazandıran Sayın Muhammet H. Cankurt'a ve eseri yayınlarak faydalı bir hizmete katkı sağlamış İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze teşekkür ediyorum.

Hamza AYDOĞDU

Aksaray Valisi

SUNUŞ

Aksaray Şehri Selçuklular, Eratnalılar, Karamanoğulları ve son olarak da Osmanlı Devleti gibi birçok beylik ve devlet zamanında dinî, tasavvufî ve siyasî bir misyon yüklenmiş mühim ilim ve kültür merkezlerindedir. Selçukluların ikinci siyasî merkezi olması, Mevlânâ evkâfından sayılması, Somuncu Baba ve onun vefatıyla yerine geçen Hacı Bayrâm-ı Veli ve halifesi Yusuf Hakîkî Baba'nın öncülüğündeki Bayrâmîlik merkezlerinden addedilmesi, Celvetî Piri Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin doğduğu Koçhisar'ı hududunda bulundurması ve Osmanlı vezirlerinin büyüklerinden Pîrî Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemâli Efendi'nin memleketi olması hasebiyle tarihimizde ve kültürümüzde adından sıklıkla söz ettirmiş bir Őehirdir.

Bazı tarihi ve tasavvufî kaynaklar Aksaray'ı 17. yüzyılın Celvetî merkezlerinin en önemlilerinden sayarlar. Celvetî tarikatının kurucusu Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin ve onun sadık bağlılarından Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî'nin memleketi olması, bahsedilen tarikatın Aksaray'da vücut bulmasında Şüphesiz en büyük âmildir. Yayınladığımız bu eserin muhtevası işte bu konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Seyyid Hasan Rızâyî, 1599 yılında bugün de aynı isimle anılan Sofular Mahallesi'nde doğmuştur. Aynı mahallede Şu anda da faaliyette olan Rıza Hasan Camii'ni de inşa eden kişidir. Osmanlı'nın birçok Şehrinde ya da beldesinde kadılık yapmıştır. 17. yüzyılın mutasavvif Őairlerindedir. Farklı türlerde on beşin üzerinde eser kaleme almıştır. "Tezkiretü's-Sâlikîn" veya "Aziz Mahmûd Hüdâyî Menâkıbnâmesi" adlarıyla anılan bu eseri Şairin hayatına, Aksaray'daki yaşamına, kadılık mesleğindeki maceralarına, tasavvufî ve edebî kişiliğine ve eserlerine dair mü-

him bilgileri ihtiva eder. Eser, Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetî halifeleri hakkında önemli veriler sunmakta, Hüdâyî hakkında bugün de devam eden birçok tartışmaya ışık tutmaktadır. Hüdâyî'nin Aksaray livasına bağlı Koçhisar'da doğduğu ve ilk eğitimini Aksaray medreselerinde aldığı, Hüdâyî'nin hayatına dair önemli bilgilerdir. Bizzat Hüdâyî'nin müridi tarafından yazılması eseri önemli kılmaktadır. Eser, 17. yüzyılın tasavvufî ve edebî hayatı hakkında bilgiler ihtiva etmekle beraber, 17. yüzyıl Aksaray'ındaki tasavvufî yaşama dair bazı ipuçları da barındırmaktadır. Eserde şair ve yazar Rızâyî'nin edebî kimliği de kendini hissettirmektedir.

Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak şehrimizin tarihinden gelen zenginliğini geniş kitlelere ulaştır-
mak amacıyla elinizdeki eseri ülkemizin ve ilimizin kültür haya-
tına sunuyoruz. Daha önce Aksaraylı Rızâyî'nin hayatı, sanatı ve
eserleri konusunda bir yayınlamış olmuştuk. Bu eser ise hem
Rızâyî merkezli çalışmaların hem de yapmış olduğumuz diğer
kültürel yayın faaliyetlerimizin devamı mahiyetindedir. Ümi-
dimiz gelecek dönemde yapılacak çalışmalara da örnek teşkil
etmesidir.

Eserin yayınlanmasına olur vererek her daim destekleri-
ni esirgemeyen Sayın Valimiz Hamza Aydoğdu'ya, bu kitabın
ortaya çıkmasında büyük gayretleri olan Sayın Muhammet H.
Cankurt'a ve eserin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere
teşekkür ediyorum.

Mustafa DOĞAN

İl Kültür ve Turizm Müdürü

ÖN SÖZ

Mart 2014'te hazırladığımız yüksek lisans teziyle Aksaraylı şair Seyyid Hasan Rızâyî Efendi'nin hayatını, eserlerini, sanatını, edebî ve tasavvufî dünyasını ele almıştık. Rızâyî'nin, Mısırlı sûfî şair İmam Busûrî'nin meşhur *Kasîde-i Bürde*'sine yazdığı manzum şerhin, tarafımızdan çeviri yazılı metni hazırlanmıştı. Ayrıca Rızâyî'nin kütüphane raflarına terk edilmiş on beş civarında eseri şahsımızca tespit edilmiş ve gün yüzüne çıkarılmıştı. Tez çalışmamızı bazı yeniliklerle zenginleştirerek kitap formatına çevirmiştik. "*Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve 'Miftâhu's-Sa'âde' Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*" adını taşıyan kitabımız Akçağ Yayınevinde basılarak Aksaray Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları arasında yerini aldı. İmam Bûsîrî'ye ait "bu kutsal metnin" (İslâm edebiyatçılarının deyişiyle) Arapça aslı, Arapça aslının Latinize edilmiş hâli, Türkçe anlamı ve şairimize ait manzûm beyitler zengin bir sözlük ve özel adlar dizini ilave edilerek akademik camiayla beraber günümüz okuyucusunun da daha rahat anlayabileceği şekilde yeni bir bakışla ele alındı. Bu müstakil çalışma da yayımlandı. Rızâyî'nin eserlerinden bir kısmı -tarafımızdan- çeşitli makalelerde incelendi ve sempozyumlarda tebliğ olarak sunuldu.

17. yüzyıl şair ve müelliflerinden Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî'nin, eserlerine bakıldığında samimi bir peygamber aşığı olduğu kolaylıkla fark edilmektedir. Tarikatına intisaplı olduğu Üsküdarlı Azîz Mahmûd Hüdayî'ye gösterdiği bağlılık ve hürmetin şairimizin en bariz özelliği olduğu anlaşılmaktadır.

Çeviri yazılı metnini vererek incelemeye tabi tuttuğumuz "*Menâkıb-ı Hüdâyî*" olarak da bilinen *Tezkiretü's-Sâlikîn ve*

Risâletü'n-Nâdimîn adlı eserini okuduğumuzda 17. yüzyılda yaşamış bu sûfî şairin biyografisine, edebî ve tasavvufî dünyasına, sanat anlayışına ve eserlerine dair önemli bilgileri edinmiş olacaksınız. Şiirleri ekseninden hareketle yaşadığı manevî neşeyi, paylaşmak istediği tasavvufî hazzı idrak ederek 17. yüzyıl Osmanlı sûfî geleneğinin dinamik hususiyetleri hakkında bir fikir edineceksiniz. 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı devlet nezdinde ayrı bir öneme sahip olan ve dönemin padişahlarıyla sadrazamlarına manevi önderlik yapmış, devrin en saygın tasavvufî mektebi Celvetîlik ekolünün piri addedilmiş Aziz Mahmûd Hüdâyî'yi de onun sadık bendesi Aksaraylı Rızâyî'den tanıyacaksınız. Kısaca "Tezkire" olarak andığımız bu eserde Rızâyî, Hüdâyî ekseninde birçok Celvetî mutasavvıfa, şaire, müride, dervişe, ilim erbabına ve devlet erkânına diyaloglar, anekdotlar ve hikâyecikler bağlamında yer vermiş; kendisinin sözü edilen zevatla mülakatlarını kaleme almıştır. Eserde hem mensûr hem de manzûm kısımlar bulunmaktadır. Her iki kısmın ortak tarafı, muhteviyatlarının örtüşüyor olmasıdır.

Kitabımız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî'nin hayatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz kitabımızda hayatı ve eserleri hakkında kapsamlı bilgiler verdiğimiz için bu kısmı kısa tutmaya çalıştık. Rızâyî, ele aldığımız Tezkire'sinde de biyografisine dair önemli bilgiler vermiştir. Bu nedenle tekrara düşmekten kaçındık. Hakkında yapılmış çalışmalara ve yayımlanan çalışmalarımızdaki bilgilere atıfta bulunarak eserlerinin sadece isimleriyle onlar hakkında -bir iki cümlelik bilgiler vermekle yetindik. Kitabın ikinci bölümü eserin incelenmesine, biçim ve içerik açısından değerlendirilmesine ayrılmıştır. Şair ve müellif Rızâyî'nin edebî ve tasavvufî kişiliği -sûfî şairlerde görüldüğü üzere- iç içedir. Şairin klasik nazım şekilleri ve aruz konusunda da hassasiyet göstermediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Tezkire'yi bütüncül bir bakış açısıyla müellifin bahse gi-

ren özelliklerini dikkate alıp inceleme ve değerlendirmemizi alt başlıklardan arındırarak tek bir başlıkta topladık. Edindiğimiz “sonuç”lar bu bölümde sıralanmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde Tezkire metni verilmektedir. Hem Tezkire metninin hem de inceleme-değerlendirme kısmının okuyucu nezdinde daha rahat anlaşılmasına katkı sağlaması gayesiyle kaynakça, sözlük ve dizin hazırlanmıştır. Sözlük’te verilen kelimeler kitabın tamamını kapsamakta olup akademik fayda yanında ilgili okuyucunun da ihtiyaçları dikkate alınmıştır. Hazırladığımız dizin; kitapta geçen kelimelere, şahıs adlarına ve eser isimlerine daha rahat erişimi sağlayacaktır.

Rızâyî ve eserleri hakkında hazırlamış olduğum yüksek lisans tezimde tez danışmanlığımı üstlenen, bu çalışma da dahil şair hakkında yaptığım bütün araştırmalarımda şahsıma katkılar sunan, yakın bir zamanda aramızdan ayrılan saygıdeğer hocam Dr. Yasemin Ertek Morkoç’u rahmetle anıyorum. Bu kitap, onun anısınadır.

Eserin yayımlanmasına onay veren Aksaray Valimiz Sayın Hamza Aydoğdu Bey’e ve yayın sahasına çıkma imkânına eriştiren Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Mustafa Doğan Bey’e; kitabın editörlüğünü üstlenen ve kendisinden epey müstefit olduğum Doç. Dr. Muhittin Turan’a, kitabımızın ilk okuyucularından olup kıymetli fikirlerini bizimle paylaşan Cemal Özyön ağabeyime ve değerli dostum Dr. Halil Sercan Koşık’e, Arapça kısımların anlaşılması yönünde yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Mehterhan Furkani’ye ve her konuda sınırsız desteğiyle beraber değerli vaktini şahsıma cömertçe sunan kıymetli eşim Melek Cankurt’a müteşekkirim.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır...

Muhammet H. Cankurt

Şubat 2021-Aksaray

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviri
Dan.	: Danışman
ed.	: Edebi bilgide, edebiyatta
Edit.	: Editör, editörler
gr.	: Gramer
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan, hazırlayanlar
Ktp.	: Kütüphane
M.	: Miladi
mec.	: Mecazen
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren, sadeleştirenler
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ss.	: Sayfa sayısı
ter.	: Tercüme
vr.	: Varak

BİRİNCİ BÖLÜM

AKSARAYLI SEYYİD HASAN RIZÂYÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Kendi eserlerindeki beyanına göre tam adı Hacı Efen- dizâde Seyyid Hasan Rızâyî ibni Abdurrahmân el-Aksarâyî olan şair, 17. yüzyılda yaşamıştır. M.1599 (H. 1007) yılında Kara- man eyaletine bağlı bir livâ olan Aksaray'da doğmuştur. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin beyanı ve Nakîbü'l-Eşrâf Ebu'l-Kâsım Gubârî'nin kabulüne dayanarak soyunun Peygamberimize da- yandığını yani seyyid olduğunu belirtmektedir. "Seyyid" ismini de bu nedenle kullanmaktadır. Asıl mesleği kadılık olan Rızâyî; şairliği, nâsirliği, şâirliği, mütercimliği ve âlimliği ile birçok vasfı üzerinde toplamış çok yönlü kişiliğe sahip üretken bir şahsiyettir.

Şairin hayatı hakkında verilen bilgiler çok azdır. O, bazı biyografik ve bibliyografik kaynaklarda sınırlı bilgilerle anıl- maktadır. Verilen bu bilgilerin bir kısmı da hatalıdır. Müsta- kimzâde Süleyman Sadeddîn Efendi'nin *Mecelletü'n-Nisâb'*da, Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-Ârifîn ve Keşfü'z-Zünûn Zeyli İzâhu'l-Meknûn'*da, Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müel- lifleri'*nde, Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî'*de ve İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Niğde-Aksaray Tarihi'*nde şairle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bilgiler incelendiğinde bu tarihi kaynakların birbirlerini tekrar ettiği anlaşılmaktadır. Günümüze yakın bazı edebiyat ansiklopedilerindeki malumat- lar da söz konusu eserlerden alınmıştır. Şair tezkirelerinin hiç-

birinde Rızâyî'yle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Hayatı, eserleri, tasavvufî yaşantısı, edebî ve tasavvufî çevresi hakkındaki en somut bilgileri yine onun kendi eserlerinden öğreniyoruz. Bu eserlerin en önde gelenleri bizim de çalışmamız da ele aldığımız *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn* başta olmak üzere *Mahmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-Bilâd* ve "*Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-Esrâri'l-Gaffâr*" adındaki iki Arapça eseridir. Bu eserleri, menâkıbnâme türü içerisinde değerlendirebiliriz. Ancak Rızâyî'nin serazat tavrının bu türün geleneksel muhteviyatına gölge düşürdüğü de bir gerçektir.

Rızâyî de babası gibi kadılık ve nâiblik mesleğindedir. Hatta babası Aksaraylı Abdurrahman Efendi'ye kadı naipliği yaptığını Rızâyî'nin kendi ifadelerinden öğreniyoruz. Rızâyî, babasının Aksaray'da peygamber soyundan gelenlerden sorumlu olan "Nakîbü's-Sâdât" göreviyle de iştigal ettiğini söylemektedir. Eserlerinde babasına duyduğu derin hürmet, saygı ve hayranlıktan çokça bahseder. Yine eserlerinden anladığımızı göre babasına gösterdiği hürmetin sebebini; ilk eğitimi babasından ve onun ilmî çevresinden almasına, onun nâibliği vesilesiyle kadılık vazifesindeki dürüstlüğüne şahit olmasına, babasının samimi bir Celvetî olmasına ve dinî yaşantısındaki hassasiyetine bağlamaktadır. Babası 65 yaşında M. 1639 (H. 1049) senesinde vefat etmiş ve Azîz Mahmûd Hüdâyî dergâhının hemen yanı başındaki mezarlığa, Hüdâyî'nin türbesi civarına defnedilmiştir. Rızâyî'in babası, ölmeden kısa bir süre önce -kendi isteğiyle- kardeşi tarafından Aksaray'dan Üsküdar'daki Hüdâyî dergâhına götürülmüştür. Bu bilgidен hareketle şairin bir kardeşinin olduğunu anlıyoruz ancak bu şahsın Müstakimzâde'nin Erîhâ kadılığı yaptığını ve Eyüp Sultan türbesi civarında mezarının olduğunu söylediği; Rızâyî'nin *Nüzhetü'l-Ebrâr*'da "kardeşim Seyyid Ahmed Çelebi" diyerek salih kişiler arasında zikret-

tiği kişi ya da kişilerle aynı şahıs olup olmadığını bilemiyoruz. *Miftâhu's-Sa'âde*'deki Arapça kısımlarda “Ölüm sarhoşluğu geldiğinde -ölümü- bana kolaylaştır. Babama, anneme ve kardeşlerime merhamet et!” demesi, birden fazla kardeşinin olduğunu göstermektedir. Rızâyî, *Nüzhetu'l-Ebrâr*'da annesiyle babasının Aksaray'da türbesi olan Somuncu Baba'nın (Şeyh Hamîdüddîn-i Aksarâyî'nin)¹ torunlarından Şeyh Hâmid'e samimi bir sevgiyle

¹ Somuncu Baba ismiyle bilinen Ebherî-Tayfûrî-Safevî şeyhi. Şemseddîn Mûsâ el-Kayserî'nin oğlu olan Şeyh Hamîdeddîn Aksarâyî, Hacı Bayram-ı Velî'nin mürididir. 15. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Yusuf Hakikî'nin babası olup, Bursa'da Ulucami'nin açılışında verdiği meşhur vaazında Fatiha Suresi'nin yedi türlü tefsirini yapmıştır. O sırada Fatiha'nın tefsiriyle uğraşan Molla Fenârî'nin zihnindeki bütün sorulara cevap verip müşküllerini çözmüştür. Daha sonra Molla Fenârî, kendisinden Ebherî hilafeti almıştır. Vaaz sonrası halkın aşırı teveccühünden dolayı Bursa'dan ayrılarak, Aksaray'a gitmiştir. Bu yüzden Hamîdeddîn Aksarâyî ismiyle de anılmıştır. Kendisine atfedilen iki mezar vardır. Şakayıkü'n-Nu'mâniyye başta olmak üzere tabakat kitaplarının hemen hemen tamamı Aksaray'da vefat ettiğini ve kabrinin burada olduğunu söylemekle beraber Ahmet Akgündüz, birtakım arşiv vesikalarına dayanarak Somuncu Baba'nın Darend'e de medfun olduğunu ileri sürmektedir. Yeni yazılan bir kitapta (Kuşsan-Gül) Akgündüz'ün ortaya attığı fikirler ciddi manada eleştiriyeye tabi tutulmuş, mutasavvıf şair her yönüyle ele alınmıştır. “*Şerh-i Hadis-i Erba'în, Risâle fi-Zikr-i Kelîmet-i Lâ İllâhe İllallâh ve Silâhu'l-Mürîdîn*” adlı üç eserinden söz edilir. Muhtelif antolojilerde şiirleri bulunmaktadır. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, No: 42, İstanbul 2009. Ahmet Kuşsan-Mustafa Fırat Gül, *Tabakât Eserleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî Hayatı-Eserleri ve Kabri*, Aksaray Belediyesi Yayınları, Adım Matbaacılık, Konya 2020. İsmail Erünsal, “*Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba*”, Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul 1995, s. 298-314. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1968, s.84. Ahmed Necdet Sözer, *Tekke Şiiri Dinî ve Tasavvufî Şiirler Antolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s.170-172. Eylül 2011'de Aksaray Belediye Başkanlığının organize ettiği “Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Sempozyumu”nda yurt içi ve yurt dışından Aksaray iline gelen akademisyenler ve araştırmacılar tarafından Hamîdeddîn Aksarâyî ile ilgili otuz yakın bildiri sunulmuş ve söz konusu bildiriler, Aksaray Belediyesi tarafından kitaplaştırılmıştır. Bkz. Ali Çavuşoğlu (edit.), *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Aksaray Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 5, 1. Basım, Aksaray 2012, s. 37-403.

bağlı olduklarından ve bu samimiyete istinaden onun soyundan olan Muhsin Efendi'nin kızıyla kendisini evlendirdiklerinden söz eder. Rızâyî, Muhsin ve Hoca Şah adında iki oğlundan bahseder. *Nüzhetü'l-Ebrâr*'da Hoca Şah adındaki oğlunun dayısının ismini taşıdığını, kendisinin bundan çok hoşnut olmadığı için ona Seyyid Muhammed ismini eklediğinden söz eder. Tezkire'de diğer oğlu Muhsin hakkında bazı bilgiler sunmaktadır. Küçük oğlu olduğu anlaşılan Muhsin, M. 1646 (H. 1056) senesinde dünyaya gelmiş fakat M. 1661 (H. 1072) yılında 15-16 yaşlarında vefat etmiştir. Rızâyî, oğlunu babasının yanına Üsküdar'daki Hüdâyî mezarlığına defnetmiştir.

Rızâyî ilk tahsilini Aksaray'da yapmıştır. Şairin kuvvetle muhtemel olan medrese eğitimine ek olarak Aksaraylı bazı âlimlerden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Şairliğiyle bilinen Aksaraylı Mimzâde Dânişî Şabân Efendi²'nin hat sanatında üstadı olduğunu söylemesini bu tespitimize kanıt olarak gösterebiliriz. *Nüzhetü'l-Ebrâr*'da feraiz konusunda da Aksaraylı kadı Hayreddin Efendi'den ders aldığını; Aksaray'ın âlim mutasavvıflarından Şeyh Molla Ali Efendi'nin hocası olduğunu belirtir. İstanbul'da medrese eğitimine devam ettiğini, mezuniyetinden sonra M. 1620-1624 (H. 1030-1034) yıllarında Şeyhülislam Es'ad Efendi'ye dânişmendlik yaptığını ve bu sıralarda evli olduğunu *Tezkire*'de verdiği bilgilerden anlıyoruz. Kadılık dışında -dânişmendliğinin akabinde- Aksaray'daki Berâmûniyye Medresesi³nde müderrislikte bulunmuş ve daha sonraları M.1652

---

² Şair, âlim ve müellif Dânişî için bkz. Âdem Ceyhan, "17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân Bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri Ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27/1, 2017, Ss. 65-99.

³ İbrahim Hakkı Konyalı, Berâmûniyye Medresesinin I. Alaeddîn Keykubâd (1220-1237) ve II. Gıyâdeddîn Keyhüsrev (1237-1246) döneminin devlet adamlarından olduğu söylenen Dânişmendoğullarından Bedreddîn Berâmûnî tarafından yaptırıldığını söyler. Başka bir kaynak da medresenin

(H. 1062) senesinde Kazasker Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin mü-lazımı olmuştur. Eserlerinden ve hakkında yazılan kaynaklar-dan edindiğimiz bilgilere göre şair; Hama (Suriye), Antep, Ak-saray, Kastamonu, Adana, Kayseri, Denizli, Manisa (Alaşehir), Malatya, Sivas, Çorum, Antakya, Sakarya (Akyazı), İstanbul (Ba-lat)'da kadılık ve nâiblik görevinde bulunmuş; Humus (Suriye), İdlîb (Suriye), Halep, Bilecik, İzmir (Tire), Manisa, Bursa, Antal-ya, Aydın (Nazilli, Kuyucak), Afyon, Ankara (Ayaş), Konya (Ereğli, Akşehir, Iğın), Karaman, Kırşehir, Niğde (Bor), Amasya, Tokat (Niksar, Zile), Adıyaman, Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Kars'ta da çeşitli vesilelerle bulunmuştur.

Rızâyî, babası Abdurrahman Efendi gibi Celvetî tarikatına mensuptur. Celvetî tarikatına intisabında babası başta olmak üzere Hüdâyî'nin Koçhisar halifeleri Akbaba Mustafa Efendi ve Müstedâm Efendi'yle, Aksaray'da görüştüğü Aksaraylı Abdür-rahîm Efendi'nin telkinleri ve tavsiyeleri etkili olmuştur. Haya-tının sonuna kadar da Celvetî şeyh ve dervişleri, kendisinin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Aksaray livâsına bağlı Koç-

---

İlhanlı sultanlarından Gazan Han tarafından 1299 tarihinde Aksaray'a gönde-rilen Boran Bay tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir. Medreseye ait tak kapısı kalıntısı, şu an Aksaray'da Sofular Mahallesi'ndeki Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren binanın bahçesi içerisinde, Rıza Hasan Camii ile karşı karşıyadır. Bazı kaynaklarda Tâceddîn Mu'tez tarafından XIII. yüzyılın III. çeyreğinde yaptırıldığı fikrinden hareketle Tâciye Medresesi şeklinde de anılmaktadır. Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, Fatih Yayınevi, C. 1, İstanbul 1974, s.1309-1320. Nevzat Topal, *Anadolu Selçuklu Devrinde Aksaray Şehri, Enstitü Matbaacılık*, 1. Baskı, Ankara 2004, s. 92-93. Eşref Temel, *Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları XVIII-XIX. Yüzyıllar Arası*, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Mü-dürlüğü Kültür Yayınları: 23, Demirok Matbaacılık, Aksaray 2020, s. 66-67. Zekai Erdal, *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, C. 1/Metin, Dan. Ali Boran, Van 2014, s. 207-208.

hisar'da (Kocahisâr-ı Karaman'da)⁴ doğması hasebiyle aynı zamanda hemşehrisi de olan Aziz Mahmûd Hüdâyî (1541-1628)'nin sadık bağlılarından. Rızâyî, yukarıda söz ettiğimiz görevlerini vesile kılarak Osmanlı coğrafyasında birçok yeri dolaşmıştır. Sadece kadılık veya nâiblik yaptığı yerlerde değil muhtelif birçok yerdeki mutasavvıf ve âlimleri bizzat ziyaret etmiştir. Ziyaret ettiği kişilerin önemli bir kısmı Celvetî'dir. Ancak o, mutaassıp bir tarikat mensubu olmamış; farklı tarikatlardan olan birçok mutasavvıfla ve ilim erbabıyla da görüşmekten ve onlardan eserlerinde sitayişle bahsetmekten uzak durmamıştır. Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin sadık müritlerinden olması hasebiyle defalarca Hüdâyî dergâhına ziyaretler gerçekleştirmiş. Hüdâyî'den sonra Celvetî şeyhi olmuş Mes'ûd Efendi (Hüdâyî'nin torunu), Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi, Gafûrî Mahmûd Efendi, Zâkirzâde Abdullâh Efendi onun saygı duyduğu ve değer verdiği Celvetî büyüklerindedir.

Mahmûdiyye ve *Tezkire*'sindeki bilgilerden hareketle Hama'daki kadılığı sırasında Kâdirî tarikatına intisap ettiğini ve Şeyh Şerefeddîn el-Kâdirî'nin kendisine halifelik verdiğini öğreniyoruz. Hama dönüşünde memleketi Aksaray'daki Ulucami'de ve evinin yakınlarındaki Tirzar mahalle mescidinde Kâdirî zikirleri tertip etmiştir.

Rızâyî'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği bilgisine erişemedik. Biyografik eserlerde de hakkında oldukça az bilgi bulunan şairin M. 1676 (H.1087) senesinde 77-78 yaşlarında sağ

---

⁴ Koçhisar, Osmanlı döneminde Karaman eyaletinin Aksaray sancağına bağlı bir nahiyedir. 16. yüzyılda Bekir, Eyübili ve Hasandağı gibi Aksaray'ın nahiyeleri arasında zikredilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Aksaray'ın taşra kazalarından biri olarak anılmaktadır. Şu an, Aksaray'a çok yakın olmakla beraber Ankara'ya bağlı bir ilçedir. Özet bilgileri için bkz. İlhan Şahin, "Aksaray" Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 2, İstanbul 1989, s. 291.

olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Rızâyî'nin, Evliya Çelebi'nin "el-Hâc Seyyid Hasan Efendi Câmii" diyerek kendisinden söz ettiği Ak-saray'daki Rıza Hasan Camii'nin (Başköprü Camii) ilk bânilerinden olduğu düşünülmektedir.⁵ 18.yüzyıla ait belgelerde bu-

⁵ Özet bilgiler için şu eserlere bakılabilir: Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No. 41, 7a-7b. Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-alkâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları/2355, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Yayın No/32, Ankara 2000, 232b. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1951, s. 295. Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zünûn Zeyli İzâhu'l-Meknûn Fî Ez-Zeyli 'Alâ Keşfü'z-Zünûn 'An-Esâmî el-Kütûbi ve'l-Fünûn*, tashih: Şerefettin Yaltkaya-Muallim Kılıslı Rifat Bilge, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 512, 525. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-Kütüb Ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi, C.1, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, s. 62. İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, s. 1309-1320, 2433. M. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, C. 1, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 258. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. S. Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, C. 3, İstanbul 1999, s. 116. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Devirler/İsimler/ Eserler/Terimler*, "Rızâî, Rızâî Hasan Efendi" Maddeleri, Kolektif, Dergâh Yayınları, C. 7, İstanbul 1990, s. 329. Hasan Rızâî El-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttalî' Li-Esrâri'l-Çaffâr*, s. 16-17, 21, 42, 44, 48-49, 62-65, 68, 73, 87 (Çeviri eserin tam künyesi için "Üslubu ve Eserleri" kısmına bakınız). Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları No. 41, 7a-7b, 8b, 9a-9b, 10b, 11a, 13b, 14a, 22a-22b, 33b, 34a-34b, 35a-37a. Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Miftâhu's-Sa'âde*, Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. A.2549, 31a. Hasan Rızâyî b. Abdurrahmân el-Aksarâyî, *Tuhfetü'l-Menâzil Fî'l-Menâsik*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, A 249/III, 38b. Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Mahmûdiyye Fî-Menâkib-i Ricâli'l-Bilâd*, Konyalı İbrahim Hakkı Kütüphanesi, No. 66, 197b, 198a [ter. Mustafa Çağırıcı, *Hasan Rızâyî ve Tezkitetü's-Sâlikîn ile Mahmûdiyye Adlı Eserleri Tahkîk ve Değerlendirilmesi* (Tezin tam künyesi için "Üslubu ve Eserleri" kısmına bakınız.)]. Neşrettiğimiz kitapta birçok kaynak da kritik edilerek şairin hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir: Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve 'Miftâhu's-Sa'âde' Adlı Manzûm Kaside-i Bürde Şerhi*, s. 53-85. (Kitabımızın künye bilgileri için "Üslubu ve Eserleri" kısmına bakınız.)

rada “Rızâî Hasan Efendi Camii Darülkurrası” adında bir Kur’an mektebinin aktif olarak faaliyet gösterdiği belirtilmektedir.⁶

Fotoğraf 1: 1930’lu yıllarda Rızâî Hasan Efendi Camii
(Mustafa SAVACI Arşivinden)

---

⁶ Dârülkurrâlar, Kur’an’ın öğretildiği, bazı cüzlerinin veya tamamının ezberletildiği ve farklı kıraatlarının uygulatıldığı mekteplere denmektedir. Medrese öncesi eğitim için oldukça önemli kurumlardır. Bkz. Nebi Bozkurt, “*Dârülkurrâ*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 8, İstanbul 1993, Ss. 543-545. Rızâî Hasan Efendi Camii Darülkurrası hakkında bilgiler için bkz. Eşref Temel, *Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları XVIII-XIX. Yüzyıllar Arası*, s. 59-60.

Fotoğraf 21: Rızâî Hasan Efendi Camii'nin günümüzdeki hali
(M. Fırat GÜL Arşivinden)

2. Üslubu ve Eserleri

Tezkire'yi değerlendirirken inceleme kısmında Rızâyî'nin edebî ve tasavvufî yönüne epey yer vereceğiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi eser, Rızâyî'nin biyografisini, edebî ve tasav-

vuffî dünyasını ortaya çıkarmada beslendiğimiz ana kaynak hüviyetindedir. Bu nedenle burada bilhassa edebî yönüyle ilgili çok fazla ayrıntıya girmeyeceğiz.

Rızâyî'nin şiiriyle nesrinin zengin ve başarılı olduğunu söyleyemeyiz. O, şiirlerinde daha çok mesnevî, kıt'a, kasîde ve gazel nazım şekillerini kullanmıştır. Manzumelerinde gerek kafiye gerekse söyleyiş tekniği bakımından bazı eksiklikler göze çarpar. Şekle önem vermeyen şairin eserlerinde zengin bir içeriğe sahip olduğu da söylenemez. Ancak samimî ve içten söyleyişi, şekil ve muhteva kusurlarına yoğunlaşmamızı azaltıyor, diyebiliriz.

Rızâyî, eserlerinin büyük bir çoğunluğunun merkezine Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye duyduğu sevgi ve muhabbeti hakim kılmıştır. Eserlerinin tamamına yakını tasavvufî içeriktedir. Tezkire'sinde de görüldüğü üzere onun için nazım ve nesir, tasavvufî coşkuyu paylaşmak için sadece bir araçtır. Ancak şairin bu coşkuya bağlı olduğu tasavvufî ve dinî arka planı anlatıp ders vermek amacı güttüğü de gözden kaçmaz. Şiir ve nesir onun için aynı zamanda bir eğitim aracıdır. *Mahmûdiyye*, *Tezkire*, *Nûzhetü'l-Ebrâr*, *Şerh-i Tecelliyât-ı Hüdâyî* ve *Şerh-i Tecelliyât-ı Ehl-i Cennet Efendi* gibi eserlerde Celvetî coşkuyu ve hazzı rahatlıkla hissederiz. *Kasîde-i Bürde Şerhi*'nde ise coşkunun zirve yaptığı ve Celvetî reflekslerinin de dışına taşıdığı görülür. Öyle ki Rızâyî, bu eserinde coşku ve hazzı kaldıramaz ve paylaşmak ister. *Sad-Kelime-i Alî Tercemesi*, *Gülistan Şerhi (Cûy-ı Rahmet)*, *Tuhfetü'l-Kudât*, *Tuhfetü'l-Menâzil* ve *Kân-ı Me'ânî* gibi eserlerinde ise didaktik tarzını yani eğitimci ve faydacı kişiliğini görürüz.

Rızâyî'yi, Hüdâyî'den aldığı tasavvufî neşe ve sanat zevkinden hareketle Yunus Emre çizgisindeki sûfî şairler içerisinde

saymak gerekir. O, düşündüğünü hemen nazma döker. *Kasîde-i Bürde* şerhi olan *Miftâhu's-Sa'âde* başta olmak üzere bilhassa inceleyeceğimiz bu eserinde Hz. Peygamber'e duyduğu aşkı ve özlemi en sıcak ifadelerle dile getirmiştir. Şair ve müellif Rızâyî'nin biyografisini ortaya koyup tasavvufî ve edebî kişiliğini belirtirken aslında eserlerine de değinmiş olduk. Aziz Mahmûd Hüdâyî'ye ve Ankaralı Hekim Nidâî'ye ait bazı eserleri istinsah eden Rızâyî'nin kendisine atfedilenler dışında tezkire (menakıbnâme), tercüme, şerh, seyahatnâme, nasihatnâme gibi alanlarda -şu andaki bilgilerimize göre- 17 eseri bulunmaktadır. Şimdi bu eserlerden tek tek söz ederek bu alanda yapılmış çalışmalardan bahsedeceğiz.

Eserleri:

Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi: Şeyhi Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Arapça *Tecelliyât*'ına yapılmış manzûm bir Türkçe şerhtir. Nüshalarından birisi, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347'dedir. Bu nüsha aynı numaradaki Rızâyî külliyatında 45b-69b arasını ihtiva eder. Diğer nüsha İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinde No. 62'de (125b-137a) kayıtlıdır.⁸

---

⁷ Rızâyî'nin Hekim Nidâî'nin eserine yaptığı istinsah için bkz. Muhittin Turan, "Hekim Nidâî'nin Dürr-i Manzûm Adlı Mesnevisinin Aksaraylı Hasan Rızâyî Tarafından Kaleme Alınan Yeni Bir Nüshası", I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet) Bildirileri, 27-29 Ekim 2016 Aksaray-Türkiye, s. 567-582. Bildiriye konu olan eser, kitap olarak da neşredildi. Hekim Nidâî, *Dürr-i Manzûm Yeni Bir Nüshası Üzerine Tıp, Dil ve Edebiyat İncelemesi*, haz. Ayşe Semra Demir Akça-Gül Banu Duman-Muhittin Turan, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 34, Ankara, 2020.

⁸ Bilgiler için bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları: 11, Birinci Baskı, Ankara 2015, s. 86-112.

Şerh-i Tecelliyât-ı Ehl-i Cennet Efendi: Hüdâyî'nin torunu Mes'ûd Efendi'den sonra Hüdâyî dergâhına şeyh olan Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'nin Arapça *Tecelliyât'*ına yapılmış Türkçe manzûm bir şerhtir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347'de Rızâyî külliyyatının 154a-159a varakları arasındadır. Eser üzerine çalışma yapılmıştır.⁹

Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn: Bu eser, çalışmamızda çeviri yazılı metnini verip incelemeye tabi tuttuğumuz eserdir. Bizim çalışmamızdan önce Tasavvuf Bilim Dalı'nda yapılan bir yüksek lisans tezinin bir bölümünde eserin metni verilip kısa bir incelemesi yapılmıştır. Metinde transkripsiyon sistemi kullanılmamıştır.¹⁰ Muhittin Turan, bildiri metni olarak yayımlanan tebliğinde bu eseri tanıtmış ve şairin Azîz Mahmûd Hüdâyî'yle olan ilişkisine değinmiştir.¹¹

El-Mahmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-Bilâd: Rızâyî'nin Arapça olarak yazdığı menâkıbnâme türünde bir eserdir. Konyalı İbrahim Hakkı Kütüphanesi, No. 66'da bulunan eser, 177a-

---

⁹ bkz. Kenan Erdoğan-Hasan Cankurt, "*Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, "Tecelliyât" Adlı Arapça Eseri Ve Tecelliyât'a Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Tarafından Yapılan Manzûm-Mensûr Türkçe Tercüme/Şerh Üzerine*", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 783-816, Ankara-Turkey.

¹⁰ Bkz. Mustafa Çağırıcı, *Hasan Rızâyî ve Tezkitetü's-Sâlikîn ile Mahmûdiyye Adlı Eserleri Tahkîk ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

¹¹ Bkz. Muhittin Turan, "*XVII. Yüzyıl Aksaraylı Divan Şairlerinden Hasan Rızâyî'nin Tezkiretü's-Sâlikîn İsimli Eserinde Aziz Mahmûd Hüdâyî Etkisi*", III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018), edit. Mehmet Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aralık 2018, Ss. 320-331.

198b varakları arasındadır. Eser Mustafa Çağırıcı tarafından tercüme edilmiştir.¹²

Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-Esrâri'l-Gaffâr (Nüzhetü'l-Ebrâr min-Ehli'l-Esrâr): Arapça olarak yazılmıştır. Rızâyî'nin menâkıbnâme türündeki eserlerindedir. Rızâyî bu eserinde memleketi Aksaray'daki mutasavvıflar, âlimler ve sâlih insanlar hakkında bilgi vermiştir. İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinde No. 65'te kayıtlı olan eser, nüshanın 154a-176b varakları arasındadır. Eserin tercümesi Hasan Uçar ve Mustafa Şen tarafından yapılmıştır.¹³

Rızâyî'nin Şiirleri: Tamamı tasavvufî ve dinî içeriktedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347'deki Rızâyî külliyyatının 204a-223a varakları arasındadır.¹⁴

Kân-ı Me'ânî (Kitâb-ı Tuhfe-i Rızâyî): Şâhidî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*¹⁵'sine nazîre olarak yazılan Farsça-Türkçe manzûm bir sözlüktür. En hacimli nüshası 53 varaktan oluşur. Eserin 5 nüshası vardır. Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-1871, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Ak Ze 184/1, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 2717, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 579, Ankara Üniversitesi Dil ve

---

¹² Mustafa Çağırıcı, *Hasan Rızâyî ve Tezkitetü's-Sâlikîn ile Mahmûdiye Adlı Eserleri Tahkik ve Değerlendirilmesi*, s. 155-199.

¹³ Hasan Rızâî El-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttali' Li-Esrâri'l-Ğaffâr*, Edisyon Kritik-Çeviri: Hasan Uçar-Mustafa Şen, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 1. Baskı, Ankara 2017.

¹⁴ Kitabımızda bu kısımları "*Dîvânçe-i Rızâyî*" ismiyle adlandırmıştık ancak tertipten uzak bu şiirleri "*Rızâyî'nin Şiirleri*" ya da "*Rızâyî'nin Manzûmeleri*" olarak adlandırmanın daha yerinde tespit olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 150-162.

¹⁵ Tuhfe-i Şâhidî için bkz. Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Muğlalı İbrahim Şâhidî Farsça-Türkçe Manzûm Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2005.

Tarih Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalçık Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu Mustafa Con A 156 şeklinde künye bilgileri verilen nüshaların ilk dördü üzerine Ramazan Eken yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹⁶ Muhittin Turan tarafından Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Ak Ze 184/1 künyesiyle verilen nüshayı ele alan bir makale çalışması yapılmıştır.¹⁷ Yine sonradan tespit edilen Ankara Üniversitesi Yazmalar Kataloğu'ndaki nüsha, kitabımızda sadece zikredilmiş¹⁸, daha sonra bir sempozyumda Muhittin Turan'ın sunduğu bir tebliğle tanıtılmıştır.¹⁹

Miftâhu's-Sa'âde (Şerh-i Kasîde-i Bürde): Mısırlı İmâm Bûsîrî'nin Arapça *Kasîde-i Bürde*'sine yapılmış manzûm bir Türkçe şerhtir. Kitabımızda sıkça atıfta bulunacağımız neşredilmiş kitabımızda²⁰ ve yüksek lisans tezimizde²¹ bu eseri etrafında inceledik.

¹⁶ Bkz. Ramazan Eken, *Hasan Rızâyî'nin Kân-ı Ma'ânî Adlı Manzum Farsça-Türkçe Sözlüğü*, Harran Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Kaplan Üstüner, Şanlıurfa 2016.

¹⁷ Muhittin Turan, "*Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzûm Sözlüğü*", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2939-2992, Ankara-Turkey.

¹⁸ Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 184.

¹⁹ Muhittin Turan, "*Kân-ı Ma'ânî'nin Yeni Bir Nüshası*", V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018), edit. Mehmet Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya, Kudret Safa Gümüş, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aralık 2020, Ss. 84-96.

²⁰ Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 373-507.

²¹ Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yasemin Ertek Morkoç, Manisa 2014, s. 354-505.

Tuhfetü'l-Menâzil fi'l-Menâsik: Hac yolculuğuna ve hac yapma usullerine dair bir eserdir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalçık Kütüphanesi, A 249/III (26b-38b) şeklinde kayıt altındadır.²²

Hac Konulu Bir Manzûme ve Diğer Manzûmeler: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, No. 561'de kayıtlıdır.²³

Tuhfetü'l-Menâzil ve Tuhfetü'l-Huffâz (Tuhfetü'l-Menâzili'l-Ka'be): Cambridge University Library, No. 284 (t), or. 662 (8) künyesiyle verilen bu eserden Adem Ceyhan²⁴ ve Menderes Coşkun²⁵ söz etmişlerdir. Biz, kitabımızda bu eser hakkında verilen bilgileri kritik etmeye çalıştık.²⁶

Tuhfetü'l-Kudât: Rızâyî'nin kadınlara öğütler verdiği fıkıh konulu manzûm bir eserdir. Ankara Milli Kütüphane 03 Gedik 17982/2 (14b-27b) künyesiyle kayıtlıdır.²⁷

---

²² Esere ait bilgiler için bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 185-211.

²³ Manzûmeler için bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 207-211.

²⁴ Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006, s. 249.

²⁵ Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbü'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, s. 16-18.

²⁶ Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 211-213.

²⁷ Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 213-221. Eser üzerine tanıtıcı bir çalışma, İstanbul Kültür Üniversitesinde düzenlenen bir sempozyumda tarafımızdan tebliğ olarak sunuldu. Daha sonra bildiri metni olarak yayımlandı. Hasan Cankurt, *"Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî ve 'Tuhfetü'l-Kudât' Adındaki Manzûm Eseri"*, İstanbul Kültür Üniversitesi IV. Uluslararası

Kadılık Merkezlerine Dair Bir Defter: 17. Yüzyıl Osmanlı'sındaki kadılık merkezlerinin sadece ismen zikredildiği ve ayrıntılı olarak ele alınmadığı 4-5 varaklık bir eserdir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin Koleksiyonunda 2928 numarasıyla kayıt altındadır.²⁸

Cûy-ı Rahmet (Gülistân Şerhi): Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin Gülistân'ının manzûm Türkçe şerhidir. Eserin tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 869'da kayıtlıdır. Eser üzerine Aysun Çelik tarafından bir doktora tezi yapılmıştır.²⁹ Daha sonra bu tez, kitap olarak yayımlanmıştır.³⁰

Nazm-ı Ahkâm-ı Sâl-i Türkân: 12 Hayvanlı Türk takviminin kehanetlerini ve birtakım doğa olaylarını ele alan bu eser hakkında Şeref Boyraz, bir makalesinde bazı bilgiler vermiş ve sadece bir nüshasına dayanarak metnini yayımlamıştır.³¹ Aysun Çelik, üç nüshasından hareketle eseri incelemiş ve bildiri olarak metnini sunmuştur.³²

Sad-Kelime-i 'Alî Tercemesi: Hz. Ali'nin yüz sözünden doksan beşini Türkçeye manzûm olarak çevirdiği eseridir.

Türk Dili Ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi 27-28 Ağustos 2012-Bildiriler, TUDOK 2012, Ss. 219-226.

²⁸ Eser hakkındaki bilgiler için bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî- Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 221-232.

²⁹ Aysun Çelik, *Türk Edebiyatında Gülistân ve Hasan Rızâyî'nin "Cûy-ı Rahmet" Adlı Manzum Gülistân Şerhi*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Dan. Ahmet Sevgi, Konya 2017.

³⁰ Aysun Çelik, *Klasik Türk Edebiyatında Gülistân ve Hasan Rızâyî'nin "Cûy-ı Rahmet" Adlı Manzum Gülistân Şerhi (İnceleme-Metin)*, Palet Yayınları, Konya 2017.

³¹ Şeref Boyraz, "12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3, Issue: 14, Fall 2010, s. 118-119, 131-138.

³² Aysun Çelik, "Aksaraylı Hasan Rızâyî'nin Nazm-ı Ahkâm-ı Sâl-i Türkân Adlı Eseri", I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet) Bildirileri, 27-29 Ekim 2016 Aksaray-Türkiye, Ss. 67-84.

Adem Ceyhan, bir makalesinde bu eserin çeviri yazılı metnini vererek eseri geniş bir şekilde incelemiştir.³³

Ma'rifetü Tarîkati'l-Kâdiriyye: Rızâyî'nin varlığı tespit edilemeyen bir eserdir. Bağdatlı İsmail Paşa ve Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn³⁴ bu eserin varlığından söz ederler.³⁵

---

³³ Adem Ceyhan, "Aksaraylı Hasan Rızâî'nin Sad-Kelime-i Alî Tercümesi", Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, C. 6, Sayı 16, Kasım 2019, Ss. 371-400.

³⁴ Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-elkâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları/2355, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Yayın No/32, Ankara 2000, 232b.

³⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, C. 1, s. 295. Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zünûn Zeyli İzâhu'l-Meknûn Fî Ez-Zeyli 'Alâ Keşfü'z-Zünûn 'An-Esâmî el-Kütûbi ve'l-Fünûn*, C. 2, s. 512.

İKİNCİ BÖLÜM

TEZKİRETÜ'S-SÂLİKÎN VE RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN (MENÂKIB-I HAZRET-İ HÜDÂYÎ) HAKKINDA

Celvetî sûfisi Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî tarafından kaleme alınmış Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn, Aziz Mahmûd Hüdâyî ve onun çevresinde teşekkül etmiş Celvetî muhitindeki mutasavvıflar, sûfiler ve dervişler hakkında yazılmış menkıbevî bir eserdir. Rızâyî'nin kendi deyimiyle "Hüdâyî Menâkıbnâmesi" olarak da adlandırılan eser, her ne kadar tezkire ve menkıbe ismiyle zikredilse de klasik anlamda ne tam anlamıyla bir tezkire ne de tam anlamıyla bir menkıbe özelliği taşımaktadır. Eserin içeriği dikkate alındığında "tezkire" kelimesinin terim anlamıyla değil de daha çok sözlük anlamıyla örtüşüğünü düşünebiliriz.³⁶ Eserin merkezinde daha çok müellifin kendisi bulunmaktadır.

Klasik edebiyatımızda çok fazla tanınmayan Rızâyî'nin kendi hayatına dair en somut bilgileri bu eserden öğrenmekteyiz. Rızâyî eserinde Hüdâyî, Ehl-i Cennet Muhammed Fenâyî Efendi, Gafûrî Mahmûd Efendi, Zakirzâde Abdullâh Bîçâre ve Şeyh Mes'ûd Efendi gibi Celvetiyye büyükleri başta olmak üzere söz konusu tarîkatın müntesipleriyle karşılaşmalarına veya görüşmelerine yer vermektedir. Kendi ailesine dair bilgilerimizi de eklediğimizde eser aslında otobiyografik bir özellik gösterir. Manzûm kısımları düşündüğümüzde ise eser, sergüzeştânemeleri³⁷ hatırlatır.

---

³⁶ Yusuf Öz, "anmak veya hatırlamak" anlamına gelen "zikır" kelimesinden türemiş tezkire sözcüğünün "hatırlamaya vesile olan şey" manasına geldiğini söyler. Bkz. Yusuf Öz, "Tezkire" Maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 68.

³⁷ Sergüzeştânâme, yaşanmış olayların genellikle manzum bazen de nesirle karışık olarak ele alındığı edebi türdür. Bkz. Orhan Kemal Tavukçu, "Sergü-

Eser, müellifin Arap diliyle yazılmış diğer menkıbevi eserleri olan *El-Mahmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-Bilâd ve Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-Esrâri'l-Gaffâr (Nüzhetü'l-Ebrâr min-Ehli'l-Esrâr)*'la beraber onun hayatı hakkında en somut bilgileri ihtiva eder. Önceki yıllarda Rızâyî, eserleri ve onun Kasîde-i Bürde'ye yaptığı şerhi üzerine hazırladığımız yüksek lisans tezimizde ve akabinde neşrettiğimiz kitabımızda, Türkçeye çevrilerek yazınımıza kazandırılan her iki eser hakkındaki bilgilere yer vermiştik³⁸. *Nüzhetü'l-Ebrâr*'da doğup büyüdüğü Aksaray'ın manevî şahsiyetleriyle ilgili anekdotlara yer veren müellif, bu eserinde her kesimden insanı ele almakla beraber "*Mahmûdiyye*" adlı eserinde Celvetî tarîkatı başta olmak üzere muhtelif tarîkat mensuplarıyla, din âlimleriyle ve devlet erkânıyla olan ilişkilerine değinmiştir. *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*³⁹ ise Türkçe olarak yazdığı diğer menkıbevi eseri olup tamamen Celvetî tarîkatına mensup mutasavvıf ve sûfleri konu edinmiştir. Eser, müellifin hayatını aydınlatmakla beraber, Aziz Mahmûd Hüdâyî başta olmak üzere birçok Celvetî büyüğünün de hayatına dair orijinal bilgiler içermektedir. Eserin önemli bir kısmı da müellifin şairliğine malzemeler sunan manzûm kısımlardır.

Tasavvuf araştırmacılarının hakkında çok az bilgiler verdiği bu eser, daha önce yapılmış bir yüksek lisans tezinin bir bölümünde Mustafa Çağırıcı tarafından çeviri yazı işaretlerine yer vermeden Latin harfleriyle aktarılmış fakat geniş anlamda bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Çağırıcı'nın çalışmasını incelediğimizde alanının gereği olarak daha çok Rızâyî'nin Cel-

---

zeştnâme" Maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 559.

³⁸ Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s.130-150.

³⁹ Kısaca "*Tezkire*" ismiyle söz edeceğiz.

vetî muhitlerindeki sûfilerle olan ilişkileri ve Celvetî tarikatı üzerine yoğunlaştığını görüyoruz. Bu nedenle ilgili eserin tasavvufî bakış açısı yanında edebî bir bakış açısıyla da inceleme-ye tabi tutulması, ayrıca önem arz etmektedir.⁴⁰

Necdet Yılmaz, “*Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*” adlı kitabında incelediğimiz eserden bahsetmiş ve onun Azîz Mahmûd Hüdâyî hakkında önemli bilgiler verdiğini dile getirmiştir⁴¹. Adem Ceyhan, “*Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri*” adlı çalışmasında “*Sad-Kelime-i ‘Alî Ter-cemesi*” adlı bir eser de yazmış olan Aksaraylı Rızâyî ve eserlerine dair açıklamalarında, şairin “Azîz Mahmûd Hüdâyî’den söz eden menkıbevî bir eseri” olduğunu dile getirerek *Tezkire*’ye atıfta bulunmuş fakat eserin ismini vermemiştir⁴².

Eserin şu ana kadar iki nüshası tespit edilmiştir. Birincisi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları No. 41 içerisindeki ki çalışmada esas aldığımız nüsha budur. 285x205-200x145 mm ölçülerindeki bu yazmanın her sayfası genelde 15 satırdır. Ancak kütüphane bilgilerinde 17 satır olarak gösterilmiştir. 40 yapraktan müteşekkil olduğu belirtilen eser nesih hatla yazılmıştır. Eserin adı, “*Tezki-retü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn*” olarak kayıtlara geçmiştir. Katalog bilgilerinde şairin adı, “Rızâî Hasan b. Abd er-Rahmân Aksarâyî” olarak verilirken ölüm tarihi bazı biyografik kaynakların hatalı bilgilerinden alındığını⁴³ akla getirerek H. 1071 (M.

---

⁴⁰ Eserin çeviri yazılı metninin ortaya konularak incelemeye tabi tutulmasının gerekliliği konusunda bize tavsiyelerde bulunduğu için Prof. Dr. Adem Ceyhan hocamıza teşekkür ederiz.

⁴¹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 373-374.

⁴² Adem Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, s. 248.

⁴³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Mü’ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, C. 1, s. 295. M. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, s. 1644.

1661) olarak verilmiştir. Vefat yılını kesin olarak bilmesek de şairin M. 1661 (H. 1071) yılında hayatta olduğu vakıf olduğumuz kesin bilgilerdendir. Müellif hattı olan eserin telif tarihi H. 1067 (M. 1656) olarak kayıt altına alınmıştır. Eserin serlevhasında okunamayan kısım altında şu beyitler vardır:

Kim du'â-ile añarsa bu fakîri dâ'imâ

Bula ol Hak'dan hidâyet feth ola müşkil aña

Fazl-ı Hak-ile irişe ol tecellî nûrına

Zulmet içre kalmaya her vech-ile bula ziyâ

(H. 1061/M. 1650-51)

Müellif, yukarıdaki beyitlerin altında verdiği Arapça kısmında, “Bu kitabı fakir el-Hâc Seyyid Hasan Rızâyî yaşadığı müddetçe bakması ve muhafaza etmesi, okumak ve yazmak isteyen kişiye vermesi için Arabzâde’(ismi)yle şöhret bulmuş salihlerin ileri gelen(ler)inden Hacı Ahmedoğlu Mahmûd Dede’ye emanet ettim. Onun rızası olmadan elinden alınmaz.” diyerek eser telifinden söz etmiş, faydacı kişiliğini ortaya koymuş ve dinî kimliğiyle ortaya çıkan meşhur kişilere olan saygısını dile getirmiştir.⁴⁴

---

⁴⁴ Rızâyî’nin “Arabzâde Hacı Ahmed oğlu Mahmûd Dede” ismiyle verdiği kişi, Celvetî şeyhi Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi’nin önemli bir mürididir. Fenâyî’nin mev’ize türü yapıtları arasında sayılan “Cennetiyye fî-Ma’ârifîl-Îlâhiyye (Bihîştîyâ fî’l-Ma’ârif el-Îlâhiyâ)” adlı eseri derleyip toparlayan kişidir. Celvetiyye âriflerinden kabul edilen Mahmûd Dede hakkında bkz. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, C. 3, İstanbul 2006, s. 38. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.1, s. 54.

2b'de “*Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn es-Seyyid Hasan eş-şehîr Rızâyî*” başlığı ile eserin metni verilmektedir. Eserde mensûr kısımlar olmakla beraber manzûm kısımlar da önemli bir yoğunluktadır. Verilen manzûmelerin hemen hemen hepsi Rızâyî'ye aittir. Eser, klasik olduğu üzere besmele, hamdele ve salvele ile başlar. “*Emmâ ba'd*” ifadesinden sonra şair kendini takdim eder, eseri kaleme almasındaki hikmetleri ve niyetini belirtir. Eseri ihtiva eden bölüm 2b-37b arasındadır. Müellif, eserini H. 1071 yılının Muharrem ayının on yedisinde (M. 12 Eylül 1661) tahrir ettiğini söylemektedir:

“*Tahrîren fî-yevmi's-sâbi' aşere min-muharremi'l-harâm li-sene isneyn ve seb'îne ve elf 'an-yedi mü'ellifihi el-fakîr es-Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî. Allâhumma'gfrîl ve'l-vâlideyye ve'l-cemî'i'l-müslimîne'l-muvahhidîn ve sallallâhu 'aleyhi ve âlihi ecma'în.*”

[Haram aylardan muharremin on yedisinde 1072 senesinde eserin müellifi fakir Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî tarafından yazılmıştır. Allahım! Beni, anne ve babamı, tevhide inanan bütün Müslümanları bağışla! Allah onu (Peygamberimizi), bütün ailesini hayırlarla kuşatsın/salat ve selam onun ve bütün ailesinin üzerine olsun.]

Aynı cilt içerisindeki “*Hâzâ tertîbü süveri'l-Kur'âni'l-azîm*” manzûmesinin sonunda (41a) telif tarihinin H. 1067 (M. 1656) olduğunu ve H. 1072 (M. 12 Eylül 1661) tarihinde bizzat kendisi tarafından yeniden istinsah edildiğini söylemektedir:

İşbu nazm u eserüm oldı biñ altmış yidide

Mâh-ı zi'l-ka'denüñ evsatı idi itmâmı

...

Gitdiler âhirete niçe benüm akrânüm

Geldi nevbet bana şimdi iderüm iz'ânı

...

İşbu tahrîr-i nûsah târîhi yitmiş ikidür

Oldı evsat-ı muharrem bu harîf avânı

*Temmet bi-'avnihi Te'âlâ 'an-yedi'l-fakîr es-Seyyid Hasan
Rızâyî el-Aksarâyî⁴⁵*

Bizim ele aldığımız eser, 2b-37b arasını ihtiva eden mehtirdir. Eserin metninden ayrı olan 1b'deki "*fî-beyânı hilyeti ilâsallâlâhi 'aleyhi ve sellem*" başlıklı hilye ile 37b'deki 8 beyti içeren *mi'râciye*'yi *Tezkire*'ye dahil etmedik. 38a'da Arapça mensûr bir kısım bulunmaktadır. Bu mensûr kısımda, İslam şehirlerindeki (Mekke, Medine, Dımaşk, Kufe vs.) âlimler arasında, Kur'ân'daki surelerin adedi konusunda ihtilaflar olduğu anlatılmaktadır. 38b'de "*Hâzâ tertîbü süveri'l-Kur'ânî'l-'azîm*" başlığı altında bir manzûme başlamaktadır. Şair, manzûmenin yazılış tarihini [H. 1067 (zilkâdenin ortaları)-M. 1657-ağustos] verdikten sonra bizzat kendisinin yazdığını belirtmektedir. Kur'ân surelerine dair bu manzûmenin son bulmasından sonra 41b'de 5 beyitlik bir şiirle, 6 beyitlik başka bir şiir bulunmaktadır. 42a'da 18 beyitlik *temcîdiye* ile 6 beyitlik "*fî-beyânı vasfı sâ'at*" başlığı taşıyan bir manzûme vardır. 2b-37b arasındaki *Tezkire* dışında kalan bu manzûm ve mensûr kısımların araştırmacılar tarafından ayrıca değerlendirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

---

⁴⁵ Allah'ın yardımıyla fakir es-Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî elinden tamamlandı.

Tezkire'nin ikinci ve eksik bir nüshası İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi (Selimiye Yazma Eserleri) No. 64'te 140a-154a varakları arasındadır. Söz konusu nüsha, Osman Ergin nüshasına göre daha kısadır ve birtakım farklılıklar bulundurmaktadır. Mustafa Özdamar, Konyalı Kütüphanesindeki yazmaların katalog bilgilerini verirken *Tezkire*'ye ait bilgileri şu şekilde yazmıştır: “*Menâkıb-ı Hüdâyî (Tezkiretü's-Sâlikîn)-64/Hasan b. Abdurrahman Aksarâyî Efendi, yazma-ta'lik, Osmanlıca, 135x200, 140-157 y.,17 str., deri cilt, Hat Sanatları Müzesi kitapları, eski no 410.*”⁴⁶

Eser, Osman Ergin nüshasında olduğu gibi “*Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*” adını taşımamakta olup “*Menâkıb-ı Hüdâyî ve Tezkiretü's-Sâlikîn*” adlarıyla zikredilmektedir. Konyalı Kütüphanesi'nde Rızâyî'nin diğer eserleri “*Tecelliyât-ı Hüdâyî*”, “*Mahmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-Bilâd*” ve “*Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-Esrâri'l-Gaffâr*” ile birlikte aynı külliyyat içerisinde yer almaktadır. Aslında eser 154a'da son bulmaktadır. 154a'dan sonra “*Hâzâ Kitâb*” başlığıyla Rızâyî'nin diğer eseri olan *Nüzhetü'l-Ebrâr*'a geçilir. Fakat *Nüzhetü'l-Ebrâr*'ın metnine hemen geçilmeyerek sebep-i telif olarak değerlendirilebilecek bazı manzûmeler verilmiştir. Külliyyat içerisinde değerlendirilebilecek her üç eserde de kullanılan yazı çeşidi aynıdır. Bu eserlerden *Tecelliyât*'ta bulunan ketebe kaydı, eserin Rızâyî'nin kendisi tarafından yazıldığını göstermektedir. Diğer eserlerle birlikte *Tezkire*'nin de şairin bizzat kendisi tarafından yazıldığını düşünebiliriz. Rızâyî'nin kendi eserlerini bazı değişikliklerle yeniden yazma teamülüne sahip olduğunu bilmekteyiz. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi kataloglarında Rızâyî'ye

⁴⁶ Mustafa Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, Kirk Kandil Yayınları, İstanbul 1997, s. 173.

ait eserlerin 204a-223a varaklarını içine alan şiirlerinin⁴⁷ bazı değişikliklerle *Tezkire*'sinde bulunması ve "*Kân-ı Me'ânî*" adındaki manzûm lugatini tekrar yazdığını bizzat söylemesi⁴⁸, bu bilgiyi desteklemektedir.

Müellif; Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347'de kayıtlı külliyatta 69b'den itibaren derkenârlarda *Tezkire*'nin mensûr kısımlarını yazmıştır. Yazılan kısımlar, Konyalı nüshasına aittir. 76b'ye kadar yazılan bu kısımların sonunda H. 1051 (M. 1641-42) tarihi atılmıştır. Bu bilgilerden hareketle, *Tezkire*'nin Konyalı nüshasının telif tarihinin zikredilen tarih olduğunu, Osman Ergin nüshasından önce yazıldığını, Rızâyî'nin birtakım eklemelerle *Tezkire*'yi H. 1072 (M. 12 Eylül 1661) tarihinde yeniden kaleme aldığını ortaya çıkarırız ki bu durum Rızâyî'nin yukarıda zikrettiğimiz teamülüne oldukça uygundur. Konyalı nüshasındaki kimi manzûmelere, Osman Ergin nüshasına bakarak bazı beyitlerin eklendiğini, manzûmedeki birtakım beyitler üzerinde de değişiklikler yapıldığını ve aruz kusurlarının ortadan kaldırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Konyalı nüshasındaki bazı mensûr kısımlar (Peygamberimizle bedevî bir Arap arasında geçen diyalog gibi), Osman Ergin nüshasında genişletilerek verilmiş hatta mensûr anlatıma manzûm içerik eklenmiştir.

Konyalı nüshasının içeriğine bakıldığında, onun Osman Ergin nüshasından kısa olduğu görülmektedir. Osman Ergin nüshasında 12a-22b sayfaları arasında bulunan "*Gülzâr-ı*

---

⁴⁷ Kütüphane kayıtlarında Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi olarak adlandırılmış Rızâyî Külliyyâtı, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347'de kayıtlıdır. 223 varaktan müteşekkildir. Külliyyât'ın 204a-223a varakları yine kütüphane kataloglarına "Divan" olarak kaydedilmiştir. Bu varaklardaki bütün şiirler Rızâyî'ye aittir ancak klasik bir divan görünümünde değildir.

⁴⁸ Bkz. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, s. 249.

Niyâz”, 35b-36b arasındaki “*Hikâye-i ‘Abdü’l-Kâdir-i Gîlânî*” ve 36b-37b sayfalarında Rızâyî’nin Kâdirî hilâfeti aldığını anlattığı kısım, Konyalı nüshasında bulunmamaktadır. Konyalı nüshasının sonunda Arapça kısımlar vardır.

Tezkire’nin metnine (müellif hattı Osman Ergin nüshası) gelince...“*Emmâ ba’d*” (2b) girişinden sonra şair Kâdir olan Allah’ın mağfiretine sığındığını, Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin himmetine rağbetinin olduğunu dile getirerek “es-Seyyid Hasan eş-şehîr Rızâyî ibnü’l-hâc ‘Abdu’r-rahmân el-Aksarâyî” nisbesini ve şöhretini bildirir. Kadılar zümresinden olduğunu belirterek hayatı hakkında önemli bir bilgiyi zikreder:

*“İşbu ‘abd-ı fakîr u hakîr ve muhtâc-ı magfiret-i Rabbihi’l-kâdir ve râgıb-ı himmet-i Hazret-i Pîr es-Seyyid Hasan eş-şehîr Rızâyî ibnü’l-hâc ‘Abdu’r-rahmân el-Aksarâyî zümre-i ehl-i kazâdan ve tarîk-i erbâb-ı hüdâdan olup avân-ı şebâbı hevâda ‘ömr-i girân-mâyeyi hubb-ı sivâda geçirüp...”*⁴⁹

Peygamberimizin meşhur “Kişi sevdiğiyle beraberdir.” hadisini anan Rızâyî, ahirette Peygamberimize ve onun sancağı altına yakın olmak ümidini, onun şefaatine nail olma amacını ve cehennemden uzak olmak arzusunu dile getirir. Bu duadan sonra kitabı kaleme almasındaki niyetine değinir. Bu eseri kaleme almakla “Öyle ki Allah’ın fazliyle ebrârın gittiği yola kolaylıkla girip onların vasıflarıyla vasıflanan kullardan olmak ümidiyle övülen makama ve mutluluk veren mertebeye kolaylıkla girerek Allah katında sevilmiş kullardan sayılarak isteğini elde edeceğini” düşünmektedir. Bu kısmı eserin sebebi telifi olarak düşünmek gerekir:

---

⁴⁹ Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Tezkiretü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn*, 2b.

“Ve bu kitâba Tezkiretü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn ile tesmiye olundu. Böyleki fazl-ı Hakk-ile (3b) ebrâr gitdiği râha sülûk müyesser olup *أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* (vasfî ile muttasif olan kullarından eyleyüp makâm-ı mahmûd ve mertebeleri mes’ûd müyesser eyleyüp ‘abd-ı mevdûdlarından ma’dûd olup ‘inda’llâhi te’âlâ murâd ve maksûd bulavüz. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.”⁵⁰

Rızâyî’nin en önemli özelliklerinden birisi gördüklerini, işittiklerini, yaşadıklarını ve hissettiklerini anında nazma dökebilme kabiliyetine sahip olmasıdır. Ancak şunu da belirtelim ki onun manzûm söyleyişleri, vezin ve şekil kusurlarından epey nasibini almış olmakla beraber sadeliği ve anlaşılabilirliği yanında oldukça samimi ve içtendir. *Tezkire*’de de belirttiğimiz yeteneğini ve bahsettiğimiz çıkarımımızı fazlasıyla görmekteyiz. Rızâyî hakkında araştırma yapan bazı araştırmacıların da şairin bahse konu olan tarafına değindiğini tespit etmekteyiz. Adem Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri*’nde şairin “*Sad-Kelime-i ‘Alî Tercemesi* ekseninde “... Ancak nazmedicinin, doksan beş özdeyişin çevirisi olmak üzere yazdığı kıt’alarında, bir kısım dinî ve ahlakî fikirlerin kusursuz bir dil ve başarılı bir şekilde ifade edildiğini söylemek, doğrusu pek kolay değil... Eserinde yer yer imale ve zihaf gibi vezin, bazen de kafiye kusurlarından başka, belâgat ve fesahat bakımından makbul olmayan hallere de rastlanıyor.”⁵¹ şeklinde bir yorum yaparak bizimle aynı paralelde düşündüğüne işaret etmektedir.

⁵⁰ *Tezkire*, 3b.

⁵¹ Bkz. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, s. 251-252. Şairin sanat anlayışı hakkındaki ayrıntılı bilgiler için bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve “Miftâhu’s-Sa’âde” Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, s. 257-276.

Şair, sebep-i telifteki arzusunu hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle nazma döker. 6 beyitlik mesnevî nazım şekliyle yazdığı nasihat içerikli manzûmede Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin ve onun tarikatı Celvetiyye (Hüdâyî Yolu)'nin rehberliğine sığınır. Görüldüğü gibi eserin ilk başından itibaren Hüdâyî'nin müellif üzerindeki derin tesirini görürüz. Bu tesir, hemen hemen eserin tamamına hâkimdir. Şairin tek amacı Peygamberimizin ve Hüdâyî'nin şefaatine erişmek ve Hüdâyî yolcularıyla cennette beraber olmaktır. Eserde bu arzuların defalarca tekrar edildiğini görmekteyiz. Manzûmede “Mahmûdî yir” ifadesi Celvetilik tarikatına has terminolojinin de habercisi gibidir:

Gel ey Hak yolına sâlik olan er

Bu yolda saña lâzım oldu reh-ber

İde Mevlâ seni ehl-i hidâyet

Bul indi reh-beri ide delâlet

Dalâletden hazer it gâfil olma

Fesâd ehli ile turma oturma

Hidâyet yolına sâlik olagör

Bu Mahmûdî yire mâlik olagör

Gel indi evvelen zikr eyle Pîr'i

Ehibbâsı añalar sen fakîri

'Azîz'üm Pîr'üm olmışdur Hüdâyî

Umar irşâd Rızâyî Aksarâyî⁵²

Müellif bu manzûmeden sonra mensûr-manzûm karışık olarak kaleme alınan kısımda Hüdâyî'nin tecellîleri⁵³nden yedisine yer vermektedir. Tecellîlerle ilgili anlatım 3b'nin sonundan 7a'ya kadar devam eder. Her mensûr tecellî anlatımını manzûm söyleyişler takip eder. Sözü edilen bu beyitleri tecellîye ait manzûm şerh olarak adlandırabiliriz. Rızâyî'nin, Hüdâyî'nin Arapça eseri olan *Tecelliyât*'ını ve Hüdâyî'nin meşhur halifesi Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî Efendi'nin yine Arapça olan eseri *Tecelliyât*'⁵⁴ını da nazmen şerh ettiğini biliyoruz. Bu mahsuller göstermektedir ki Rızâyî Hüdâyî'nin öncülük ettiği tecelliyât yazma geleneğinden mülhem olan tecelliyât türü üzerinde eser

⁵² *Tezkire*, 3b. [Bu sayfanın derkenârında Hüdâyî'ye ait Arapça *Tecelliyât* hakkında bilgiler vardır.]

⁵³ Tecellî, tarikat büyüğünün yaşadığı olağanüstü tecrübeler, ilhamlar, keşifler, rüyalar ve birtakım manevî hâllerdir. Tarikat büyüklerinin kaleme aldığı veya söz konusu tarikat büyüklerinin vefatından sonra onların elinden çıkmış gibi müritleri ve bağluları tarafından yazılan eserler, Celvetî ekolünde "*Tecelliyât*" terimiyle karşılanmıştır. Araştırmacılar tarafından bunlar, "*rûhî tecrübeler*" olarak adlandırılmışlardır. Aziz Mahmûd Hüdâyî de Arapça yazdığı *Tecelliyât*'ı ile kendisinden sonra birçok Celvetî sûfsine önderlik etmiştir. Söz konusu eser hakkında bkz. Necdet Tosun, "*Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Tecelliyât İsimli Eseri Ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği*", Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu I-II, C. 1, İstanbul 2005, Ss. 223-230. Bu eserin nüshaları ve tercümesinin nüshaları için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, s. 118. Eserin günümüze en yakın tercümesi için bkz. Abdülkadir Dedeoğlu, *Tecelliyât-ı Hüdâyî Aziz M. Hüdâyî Hazretlerinin Gördüğü Mânevi Hârikalar*, Gül Neşriyat, İstanbul 2005.

⁵⁴ Fenâyî Efendi'nin bu eserinin tercümesi ve Rızâyî'ye ait şerhin metni için bkz. Kenan Erdoğan-Hasan Cankurt, "*Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, "Tecelliyât" Adlı Arapça Eseri Ve Tecelliyât'a Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Tarafından Yapılan Manzûm-Mensûr Türkçe Tercüme/Şerh Üzerine*", -Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 783-816.

yazma geleneğine katkı sağlamıştır. Birinci tecellîde Hüdâyî Peygamberimize ihsan edilen “*makâm-ı Mahmûd*”u keşfetti. Tecellî, “*Târih-i hicret biñ on târihine yetişdükde mâh-ı şevvâlû'l-mükerremüñ yigirmi ikinci günü isneyn gün⁵⁵* (15 Nisan 1602 Pazartesi günü)” vuku buldu. Şair, zikredilen bu tecellî ile alakalı olarak hezec bahri'nin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezni ve mesnevi nazım şekliyle 5 beyitlik bir manzûme yazmıştır. Rızâyî münâcâtında yine Hüdâyî'yle manevî yolculuğunu tamamlama arzusunu dile getirir, “*Mahmûdî makâm*” tamlamasıyla tevriyeli bir kullanımı tercih eder. Şair, “*makâm-ı Mahmûd, Mahmûdî makam*” tabirlerini Peygamberimize verileceği söylenen “*makâm-ı Mahmûd*” için kullanmakla beraber Hüdâyî dergâhı ve Hüdâyî yolu anlamına gelecek şekilde de kullanmaktadır. Burada şairin Celvetî terminolojisine bir katkı sunduğu da anlaşılmaktadır:

Müeyesser ide Mevlâ müslimîne

Varup cem' olavüz Hazret katına

Livâ-yı hamdüñ altında gidevüz

O Mahmûdî makâma 'azm idevüz⁵⁶

Şair, bundan sonra Hüdâyî'nin 6 tecellîsine daha yer verir ve tecellîlerle ilgili manzûm anlatımlar yapar. İkinci tecellî, “*Târih-i mezbûrda Ramazân-ı şerîfüñ yigirmi sekizinde Cum'a günü* (22 Mart 1602 Cuma)...” gerçekleşir. Bu tecellînin içeriği de “kesretin vahdete engel olamayışı”dır. Rızâyî, bu “*rûhî tecrübe*”den sonra başka bir tecellîye geçer. Burada Hüdâyî'ye sınır-

---

⁵⁵ Tezkire, 3b-4a.

⁵⁶ Tezkire, 4a.

sız bir ilim verildiği müjdelendir. Tecellî, “*Biñ on bir cümâde'l-âhirinüñ on altısı*”nda⁵⁷ (1 Aralık 1602) vuku bulur. Şair, remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznini kullanarak 5 beyitlik gazel nazım biçimiyle kaleme aldığı nasihatnâmede “Hüdâyîler ile ders almanın gerekliliğine” değinerek sadakâtine işaret ederken Hüdâyî'den sonra şöhreti tartışmasız olan ve onun halifesi Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'ye de bağlılığını belirtmiş olur. Bu manzûmede Celvetîlerin çokça kullandığı bir hitap şekliyle karşılaşırız ki bu lafız (*begüm* hitabı) Rızâyî'de fazlaca görülmekle beraber Hüdâyî ve Fenâyî başta olmak üzere birçok Celvetî sûffisinde de fazlaca tercih edilmiştir. Rızâyî'nin bu kullanımı Celvetî terminolojisiyle alakalı bilgilerimizi de artırmaktadır:

*Sırr-ı Hak'dur bu begüm*⁵⁸ agyâra keşf olmak muhâl

Bilmek istersen beri gel eyleme kiñden su'âl

...

⁵⁷ *Tezkire*, 4b.

⁵⁸ Bu hitap şeklinin Fenâyî Efendi Divanı'nda da görülmesi, Celvetîlerin çokça tercih ettikleri bir hitap şekli olduğunu göstermektedir. Nitekim *Tecelliyât*'ta bulunan bir beyit, bu lafzın Hüdâyî'den alındığını bildirmektedir:

*Âmil-i 'ilm-i şerî'at ol begüm
Kâmil-i râh-ı tarikat ol begüm
Vâsil-ı sırr-ı hakikat ol begüm
Geç sivâdan Hazret-i Mevlâya ir*

(56/6)

Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2010, s. 152.

*Bu begüm lafzı edâsıdur anuñ
Andan itdi bizde 'âriyet begüm*

Seyyid Hasan Rızâyî, *Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*, İbrahim Hakkı Konyalı Nüshası, No. 62, 126a.

Tezkire metni bittikten sonra başlayan “*Tertübü Süveri'l-Kur'ân*” manzumesinin derkenârında (39a) Rızâyî, *begüm* hitabının Hüdâyî'yle özdeşleştiğini belirtir: *Begüm Hazret-i 'Aziz'üñ edâsıdur. Teberrüken yazıldı.*

Bu tılısmı açmaga virür Hüdâyîler sebak

Gâfil olma öğren irken var pîrinden himmet al

Ehl-i Cennet'dür bugün irşâd iden her tâlibe

Uçmak istersen aña var aç hemân gel per ü bâl⁵⁹

...

Hüdâyî, dördüncü tecellîde kutuplukla müjdelenmiştir. “*Yine hazret-i ‘Azîz târîh-i mezbûr Ramazân’ınun yigirminci günü ehad gicesi⁶⁰ (5 Aralık 1602 Pazar)*” gerçekleşen manevî tecrübe, gazel nazım biçimiyle yazılmış tevhid ve münâcât içerikli 7 beyitlik bir şiirle ilişkilendirilir. Rızâyî, beşinci tecellîde “*Bu târîh içre rebî’ü’l-evvelün ikinci günü hamîs gün⁶¹ (20 Ağustos 1602 Perşembe)*” diyerek Hüdâyî’nin manevî bir seyrine işaret edip bu seyri, sıkça tercih ettiği mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle 4 beyitlik bir kıt’ada şerh eder. Altıncı tecellî, “*Hicretün biñ on sekizinde cümâde’l-âhiri Cum’a günü⁶² (4 Eylül 1609 Cuma)*” gerçekleşmiştir. Hüdâyî, bu rûhî tecrübeyle “sûflerin manevî terbiyesi”yle görevlendirilmiştir. O, kutbu’l-aktâb olmakla müjdelenmiştir. Rızâyî, mesnevî nazım şekliyle yazılmış dua ve şükür içerikli 5 beyitten sonra yedinci tecellîyi zikrederek tecellîleri sonlandırır ve Hüdâyî’nin tecellîlerinin nihayetsiz olduğunu belirtir. On sekiz bin âlemi kuşatarak bütün insan, cin, melek vs. varlıkların Hüdâyî’nin manevî emrine girdiğini ve ona hürmet ettiğini bildirdiği bu rûhî tecrübe, “*Biñ on sekiz cümâde’l-âhirinün yigirmi altısında cum’a gün (26 Eylül 1609*

---

⁵⁹ Tezkire, 4b.

⁶⁰ Tezkire, 5a.

⁶¹ Tezkire, 5a.

⁶² Tezkire, 5b.

Cuma)'' vuku bulmuştur. Yine mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle mesnevi nazım şekliyle 25 beyitlik bir manzûme kaleme almıştır. Manzûme münâcât, şükür ve öğüt içeriklidir. Şair, burada Celvetî sûfleriyle birlikte olduğu için selamet bulma temennisinde bulunur. Tarikatına duyduğu samimi, içten sevgi, muhabbet ve bağlılık dikkat çekicidir. Sûflerle birlikte haşrolmak, şefaate şereflemek adına Hüdâyî'nin vesilesine sığınır. Peygamberimizin şefaatinin de ancak Allah'ın emri ile olacağını belirtir:

...

Hidâyet ehlinüñ olur yanında

Hüdâyîlerden oldı işbu bende⁶³

...

'Azîz'üm Hazret'e eyleye i'lâm

Budur ol 'âsî ümmet iden ibrâm

...

Hudâ emri ile eyle şefâ'at

Resûl'üm bu fakîr bula hidâyet

Hüdâyîlere özin nisbet itdi

Bu mahabbet ile bu geldi gitdi⁶⁴

...

---

⁶³ Tezkire, 6a.

⁶⁴ Tezkire, 6b.

Tecelliyâtlara son veren Rızâyî'nin kaleme aldığı 7a'daki mensûr kısım şairin hayatına dair birtakım bilgiler vermekle beraber içerisinde bazı tarihi veriler de barındırmaktadır:

"Bu âsitâne-i Mahmûdî makâmun eben 'an-ceddin çârûbdârı olmağa tahsîl liyâkatdur. Bu fakîr bendeleri hazret-i 'Azîz'e vâlidümüz el-Hâc 'Abdu'r-rahmân el-Aksarâyî merhûm ile defa'at-ile gelüp du'a-yı hayrlarına ve hüsn-i nazarlarına mazhar olduğumuzdan gayrı bi-hamdi'llâhi te'âlâ dünyâda iki defa şefâ'atlerine ve himâyetlerine mazhar olup merhûm ve magfûrun leh cennet-mekân ve firdevs-âşiyân Nakîbü'l-Eşrâf Ebu'l-Kâsım Gubârî 'aleyhi rahmetü Rabbihi'l-Bârî hazretlerinin hâk-pâyılarına 'asâ-dârları olan Hâdim 'Osmân Dede'yi ta'yîn ve irsâl buyurup bunların ecdâdları bizüm ma'lûmumuzdur. Silâmuz olan Kocahisâr-ı Karaman'a karîb Kubbetü'l-İslâm mahmiyye-i Aksarâyî'da tahsîl-i 'ulûm iderken ecdâdlarını görüp ve niçe keremlerün müşâhede eyledük. Siyâdetlerine şâhidüz ve lisânumuzdan şehâdet ileñ yazsunlar diyü buyurmag-ıla..."⁶⁵

Bu bölümden edindiğimiz bilgilere göre Rızâyî'nin ailesi çok eski zamanlardan beri Hüdâyî'nin mürididir. Şair, babası Abdurrahman El-Aksarâyî'yle beraber birçok kez Hüdâyî'yi ziyarete gelmiştir. Rızâyî, iki kere Hüdâyî'nin şefaatine mazhar olmuş ve onun himayesini görmüştür. Bunlardan ilki onun seyyidliğine yani Peygamber soyundan olmasına Hüdâyî'nin şehadet etmesi ve Nakîbü'l-Eşrâf⁶⁶ Ebu'l-Kâsım Gubârî⁶⁷'ye bir aracı

⁶⁵ Tezkire, 7a.

⁶⁶ "Osmanlı devletinde yaşayan seyyid ve şeriflerin silsilelerini ve şecere-i tayyibe denilen soy kütüklerini kaydedip koruyan, aynı zamanda bunların reisleri olan görevliye nakibüleşraf denir." Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşraf*, Ahmed Rifat Devhâ-tü'n-Nukabâ, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s. 19. Nakibüleşraf, şeyhülislam-lardan sonra yüksek makamda kabul edilirler. Ek bilgiler için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), C. 1, İstanbul 1999, s. 271.

göndererek bu durumu tescil ettirmesidir. İkinci şefaati ve himayesi ise Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'ye mülazım⁶⁸ olma arzusuna ilişkin Hüdâyî'nin bir dervişi aracılığıyla söz konusu şeyhülslama ricacı olması ve ricasının da kabul görmesidir. Rızâyî'nin aracılığıyla Ebu'l-Kâsım Gubârî adında bir Nakîbü'l-Eşrâf'ın varlığından haberdar oluyoruz ve Gubârî hakkında yeni bilgiler ediniyoruz. Aksaray şehrinin "*Kubbetü'l-İslâm*" olarak anıldığını, doğum yeri hakkında hâlen tartışmalara konu olan Hüdâyî'nin, Aksaray'ın bir mahallesi (kasabası) olan Karaman Koçhisar'ında doğduğunu öğreniyoruz veya bu konudaki mevcut bilgilerin teyit edildiğini anlıyoruz. "*Sılâmuz olan Kocahisâr-ı Karaman'a karîb Kubbetü'l-İslâm mahmiyye-i Aksarây'da tahsîl-i 'ulûm iderken ecdâdlarını görüp ve niçe keremlerün müşâhede eyledük.*" cümlesi bizi şu kanaate sevk ediyor: Hüdâyî, Koçhisar kasabasının bağlı olduğu Aksaray şehrinde (o zamanki adıyla livâ) ilim tahsil etmiştir ve ilim tahsili sırasında Rızâyî'nin ailesinin önde gelenlerini görmüştür. Rızâyî'nin verdiği bu bilgiyle Hüdâyî'nin doğum yeri tartışmasında⁶⁹ Koçhisar tarafı, Sivrihisar tarafına göre daha güçlü hâle gelecektir.

---

⁶⁷ Âlimlerin ve hattatların meşhurlarından Gubârî mahlaslı Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Kâsım Âmidî için bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, C.5, Ankara 1996, s. 2532. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrâflar*, Ahmed Rıf'at Devhatü'n-Nukabâ, s. 71; Âdem Ceyhan-Halil Çeçen, "*Diyarbakirli Bir Hattat, Müderris, Nakîbü'l-Eşrâf: Seyyid Kâsım Gubârî ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi*", Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu 02-05 Kasım 2016, C. II, Edit. Ufuk Bircan-Aytaç Coşkun-Mustafa Temel-Pınar Gürhan Kılıç, Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır 2017, Ss. 809-839.

⁶⁸ Günümüzde "stajyer memur" anlamındaki bu terim, bilimsel anlamda medrese eğitimi tamamlayıp mezun olana verilen bir isimdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1983, s. 611-612.

⁶⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, s. 46.

Yukarıdaki alıntidan şöyle bir kanaat de ortaya çıkabilir: Rızâyî memleketi Aksaray'da ilim tahsili yaparken Hüdâyî, Aksaray'ı ziyaret etmiş ve Rızâyî'nin aile büyüklerini görmüştür. Ancak *Tezkire*'nin Konyalı nüshasındaki "...*Kubbetü'l-İslâm Aksarây'da tahsîl-i 'ulûm eyledigimizde...*" ifadesi ilim tahsili yapmanın Hüdâyî olduğunu açık bir şekilde ortaya çıkarmış ve ikinci kanaatin isabetli olmadığını göstermiştir.⁷⁰

"... *Es'ad Efendi şânehu'llâhi'l-meliki'l-mübdî hazretlerinüñ dört senedir dâniş-mendleri zümresinden olup lâkin anda müte'ehhil olup mülâzım olup gitmege muntazırlardur...*"⁷¹ ifadesine müteakip Es'ad Efendi hakkındaki bazı beyitlerden sonra "*Meger merhûm dahı hazret-i 'Azîz ehîbbâsından olup ehl-i hâl imiş. Mâh-ı Ramazânü'l-mübârekenüñ dördüncü günü merhûm olup rahmetu'llâha vâsıl oldu.*"⁷² demektedir. Anlaşılan odur ki Rızâyî dört senedir Es'ad Efendi'nin dânişmend⁷³liğini yapmaktadır. "*Müte'ehhil*"⁷⁴ kelimesinden hareketle Rızâyî'nin bu sıralarda evli olduğu anlaşılmaktadır. Es'ad Efendi de Hüdâyî'nin

⁷⁰ Hüdâyî'nin Aksaray'da ilim tahsili yaptığı ve Rızâyî'nin aile büyükleriyle ilişki kurduğu *Mahmûdiyye*'de Hüdâyî ağzından da dile getirilir. Tercüme eserden bu kısmı aynen alıyoruz: "Bunların dedelerini biz biliriz. Vaktiyle Aksaray'da ilim tahsîl ederken ecdâdlarını görüp pek çok keremlerini müşâhede ettik. Siyâdetlerine şâhidiz. Lisânımızdan şehâdet ile yazsınlar." Mustafa Çağırıcı, *Hasan Rızâyî ve Tezkitetü's-Sâlikîn ile Mahmûdiye Adlı Eserleri Tahkik ve Değerlendirilmesi*, s. 14.

⁷¹ *Tezkire*, 7a.

⁷² *Tezkire*, 7b.

⁷³ Medreselerde Arapça gramer, mantık, kelam, edeb, me'ânî, beyân, bedî', geometri, astronomi, İslam hukuku gibi dersleri dânişmendler vermektedir. Kendilerine küçük görevler verilmektedir. Kıdemli danışmanlar müderris yardımcıları olmaktadır. Bundan sonra da mülazımlık gelir. Hukuk ilmi ve bunun dallarında ilerleyen mülazım artık kadı, nâib ve müderrisliğe geçer. Kadı, müderrisden önce gelmektedir. Fakat müderris olanın önü açıktır. Bkz. J. Wilkinson Gibb, *A History Of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, ter. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, C. I-II, Ankara 1999, s. 551.

⁷⁴ Kelimenin bu anlamı için bkz. Doktor Hüseyin Remzî, *Lügat-i Remzî-1 (İnceleme-Tıpkıbasım)*, haz. Ali Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 101, İstanbul 2018, s. 323.

mürididir. O, Ramazan ayının dördüncü günü vefat etmiştir. Kaynaklar onun 26 Mayıs 1625 yılında vefat ettiğini belirttiklerine⁷⁵ göre Rızâyî M. 1620-1624 (H. 1030-1034) yılları arasında dânişmendlik yapmıştır.

Es'ad Efendi hakkında 3 beyitlik mesnevîde onun fırtınalı günlerde bile Hüdâyî dergâhına gelip Celvetî zikir ve sohbetlerine katıldığını söyler. Aslında müellifin buradaki amacı Hüdâyî'nin müntesipleri ve dergâhını ziyaret edenler için söylediği "Bize mensûb olan-lar denizde boğulmasınlar, âhir ömürlerinde fakirlik görmesinler ve imanlarını kurtarmadıkça gitmesinler ve öleceklerini bilsinler ve haber versinler!⁷⁶" şeklindeki meşhur sözüne telmihte bulunmaktır. Hüdâyî'nin üçüncü şefaatinin ahirette olması temennisiyle mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezninde 9 beyitlik bir mesnevi yazmıştır.

...

N'ola fahr eyler isem ben revâdur

'Azîz'üñ şâhid olması safâdur

...

Umarum sözünü redditmeye hem

'Azîz hazretinüñ sultân-ı 'âlem

...

Hüdâyîler ide hayr du'âyı

Bulalar cümlesi Hak'dan rızâyı⁷⁷

---

⁷⁵ Mehmet Özdemir, "Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazâde Es'ad Efendi ve Eserleri", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, p(s). 715.

⁷⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, s. 91.

⁷⁷ *Tezkire*, 8a-8b.

“fî-Beyân-ı İzhâr-ı ‘Ubûdiyyet ve Vakt ü Avân-ı Bey’at ü İrâdet min-Hulefâ’l-l-‘Azîz” başlığındaki mensûr-manzûm karışık bölümde Hüdâyî’nin halifeleriyle karşılaşmalarına, görüşmelerine ve sohbetlerine yer vermektedir. Şair, görüştüğü halifelerden evrâd ü ezkâr almış ve onların öğütlerine kulak vermiştir. Bunlardan ilki Hüdâyî’nin Koçhisar halifesi Akbaba Mustafa Efendi’dir. Hüdâyî, Koçhisar’da doğduğu için buraya ayrıca önem vermiş, sözü edilen şahıs da Hüdâyî’nin emriyle burada bir çeşme ve han yaptırmıştır. Rızâyî’nin deyimiyle bu *“merd-i Hudâ ve bir muvâhhid-i bî-riyâ”* Aksaray’da Rızâyî’nin evine ziyarette bulunmuştur. Rızâyî ilk tövbe ve inabesini bu şahıstan almıştır:

“... mahmiyye-i Aksarây’da vâlid-i merhûmun hânelerine nüzûl ve bu fakîrûñ kitâb-hânesine duhûl eylediler. Ol hinde fakîr dahî sinn-i bülûğa yetişüp şimdigidenden ziyâde meylüm hevâda ve mahabbetüm mâ-sivâda iken baña hitâb itdiler kim: Ey begüm, gel baña irâdet getür saña bey’at vireyin ve gel tevbe ve inâbet eyle!..”⁷⁸

Rızâyî hemen akabinde M. 1645-46 (H. 1055) yılında Denizli’ye kadı olarak atandığından söz eder. Bu şehirde yine bir Celvetî halifesi olan Arnavud Şeyh Mustafa Efendi’yi ziyaret eder. Şeyh, kendisine “esmâu’llâh” zikri ve “kelime-i tevhîd”le nefis terbiyesi telkin eder. Uygun görülen bu manevî reçete, Celvetîliğin tarikat âdâbını ve temel prensiplerini anlama yönünde bazı ipuçları vermektedir. Şair, Şeyh’in telkinlerine önem verir ancak sözü Hüdâyî’ye bağlamayı da ihmal etmez. Kıt’a nazım biçiminde 7 beyitlik bir manzûmeyle (münâcât içelikli) meramını anlatmaya çalışır:

⁷⁸ Tezkire, 8b-9a.

Hakikat olmuşam cân-ile teslîm

'Azîz'e kaldı ancak aña himmet

'Azîz'üm eyle gel hüsn-i nazar sen

Hasan bendüñ bula kesretde vahdet

Elüm al Hazret'e tabşır kerem it

*Murâda irgüre ol 'âlî Hazret*⁷⁹

...

Denizli'de görüştüğü başka bir Celvetî büyüğü Kuşadası'nın halifesi Pâlânî eş-Şeyh Mustafâ Efendi'dir. Pâlânî'den de "esmâ" zikri alan Rızâyî, birden fazla kişiden ders ve zikir almaması konusunda uyarılır. Bu konuda kıt'a biçimindeki 3 beyitlik dua içerikli bir manzûmeyle duygularını paylaşır.⁸⁰ Şair, Pâlânî Şeyh'le Alaşehir kadısı iken de 1075 Rebiülevvel ayının 15'inde (M. 18 Kasım 1660) ikinci kez görüştüğünü söyler. Bu sırada İstanbul'a şeyhi Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'yi ziyarete gitmektedir. Rızâyî'nin evrâd ü ezkâr isteğine mukabil Şeyh Pâlânî, Ehl-i Cennet Efendi'nin telkiniyle cevap verir: "*Begüm, bir tâlib-i Hakk tekmîl-i esmâ'u'llâha râgıb ve müstehakk olıcak, üçer gün her esmâyı okuyup tebdîl itmek câ'iz ve münâsibdür. İsteyenleri men' itmeñ!*"⁸¹

Şair, remel bahrinin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbı ve gazel nazım biçimiyle 5 beyitlik bir manzûme yazarak

---

⁷⁹ Tezkire, 9b.

⁸⁰ Tezkire, 9b-10a.

⁸¹ Tezkire, 10a.

yukarıdaki mensûr metni nazmen şerh eder. Şiirde, Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'nin vefatına değinilir⁸². Rızâyî'nin maddi ve manevî gezisi Bursa'da Lefke⁸³ kasabasıyla devam eder. Lefke'de ziyaret ettiği Aksaraylı Şeyh Abdurrahîm Efendi'yle daha önce memleketi Aksaray'da da görüştüğünden bahseder. Aksaray'daki görüşmesini *Nüzhetü'l-Ebrâr*'da daha ayrıntılı olarak anlatmıştır⁸⁴. Bu ziyaretteki manevî beklentisini gazel nazım şekliyle yazılmış 3 beyitlik bir manzûmeyle arz etmektedir:

Refîk ide bizi 'Abdu'r-rahîm'e

Gidevüz bile râh-ı müstakîme

Suçumuz 'afv ide lutf issi Mevlâ

Yakup yandurmaya nâr-ı cahîme

Hidâyet eyleye idüp 'inâyet

Hemân Hakk almaya cürm-i 'azîme⁸⁵

Şairin manevî gezintisi Hüdâyî'nin memleketi Koçhisar'da (Kocahisar'da) devam etmektedir. Ziyaret edilen kişi, Rızâyî'nin deyimiyle "*vatan-ı aslîsi bekçisi ve ihyâ eylediği hân ve*

---

⁸² *Tezkire*, 10b.

⁸³ Bilecik ilinin Osmaneli İlçesi. Lefke ismi için ayrıca bkz. A. Latif Armağan, *XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (Menâzilü'l-Hacc)*, Osmanlı Araştırmaları-XX, The Journal Of Ottoman Studies-XX, İstanbul 2000, s. 84.

⁸⁴ Bkz. Hasan Rızâî El-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttalî' Li-Esrârî'l-Ğaffâr*, s. 68-69.

⁸⁵ *Tezkire*, 10b.

*çeşmenüñ nâzırı olan merd-i kâmil ... velî-sûret ve 'Alî-sîret müdebbir ve şecî' ve mütekellim-i belîğ kutbu'l-'ârifîn ve mürşidü's-sâlikîn eş-Şeyh Müstedâm Efendi"*dir. Rızâyî, Şeyh'ten "ta'yîn-i ism" elde eder⁸⁶. Hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün vezniyle gazel (müzeyyel) nazım şekliyle münâcât türünde bir manzûmeyle Koçisar ziyareti nazma dökülmüştür. Şiirde dikkat çekenler, ilk beyitteki "müstedâm" kelimesindeki tevriyeli kullanım ve mahlas beytinden sonra dua içerikli bir eklentidir. Müzeyyel beyitteki içerik, Müstedâm Efendi'nin sûfî Rızâyî için "Lâ ilâhe illallâh" zikrini uygun gördüğünü göstermektedir:

Mahabbetler İlâhî ehl-i hâle müstedâm olsun

Bu meclisden ayırma sohbet anlarla müdâm olsun

...

Rızâyî nefy (ü) isbâtı idüp yazsan kalemlerle

Okunsun haşr olunca bu risâle içre nâm olsun

...

Diyelüm Lâ ilâhe illa'llâh lafzını dâ'im

Sakın terk itme olunca yine 'ale'd-devâm olsun

Şair, babası Abdurrahman El-Aksarâyî ile beraber "Hüdâyî'nin makbûle bacılarından" Aksarâyî Ümmî Bacı'yı Aksaraylı olması hasebiyle Üsküdar Hüdâyî Dergâhı'nda ziyaret

---

⁸⁶ Tezkire, 10b-11a.

ederler. Bu ziyaretleri sırasında Hüdâyî, Abdurrahmân Efendi'yi Hasan Rızâyî kastıyla müjdeler:

“Bir gün vâlid-i merhûmu tebsîr iderler ki hazret-i ‘Azîz buyurdu ki: Aksarâyılı Hâcî ‘Abdu’r-rahmân’uñ silsilesinden biri bu âsitânenüñ ziyâde yakınlarından olacakdur ve bu yüzden hidâyet-i Hakk bulacakdur.” diyü buyurdılar didükde...”⁸⁷

Rızâyî'nin babası bu *tebsîr*den dolayı çok mutluluk duyar. Şair, babasının mutluluğunu hemen nazma döker:

İlâhî ben kimüm ki gele neslüm

Benüm bu Hazret'üñ ol karîbi

Meger ‘avn u ‘inâyet ola senden

İdesün sen ola anuñ nasîbi

Hidâyet gülşeninüñ fazluñ ile

Olaydı bârî oglum ‘andelîbi⁸⁸

Eserin her yerinde mütevazi edasını hissettiren Rızâyî, kastedilen kişinin asla kendisi olamayacağı kendî, çünkü kendisinin günahkar ve liyakatsiz olduğunu dile getirerek *“bâ-himmet-i hazretü'l-‘Azîz ve bi-lutfi Rabbihi'l-kâdir”* bu kişinin yerinde olmayı arzular. Bu risaleyi yazma sebeplerinden birisi de bu arzunun göstergesidir:

---

⁸⁷ Tezkire, 11a.

⁸⁸ Tezkire, 11b.

“Yolña ol ‘andelîb-i gülşen-i hidâyet ve ol karîb-i gülbün-i nahl-i sa’âdet bu ‘abd-ı kesîrû’z-zenb ve bî-liyâkat ben olaydum” diyü gıpta idüp küstâhâne bu risâleyi inşâya cür’et olındı.”⁸⁹

Şair, Hüdâyî’nin vefatından sonra onun yerine Celvetî şeyhi olan torunu (kızının oğlu) Şeyh Mes’ûd Efendi’ye intisap eder. *“Uzlet-güzîn ve hoş-âyîn kamer-tal’at ve meh-cebîn”* Şeyh’in huzurunda remel bahrinin fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün veznini kullanarak kıt’a nazım biçimiyle kaleme aldığı 4 beyitlik manzûmeyle onu över ve Hakk’tan hidayet arzusunu belirtir:

...

*Ey Rızâyî Hakk hidâyet eyleye sen hâke kim
Açılınca gonca elbet bülbülü gûyâ ider*

*Bu Hüdâyî goncasıdır gülşen-i vahdetde pes
Bûy-ı lutf-ile kokar Mevlâ aña îmâ ider⁹⁰*

Şair, Hüdâyîlere armağan ederek *Gülzâr-ı Niyâz* adıyla yazdığı eserini Zâkirbaşı Mahmûd Efendi aracılığıyla şeyhi Mes’ûd Efendi’ye hediye eder. Burada *“Ol Gülzâr-ı Niyâz’uñ ibtidâsı budur”* başlığıyla hezec bahrinin mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün vezninde mesnevi nazım şekliyle 73 beyitlik uzun bir manzûme kaleme alır. Şair, *“عظ نفسك ثم عظ لغيره”* (Önce kendine sonra başkalarına vaaz et.) sözüyle *“Elest bâgınuñ ey murg-ı garîbi / Bu Gülzâr-ı Niyâz’uñ ‘andelîbi⁹¹”* beytiyle kendi nefesine döner ve birtakım öğütlerde bulunur. Sorgu sırasında yalnızlık-

---

⁸⁹ Tezkire, 11b.

⁹⁰ Tezkire, 11b-12a.

⁹¹ Tezkire, 12a.

tan, kabir azabından ve günahın yükünden dem vuran şair, tevekküle sığınmanın gerekliliğinden bahseder:

...

Hudâ'ya eyleyen dâ'im tevekkül

Murâd u matlabına oldu nâ'il

Tevekkül eyle gel sen dahı her dem

*Sakın dünyâ içün hiç çekme gel gam*⁹²

...

Şair, manzûmede kendi hayatına dair bazı bilgiler de vermektedir. Aşağıdaki beyitlerde, şairin H. 1007 (M. 1599) yılında doğduğunu öğrenmekle beraber manzûmenin 1663 yılında şair 64 yaşındayken yazıldığını anlamaktayız. Şairin babası H. 1049 (M. 1639-40) senesinde 65 yaşında vefat etmiştir. Hüdâyî dergâhına Nasuh Paşa'nın oğlunun yanına defnedilmiştir. Şair, babasının vefatına tarih düşürmüştür. Babası ölmeden önce hasta hâliyle yatarken Hüdâyî ve Hüdâyîlere duyduğu sevgiyle İstanbul'a şairin kardeşiyle beraber gitmiştir. Hüdâyî'nin kendisini toprağına çektiğini, vefatının muhtemelen burada olacağını ve buraya defnedilmesini Rızâyî'nin kardeşinden istediğini belirtmektedir. Kendisine devamlı nasihatlerde bulunan babasının yıkanma anında birtakım fevkaladelikler gösterdiğini, buna birçok insanın şahit olduğunu anlatmaktadır. Babasının vefatı şairi oldukça üzer:

...

Bu sinn ü sâle irdün hiç ne bulduñ

Yaşar mısın bu deñli yâ ne bildün

---

⁹² Tezkire, 12b.

*Yetişdi sinnüñ altmış dörde kâmil
Togupsun biñ yedide olma gâfil*

*Babañ altmış beşinde oldu merhûm
Kalup bir yıl o sine saña ma'lûm*

...

*Vefâtı vâlidüñ biñ kırk dokuzda
Gârib öldi Sitanbul içre bizde*

...

*Komişlar ol garîbi Üsküdar'a
Hele tâli' müsâ'id yâ sitâre*

*Fukarâ-yı Hüdâyî ile medfûn
Yol üzredür du'â-yı hayra makrûn⁹³*

*Nihâyet bulduğı yerde mezâruñ
Gözedür yolcısını Aksarây'uñ*

*Boyanmış yeşile seng-i mezârı
Nasûh Pâşâ⁹⁴'nuñ oğlı oldı cârı*

---

⁹³ Tezkire, 13b.

⁹⁴ Kuvvetli ihtimalle 1614 yılında vefat eden Osmanlı sadrazamı Gümülcineli Nasuh Paşa'dır. I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'la evli olduğu için Damat Nasuh Paşa da denilmektedir. Kaynaklar Üsküdar'da bir hanı olduğunu kaydederler.

*Yazılmıdur taşında Hâcı Efendi
Babacıgum⁹⁵ aña târîh bilindi*

*Egerçi anı çekmişdür türâbı
Velî 'Azîz'e itdi intisâbı*

...

*Yaturken Aksarây'da hasta ey cân
'Azîmet itmiş İslâmbol'a ol ân*

...

*Gelürken Aksarây'dan dir birâder
Bu idi yolda merhûm sözi ekser*

*Beniz cezb itdi rûhânî 'Azîz'üm
Türâbum anda gibi iki gözüm*

*Fukarâ-yı Hüdâyî ile defn it
Mu'înüñ ola Mevlâ soñra gel git*

İslam Ansiklopedisi "Nasuh Paşa" maddesinde oğullarının da önemli görevlerde olduğu yazılıdır. IV. Murad ve Sultan İbrahim zamanında yaşayan ve vezirliğe kadar yükselmiş olan Hüseyin Paşa, Nasuh Paşa'nın oğludur. 1639-1670 yılları arasındaki siyasi olayları konu alan bir Osmanlı tarihi yazar Mehmed Çelebi de Hüseyin Paşa'nın oğludur. Hüseyin Paşa'nın kardeşi Ali Bey, 1643'te idam edildi. Nasuh Paşa'nın diğer oğlu da Ömer Bey'dir. Rızâyî'nin babası yanında mezarı olduğunu söylediği Nasuh Paşa'nın oğlu, sözü edilen üç kardeşten biri olabilir. Bkz. Ömer İşbilir, "Nasuh Paşa" Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 428.

⁹⁵ H. 1049 (M. 1639-40)

...

Didiler gasli derken anı gassâl

İderdi meyli gassâle be-her-hâl

Müşâhede idenler anı ekser

Didiler bu ne hâl Allâhu Ekber⁹⁶

Müellif, ailesiyle özellikle babası ile ilgili önemli bilgiler verdiği 14a'nın derkenârında oğlu Muhsin'in vefatına da değinmiştir. Belirtildiği gibi oğlu, H.1056 (M.1646-47) yılında dedesinin vefatından yedi yıl sonra dünyaya gelmiş, H. 1072 (M. 1661) senesinde 15-16 yaşlarında vefat etmiştir. Rızâyî, Muhsin'i Üsküdar'da babasının yanına defnetmiştir. Derkenârdaki manzumenin akabinde şair, oğlunun vefat tarihini de vermektedir. Beyitlere, Rızâyî'nin derin hüznünün hakim olduğu görülmektedir:

On altı yıl yalñuz yatdı anda

Bugün Muhsin olupdur aña mihmân

Biñ elli altıda ol Muhsin Allâh

Baña Muhsin kulın eyledi ihsân

Yine aldı anı yetmiş ikide

İde Mevlâ efendi aña gufrân

---

⁹⁶ Tezkire, 14a.

Safer ayı idi eyledi rihlet

Cigerüm itdi hûn gözümü giryân

Babamuñ yanına defn itdüm anı

Garîb yatmaya babam anda her ân

Dedeler ogul oglun pek severler

İde du'â-yı hayrı bile ihvân

Yukarıdaki uzun şiirden [ana metindeki] sonra “*fî-Beyânı Zikri Hüsnî Hâli Merhûm*” başlığıyla -yine bir önceki şiirin vezninde- mesnevî nazım şekliyle yazılmış 32 beyitlik övgü içerikli manzûmede babasının bir kısım hasletleri üzerinde durmaktadır. Bu bölümde de şairimizin hayatı hakkında yine bazı bilgiler elde ediyoruz. Rızâyî'nin beyanına göre şairin babası Abdurrahmân Efendi, kimsenin hatırın kırmaz; fakire, dervişe ve özellikle de dul kadınlara yardım ederdi, masumları güldürürdü, her kadılık merkezinde görevini en iyi şekilde yerine getirir, fesata meyletmezdi. Hama şehrinde kadılık yaparken hacca gitmiş, hac dönüşünden sonra memleketi Aksaray'a geri gelmiştir. Aksaray'a sıhhatle dönen Abdurrahman Efendi, Hama sakinlerini her zaman dua ile anmaktadır. Peygamberimizin ravzasını ziyaret etmek onu ayrıca mutlu eder. Ravza önünde birtakım dua ve niyazda bulunmuştur. Ravza'nın önünde defnedilmek ve Peygamberimizin şefaatine nail olmak temennilerindedir. Sağlıklı bir şekilde Aksaray'a dönmesi, kadılık yaparak tekrar kirlenmesi ihtimalini taşımaktadır. Hemen Allah'a sığınıp teslimiyeti elden bırakmaz. Hakk'ın kendisini unutmacağından

emindir. Rızâyî, babasının hacdan dönünce hastalıktan epey çektiğini dile getirmekte, ölümünün yakın olduğunu söylemektedir. Kabrinin geniş olması, cennetle şereflenmesi, *hidayet nuru ile pür-nûr* olması ve günahlarının affedilmesi için dua etmektedir. Şaire göre Allah babasının duasına icabette bulunmuş, onu bâkî âlemde istirahatla şereflemiştir. Karıncayı bile incitmeyen babasının ölümü, şairi çok üzmüştür:

...

*Hamâ'da kâdî iken hacca gitdi
Dirüp çatup idüp ol cehd ü ciddi*

...

*Varup sıhhatle geldi Aksarây'a
Du'â eyler idi ehl-i Hamâ'ya*

*Didi hîn-i vedâ' itdüm ziyâret
Resûl'ün Ravza'sın ber-vech-i 'âdet⁹⁷*

...

*Benüm kalsa revâ bu yerde hâküm
Ki zeynden ârî degül işbu hâküm*

*Öleyin olayın bu yerde ben hâk
Bu hâk-pâyüñ eylerdi beni pâk*

---

⁹⁷ Tezkire, 14b.

Kara yüzümlle geldüm hâk-pâye

Şefâ'at eyle Habîb'üm Hudâ'ya

...

Gidersem sıhhat ile Aksarây'a

Düşerüm yine telvîs-i kazâya

...

Gelince hacdan ol olmadı hâlî

Marazdan pes yakındur intikâli

Du'âsın eyledi Mevlâ icâbet

Gidüp 'ukbâya bula istirâhat

...

Ola nûr-ı hidâyet ile pür-nûr

Hudâ'ya lutfuñ-ile ol magfûr⁹⁸

İderdi herkese lutfi hâlince

Disem incinmedi câ'iz karınca

...

Derûnumdan çıkar mı hubbı anuñ

Mahabbeti ziyâdedür babanuñ⁹⁹

...

---

⁹⁸ Tezkire, 15a.

⁹⁹ Tezkire, 15b.

“*fî-Beyânı Nasîhatı Merhûm¹⁰⁰*” vezin değişikliği yapılmadan kaleme alınmış 12 beyitlik bir mesnevidir. Nasihatnâme türünündeki manzûmede şair, babasının öğütlerini tek tek sıralar. Abdurrahmân Efendi, oğluna ilkin sağlık ve afiyet dilemektedir. Bir gün insanın sevdiklerini kaybedeceğini, geçen günlerin bir daha geri gelmeyeceğini, dünyanın kimseye kalmayacağını, ömrü iyilikle geçirmek gerektiğini, ilimle ve irfanla meşgul olmanın önemli olduğunu, insanların ayıplarına gülmenin yanlışlığını ve kadı olarak kararlar verirken isabetli olmak gerektiğini öğütler. Şairin mahlasını verdiği beyitten sonra iki beyitle kanaat ehli olmanın önemine işaret etmesi manzûmenin dikkat çeken bir yönüdür.

“*fî-Beyânı Nasîhati'l-Fakîr ilâ-Nefsîhi'l-Hakîr*” başlıklı manzume, mezkûr vezinle yazılmış, 15 beyitlik bir mesnevi olup nasihat içeriklidir. Şairin “kendi hakir nefesine verdiği öğütleri beyan eden” manzûme -yukarıda verdiğimiz- babasının öğütlerini tamamlayıcı mahiyettedir. Yukarıdaki manzûmede “*Dir idi tagılır bu meclisüm hep / Gider kardaş ogul ana ile eb¹⁰¹*” şeklinde Abdurrahmân Efendi’nin dilinden dökülen beyit, bu manzûmede “*Baba ana vü kardaş gitdi cümle / Ecel geldi idiyor saña hamle¹⁰²*” beytiyle; yine yukarıdaki “*Kazâda kimseye itme cefâyı / Vire Hak zâhir u bâtın safâyı¹⁰³*” beyti de “*Hele almaz idüñ hakk-ı ‘ibâdı / Kazâda eylemez idüñ fesâdı¹⁰⁴*” beytiyle karşılık bulmuş gibidir. Şairin Hüdâyîlerle haşrolmak arzusu, eserin her yerinde canlılığını korumaktadır:

...

---

¹⁰⁰ Tezkire, 15b-16a.

¹⁰¹ Tezkire, 15b.

¹⁰² Tezkire, 16a.

¹⁰³ Tezkire, 15b.

¹⁰⁴ Tezkire, 16b.

Hüdâyîler ile haşr ide Mevlâ

Hudâ'dan eyle gel bunı temennâ¹⁰⁵

“*fi-Beyânı Recâ'i'l-İstimdâd min-Rûhı Hazreti'l-'Azîz* (Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ruhundan yardım isteği hakkında)” başlıklı şiir, 25 beyitlik bir mesnevîdir. Vezin değişikliğine gidilmediği manzûme münâcât türünde olup Hüdâyî'ye beslenen içten sevgi ve bağlılık zirveye taşınmaktadır. Şiir, Rızâyî'nin ailesinin hatta atalarının da Celvetî yoluna intisaplı olduğu bilgisini içerisinde barındırmaktadır:

Ese üstime nesîm-i hidâyet

Hüdâyî'den ire feyz ü 'inâyet

...

Beni 'afv eyle sultânum ki geldüm

Beyâbanlarda çok şaşdum yañıldum¹⁰⁶

...

Eben 'an-cedd kuluñoglı kuliñam

Gerek öldür gerek sat kaçkunınam¹⁰⁷

“*Beyânü Tenzîhi Hudâ fi'd-Dünyâ ve'l-Âhireti mine's-Şürekâ*”, önceki şiirlerle aynı vezinde “Dünyada ve ahirette Allah'ı şirkten tenzih” konusunda olup tevhîd ve methiye içerikli 57 beyitlik uzun bir mesnevidir. İçerisinde Peygamberimizin

---

¹⁰⁵ Tezkire, 16b.

¹⁰⁶ Tezkire, 16b.

¹⁰⁷ Tezkire, 17a.

öüldüğü kısımlar da vardır: “Tabiattaki her şey Allah’ın emriyle hareket eder. Ay-gün, gece-gündüz, kış-bahar emrine tabidir. Taşlar, pınarlar ve ağaçlar Allah’a ibadet etmektedir. Âlemler, Peygamberimizin hürmetine yaratılmıştır. O, bütün nebilere önderlik eder. Peygamberimizi methetmekte söz yetersiz kalmaktadır. Hataları ve kusurları Allah bağışlar. Hatasız kul olmaz. Kadılar her ne kadar çok günah işleyip tamahkâr olsalar da şirkleri asla olmaz. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir. Allah hakkında zannınız neyse karşılığını bulursunuz.” Rızâyî, Peygamberimizi methederken mazur görülmesini istemektedir. Öyle ki “*fasîh elfâza gâyet kusuru*” vardır. Arapça ve Farsçada kendisini yeterli görmemektedir. Esasında dile getirdikleri tamamen tevazu eseri olup birçok sûfî şair gibi tercihini sade ve samimi Türkçeden yana kullanmaktadır. Manzûme, bir sonraki naatın ön hazırlığı mahiyetindedir:

...

Anı medh itmede çokdur kusûrum

Fasîh elfâza gâyet var kusûrum

‘Arabca idemem Türkî lisânım

‘Acemce dahı yok tab’-feşânım

Ola ma’zûr efendüm Türkî dildür

Beni aglatma medhün birle güldür¹⁰⁸

...

Rızâyî başla gel medh-i Resûl’e

Okına haşre dek nâmuñ añıla

---

¹⁰⁸ Tezkire, 19a.

Hüdâyîler ile ismiñ añılsun

Hidâyet gülşeni meddâhı dinsün¹⁰⁹

“*Medhü Seyyidi'l-Kevneyn*” gazel nazım şekliyle yazılmış 12 beyitlik bir naattir¹¹⁰. Şair burada vezin değişikliğine gitmiş, hezec bahrinin mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün kalıbıyla eserini yazmıştır. Şiirde Peygamberimiz övülmekle beraber Rızâyî'nin coşkusu ve yakarışı da manzumeye hâkim bir eda olarak hissedilmektedir. “Bülbülleri konuşuran, meclise safa veren, ölü gönülleri ihya eden ve Âl-i Resûl'ü sevene şefa'at eden Peygamberimizdir.” Rızâyî, cennette onun cemalini görmek ve ona arkadaş olmak ister:

...

Anuñla Rızâyî kuliñi bile refik it

Cennetde cemâlün göre didâr-ı Muhammed¹¹¹

“*Salavât-ı Şerîfe Mûte'allik Niyâz¹¹²*” başlıklı manzûme Hoca Ahmed-i Yesevî, Yunus Emre ve onların takipçisi olarak

---

¹⁰⁹ *Tezkire*, 19b.

¹¹⁰ Buradaki edebî tercihte Rızâyî üzerinde Hüdâyî'nin tesiri olduğu düşünülebilir. Çünkü Hüdâyî'nin edebî özellikleri üzerinde çalışanlar, naatlerinin genelde gazel tarzında yazılmış olduğunu belirtmektedirler. Bkz. Mehmet Emin Ertan, “*Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Edebî Şahsiyeti*”, Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyi Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler, C. I-II, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, s. 452-453. Hem Hüdâyî'nin hem de Rızâyî'nin edebî tercihlerinin geleneksel nazım şekilleri ve nazım türleri müfredatını epey zorladığını söylesek hata etmiş sayılmayız. Her iki şairin hedef kitesinin sülfer olması ve gayelerinin nasihat ederek muhataplarını eğitmeye çalışmaları, onların edebî hassasiyetten uzaklaşmalarına neden olmuştur.

¹¹¹ *Tezkire*, 19b.

¹¹² *Tezkire*, 20a.

değerlendirilebilecek Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin çokça tercih ettikleri recez bahrinin "müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün" kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıbın tasavvufî şiirlere uygun oluşu, musammat gazel haline dönüştürülebilmesi ve 8'li hece veznine intikali, Rızâyî'nin edebî tercihinde oldukça etkili olmuştur. Bu manzûmede bahse konu olan tercih ve Hüdâyî etkisi rahatlıkla hissedilebilmektedir¹¹³. Gerek "*Medhü Seyyidi'l-Kevneyn*" gerekse de "*Salavât-ı Şerife Müte'allik Niyâz*", başlıklı manzûmeleri incelediğimizde, Rızâyî'nin Hüdâyî'den doğrudan, Yunus Emre'den dolayı şekilde etkinlendiği anlaşılmaktadır. 5 beyitlik musammat gazel yine Hüdâyî'nin yukarıda belirttiğimiz gazel şeklindeki naat tercihini hatırlatır. Şair burada mahlasını kullanmamıştır. Düşündüklerini aniden nazma dökme yeteneğine sahip olan ve şiirlerinde *dinî ve tasavvufî fikirlerini, kusur-suz bir dil ve başarılı bir şekilde ifade ettiğini söylemenin doğrusu kolay olmadığı*¹¹⁴ Rızâyî için bu durum şaşkınlık yaratmasa gerek.

"*Medhü Seyyidi's-Sekaleyn*" hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezninde kaside nazım şekliyle¹¹⁵ yazılmış 25

¹¹³ "Aruz veznini ve hece veznini kullanabilen Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin az da olsa hece ile aruzu birlikte kullandığı vakidir. Bazı şiirlerinin hem hece veznine hem de aruz veznine uygun düştüğünü görüyoruz. Aşağıdaki şiir hecede: 8'liye, aruzda: Müstefîlün Müstefîlün kalıbına uymaktadır.

*Eyler seherde gulgule
Dost gülşenin bülbülü
İster vere cânın güle
Cân gülşenin gülü*

Yunus Emre'nin de bu tarz şiirleri vardır. Hz. Hüdâyî'nin, onun etkisinde kalması mümkündür. Şairimizin şiirlerinin çoğu aruz veznedir. Heceyle yazdığı şiirlerde durak kullanmamıştır." Mehmet Emin Ertan, "*Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Edebî Şahsiyeti*", s. 454. İlâhî için bkz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, *Aziz Mahmûd Hüdâyî Dîvân-ı İlâhiyyât Tıpkıbasım ve Çeviriyazı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005, s. 39.

¹¹⁴ Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, s. 251-252.

¹¹⁵ "Yaygın kanaate göre kasidelerin beyit sayısı 33-99 beyit arasında değişir. 33 beyitten az kasideler olabildiği gibi, 99 beyitten uzun kasideler de vardır. Klasik Türk şiirinde bu rakam genellikle 45-75 arasındadır." Ozan Yılmaz, "*Nazım*

beyitlik bir naattir. Naatte Peygamberimize ait mucizelere, mi-raç hadisesine, doğduğu sırada vuku bulan olaylara vs. yer verilmektedir. Rızâyî, şiirlerinde çokça görülen şefaath arzusunun bu kasidesinde dile getirmiştir. Şiirde iki kere mahlas kullanarak birinci derece amacının şiir sanatı olmadığını, tebliğ için birincil gaye olduğunu bir kez daha göstermektedir. Naat, Rızâyî'nin Peygamberimize "fakîrâne" bir hediyesidir:

Rızâyî'nün ne haddi medhün itmek

Salavâtı getürse hoş ne ra'nâ¹¹⁶

...

Rızâyî derd-mendün zâdı yokdur

Fakîrâne bu tuhfe oldı ihdâ¹¹⁷

"Niyâz-ı Salavât-ı Şerîfe¹¹⁸" murabba (mütekerrir) nazım şekliyle yazılmış ilâhî formunda bir münâcâttır. Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle kaleme alınmış 9 bentten oluşan (iki mısra eksik) ve tertipten yoksun manzûmede Peygamberimize gönderdiği salât ve selâm vesilesiyle şair, yakarışını sergilemektedir:

...

Niçe eyyâm niçe sâ'at niçe ay niçe sene

Hâk olup yatmak mukarrer bu Rızâyî Hasan'a

Şekilleri", Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler, Bayram Ali Kaya-Ozan Yılmaz-Vildan S. Coşkun-Orhan Kaplan, Kesit Yayınları, İstanbul 2018, s. 107.

¹¹⁶ Tezkire, 20b.

¹¹⁷ Tezkire, 21a.

¹¹⁸ Tezkire, 21a-21b.

İşbudur yâ Rab benüm vasiyyetüm döne döne
Eyle teblîg (ü) selâmum fazluñ-ile Hazret'e¹¹⁹

“*Medh-i Seyyid-i Kâ'inât*” yine yukarıdaki vezne uyularak gazel nazım şekliyle yazılmış 7 beyitlik bir naattir. Naatte en çok dikkati çeken, Peygamberimize yöneltilen sıfatlardır. “*Gül-i bâğ-ı hidâyet*”, “*sünbül-i kûh-ı inâyet*”, “*bû-yı pür-ıtr*”, “*kühl-i çeşm-i enbiyâ vü evliyâ*”, “*tutyâ-yı velâyet*”, “*cism-i latîf*”, “*merd-i meydân-ı sadâkat*”, “*sâye-i rahmet*”, “*kân-ı şefâ'at*” vasıflarıyla Peygamberimizi niteleyen Rızâyî, her zamanki gibi onun şefaa-tine taliptir:

...

Rûh-ı pâkine Rızâyî virelüm gel çok selâm
Hak budur kân-ı şefâ'atdür Muhammed Mustafâ¹²⁰

“*Niyâz-ı Salavât-ı Şerîfe*” -Hüdâyî tesirine uygun bir şekilde- recez bahrinin “*müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*” vezniyle yazılmıştır. Nasihat ve münâcât içeriğe de haiz olan naat, musammat gazel formunda olup 8'li hece veznine de dönüştürülebilir:

...

Ol bâ'is-i gufrân ola hem vuslata dermân ola
Rızâyî yâr Rahmân ola sallû 'alâ fahr-i cihân¹²¹

---

¹¹⁹ Tezkire, 21b.

¹²⁰ Tezkire, 21b.

¹²¹ Tezkire, 22a.

Yukarıdaki manzumeyle, Rızâyî'nin "Gülzâr-ı Niyâz" adını verdiği ve Hüdâyî'nin torunu olan şeyhi Mes'ûd Efendi'ye sunduğu risale son bulmuştur. Risale, *Tezkire*'de 12a-22b arasını ihtiva etmektedir. Şair, bu hediyeleşme hengamında Hüdâyî'nin kadim ve ihlaslı dervişlerinden Aksarâyılı Monlâ Mahmûd'la görüşür. Hüdâyî dergâhındaki gerçekleşen görüşmede Rızâyî " ... Aksarâyılı Monlâ Mahmûd nâmı ile ma'rûf ve mevsûf olan fitnat-ı kirâm Mahmûd Efendi ile müşerref olup mezbûrı bahr-ı 'amîk-vâr sükûn ü karâr ve hüsn-i vakâr üzre buldum." şeklinde vasıflandırdığı hemşehrisi Molla Mahmûd'dan mülhem bir manzûme kaleme alır. remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmış 5 beyitlik gazel-i müzeyyel biçimindeki manzûmede Hüdâyî yoluna olan aşkı dillendirir:

İşbu Mahmûdî tarîkûñ hâdimi Mahmûd olur

Sa'y iden cân ü gönülden bu yola mes'ûd olur¹²²

...

Ey Rızâyî bu kapuda kimse mahrûm olmadı

Çekme gam sa'y it hemân sa'y idene maksûd olur¹²³

...

Şair, "Gülzâr-ı Niyâz"ı ziyaret ettiği Zâkirzâde 'Abdu'llâh Efendi'ye de sunar ve duasını alır. "Bîçâre" mahlasıyla şiirler yazdığını bildiğimiz bu mutasavvıf şair Rızâyî'ye bazı iltifatlar da bulunur. Rızâyî, "Ben ne hâküm ki 'Azîz'üñ mâlik olam sırrına / Bilürem ahvâlümü ola meger himmet yine" beytiyle başlayan bir manzûmeyi Hazret'e okur. Zâkirzâde ile şair arasında kısa

¹²² *Tezkire*, 22a.

¹²³ *Tezkire*, 22b.

ve samimi bir diyalog gerçekleşir. Zâkirzâde, şaire nereli olduğunu sorar ve kendisinde Hüdâyî sırrını müşahede ettiğini belirtir. Rızâyî de “Makâm-ı Mahmûd¹²⁴”a yani Hüdâyî dergâhına vardığında Şeyh Mes’ûd Efendi’den istifade ettiğini ve ona “*Gülzâr-ı Niyâz*”ı sunduğunu anlatır. Mes’ûd Efendi’nin kendisine verdiği öğütleri Zâkirzâde ile paylaşır. Öğütlerin özü şudur: Mes’ûd Efendi’ye kadılık yaptığını, kadılığından dolayı günahı çok olan bir asi olduğunu söyler. Tarikatta mesafe kat etmesinin zorluğundan bahseder. Mes’ûd Efendi’nin cevabı şu şekildedir: “*Begüm, menâsıb-ı dünyeviye merâtib-i ‘âliyyeye mâni’ olmaz. Ve vusûl-ı ila’llâhi dâfi’ olmaz. Hemân hulûs-i kalb ve hâlis niyet ve kat’-ı mahabbet-i dünyâ lâzımdur. Kibâr-ı enbiyâ vü evliyâdan menâsıb-ı ‘âliyye ve celiyyeye vâlî olup vusûl-ı Hakk’a mâni’ olmadı. Herkes sülûkında ve her kişi tarikinde magfûrlardur.*”¹²⁵ Görüldüğü gibi Şeyh, dünya makamında olmanın yüksek mertebelere çıkmaya engel olmadığını, geçmişte birçok büyüğün aynı durumu yaşadığını, önemli olanın samimi kalbe ve halis niyete sahip olmak olduğunu, her sûfnin kendi yolunda mazur görüldüğünü ve şeraitten ayrılmamak gerektiğini belirtir. Rızâyî, Zâkirzâde’yle bu paylaşımı yaptıktan sonra mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün vezniyle mesnevi nazım şekliyle yazılmış 4 beyitlik bir manzûme okur. Manzûme; Süleyman peygamberin dünya saltanatını elde etmesi, Yusuf peygamberin birçok zorluktan sonra Mısır’a aziz olması, bir saatlik adaletin yetmiş yıl ibadet etmekten hayırlı olması ve Peygamberimizin bu yolda çaba edilmesi gerektiğini söylemesi gibi içerikler ihtiva etmektedir. Beyitler, Mes’ûd Efendi’nin dilinden yazılmış gibidir ve Rızâyî’ye ümitli olmayı müjdeleyici bir dille tavsiye etmektedir:

---

¹²⁴ Celvetî terminolojisi içerisinde değerlendirmiştik. Peygamberimize müjdelenen “Makâm-ı Mahmûd” tabiri, Celvetî tarikatında Hüdâyî dergâhını kasteder.

¹²⁵ *Tezkire*, 23a.

...

Tarîküñde ide Mevlâ 'inâyet

*Bulasın sen begüm feyz ü hidâyet*¹²⁶

Şeyh Mes'ûd Efendi'nin sözlerini ve öğütlerini Rızâyî'den dinleyen Zâkirzâde Abdu'llâh Efendi, Hüdâyî'nin torunu Şeyh'in *bişâret-âmiz* sözlerinin gayet leziz olduğunu dile getirerek Rızâyî'ye dualarını bildirir: “*Bizüm 'Azîz'ümüz oğlı 'Azîz ve her kelâm-ı pür-sûzı cândan lezîzdür. Bir genc-i mahfî ve dîde-i 'âlemiyândan gâyet mahfîdür. Hoş râha sâlik ve hoş i'tikâda mâlik olmışsuz. Feyyâz-ı Mutlak hemîşe feth-i bâb idüp envâr-ı hidâyet ile dâ'imâ kalb-i selîmüñüzi pür-nûr ide.*” diyü du'â-yı hayr eylediler.”¹²⁷

Rızâyî, Zâkirzâde Abdu'llâh Efendi'nin dualarına mukabil 8 beyitlik gazel-i müzeyyelinde Zâkirzâde'nin duasının gerçekleşmesini arzu ettiğini, Mahmûdî sırrın kendisine tesir etmesini çok istediğini, Hüdâyî'nin manevî kulluğuna talip olduğunu, Hüdâyilik yolunun daima açık olmasını arzu ettiğini ve Peygamberimizden şefaât beklentisi içerisinde olduğunu söylemektedir:

Du'â-yı hayrı ile bu 'Azîz'üñ

Murâda bula idük biz vusûli

...

Hüdâyî'nüñ Rızâyî bendesidür

İdeydi sırrı kulluga kabûli

---

¹²⁶ Tezkire, 23a.

¹²⁷ Tezkire, 23a.

...

Hüdâyîler du'âlar ide dâ'im

Hemân feth eyleye Mevlâ bu yolu

Yolumuz gide gide vara Hakk'a

Şefâ'at eyleye irte Resûl'i¹²⁸

Rızâyî, yukarıdaki manzûmeden sonra mensûr bir kısımda insanın bazen gaflet uykusuna dalıp günah işleyebileceğini, isyana düşebileceğini ancak hemen akabinde tövbe etmesi gerektiğini anlatır. “Pişmanlık, tövbedir. Tövbe, pişmanlıktır. Günahların terki, ibadet ve rahatlaktır. Pişman olanın makamı, cennettir.” sözünü verdikten sonra tövbe içeriğinde bir beyit söyler. Bu beytin birden hatırına geldiğini belirtir. Sonra da “*estagfiru'llâhe'l-'azîm*” redifli, daha önce örneklerini verdiğimiz recez bahrinin “müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün” veznini kullanarak gazel nazım biçimiyle 5 beyitlik bir münâcât kaleme alır. “*Estagfiru'llâhe'l-'azîm*” zikrinin Celvetîlerde çok önemli olduğu bilinmektedir. Çünkü aynı redifli ilahilerin Hüdâyî başta olmak üzere birçok Celvetî şairinde de görüldüğü araştırmacıların beyanıdır.¹²⁹ Şair, mahlas beytinden sonra “*Ve bir âhar mahalde dahı bu vech üzre kalbüme lâyhı oldı.*”¹³⁰ diyerek yine “*Estagfiru'llâhe'l-'azîm*” redifli başka bir manzûmeye geçmektedir. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

---

¹²⁸ Tezkire, 23a.

¹²⁹ Bkz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, *Aziz Mahmûd Hüdâyî Dîvân-ı İlâhiyyât*, s. 501, Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Divanı*, s. 297. Ayrıca Gafûrî'ye ait ilahi için bkz. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1968, s. 323.

¹³⁰ Tezkire, 23b.

müstefîlün vezniyle yazılan ve yer yer musammat gazeli hatırlatan 9 beyitlik bir münâcâttır.

“*Ve bir mahalde dahı dinilmişdür.*” diyerek hezec bahrinin mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazdığı gazel nazım biçimindeki nasihat içerikli manzûmesinde Celvetî yoluna intisap etmenin gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır. Şiir ekseninde düşünürsek Rızâyî, Hüdâyîlerle oturup kalkmayı hayatının esası olarak ittihaz etmiştir:

...

Rızâyî gâfil ile olma yoldaş

Hüdâyîlerle tur otur aña uy¹³¹

Rızâyî'nin Hüdâyî yoluna duyduğu derin sevginin zirvesinde yer edinmiş şiirlerinden birisi de “*Gelsün Hüdâyî yolına*” redifli şiiridir. Şiir, hece ile aruz arasında geçişi ve irtibatı sağlayan recez bahrinin müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün kalıbıyla yazılmıştır. 5 beyitlik musammat gazelde coşku yoğun şekilde hissedilir:

Hakk'dan hidâyet isteyen gelsün Hüdâyî yolına

'Avn ü 'inâyet isteyen gelsün Hüdâyî yolına¹³²

...

Budur Rızâyî'nün yolu Hüdâyî'nün ednâ kulu

Dost gülşeninün bülbüli gelsün Hüdâyî yolına¹³³

---

¹³¹ Tezkire, 24a.

¹³² Tezkire, 24a.

Şair Rızâyî, “*fî-Beyânı Ma’nâ-yı Celvetî bi’l-Cîm*” başlığın-
daki manzûmesinde “Celvetî” kelimesinin ne anlama geldiğini
izah etmektedir. Manzûme, Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün vezniyle
kaleme alınmış 32 beyitlik bir mesnevîdir. Şair, Celvetî’deki
“cîm” harfinin “cemâl”e, “lâm” harfinin “likâ”ya, “vâv” harfinin
“visâl”e, “te” harfinin “tâc-ı sâ’adet”e, “yâ”nın da “yakîn”e işaret
ettiğini belirtir. Şairin bu manzûmesi Celvetî tarikatının ana
prensiplerini anlama noktasında oldukça önemlidir. Rızâyî bu
manzûmelerde bir Celvetî sûfisinde olması gerekenleri sırala-
mıştır: Sâlik, Hakk’a karşı gözünü kapamamalı, gaflet içerisinde
olmamalı, Hakk’ı bilmek için çalışmalı, tevhid zikrini mutad bir
şekilde yapmalı ve ihmal etmemelidir. Çünkü kulu, Mevlâ’ya
ulaştıran tevhiddir. Bir zikri eda etmede özellikle temcîd (sabah
namazı öncesi) çok önemlidir. Bu tesbihle kim ihlasla meşgul
olursa cinler bile onun emrine girer. Celvetî yolu şirke düşmez,
istikamet yoludur ve itidal üzere hareket eder. Hakk’a vasıl
olanlara hidayet verilir. Sâlikler tevhid ehliindedir. Aşırı riya-
zeten sakınırlar. Allah’ın nimetlerinden yeterli miktarda istifa-
de ederler. Riyazet, Hakk’a kavuşmada esas değildir. Aslanan
Allah’ın fazlıdır. Riyazetle yapılan mücadele insanı Allah yo-
lundan koyabilir ve yorabilir. Bu yola intisap edenlerin hidayet
bulacağı umulur. Kimi bir yılda kimi bir ayda kimi bir saatte bu
hidayetle şereflenebilir. Gayet doğru yol olan bu tevhid yolunda
giden kul, sevgili bir kuldur:

...

Tarîki Celvetî’dür aña dervîş

Bunuñ mefhûmın aña idesin ‘îş

*Cemâle **cîm**'i olmuşdur işâret*

*Likâya **lâm**'ı hod 'ayn-ı bişâret*

*Visâle **vâv**'ıdur anuñ yine dal*

***Te**'si tâc-ı sâ'adet başıña al*

*Yakîne **yâ** efendüm hoş delîldür*

Bu ilter Hakk'a bir toğrı sebîldür

...

Anuñ pek i'tidâl üzre tarîki

Bulurlar cümle bu hâl-ile Hakk'ı¹³⁴

...

O deñli dahı itmezler riyâzet

Yer içer ni'meti kadar kifâyet

Nite Hazret severdi i'tidâli

Vücûdına götürmezdi melâli

...

Kimi bir yılda irer kimi ayda

Kimi bir sâ'at içre her beşerde

...

---

¹³⁴ Tezkire, 24b.

*Bu vasla bâ'is olan fazl-ı Hakk'dur
Hüdâyîlere bu begüm sebakdur¹³⁵*

...

*Bu tevhîd yolu gâyet togrı yoldur
Bu yola kim gide tevhîde mu'tâd*

*Tarîk-i Hakk'a bulamazsa mürşid
Yeter mürşid begüm tevhîdi lâ-büdd*

*Kulı Mevlâ'ya îsâl ide tevhîd
Husûsan ide sûfî vakt-i temcîd*

*Eger zâhir olursa ba'zı ahvâl
O demde cinnî kavminden be-her-hâl¹³⁶*

“Yâ Hû Yâ Men Hû Lâ İlâhe İllâ Hû” başlıklı manzûmesi Celvetî tarikatı nezdinde önemli olduğu bilinen “Hû, Yâ Hû, Men Hû ve Lâ İlâhe İllâ Hû” esmâ zikirleriyle ilgilidir. Bu zikirlerle Hüdâyî Dîvânı’nda ve Hüdâyî’nin meşhur halifesi Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi’nin Dîvânı’nda rastlamaktayız. Ayrıca Hüdâyî ve Celvetîlik merkezinde araştırmaları ihtiva eden kaynaklarda sözü edilen İslâmî kaynaklı sözlere atıfta bulunan bilgiler bu-

---

¹³⁵ Tezkire, 25a.

¹³⁶ Tezkire, 25b.

lunmaktadır.¹³⁷ Manzûme 42 beyitten müteşekkil olup mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir nasihatnâmedir. Mesnevi, Rızâyî'nin eserinde en fazla kullandığı mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle kaleme alınmıştır. Rızâyî manzumede “Lâ ilâhe illallâh” tesbihi-nin önemine değinmektedir. Bazı ayetler ve hadislerden iktibaslar yapılmıştır. Manzûmeye göre mücahedeyle nefsi yormamak gerekir. İtidal elden bırakılmamalıdır. Hataları her zaman kendimizde aramalıyız. İnsanları hakir görüp onlara hakarette bulunmamalıyız. İnsanların ayıplarını araştırmamalıyız. Önemli olan Allah'ın rızasıdır. Kimsenin ibadetini ve duasını küçük görmemek gerekir. Tevekküle sığınmalı, her şeyi Allah'tan istemeliyiz:

Bunuñla ider tasarruf kutbu'l-aktâb

Bu tesbîhi okısa şeyh eger şâb

...

Mücâhedeyle nefsi tab'ı yorma

Seni kor râh-ı Hakk'dan gel yorulma

---

¹³⁷ Hasan Kamil Yılmaz'ın kitabında “Lâ ilâhe illallâh” kelime-i tevhidi hakkında şöyle bir bilgi bulunmaktadır: “Celvetîler, hadîs-i şerifte ‘Zikrin en efdali Lâ ilâhe illallâh’dır’ şeklinde buyurulan tevhîd zikrini nefse te’sîr bakımından en müessir zikir kabul etmektedirler.” Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, , *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, s. 215. Yine aynı eserde “Esmâ Zikri” başlığında “Lâ ilâhe illallâh ve Hû” zikri anılır. Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *age*, s. 201. “Tevhid Zikrinin İcra Tarzı” başlığındaki yazıya da bakılabilir. Hasan Kamil Yılmaz, *age*, s.198-199. Bununla ilgili hadise ve Peygamberimizle Hz. Ali arasındaki diyalog için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *age*, s. 194-195. Hüdâyî'nin “*Diğil Yâ Hû veya Men Hû*” redifli manzûmesi (110 numaralı şiir) için bkz. Tatçı-Yıldız, Azîz Mahmûd Hüdâyî *Divân-ı İlâhiyyât*, s. 267-269. Ayrıca Fenâyî'nin aynı redifli ilâhîsi için bkz. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Divanı*, s. 381-382.

Cemî'-i işde eyle i'tidâli

Bulurlar i'tidâl ile kemâli

'Uyûb-ı nâsa zinhâr olma nâzır

Kemâl ehli kemâl cümlede hâzır

...

Vazî'i itme tahkîr hep şerîf bil

Habâset sende gayrıyı nazîf bil¹³⁸

...

Sakın bir tâ'atı eyleme tahkîr

Ne bildüñ andadur rızâ-yı takdîr

...

Niçeler buldı bu yolda tecellî

Tehî sanma begüm her bir mahalli¹³⁹

...

Yine emr-i ma'aşî Hakk'dan iste

Sülûk ehline mâni' san'at usta¹⁴⁰

"Hikâye-i 'İbret-nümâ" uzun bir mesnevidir. Mesnevide, Hüdâyî'nin şeyhi olan Üftâde Efendi'nin kısa bir sergüzeşti ele alınır. Yine mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle kaleme alınan

---

¹³⁸ Tezkire, 26a.

¹³⁹ Tezkire, 26b.

¹⁴⁰ Tezkire, 27a.

48 beyitlik manzûme kendisinden sonra başlayacak olan *A'râbî*'nin hikâyesine bir başlangıç teşkil eder. Hikâyede Celvetî tarikatı için önemli olan üç şahsiyet ağır basar: Üftâde, Hüdâyî ve Fenâyî... Mesnevî, "*Buyurdu böyle Üftâde Efendi / 'Azîz'ün mürşidi pîri ol imdi*¹⁴¹ girişiyile başlar. Üftâde etrafında oluşan sergüzeşti şu şekilde özetleyebiliriz: Üftâde'nin babası onu küçük yaşta bir gazzâzın (ipekçinin) yanına verir. Ona uyması yönünde Üftâde'yi telkin eder. Üftâde bu durumdan çok memnun değildir. Zanaat edinmek ve geçim derdine düşmek ona zor gelir. Bir üstada gider, onun öğüdünü alır¹⁴². Üstadı onun çalışmasından memnuniyetini bildirir. Ancak onun üstadına gittiğini herkes duyar. O sırada ustasından uyarı alır. Ustası onu işten çıkarmakla tehdit eder. Üftâde içinden "keşke" diye iç geçirir, bu sözünü Allah "keşke" kabul etse, der. O gece üstadı vefat eder. Aynı hafta içerisinde babası da vefat eder. Kendisine emredek birinin olmaması, Üftâde'yi memnun eder. Ancak ailesinin geçimi de üstündedir. Annesi gece ipek eğirir ve Üftâde onu satar. O sırada erkek kardeşi Hakk'ın rahmetine kavuşur ve kız kardeşi de evlenir. Annesi, kızının evine gider. Şeyhinin yanına gidip gelmek isteyen Üftâde için bu durum gayet uygundur. Şeyhin emrine intisap eder. Dünyayla irtibatı azalır. 18 yaşındadır ve Allah korkusunu ruhunda hissetmektedir. O sırada şeyhinin vefatı onun derinden sarsar. Kendisine rehberlik edecek manevî bir önder bulamamaktan korkar. Bu içleniş sırasında kendisine mana âlemi açılır. Göğsünün açıldığını, temiz bir hâlet-i rûhiyeye girdiğini hisseder. Manevî aşka daldığını tecrübe eder. Yedi gün içerisinde dünya zevklerinden ve dünya telaşından tamamen temizlendiğini yani mâsivâyı terk

---

¹⁴¹ Tezkire, 27a.

¹⁴² Tezkire, 27a.

ettiğini idrak eder. Dünyaya ait hiçbir şeyin gözünde kalmadığını belirtir¹⁴³.

Şiirin sonraki bölümü Üftâde'nin rûhî ve manevî tecrübeleriyle alakalıdır. Bursa'dan Kaplıca yoluna her gün iki kere gittiğini söylemesi sekr hâline işaret edebilir ya da bir manevî önderi bulduğuna delildir. Hz. Yakup kıssasına işaret eder ve ağlayıp inlemenin Yakup peygamberi üstün bir mertebeye sevk ettiğini belirtir. Hz. Yakup terakki bulmuştur. "*Ricâlullâh*"ın cennette safa ve huzur içinde olduğunu söyler. İnsanın o mertebeye erişmesi için "*cevr ü cefâ*" çekip terakki elde etmesi gerektiğini dile getirir. Bu dünyada zevk ve safa içerisinde olan, Allah katında terakki bulmaz. Ancak manevî erler, terakkiye de tenezzül etmezler. Manevî yolda ilerleme derdine düşmek yanlıştır. Sâlik'in nasibinde ne varsa o olur. Cennette bahşedilen, Allah'ın fazlındandır. Dervişin yapması gereken mâsivâdan el etek çekmek, istikametten ayrılmamaktır. Bu anlatım sırasında meşhur istikamet ayeti iktibas edilmiştir. ¹⁴⁴ فَاسْتَنْتُمْ كَمَا أُمِرْتُمْ ayetinin iyi idrak edilmesi gerekir. İstikametten ayrılmayan *salike*, *mahbûbu* görünür, ruhu safa bulur ve mertebesi yükselir¹⁴⁵. İlahi bilgi ona açılır, kendisini Peygamberimizle yaşıyormuş gibi hisseder. Tabiatının sefilliğinden kurtulur, alçak nefis ona kul olur. İşte o kişi, cehennemden kurtulacak olandır. Bütün bu zenginlikler karşısında şükretmelidir. "*İman mertebesi*¹⁴⁶"ne

---

¹⁴³ *Tezkire*, 27b.

¹⁴⁴ "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol." Kur'ân-Hûd/112.

¹⁴⁵ *Tezkire*, 28a.

¹⁴⁶ İman mertebesinde olanın cehennemden kurtulduğu ama imanının dilde kaldığı biraz da taklidî bir derecede olduğu yönünde açıklamalar vardır. Bunun üstü, yakînî iman olup gayba imandır. Bu sağlam bir imanı gerektirir. Bkz. Nasireddin Tusî, *Seçkinlerin Ahlakı*, çev. Anar Gafarov, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 46, 47.

erişmiş bu kişi cehennemden kurtulur. “ ‘Ayan mertebesi¹⁴⁷”ne varanın kutlu başı cehennem görmez. “Şuhûd mertebesi¹⁴⁸”ne erişen cennete de bakmaz. Cennet içinde adeta başka bir cennet elde eder. Nimetler içerisinde “âlî” bir makamdadır. Kısacası bu yol *sâlik*’i Hakk’a eriştirir. Cennet ehli sürekli olarak genç ve tazedir. Cennette yaşlılık yoktur. Cennet ehli azizdir. Buradaki “Ehl-i Cennet” tevriyeli bir kullanım olup Rızâyî’nin şeyhi Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi’ye de göndermede bulunur. Peygamberimiz, kendilerine *âlî makam* verilen cennet ehlinin cennette ebedî olarak zevk ve safa içerisinde olacağını müjdelemiştir. Ehl-i Cennet Efendi bu gerçeği bir sûfsine Peygamberimizle bir Arap bedevisi arasında geçen diyalogu anlatarak müjdeler¹⁴⁹:

...

Ne ‘izzetli kişidür Ehl-i Cennet

Hudâ ol kullarına itdi ragbet

Virüpdür anlara ‘âlî makâmı

Safâda zevkdedür anda müdâmı

---

¹⁴⁷ Cîlî, Cüneyd-i Bağdâdî’den naklen ayan mertebesine erenin küfür ve ekfâr çizgisinden kurtulmuş olduğunu, halkın kendilerini övmelerine ve kıymet vermelerine ehemmiyet vermediklerini belirtir. Abdül-kerîm b. İbrahim el-Cîlî, *Besmelenin Şerhi*, ter. Seyyid Hüseyin Fevzî Paşa, Sad. M. Yuluğ, Kitsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 132.

¹⁴⁸ Şuhûd mertebesinde olan Hak’ı Hak ile görür. İlahi tecellileri temaşa eder. Mânâ âlemini seyreder. Hep Hak’la beraberdir. Her yerde sadece Bir’i görür. Bkz. Süleyman Uludağ, “Şuhûd Ehlî” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012, s. 337. Ek bilgiler için bkz. Selim Öncü, *Muh-yiddin İbnü’l-Arabî’de Hayal Kavramının Ontolojik Mertebesi*, Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. M. Nesim Doru, Mardin 2019, s. 36, 64-65, 81, 88.

¹⁴⁹ Tezkire, 28b.

Resûl tebşîr idüpdür bunda yine

Behiştle ümmetinüñ ba'zısına

Cemî'isi anuñ ehline ma'lûm

'Azîz'üm itdi tebşîr işbu mefhûm¹⁵⁰

"fi-Beyânı Halîfeti'l-'Azîz Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi" manzûmesinde yukarıda da belirttiğimiz gibi Peygamberimizle Arap bedevisi arasındaki sohbet ele alınmaktadır. Manzûme, bir önceki manzûmenin vezninde yazılmış 100 beyitlik bir mesnevîdir. Hikâyenin anlatıcısı Ehl-i Cennet Efendi'dir. Rızâyî, Ehl-i Cennet'in her sözünün doğru olduğunu ve onun Peygamberimizin sözlerine uygun hareket ettiğini belirtir. Söz konusu hadisin râvisi ümmetin en hayırlısı "Abdullâh bin Abbâs"tır. "Misrah bin Cüdâle" adlı bir Arap bedevisi, Peygamberimize bazı sorular yöneltmektedir:

Didi bir sûfsine Ehl-i Cennet

Bu dünyâda aña itdi bişâret

...

'Azîz'üñ her kelâmı oldı sâdık

Resûl Ekrem sözine hem muvâfik

Hadîsinde buyurdı Fahr-ı 'Âlem

Gelüp A'râbîden sordı bir âdem

---

¹⁵⁰ Tezkire, 28b.

Bunun râvîsi oldu ahyer-i nâs

Mütevekkil-i nâcî ibn 'Abbâs

Cüdâle oğlu Misrâh'dur o sâ'il

Didi ol yâ Muhammed diñle hâsıl

Bedevi Arap, Peygamberimize ümmetinin faziletlerinin, diğer peygamberlerin ümmetlerinden farkını sorar. Diğer ümmetler hakkında bilgi ister. Peygamberimiz: “Ümmetimin faziletleri, benim sahip olduğum faziletler gibidir. Benim diğer nebilere göre faziletim fazladır. Ümmetimdeki fazilet de diğer ümmetlerden çoktur. Mahşer yerine gelen nebilerden ümmeti sadece bir kişi olan bile vardır. Kiminin ümmeti iki, kimisinin ümmeti üçtür. Benim ümmetim nicelik açısından hesapsızdır. Hesabını ancak Allah bilir.” der. A'râbî: “Ümmetinin miktarı ne kadardır?”¹⁵¹ diye sorar. Peygamberimiz de bütün ümmetin dört bölük olduğunu, hepsinin cennet ehlinde olacağını söyler. Burada konuya dair şu hadis iktibas edilir: “Ümmetler vardır bazıları ateşte bazıları da cennettedir. Ancak benim ümmetim hariç. Onların tamamı cennettedir.” Bu diyalogu şu şekilde sürdürebiliriz:

Peygamberimiz:

— Ümmetimin bazıları ki bu bir bölüktür hepsi cennete gider. Bunlara azap yoktur, bunlara hesap da yoktur.

A'râbî:

— Bu bölük hangisidir?

Peygamberimiz:

— Onlar şehitlerdir.

---

¹⁵¹ Tezkire, 29a.

A'râbî:

— Bu bölüğe niçin şehit denilmiştir?

Peygamberimiz:

— Şunu bil ki onlar Allah'ın birliğine şehadet etmişlerdir. Benim peygamberliğime inanıp Allah'a kullukta bulunmuşlardır.

A'râbî:

— Böyle yapan şehit olur mu? Şehadet mertebesini bulur mu?

Peygamberimiz:

— Bunlar şühedâdır, şehit mertebesini veren Allah'tır.

A'râbî:

— İkinci bölüm hangisidir?

Peygamberimiz:

— Onlardır ki onların hesabı azıcık olur, hesapları kolaylıklardır. Cennete girerler, azabı görmezler.

A'râbî:

— Üçüncü bölüm kimlerdir?

Peygamberimiz:

— Günahı az olsa da hesabı çok olanlardır ki bunların günahları bir bir sorulur. Ancak bunlar da cennette selamet bulurlar. Cennetin sakinlerinden olurlar¹⁵².

A'râbî:

— Ey insanların sığınağı! Onların günahları varken kurtuluşları nasıl olur?

Peygamberimiz:

— Bu din ehline Allah yardım eder, günahları müşriklere yüklenir.

A'râbî:

— Bu nasıl olur? Müşrikler buna boyun eğerler mi? Bunun hakkında Kur'ân ayeti var mı? Müslüman bu şekilde kurtuluşa erer mi?

Peygamberimiz:

— Allah buyurdu: "Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yük-

---

¹⁵² Tezkire, 29b.

neceklerdir.” Mü'minlerin günahları müşriklerle taşınır, müşrikler Allah'ın emirlerine öyle uymak zorundalar ki cehenneme bu günahları götürürler. Bu, Allah'ın emridir. Onlar ateş ehlidirler ve ateş için yaratılmışlardır. Onların küfürleri ve şirkleri âşikârdır. Ah edip inleseler de Müslümanların günahı onlara eklenir. Bu, Allah'ın ezelde takdiridir. Allah'ın takdiri tedricen gerçekleşir.

A'râbî:

- Müşrikler ne kadar bedbahttırlar, başkasının günahını taşırlar. Müslümanların kurtuluşa ermesi ne kadar güzeldir. Ey Resûl! Müslümanların dördüncü topluluğu kimlerdir? Bunlardan haber verir misin?

Peygamberimiz:

- Cümlesine şefaet ederim ki onların meskeni cennet köşküdür¹⁵³.

A'râbî:

- Subhanallah! Ey Resûl, bunu açıklar mısın? Cennet, şefaatinle olur mu? Ümmet bununla cennete girer mi?

Peygamberimiz, bu sözü duyunca gülümser. Rızâyî'nin deyimiyile “*gonca gibi*” açılır. “*Kenz-i Mahfî*”¹⁵⁴ hadisine telmihte bulunarak sözlerine devam eder:

- Bilmiyor musun benim hazine olduğumu? Bana ümmet olan elimdeki cennet anahtarıyla (Kur'ân ve Sünnet) cennete girer.

---

¹⁵³ *Tezkire*, 30a.

¹⁵⁴ Hadis-i kutsî olarak rivayet edilir. “Bilinmeyen gizli bir hazineydim bilinmeklik istedim. Bilineyim diye kainatı yarattım.” anlamına gelmektedir. Bu söz için bkz. İbrahim Hakkı Aydın, “*Kenz-i Mahfî*” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara 2002, Ss. 258-259. Hadis konusunda kılı kırk yaran bir itinaya sahip olduğu bilinen İbn-i Teymiyye bu sözün hadis olmadığını herhangi bir senedinin bulunmadığını söylemektedir. Bkz. Şehmus Ünverdi, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Çukurova Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammet Yılmaz, Adana 2009, s. 20.

A'râbî:

- Sana iman getirirsem bana da cennet açılır mı? Melek bana da cennetin kapısını açar mı?

Peygamberimiz:

- Açılır, Allah katında ikram görürsün.

A'râbî:

- Aileme de açılır mı bu kapı?

Peygamberimiz:

- İmana gelirlerse onlar da cenneti bulurlar.

A'râbî, o sırada Müslüman olur. “Bana İslam hakkında sorarlarsa ne diyeyim?¹⁵⁵” diyerek Peygamberimizden İslam'ı anlatmasını, bu konuda kendisine kısa bir ders vermesini söyler. “Müslüman kimdir?” diye sorarlarsa nasıl bir cevap vermesi gerektiğini belirtir. İsminin “Misrâh” olduğunu söyler. Peygamberimiz diyaloga şöyle devam eder:

- Senin ismin “Müslim” olsun. Müslim'in anlamı selamete kavuşmuş demektir. Seni, Müslim adıyla çağırırsınlar ki isteğin gerçekleşsin.

A'râbî, sonraları bu isimle övünecek, her yere övünçle gidecektir. Peygamberimize soru sormaya devam eder:

- Ümmetinin “*Müslim*”den başka adı var mıdır?

Peygamberimiz:

- Ümmetimin diğer namı mü'mindir.

A'râbî:

- Niçin mü'min derler?

Peygamberimiz:

- Kıyamette onlar ümitsizlikten uzaktırlar. Cezadan kurtulmuşlardır. Kıyamette acı çekmezler. Çünkü onlar faziletli bir ümmettir.

A'râbî:

- Mü'minler günah işlerler mi ki niçin ağlayıp inlesinler?

---

¹⁵⁵ Tezkire, 30b.

Peygamberimiz:

- Ey A'râbî! Bana ümmet olanlar da günah işlerler. Bu bir imtihandır. Eğer onlar günah işleyip asi olmasalardı Allah başka bir kavmi yaratırdı¹⁵⁶. Onlar günah işlerler, Allah onların suçunu bağışlar, yine onları cennetine koyar. Bütün nimetlerini onlara ulaştırırdı. Onlara keremle davranır, cömertlik gösterirdi. Herkes bilir ki o Gaffâr'dır. Kullarının günahlarını bağışlayandır.

A'râbî, çokça şükreder ve Peygamberimizle cennette birlikte olma arzusunu belirtir. Daima İslam'a uygun yaşayacağını söyler. Peygamberimiz karşılık verir:

- Elbette ki!.. Sen ümmet oldun. İslam'ın ümmete büyük nimetleri vardır. Bundan başka nimet var mı ki sen küfürden kurtuldun. Cehennemden uzaklaştın. Erkenden imanla tanıştın. Lat ve Uzza'dan kurtuldun. Gayet yüce bir tercihte bulundun. Hayatımda birçok sorun halledilmiştir. Hayatım da ölümüm de birçok hayrı¹⁵⁷ içerisinde barındırmaktadır.

Peygamberimiz, mahşerde ümmetin bütün amellerinin kendisine arz edileceğini, bunun kendisine farz olduğunu söyler. Hayır ve hasenatı çok olana icabet edeceğini belirtir. Günahları çok olanın da tövbe ve istiğfar etmesini, bu konuda da onlara muvafakat edeceğini söyler. Rızâyî aralarda hikâyeye müdahale ederek kendisinin de bu insanlardan olmasını temenni eder:

...

Olur a'mâliñüz cümle baña 'arz

Benüm de üstüme bu oldı çün farz

---

¹⁵⁶ Tezkire, 31a.

¹⁵⁷ Tezkire, 31b.

*Kimûñ ki hasenâtı olsa gâlib
Olurum ben icâbetine râgıb*

*Olur mesrûr iderem ben du'âyı
Bula rahmet dahı çok çok Rızâyî*

*Kimûñ ki ola gâlib seyiyi'âtı
İderem tevbe istigfârı katı*

*Günâhı 'afv olup vire hasene
Yerine ola yâ Rab bu Hasan'a¹⁵⁸*

Yukarıdaki beyitlerden sonra Peygamberimiz ve A'râbî arasındaki diyalogda sona gelinir. Peygamberimiz mahşer günü, kulun sorgusu, kabir mefhumu, kabir sorgusu ve azabı, kabirdeki muamele vs. konulara eğilir. Nebilerin bedenlerinin kabirde çürüyüp toprak olmayacağını, onların kabirde de ibadetle meşgul olacağını belirtir. Şair bu bilgilerin Altıparmak Efendi'nin *Delâ'il-i Nübüvvet*'inde yazılı olduğunu söyler:

...

*Yimez yir etlerini enbiyânuñ
Buña olmaya zerrece gümânuñ*

---

¹⁵⁸ Tezkire, 32a.

Dahı ecsâd-ı enbiyâ çürimez

Kabirde toprak aslâ anı yimez

Dirilerdür kabirde enbiyâ hep

Rivâyetedür ider 'ibâdet-i Rabb¹⁵⁹

Delâ'il-i Nübüvvet'de bu mestûr

Yazupdur Altıparmak Mısırî¹⁶⁰ magfûr

---

¹⁵⁹ Tezkire, 32a.

¹⁶⁰ Adnan Karaismailoğlu'nun tespitlerine göre *Delâ'il-i Nübüvvet*, Üsküplü Çıkrıkçızâde Şeyh Muhammed Altıparmak Efendi'ye ait olan bir eser değildir. Eser, Nişancı Celâlzâde Mustafa Efendi(ö. H. 975/M.1567-68) tarafından Molla Miskîn'in (ö. H.907/M. 1501) peygamberler tarihi ve Peygamberimizin hayatı hakkında yazdığı *Meâricü'n-Nübüvve Fî-Medâricü'l-Fütüvve* adındaki Farsça eserin tercümesi olup *Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî* ve *Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* adını taşımaktadır. Bu kitap yanlışlıkla Altıparmak Efendi'ye nisbet edilmiştir. Yanlışlığın tespitine dair bazı bilgileri Ertan Ürkmez de vermektedir. Bkz. Ertan Ürkmez, *Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mî'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Hulusi Lekesiz, Ankara 2015, s. 29. Adnan Karaismailoğlu, "*Altıparmak Mehmed Efendî*" Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 542. Oysa Altıparmak Efendi'nin eseri, yine aynı Farsça kitabın çevirisidir ancak ismi Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi'dir. Eserin birçok baskısı yapılmıştır. Bulak, 1271; İstanbul, 1271-1290-1306-1327-8 baskıları bilinmektedir. Eser, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bkz. Altıparmak Muhammed bin Muhammed Efendi, *Meâricü'n-Nübüvve*, haz. A. Faruk Meyan, *Meâricü'n-Nübüvve Altıparmak Peygamberler Tarihi*, Berakât Yayınevi, İstanbul 1976. Abidin Sönmez, *Altıparmak İslâm Tarihi, Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, Sad. İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984. Mehmet Faruk Gürtunca, *Altıparmak Peygamberler Tarihi*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2007. Hem Celâlzâde'nin tercümesi hem de Altıparmak Efendi'nin çevirisi için bkz. Seyfettin Erşahin, *Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Dene-mesi*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 18, Sayı:3, Ankara 2005, s. 341-343. Şeyh

Bu dahı oldı andan yine menkûl

Ki ya'nî Altıparmak kavli makbûl¹⁶¹

"fi-Beyânı Recâi's-şeytâni er-Rahmete min-Allâhi Te'âlâ" manzûmesi, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle¹⁶² yazılmış 21 beyitlik bir mesnevîdir. Eserin içeriğine göre şeytan Allah'tan rahmet istemektedir. Şeytan, "Allah'ın dergâhından" kovulunca Allah onun ensesine her gün bir sille vurması için bir meleği görevlendirir. Şeytan, bu silleden dolayı çok acı çeker. Peygamberimiz doğunca âlemlere rahmet yayılmıştır. Bunu işiten şeytan, bu rahmetten hisse alma arzusunu bildirir. Peygamberimiz hürmetine kendisine de merhamet edilmesini Allah'tan ister. Cenab-ı Hak, meleğe artık sille vurmamasını söyler. Bu rahmetten lanetlenmiş şeytan bile payına düşeni almıştır, günaha ısrar etmemesi halinde tövbe ve istiğfar eden de "bahr-i rahmet"ten istifade edecektir:

...

Olalı Hak kapusından o merdûd

Olur la'net aña olmaz o mes'ûd

Altıparmak Muhammed Efendi aslen Üsküplü olup hayatının önemli bir kısmını Arap coğrafyasında geçirmiştir. Tefsir, hadis ve belâgat üzerine eserleri mevcuttur. H. 1033/M. 1623 yılında vefat eden ve Kahire'de kendi adıyla bilinen caminin bahçesine defnedilen Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Şerh-i Telhis-i Miftâh*'ı da tanınmaktadır. Bu eser üzerine Atabey Kılıç tarafından tez çalışması yapılmıştır. Bkz. Atabey Kılıç, *Üskübî'nin Şerh-i Telhis-i Miftâh*'ı, Ege Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990. Aynı eserin neşri için bkz. İsmet Şanlı, *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)*, Ürün Yayınları, Ankara 2010. Ayrıca bkz. Atabey Kılıç, "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhis-i Miftâh'ında Şerh Metodu", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer 2007, Ss. 332-339.

¹⁶¹ *Tezkire*, 32b.

¹⁶² Rızâyî, *Tezkire*'de en çok bu vezni kullanmıştır.

Hudâ ta'yîn idüpdür bir ferişte

Ferişteye didi bu işüñ işte

...

Bu emr üzre aña çalardı sille

Acırdı vasf olunmaz bu dil ile

...

Togunca hazret-i Resûl-i Ekrem

Bulınca rahmeti 'âlem dem-â-dem¹⁶³

...

İşitdi işbu sözi anda şeytân

Didi yâ Rab kuluñdur cinn ü insân

...

Habîbüñ hürmetine eyle rahmet

Beni de itme mahrûm kıl mürüvvet

Hudâ emr itdi ferişteye ol gün

Ki gayrı urma sille işbu mel'ûn

...

Ne deñli olsa bir kulı günâh-kâr

Hemân itmese ammâ aña isrâr¹⁶⁴

...

---

¹⁶³ Tezkire, 32b.

¹⁶⁴ Tezkire, 33a.

Rızâyî yukarıdaki manzûmeden sonra yazdığı mensûr kısımda Celvetî tarikatı mensuplarını çok sevdiği için anlatımlarında onlara epey yer verdiğini söylemektedir. Müellif, Aziz Mahmûd Hüdâyî'ye inancının tam, Hazret'in rüşdünü ispat etmiş halifelerine *-hulefâ-i râşidîne-* itimadının sağlam, dostlarına ve dervişlerine duyduğu muhabbetin en kamil mertebede olduğuna değinmektedir. Peygamberimizin dört halifesi için söylenilen *"hulefâ-i râşidîn"* tabirinin Hüdâyî'nin önder takipçileri için de söylenmesi, Celvetî tarikatına has özel bir terminolojinin varlığına delil teşkil etmektedir. Üzerinde durduğumuz terminolojiye ait olduğunu düşündüğümüz bazı kelimeleri daha önce de zikretmiştik. Rızâyî, Hüdâyî ve Hüdâyî yolcularına duyduğu muhabbetin devamı için dua etmektedir:

*"Ma'lûm ola ki bu kadar kîl ü kâl ve kesret-i makâlden maksûd ü me'âl budur ki: من احب قوما اكثر ذكره ¹⁶⁵fehvasınca hazret-i 'Azîz'e i'tikâdumuz ve hulefâ-i râşidînlerine i'tîmâd ve istinâdımız ve ehibbâ' vü dervîşlerine kemâl mertebe mahabbetümüzü beyândur. Allâhu Te'âlâ celle şânuhu inkârdan saklaya ve kalb ü lisânumuzı hıfz idüp bekleye."*¹⁶⁶

Rızâyî, bu mensûr kısımdan sonra Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle gazel nazım biçiminde 5 beyitlik bir nasihatnâme kaleme almıştır. Öğüt içerikli bu manzûmede ibadete önem vermek, günahlardan tövbe ederek manevî yola girmek, gıybetten ve yalandan sakınmak, zikirden uzaklaşmamak, ehil insanlardan ders almak ve Hüdâyî yoluna intisap etmek gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada Celvetî terminolojisine dahil edeceğimiz iki kelime bulunmaktadır.

¹⁶⁵ "Bir kavmi seven, onları çokça zikreder." Hadis hakkındaki bilgiler için "Metin" bölümündeki 301. dipnota bakınız.

¹⁶⁶ *Tezkire*, 33b.

“Ravza” kelimesiyle kastedilen Hüdâyî'nin türbesi, “beytu'llâh”la kastedilen de Hüdâyî mescididir:

...

Nefsiñi bil Rabb'îñi bul her ehilden al sebak

Ezber it cümle sıfât-ı Hakk'ı zâtu'llâha gel

Ey Rızâyî cümle mahlûkât delîldür zâtına

*Ravzaya yüzüñ sür evvel soñra beytu'llâha gel*¹⁶⁷

Şair, yukarıdaki manzûmenin yazılma hengamında “İşbu mefhûm üzre hazret-i ‘Azîz’üñ ravza-ı mutahharalarına mukaddemen defa’ât-ile yüzüm sürüp...” diyerek Hüdâyî dergâhına bir ziyaret gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Şair, H. 1071’de Zilhicce ayında Cuma günü (M. 1661-Temmuz/Ağustos) evvela dergâh avlusunda medfûn olan babası Abdurrahmân el-Aksarâyî'nin mezarına daha sonra da Hüdâyî'nin türbesine giderek dua eder. Akabinde Cuma namazını Hüdâyî mescidinde Şeyh Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi’ye uyararak kılar, onun önderliğinde zikir yapar ve vaazını dinler. Celvetî zikrini tekraren eda ettikten sonra Şeyh’in elini öper, tövbe ve inabet alarak kendisine “Gülzâr-ı Niyâz” risâlesini takdim eder:

“İşbu biñ yetmiş bir zi'l-hiccesinde ‘arefe gün yevm-i cum’a kable’s-salât vâlid-i merhûm rahmetu’llâhi ‘aleyhüñ merkadlerin ziyâret idüp ba’de ‘Azîz’üñ merkad-i şerîflerine gidüp ba’de cum’a namâzın Beytu’llâh’da ya’nî hazret-i ‘Azîz’üñ câmi’-i şerîfnde Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi hazretlerine iktidâ idüp ba’de’l-edâ istimâ’-ı zikru’llâh idüp ve bir zümürüd-fâm kürsî üzerinde

---

¹⁶⁷ Tezkire, 33b.

*mezbûr Ehl-i Cennet Efendi'nüñ va'z-ı şerîflerine hâzır ve cemâl-i bâ-kemâllerine nâzır olup hazret-i Mûsâ-vâr lisân-ı şerîfinde bir lûknet-i pür-hikmet müşâhede eyledüm. ..mübârek ellerün bûs eyledüm. Lâkin hâssaten du'â-yı hayrların almak ve himmet-i vâlâlarına irme ve kendilerden tevbe ve inâbet kılmak ve ol vech-i kerîmden 'inâyet ü hidâyet bulmak recâsına bu Güzlâr-ı Niyâz'ı vesîle eyledüm."*¹⁶⁸

Mensûr kısmı, yukarıdaki manzûmeyle aynı vezinde yazılmış, gazel nazım biçimiyle kaleme alınmış 5 beyitlik nasihat içerikli bir şiir takip eder. Rızâyî, tevhidi elde bırakmama, kamil mürşitlerin ders halkasından uzak durmama, nefse uyup istikametten ayrılmama yönünde nasihatlerine devam etmektedir. Mahlas beytinde Allah'tan hidayet beklentisiyle dua ederken bu yolda çalışanlara "*Firdevs-i a'lâ*¹⁶⁹"yı göstererek hedeflerinin "*âlî*" olmasını öğütler:

...

Ey Rızâyî Hak hidâyet eyleye dâ'im saña

*Sa'y idenlerüñ olur Firdevs-i a'lâ menzili*¹⁷⁰

Rızâyî, yukarıdaki manzûmeden sonra, Ehl-i Cennet Efendi'yle Hüdâyî'nin Denizli halifesi Firdevsî Mustafa Efendi arasındaki mektuplaşmaya dair bazı bilgiler vermektedir. "*Şeyh-i merhûm*" demesi, Rızâyî'nin bu anekdotu, Ehl-i Cennet Efendi'nin ölümünden sonra paylaştığını göstermektedir. Ehl-i

¹⁶⁸ *Tezkire*, 33b-34a.

¹⁶⁹ Firdevs cenneti ve edebiyatımıza intikali açısından bkz. M. Sait Özervarlı, "*Firdevs*" Maddesi, Diyanet İslam Ansikopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, s. 123-124. Mustafa Uzun, "*Firdevs (Edebiyat)*" Maddesi, Diyanet İslam Ansikopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, s. 124-125.

¹⁷⁰ *Tezkire*, 34a.

Cennet Efendi'nin vefatı 10 Ocak 1665 yılında (H. 1075-23 Cümâde'l-âhire)¹⁷¹ olduğuna göre Rızâyî bu mensûr kısmı verilen tarihten sonra yazmıştır. Yazılanlardan öğrendiğimize göre Ehl-i Cennet Efendi, Hüdâyî'nin Kütahya-Emet halifeliğini yapmıştır. Alim Yıldız, kitabında Şeyh'in Simav halifeliğinden söz etmekte olup 1648'den önce bu şehirden döndüğünü, şehirden döndükten sonra 1648 ile Hüdâyî dergahına şeyh olduğu 1657 yılları arasında Tophane Orta Camii'nde vaiz olarak görev yaptığını belirtmektedir.¹⁷² Rızâyî'nin 1645 yılında Denizli kadısı olduğu ve Cennet Efendi'nin 1648'de Emet'ten döndüğü bilgilerinden hareketle mektuplaşmanın, 1645-1648 yılları arasında gerçekleşmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Firdevsî Mustafa Efendi de Rızâyî'nin kadılığında Denizli'de görüştüğü "Arnavud Mustafa Efendi" ve "Pâlânî Mustafa Efendi" adlı Hüdâyî halifelerinden birisi olsa gerektir.

Ehl-i Cennet Efendi, Firdevsî Mustafa Efendi'ye gönderdiği mektupta "*Demdeme irişmege dem ehline hem-dem gerek / Rûh-ı Kudsîden irişmiş 'İsâ-veş bir dem gerek.*" beytini göndermiştir. Ehl-i Cennet Efendi'nin gönderdiği diğer beyit hakkında, "*Anlar dahı cevâb-ı bâ-savâb ve kitâb-ı müstetâblarında böyle işâret buyurmuşlar ki yine mezbûr lisânında istimâ' itdüm.*" dedikten sonra aşağıdaki beyti verir:

---

¹⁷¹ Alim Yıldız, Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'nin bu tarihte Üsküdar'da vefat ettiğini bildirmektedir. Kitabının ilgili kısmında konuyla alakalı 18 adet tarih beytinden bazılarını örnek olarak sunmaktadır. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, s. 26-27.

¹⁷² Rızâyî'nin söz ettiği Kütahya'nın bugünkü ilçesi "*Emed*"in de Kütahya-Simav'a bağlı bir kasaba olduğu düşünülebilir. Yıldız'ın verdiği tarihi bilgilerden hareketle Ehl-i Cennet Efendi'nin 1657-1665 yılları arasında Hüdâyî dergâhında şeyhlik yaptığını anlıyoruz. Bilgiler için bkz. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, s. 26-28.

Rûh-ı Kudüs deminde kalbe irişdi bir dem

*Îsâ bin Meryem oldum ol dem irişdi bir dem*¹⁷³

Rızâyî de bu manevî coşkuya kendini kaptırarak *Îsâ-dem*” nefese talip olduğunu, bir an bile olsa güzel soluklulara dost olmayı arzuladığını¹⁷⁴ söylemektedir. Ümit etmektedir ki bunun vakt ü saati gelmiş, heva ve heves olgunluğa erişmiş, lütuf ve hidayet yolları açılmış, keşif ve keramet yolları seçilmiştir. İsteğini, fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün vezninde nazma dökmüştür:

Rûh-ı Kudsîden irişdür baña yâ Rab ehl-i dem

*Hem-demüm ola benüm irem murâda işbu dem*¹⁷⁵

Rızâyî, Hüdâyî dergâhına yaptığı bir ziyarette Ehl-i Cennet Efendi’nin halifelerinden olarak tanıdığımız Divitçizâde Şeyh Muhammed Efendi’yle tanışmıştır. Onun hayır duasını alan Rızâyî kendisinin “güzel yüzünden, tatlı edasından ve aşk yolcusu hastalara ilaç olan sözlerinden” oldukça etkilenmiştir:

*“Ve bundan mukaddem mâh-ı şevvâl ‘arefesinde yine hazret-i ‘Azîz’i ziyâret eyleyüp Divitci-zâde eş-Şeyh Mehemed Efendi ibn eş-Şeyh Mustafâ Efendi*¹⁷⁶ *hazretleri ile müşerref olup*

---

¹⁷³ Beyitte vezin konusunda belirsizlik vardır. *Tezkire*, 34a. / Firdevsî Mustafa Efendi’ye gönderilen mektuptaki birinci beyit *Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi Dîvânı*’ndaki 401 numaralı müfredidir. İkinci beyit de Cennet Efendi Dîvânı’nda 414 numaralı müfredidir. Alim Yıldız, bu müfredin 2. mısrasının veznini tespit edemediğini söylemektedir. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, s. 444, 446.

¹⁷⁴ *Tezkire*, 34a.

¹⁷⁵ *Tezkire*, 34b.

¹⁷⁶ Divitçizâde Şeyh Muhammed Tâlib Efendi, Üsküdar’da Hüdâyî dergâhının hizmetinde bulunmuş ve bir ara Kastamonu’da Celvetî halifelîği yapmış olan

hâssaten du'â-yı hayrlarına mazhar oldum. Bir cemîlü'l-likâ ve şîrîn-edâ ve her kelâmı marîz-i 'aşka devâ müşâhede eyledüm."¹⁷⁷

Rızâyî, ilk biatını ve inâbetini Celvetîlikten aldığı için bu tarikatı, tarikatın şeyhi Hüdâyî'yi ve onun halifelerini anlatmayı bir vazife olarak addettiğini defalarca söylemiştir. Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde gazel nazım biçimiyle yazılmış 5 beyitlik "isterüz" redifli münâcâtında Hüdâyîler adına yakarıшта bulunmaktadır. Celvetî sûfleri olarak hadsiz günahlarının olduğunu ancak Allah'ın rahmet deryasına gark olmakla o denizden hiçbir şeyin eksilmeyeceğini söyler. Hüdâyî'den şefaet beklediklerini ve Allah'ın lütfuna sığınarak mahşerde rahat olmayı umduklarını dile getirir:

Biz Hüdâyîlerdeniz Hak'dan hidâyet isterüz

Dâ'imâ cân-ile Hâdî'den 'inâyet isterüz

...

Rahmeti deryâsına gark itse yâ ne eksilür

Niçe yüz biñ cürme Hazret'den şefâ'at isterüz

Ey Rızâyî râzîyüz rûz-i ezel takdîrine

*Yine lutfından ebed mahşerde râhat isterüz*¹⁷⁸

Devâtî Mustafa Efendi'nin oğludur. Cennet Efendi'nin halifesidir. Gafûrî Mahmûd Efendi'den sonra 1667'de Hüdâyî dergâhı şeyhliğine getirilmiştir. 1679 yılında vefat etmiş ve Hüdâyî dergâhı avlusunda babasının yanına defnedilmiştir. Talibî ve Tâlib mahlasıyla şiirler yazmıştır. Özet bilgiler için bkz. Sâlim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, haz. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 26. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, s. 24. Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarîkati*, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, s. 269-270.

¹⁷⁷ Tezkire, 34b.

Rızâyî, eserde ilk defa kullandığı muzârî bahrinin mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün¹⁷⁹ kalıbıyla yazdığı 7 beyitlik gazel (müzeyyel) nazım biçimindeki “eyle” redifli münâcâtında yine yukarıdaki şiirde olduğu gibi “ *lûtf u 'inâyet, 'avn ü hidâyet, bişâret, fazl u himâyet, sıyânet, ri'âyet, şefâ'at, hidâyet ve delâlet*” beklentisi içerisindedir. Oysa “*cürmü ziyâde çokdur, kuluñ işi hatâdur, cümle 'uyûbı setr*”e muhtaçtır. Rızâyî'nin manzûmedeki Türkçe-Arapça mülemmâ beyti (3. beyit), “çaresizliği, acziyeti, coşkuyu ve içtenliği” çok canlı bir şekilde sergilemektedir:

Yâ Rabbî tevbe tevbe yâ Rabbî tevbe tevbe
*Tübtü reca'tü seyyidî 'abdi sıyânet eyle*¹⁸⁰

Rızâyî, hidayet ve af kapısının kendisine açılmasını, ayıplarının örtülmesi konusunda Allah'ın yardım etmesini dilemektedir. Hüdâyîlerin duada kendisini unutmaması için içten duygularla, gösterişsiz ve arı bir Türkçeyle Allah'ın rehberliğine talip olmaktadır:

...

Sensin kuluñ mu'îni cümle 'uyûbı setr it
Emr it Resûl'iñe di buña şefâ'at eyle

---

¹⁷⁸ *Tezkire*, 34b.

¹⁷⁹ “Bu kalıp, ilk ve üçüncü cüzlerindeki vurgularının yeri değiştirildiğinden Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün'e dönüşebilmektedir.” Bkz. Bayram Ali Kaya, “*Aruz Vezni*”, *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*, Haz. Bayram Ali Kaya-Ozan Yılmaz-Vildan S. Coşkun-Orhan Kaplan, Kesit Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2018, s.59.

¹⁸⁰ Vezin aksamaktadır. *Tezkire*, 34b.

Rızâyî'nüñ varacak dahı kapusı yokdur

Feth it kapuyı Mevlâ ehl-i hidâyet eyle

Hüdâyîler fakîri aña du'âda dâ'im

Unutmaya efendüm beni delâlet eyle¹⁸¹

Rızâyî, manzûm söyleyişlere yine fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde gazel nazım şeklinde yazılmış 5 beyitlik münâcâtıyla devam eder. "Olmadan" redifli manzûmede "kadre irmekdür murâdum, vaslıña irgür beni, lutf u ihsân-ile, hâtırum yıkma, maksûdın vir, bakma cürmime, setr it Rızâyî 'aybını, dut elüm" gibi yakarış ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Allah'a sığınmakta isteklerini sıralamaktadır:

...

Hâtırum yıkma benüm bu gece mesrûr eyle gel

Ne zarar var kullara vâkıf-ı esrâr olmadan

Bahş idersin herkesüñ maksûdını yokdur buhl

Bu fakîrün dahı maksûdın vir ebrâr olmadan

Bakma cürmime meded setr it Rızâyî 'aybını

Dut elüm yâr ol baña her demde agyâr olmadan¹⁸²

---

¹⁸¹ Tezkire, 35a.

¹⁸² Tezkire, 35a.

Rızâyî, münâcâtından sonraki mensûr kısımda samimi duygularla bazı paylaşımlara girmektedir. Yakarışının ve duasının epey olduğunu ancak tarikatta tahsilinin ve olgunluk derecesinin az olduğunu dile getirmektedir. Birçok diyar gezdiğini ve birçok manevî öndere yaklaşarak hayır dualarını almakla beraber halvete ve uzlete çekilemediğini belirtmektedir. Rızâyî'nin bu ifadeleri paylaşmayı, diyalog kurmayı, sohbet etmeyi seven kabına sığmaz bir karaktere sahip olduğunu gösteriyor. Ancak tefekkür etmek ve birtakım ruhî tecrübeleri yaşamak isteğini de karakterinin bir tarafında taşıdığı anlaşılıyor:

*“Bu fakîrûn tazarru’ ve niyâz yüzünden kîl ü kâli çok ve bir vech-ile tahsîl-i tarîkat ü kemâli yokdur. Memâlik-i ‘Osmâniyyede çok meşâyih-i ‘izâm ve e’izze-i kirâma mukârin olup du’â-yı hayrlarına mazhar oldum. Ve lâkin halvet-nîşîn ve ‘uzlet-güzîn olmadum.”*¹⁸³

Rızâyî'ye göre “bir köşede halvet-nîşîn” olmak yani tarikat şeyhliği ya da hilafetle irşatta bulunmak oldukça ulvî bir hizmettir ve epey sorumluluğu da beraberinde getirir. O, bu sorumluluğu taşımaya cesaret edemediğini belirtir. Hama'da kadılık yaptığı yıllarda Abdülkâdir Geylanî'nin neslinden gelen Şeyh Şerefü'd-dîn bin Ahmed'in hizmetine girdiğini, Şeyh'in kendisine tevbe, inâbe, kisve vererek “esmâ ta'yîni”yle görevlendirdiğini daha sonra da halifelik vererek Anadolu'da irşatla vazifelendirdiğini söyler. Ama o, bu göreve layık olmadığını belirtir. Bu anlatımlarda Rızâyî'nin hayatına dair de önemli bilgiler edinmekteyiz. H. 1060 (M. 1650) senesinde Hama şehrinde kadılık yapması, Kâdirîlerle ilişkisi ve Kâdirî halifesi olması gibi. Rızâyî'nin halifeliğe layık görülecek kadar güven kazanması ayrıca dikkat çekmektedir:

---

¹⁸³ Tezkire, 35a.

"Husûsan biñ altmış¹⁸⁴ târihinde mahmiyye-i Hamâ kâdîsi oldugumda kutbu'l-ârifîn ve mürşidü's-sâlikîn eş-Şeyh Şerefü'd-dîn ibn es-seyyidi's-şerîf Ahmed bin es-seyyidi's-şerîf 'Alâü'd-dîn min sülâseti kutbu'r-rabbânî seyyidî Muhyî'd-dîn 'Abdü'l-kâdiri'l-Gilânî ... hazretlerinden hîn-i kazâmuzda¹⁸⁵ inâbet ü tevbe ve izn-i bi'l-hilâfeti ve kisve ve ta'yîn-i ism-i yâ Hayy yâ Kayyûm ile mübârek ellerinden müsebbehe nasîb oldu. Ve bilâd-ı İslâmiyyede cem'iyete ve tâlibîne irâdete izn için yedimûze memhûr- tomâr ihsân buyurmuşlar idi. Lâkin riyâzet ve 'uzlet itmeme-ile bir köşede halvet-nîşîn olmak nasîb olmadı. Ve fakîr dahı bu mertebeye cesâret idebilmedüm."¹⁸⁶

Rızâyî, kendisinin Kâdirî halifelğine liyakatının olmadığını belirtirken Abdülkadir Geylanî'nin rivayet ettiği bir kıssayı¹⁸⁷ anlatarak konuyla ilişkilendirir. Hikâyeyi şu şekilde günümüz Türkçesine aktarabiliriz:

Geylan meliki Ahmed Han, bir gün Şeyh Zâhid¹⁸⁸'i davet eder. Mecliste âlimlerden ve Tebriz şehri sakinlerinden

¹⁸⁴ M. 1650.

¹⁸⁵ Tezkire, 35a.

¹⁸⁶ Tezkire, 35b.

¹⁸⁷ Müellif, aynı kıssayı Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi No. 3347'de kayıtlı olup kütüphane kayıtlarına hatalı olarak Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi ismiyle girilen Rızâyî Külliyyâtı'nda 19b'de "Hikâyet olunur ki Hazret-i 'Abdü'l-kâdir-i Gilânî rahmetü'llâhi 'aleyh..." girişiyile anlatmaktadır. Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kaside-i Bürde Şerhi*, s. 93.

¹⁸⁸ Şeyh İbrâhim Zâhid-i Gilânî (1218-1301), İran'ın Geylan eyaletinin bir nahiyesinde doğdu. Atalarının ekseriyetle tarikat şeyhliği yaptığı söylenen Şeyh Zâhid'in bilhassa Erdebil şehrinde yaptığı irşat hizmetleri meşhurdur. Soyu Hz. Ali'ye ait olduğu da rivayet edilen Şeyh Safiyyü'd-dîn-i Erdebilî'nin mürşidi ve aynı zamanda kayınpederidir. Esmâ zikrini tarikatta ilk uygulayan kişi olarak bilinir. Rızâyî'nin de müridi olduğu Celvetîlik yolunun tarikat silsilesinde önde gelen şahsiyetlerdendir. Kendi el emeğiyle geçinmesiyle tanınır. Fikirleri, Erdebil'de tarikat eğitimi alan Şeyh Hamîdü'd-dîn-i Aksarâyî (Somuncu Baba) vasıtasıyla Anadolu'ya intikal etmiştir. İslam Ansiklopedi-

Emînü'd-dîn Hâcî da vardır. Şeyh'in vaaz ve nasihatinden, hikmet dolu sözlerinden oldukça haz alan Emînü'd-dîn, Şeyh'e hitaben "Tebriz şehrinde sadakatli dostumuz çoktur. Tövbeye ve icazete talip olanın hesabı yoktur. Sultanım bana izin verseniz de onların Hak yolunda kılavuzları olup tövbe ve icazet vererek onlara bir dost meclisi oluştursam!" der. Şeyh Zâhid cevap veremeyerek sessiz kalır. Hâcî, tekrar tekrar isteğini yenileyip ısrar edince Şeyh Zâhid -bezgin ve mahzun- "Var, öyle olsun!" der. O sırada Şeyh Safiyyü'd-dîn¹⁸⁹ huzura gelir. Şeyh

şîndeki bilgilere göre bazı kaynaklar Şîf olduğunu ileri sürse de bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Rızâyî'nin Şeyh Zahid'e dair hikâye aracılığıyla bilgiler vermiş olması önemlidir. Sünnî kimliğinde titiz olduğu görülen Rızâyî'nin Şeyh Zâhid'e dair anekdotlar paylaşması Şeyh'in Şîf olup olmadığı yönünde yapılacak olan kritiklere fayda sağlayabilir. Elbette Sünnî bir mutasavvıf, Şii mutasavvıflara sevgi gösterebilir. Ancak söz konusu dönemdeki Şii-Sünnî çekişmesi düşünüldüğünde cesurca paylaşımlar yapılmasının zor olduğu akla gelmektedir. Bilgiler için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, s. 162-164. Mustafa Bahadroğlu, *İbrâhim Zâhid-i Geylânî* Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 21, İstanbul 2000, s. 359-360. Celvetîliğ için ne kadar önemli bir önder olduğunu İsmail Hakkı Bursevî, "Celvetiyye tarikatı İbrahim Zâhid Gilânî (ö. 700/1300) devrinde hilâl; Üftâde (ö. 988/1580) zamanında yarım ay; Hüdâyî (ö. 1038/1628) asrında ise dolunay durumundadır." sözüyle ifade etmektedir. Bkz. Ömer Başkan, "Halkı İrşâd Çabasının Tefsire Yansımış Biçimi: Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân'ı ve Tefsir Yöntemine Dair Bir Değerlendirme", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII, Sayı: 3, Samsun 2008, s. 134.

¹⁸⁹ Şeyh Safiyyü'd-dîn-i Erdebîlî, Şeyh Zâhid-i Gilânî'den sonra Zâhidiyye şeyhi oldu. Şeyh Zâhid'in kızıyla evlendi. Kendisinden "Türk pîri" diye söz edilmesi Erdebîl merkezli irşadında özellikle Türkmenler arasında meşhur olmasıyla açıklanabilir. Safeviyye tarikatının da kurucusu kabul edilir. Şii olduğu yönünde rivayetler varsa da kaynaklar Safevî ailesinden Safiyyü'd-dîn, oğlu Sadrü'd-dîn, onun oğlu Hâce Alî ve onun oğlu İbrahim'in Sünnî olduğunu ve soyun devamı Şeyh Cüneyd, Şeyh Haydar ve Şah İsmail'in Şîliğe mensup olduğunu bildirirler. Safiyyü'd-dîn'in tarikat çizgisi oğlu Sadrü'd-dîn'in halifesi Şeyh Hamîdü'd-dîn-i Aksarâyî (Somuncu Baba) ile Anadolu'ya intikal etmiştir. Müellif Rızâyî'nin, Aksaray'da medfun olan Somuncu Baba'nın torunlarından Muhsin Efendi'nin kızıyla evli olduğunu "Nüzhetü'l-Ebrâr" adlı eserinden öğreniyoruz. Bilgiler için bkz. Reşat Öngören, "Safiyyüddîn-i Erdebîlî" Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 476-478. Serap Şah, *Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Hayatı, Tasav-*

Zâhid, Safiyyü'd-dîn'le sohbet eder: “Safiyyü'd-dîn! Gördük ki Emînü'd-dîn Hâcı bizden hile ve ısrarla tövbe ve telkine icazet aldı.” Şeyh Safiyyü'd-dîn de Şeyh Zâhid'e hitaben: “Sultanım! İzniniz olursa ben ondan verdiğiniz icazeti alayım.” dediğinde Şeyh de “Dediğin şekilde olsun!” der. Şeyh Safiyyü'd-dîn, Emînü'd-dîn Hâcı'nın yanına gelerek ona bazı sorular yöneltir. Hâcı ile Şeyh arasındaki diyalog, şu şekilde vuku bulur:

— Sultanım, sizden bir sualim var!

Emînü'd-dîn:

— Buyrun!

Safiyyü'd-dîn:

— Bir ilim tâlibi ilim tahsil etmek ister, evvela neyi okuması gerek?

Emînü'd-dîn:

— İlkın lugal, sarf ve nahiv okuması gerek.

Safiyyü'd-dîn:

— İlme başlangıç yapan sarf, nahiv ve lugal okumasa *Keşşâf*¹⁹⁰ okumaya izin verilir mi?

Emînü'd-dîn:

— Olmaz!

Şeyh Safiyyü'd-dîn sorularına devam eder:

---

vufî Görüşleri ve Menkıbeleri, Marmara Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Dan. M. Erol Kılıç, İstanbul 2007, s. 26-66. Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikati*, s. 164-67. Hasan Rızâ el-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttalî' Li-Esrâri'l-Gaffâr*, s. 48-49.

¹⁹⁰ Tam adı “*el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vü-cûhi't-te'vîl*” olup Mutezîlî âlim Zemahşerî tarafından yazılmış Kur'ân tefsiridir. Kur'ân'ı lugal, nahiv ve belagat ilkelerini dikkate alarak yorumlamıştır. Edebî özelliği ve nazım güzelliği açısından Kur'ân'ın i'câz yönlerini ortaya çıkarması ve anlamın tasvir ve temsil yollarıyla anlatılmasının etkileyiciliğini göstermesi gibi yönlerinden dolayı çok beğenilmiş ve bütün tefsir bilginleri tarafından önemli görülmüş bir eserdir. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Ali Özek, “*el-Keşşâf*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 329-330.

— Bir kişi Kabetullah'a gitmek isterse mesafeyi kısaltmadan hemen varabilir mi?

Emînü'd-dîn:

— Varamaz!

Safiyü'd-dîn:

— Diyelim ki takdir oldu, Kabe'ye gitti, hacı dahi oldu ve Kabe'yi tekrar tekrar gördü. Ancak hac görevlisi olup başkalarını Kabe'ye iletmeye gücü yeter mi, bu mümkün olur mu?

Emînü'd-dîn:

— Olmaz!

Safiyü'd-dîn:

— Bazı temel bilgileri elde etmeden *Keşşâf* okumak olmaz. Hac görevlisi, yolu iyi tanımadan başkalarını hedefe ulaştıramaz. Bilhassa bu yol, yolların en büyüğüdür, tasavvuf yoludur ki riyâzetle ve mücâhedeyle olgunluğu elde etmeden önder olmak olur mu?

Emînü'd-dîn:

— Olmaz ancak bu sualden maksat nedir?

Şeyh Safiyü'd-dîn:

— Siz, Hz. Şeyh Zâhid'den gayret ve ısrarla tövbe ve telkine icazet almışsınız. Riyâzet sahrasına kadem basmadan ve nefisle şeytan muharebesinden elini kesmeden, riyâzet potasında eriyip işlenmeden merdivenin ilk basamağından ulu zirveye çıkmak nasıl olur? Böyle gözü bağlı rehberlik olur mu?

Emînü'd-dîn:

— Öyleyse ne yapmak gerek?

Safiyü'd-dîn:

— Sen, geri verdim de!

Emînü'd-dîn:

— Ben dahi geri verdim!

Şeyh Safiyü'd-dîn "Ben dahi geri aldım ve koltuğuma koydum." diyerek ve başka herhangi bir söz söylemeden Şeyh Zâhid'in huzuruna gelir. Şeyh Zâhid "Hoş sakla, o senin hakkındır!" karşılığını verir. Rızâyî, bu hikâyenin Mevlânâ Tevekkülî

Erdebîlî¹⁹¹'nin “*Safvetü's-Safâ*” adındaki eserinde anlatıldığını belirtmektedir. Hikâyeyi anlatmakla kendisinin de halvetsiz, uzletsiz ve mücâhedesiz halifelîğe layık olmadığını söyler:

“Bu ‘abd-ı ‘âsî bi-hamdi’llâhi te‘âlâ işbu iki tarîkde himmet-i pîrden kasıyy olmayup ve bî-vech-i ilhâh ü ibrâm kılmayup hüsn-i rızâları ve kalb-i rüşen-i pür-safâları mahallinde ta‘yîn-i esmâ ve izn ü îmâ eylediler. Lâkin mücâhede vü riyâzet ve dergâh-ı ‘izzetine lâyık hüsn-i ‘ibâdet idemeyüp ve nefsumde âhara tevbe vü inâbet virmeye liyâkat bulmadum.”¹⁹²

Rızâyî, yukarıdaki paylaşımlarından sonra kıt’a nazım şeklinde remel bahrinin fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün vezniyle 3 beyitlik bir manzûme kaleme almıştır. Şair, diğer şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de içten bir edayla tevhid elmasını kalbinin incisi gibi sakladığını ve Allah’ın onu şenlendireceğini umduğunu söyler. Tevhid incisini ölü gönüllere bağışlamak isteyen şair, her şeyin Allah’ın fazlı olduğununun ve aydınlığa ancak Allah istediği zaman çıkılacağına farkındadır. “*Kâdirî silkine sâlik diyü men’ itme beni*” demesi Kâdirî tarikatına intisabıyla Celvetî yoluna -az da olsa- bir ihanet ettiği düşüncesi taşıdığını gösteriyor. Ancak “*Yine bir kapukulu Kâdirî erbâb-ı Hudâ*” demesine dayanarak Kâdirîlik tarikatına da saygı ve hürmet duyduğu anlamını çıkarabiliriz:

---

¹⁹¹ Tevekkülî b. İsmâîl b. Hâc Muhammed el-Erdebîlî (ö. 759/1358’den sonra), Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî’nin oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî’nin müridi olup babasının mesleğine atfen “İbn Bezzâz” olarak bilinir. Safiyyüddîn-i Erdebîlî’nin menâkıbına dair bir eser olan *Safvetü's-Safâ*’nın müellifidir. 1308’den sonra vefat ettiği bilinir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, “İbn Bezzâz” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 19, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 378-379.

¹⁹² *Tezkire*, 36b.

Sadef-i sînede lâkin güher-i tevhîdi

Saklaram cân gibi da'im ide ihyâ Mevlâ

Bahş ideydüm anı ben dahı niçe mürde-dile

Fazl-ı Hakk-ile Rızâyî bula yâ Rabbî ziyâ

Kâdirî silkine sâlik diyü men' itme beni

Yine bir kapukulu Kâdirî erbâb-ı hüdâ¹⁹³

Rızâyî, daha sonra tarikata girişe dair birtakım ritüellere değinir. Şeyh Şerefü'd-dîn Efendi'nin kendisinin elinden tutup biat verdiği, başka bir şahsın da boynundan tutarak bazı sözleri tekrarlattığını belirtir. Şeyh, Rızâyî'den kelime-i tevhidi açık bir şekilde söylemesini ister ve Hayy ile Kayyûm isimlerini her gün bir miktar okumasını öğütler. Birkaç gün sonra konuya vakıf olan bazı sûflerle Kâdirî tacı göndererek kendisini halife tayin eder. Rızâyî'yi memleketi Aksaray'a irşat için görevlendirir. Şair, Aksaray'a gelince şimdiki Aksaray Ulu Camii'nde ve bugün de aynı adla anılan Sofular Mahallesi'ndeki mahalle mescidi¹⁹⁴nde Kâdirî zikir ve sohbetleri tertip eder. Ancak kendisinin layık olmadığını düşünüp hiçbir zaman kimseye biat ve icazet vermez. Ahvâlini ancak bir kitaba dökmeye gücünün yet-

---

¹⁹³ *Tezkire*, 36b.

¹⁹⁴ Şu anda da Rızâyî'nin belirttiği isimle anılan Sofular Mahallesi, Rızâyî'nin doğduğu ve hayatının bir kısmını geçirdiği bir muhittir. Burada zikredilen mahalle mescidi de bugün bu mahallede şair ve müellif Rızâyî'nin ismiyle anılan Rıza Hasan Camii'dir. Bkz. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kaside-i Bürde Şerhi*, s. 78-84.

tiğini belirten müellif, H. 1072 yılının Muharrem ayının on yedisinde (M. 12 Eylül 1661) *Tezkire* metnini sonlandırdığını belirtir:

“Ve yine du’â-yı hayr idüp vatan-ı aslîmüz olan Kubbetü'l-İslâm Aksarây’a gönderüp Aksarây’da vâki’ Câmî-i Kebîr’de ve Sûfîler Mahallesi mescidinde ehibbâ ile cem’iyyetler eyleyüp ve lâkin kimesneye bey’at ü icâzet virmege cür’et ü cesâret idebil-medüm. Riyâzet ü mücâhedede noksânum ve ism ü ‘isyânım çok olmag-ıla Rabb’ümden hicâb idüp müzekkir-i mâ-cerâ ahvâlümi bir kitab itdüm.”¹⁹⁵

SONUÇ

Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâyî, 17. Yüzyıl Osmanlı’sının önemli bir entelektüelidir. Türk edebiyatına ve Türk-İslam kültürüne yazdığı eserlerle katkı sağlamış ve bu katkısını birçok farklı türde yapıtlara imza atarak tescillemiştir. O, Osmanlı’nın muhtelif bölgelerinde kadılık yapmış bir âlimdir. Devrin en itibarlı dilleri olan Arapça ve Farsçayı bilen, hatta o dillerde eserler veren ya da tercümeleyen yapan bir mütercimdir. Aksaray’da bulunan “Berâmûniyye Medresesi” ismiyle bilinen eğitim kurumunda çalışan bir müderristir. Bazı eserlerinden hareketle rahatlıkla söyleyebiliriz ki söz konusu müellif, takipçilerine yön vermeye çalışan bir ahlak terbiyecisidir. Eserlerinde devrinin edebî, tasavvufî, iktisadî ve sosyo-kültürel özelliklerine ışık tutmuş, 17. yüzyıl Osmanlı’sında vuku bulmuş bazı olaylara temasta bulunmuş, bazı devlet adamlarının ya da mahallî idarecilerin rüşvet gibi ahlakî çözümlerine eleştiriler getirmiştir.

---

¹⁹⁵ *Tezkire*, 37a.

Çeviri yazılı metnini verdiğimiz *Tezkire'si*, onun cezbeli bir Hüdâyî bağıslı ve coşkun bir Celvetî dervişı olduğunu gösteriyor. Doğduğu yeri, ailesini, yakın çevresini, birtakım eserlerini, inançlarını, düşünüşlerini, zevklerini ve beğenilerini bu eserinde bizzat kendisinden öğreniyoruz. Onu en çok mutlu eden; Celvetî mutasavvıflarla ve Celvetî "*fukarâları*" ile bir araya gelmek, onlarla sohbet etmek ve onlardan hayır dua almaktır. Peygamberimizin şefaatinin elde etmek her zaman duasıdır ve Hüdâyî'nin bu konuda şefaatinin ve yardımını ümit eder. Cennette Hüdâyî yolcularıyla beraber olmak yegâne arzusudur. Peygamberimizin soyundan geldiğini söyleyerek bu konuda Hüdâyî'nin manevî şahitliğiyle övünür. "Seyyid" ismini övünçle taşır. Babası Abdurrahman Efendi, yürekten saygı duyduğu kişilerdendir. Babasının, annesinin, kardeşlerinin ve özellikle de oğlu Muhsin'in erken ölümü şairi oldukça üzmüştür. Şiirlerinde bu hüznün açıkça görülmektedir. İfadelerinden hareketle memleketi Aksaray'a hususi bir sevgi beslediğini anlıyoruz. Salih kişilerin duasına erişmek, eserler kaleme almasında önemli bir etkidir. *Tezkire'sinin* başında eserini "Arabzâde" adlı bir tasavvuf erbabına sunduğunu söylemesi, bu belirleyici faktöre bir örnek olarak sunulabilir. Eserdeki bazı manzumeleleriyle bir kısım mesnevîlerini Celvetî büyüklerine bizzat takdim etmiş, onlardan dua almış ve onların telkin ettiği bazı ritüeller edinmiştir. Eserde Celvetî tarikatine ait birçok terminolojiyle karşılaşılıyor. Hüdâyî'nin rûhî tecrübelerine çokça yer vermiş ve tecellîlerinden hürmetle ve hayranlıkla bahsetmiştir.

37 yaprağı ihtiva eden eserini H. 1072 (M. 1661) tarihinde sonlandırır. Ketebe kaydındaki ifadeler, eserin bizzat Rızâyî tarafından yazıldığını göstermektedir. *Tezkire'nin* kısaca Konyalı ve Osman Ergin nüshası olarak adlandırdığımız iki nüshası vardır. Konyalı nüshası, H. 1051 (M. 1641-42) tarihinde telif ya

da istinsah edilmiştir. 14 varaktan ibarettir. Rızâyî'nin Osman Ergin nüshasını yazarak daha önce kaleme alınan Konyalı nüshasına hem mensûr hem de manzûm birtakım eklemeler yaptığı anlaşılmalıdır. Konyalı nüshasında mensûr olan bazı yerlerin diğer nüshada nazma çekildiğini görmekteyiz. İki nüsha arasındaki bariz farklılıktan dolayı ve bu eksik nüshanın Rızâyî tarafından yazılıp yazılmadığı tam olarak anlaşılamadığından ötürü Konyalı nüshası çeviri yazılı metne dahil edilmemiştir. İçeriğinde hem manzûm hem de mensûr kısımları barındıran eserdeki sade dil, hitap edilmek istenen kitlenin tasavvufa gönül vermiş sıradan halk olduğunun kanıtıdır.

Rızâyî, manzumelerini genellikle mesnevî ve gazel nazım şekilleriyle yazmıştır. Bu tercihini mizacen tahkiyeli anlatıma meyilli olmasına ve samimi, duygusal, coşkulu karakterine bağlayabiliriz. Etkilendiği Celvetî şairlerinin edebî tarzlarından izler taşıdığı da tespitlerimiz arasındadır. Gazel nazım şekliyle yazılmış bazı naatları, şeyhi Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin tesirine ipucu olarak yorumlanabilir. Manzûmelerinde epey aruz kusurları vardır. Şiirinde aksaklıklar görülse de düşündüklerini anında nazma dökme kabiliyetine sahiptir. Eser, tasavvuf araştırmalarına da malzeme sunmaktadır. İçerisinde birçok Celvetî büyüyle ilgili anekdotlar olması, son kısımlarında bazı Halvetî ve Kadirî büyüklerine yer vermesi eseri bu noktada önemli kılar.

17. yüzyılın üretken şair ve müelliflerinden olan Hasan Rızâyî'nin *Tezkiretü's-Sâlikîn* ve *Risâletü'n-Nâdimîn* adlı eseri, edebiyatımız ve kültür hayatımız için önemli veriler sunmaktadır. Eserin çeviri yazılı metnini vererek incelemeye ve değer-

lendirmeye tabi tuttuk. Kitabımızın akademik camianın ve ilgili okuyucunun ihtiyaçlarına az da olsa cevap verebilmesi ve bu sahada yapılacak araştırmalara katkı sağlayabilmesi temennimizdir.

Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar

1. Metinde yaygın çeviri yazı sistemi kullanılmıştır.
2. Yazma eserin varak numaraları köşeli parantez [ ] içerisinde gösterilmiştir.
3. Eser adları italik olarak yazılmıştır: *Tecelliyât*, *şafveti's-şafâ*, *Gülzâr-ı Niyâz* gibi.
4. Anlam ve vezin gereği yapılan müdahaleler parantez ( ) işareti ile gösterilmiş, ihtiyaca binaen yapılan açıklamalar dipnotlarda verilmiştir.
5. Yeni harflere aktarılan metinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
6. Manzumelerin vezinleri köşeli parantez [ ] içerisinde italik olarak verilmiştir.
7. Arapça ve Farsça cümlelerin/ibarelerin, ayet ve hadislerin metinden orijinal şekilleri alınmış ve dipnotta da anlamları verilmiştir. Ancak beyit içerisindeki birtakım nâkıs iktibâslar, tazim kelime ya da ifadeleri, mukaddime ve hâtime olarak değerlendirilebilecek kısımlardaki bazı Arapça ifadeler ihtiyaca binaen çeviri yazılı ve italik olarak verilmiştir.

8. Ayet mealleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında çıkan *Kur'an-ı Kerim Meâli*¹⁹⁶nden ve Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Kur'an-ı Kerim Meali*¹⁹⁷nden yararlanılmıştır.

9. Farsça birleşik kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır: rehber, 'abâ-pûş, ħalvet-nişîn, dâniş-mend, hem-dem gibi.

10. Farsça teşbih edatları eklendiği kelimedden kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır: Mûsâ-vâr, 'amîķ-vâr, 'Îsâ-veş gibi.

11. Ön edatlarla yapılmış Farsça gruplar arasına kısa çizgi (-) konulmuştur: dem-â-dem, ser-te-ser gibi.

12. Özel isimlere gelen ekler kesme işareti (') ile ayrılmıştır: Aķsarây'da, Ĥâdim 'Osmân Dede'yi, Ĥâzret-i 'Azîz'üñ gibi.

13. Hicri tarihlerin miladi karşılıkları dipnotlarda verilmiştir.

---

¹⁹⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

¹⁹⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, sad. Lütfullah Müftüoğlu-Murat Haliloğlu, Tuva Yayınları, İstanbul 2009.

Çeviri Yazı Alfabetesi

ء ّ	ش Ş, ş
ا A, a; E, e; U, u; Ü, ü	ص Ş, ş
آ Ā, ā; A, a	ض Ž, ž; Đ, đ
ب B, b	ط T, t
پ P, p	ظ Z, z
ت T, t	ع ʿ
ث Ṣ, ṣ	غ Ğ, ğ
ج C, c	ف F, f
چ Ç, ç	ق K, k
ح Ĥ, ĥ	ك K, k; ñ
خ Ĥ, ĥ	گ G, g
د D, d	ل L, l
ذ Z, z	م M, m
ر R, r	ن N, n
ز Z, z	و V, v; ū; o, ö, u, ü (kelime başında او)
ژ J, j	ه H, h; e, a
س S, s	ی Y, y; ı, i, I, İ, Ī, ĩ (kelime başında ای)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

TEZKİRETÜ'S-SÂLİKÎN RİSÂLETÜ'N-NÂDİMÎN (MENÂKIB-I HAZRET-İ HÜDÂYÎ)

(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No. 41)

[2a]

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

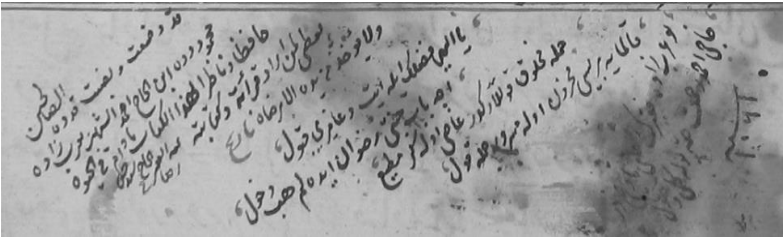
Kim du'â-ile añarsa bu faķîri dâ'imâ

Bula ol Hâķ'dan hidâyet feth ola müşkil añâ

Fazl-ı Hâķ-ile iriŖe ol tecellî nûrına

Zulmet içre almaya her vech-ile bula ziyâ

1061¹⁹⁸

¹⁹⁸ M.1650-51

*Ḳad-vaḍaʿtü ve neṣabtü ḳıdvettü'ş-şālihîn Maḥmūd Dede ib-nü'l-Ḥāc Aḥmed eṣ-ṣehîr bi-ʿArabzāde ḥāfızan ve nāzıran li-hāza'l-kitābi mā-dāme fi'l-ḥayāti yuʿtā li-men erāde ḳırāʾatehu ve kitābetehu li'llāhi el-fakîr el-Ḥāc Seyyid Ḥasan Rızâyî. Ve lâ-yaḥuzu min-yedihi illā bi-rızāʾihi târîḥ.*¹⁹⁹

Yâ İlâhî faẓluñ ile it duʿāmızı ḳabûl

Aça bâb-ı cenneti Rıdvân idelüm hep duḥûl

Cümle maḥlûḳ ḳullaruñdur ʿāşî ola ger muṭîʿ

Ḳalmaya birisi maḥzûn ola mesrûr cümle ḳul

Bu ʿArabzāde faḳîrûñ rıḥleti târîhidür

Hâcî Aḥmed raḥmet-i Haḳḳ bula gel vuṣûl

1061

---

¹⁹⁹ Bu kitabı -fakir el-Hâc Seyyid Hasan Rızâyî- yaşadığı müddetçe bakması ve muhafaza etmesi, okumak ve yazmak isteyen kişiye vermesi için Arabzāde'(ismi)yle şöhret bulmuş salihlerin ileri gelen(ler)inden Hacı Ahmed oğlu Mahmūd Dede'ye emanet ettim. Onun rızası olmadan elinden alınmaz.

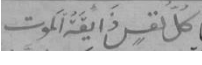
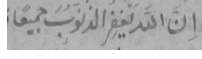

[2b]

Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn (Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâyî)²⁰⁰ Es-Seyyid Hâsan Eş-Şehîr Rızâyî

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Ḥamd-i lâ-yuḥşâ ve senâ-yı bî-intihâ ol cenâbı ve *‘allemme Âdeme'l-esmâe'*²⁰¹ 'dür ki bu on sekiz biñ 'âlemi yokdan var ve anda âdemi emîn-i maḥzen-i esrâr eyledi. Ve şalât ü selâm ol Muḥammed seyyidü'l-enâm ḥazretlerinedür ki anı Ḥaḳḳ Te'âlâ şefî'ü'l-müznibîn ve mefḥar-ı maḥlûkât-ı semâ vü zemîn eyledi. Ve daḫı âl ü aşḫâba ve tebe'-i tâbi'inedür ki anları yâr-ı ğâr u mu'în ve bâ'is-i izḫâr-ı dîn-i mübîn eyledi. Rıdvanu'llâhi 'aleyhim ecma'in.

Emmâ ba'd. İşbu 'abd-ı faḳîr u ḥaḳîr ve muḥtâc-ı maġfiret-i Rabbihî'l-ḳadîr ve râġıb-ı himmet-i ḥazret-i Pîr es-Seyyid Hâsan eş-şehîr Rızâyî ibnü'l-ḥâc 'Abdu'r-raḥmân el-Aḳsarâyî zümre-i ehl-i ḳazâdan ve tarîḳ-i erbâb-ı hüdâdan olup avân-ı şebâbı hevâda 'ömr-i girân-mâyeyi ḥubb-ı sivâda geçürüp eyyâm ü leyâlî cürm ü günâhdan ḥâlî olmayup şüret-i şalâḫda niçe fesâdlar ve taḫt-ı külâhdâ hezâr kâr-ı bedler idüp 'âḳıbet 'âḳıbeti ne olur ve murġ-ı rûḫı lâne-i fenâdan âşiyân-ı beḳâyâ niçe tayarân ḳılır [3a] bilme-yüp lâkin ²⁰² emrine müterâḳḳıb ve bu aḫvâl-i pür-ehvâlî bilürken ġaflete ta'accüb idüp ġâḫ ²⁰³ ḳavli

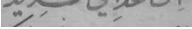
²⁰⁰ “Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâyî” ismi Konyalı nüshasına aittir.

Rızâyî, bu sayfanın derkenârında Arapça bir izahta bulunmuştur. Yaklaşık olarak şöyle demektedir: Rızanın hakikatı, kişinin kendi nefsinin isteklerinden çıkıp matlûbunun isteklerine girmesidir. Yani nefsanî sıfatlardan arınıp sevdiği kimse-nin sıfatlarıyla mevsûf olmasıdır. Sâlik için bu, büyük bir mertebedir. Çünkü insan nefsi, isteklerine aykırı olan davranışlara asla rıza göstermez. Bu sebeple bu gayet zor bir husustur.

²⁰¹ “Allah, Hz. Âdem'e bütün adları öğretmişti.” Kur'an-Bakara/31.

²⁰² “Her can ölümü tadacaktır.” Kur'an-Ankebut/57.

²⁰³ “Allah (şirk ve küfürden başka) bütün günahları bağışlar.” Kur'an-Zümer/53.

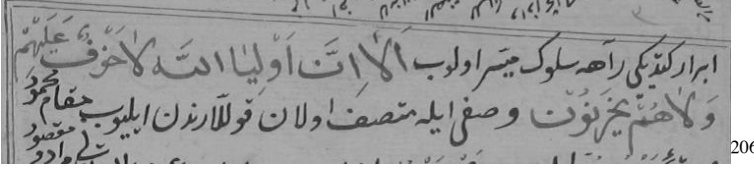
ile sâlim ve gâh ²⁰⁴ dehşet ve hevli ile müteʿellim olup beyne'l-ḥavf ve'r-recā eylediği cürm ü günâha nâdim olup ol kendüyi yokdan var iden bî-naẓîr ve bî-şerîk olan ʿalî pâdişâha niyâz-ı bisyâr ve tazarruʿ-ı bî-şümâr ile ezmân-ı şabâvetden avân-ı kühûlete ve eyyâm-ı şeyhûhete gelince meşâyih-ı kirâmdan kimlere muḳârin ve anlar daḫı kendüye ne yüzden muʿavin olduğın beyâna

mübâşeret ve mübâderet eyledi ki ²⁰⁵ hadîs-i şerîf me(f)hûmı mücibince rûz-i cezâda anlara qarîn ve livâ-i Ḥabîbu'llâh'a anlar vâsıtası ile yakın olup şefâʿat-i Muḫammed ʿaleyhi's-selâma mazhar ve ḫarâret-i kıyâmetden emîn olup şahâbe-i ʿizâm yedlerinden şarâb-ı âb-ı kevşer müyesser olup anlar ḫimâyeti ve Resûl-i Ekrem şefâʿati ile ḫazret-i Mevlâ celle şânehu ve ʿalâ cemîʿ-i aşḫâb ḫuḳûkını irzâ ve ḫaḳḳu'llâhı daḫı kerem ü fazlı ʿafv u baḫş u ʿatâ idüp rûsvâ-yı kıyâmetden ve ḫacâlet ü nedâmetden emîn ve sâlim eyle. Āmîn yâ mücîbe's-sâ'ilîn, bi-

²⁰⁴ “Azabım çok şiddetlidir.” Kurʿân-İbrahim/7.

²⁰⁵ “Onların amellerini işlemese de kişi sevdiği ile beraberdir.” Buhari, Edeb: 96, Hadis No: 5817; Müslim, Birr: 165, Hadis No: 3640. Bkz. Osman Arslan, *Hadislerde Hz. Peygamber'i Sevmenin Gerekliği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Halil İbrahim Kutlay, İstanbul 2015, s. 62. Hadisin tahrîc ve değeriendirilmesi için bkz. Azize Süzer, *İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Adlı Tefsirindeki Hadislerin Tahrîci ve Değeriendirilmesi (Nisa Süresi Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Temel İslam Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhittin Uysal, Konya 2014, s. 97. “Hz. Ebü Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: ‘Ey Allah'ın Resülü! dedim. Kişi, bir kavmi sever, fakat onların amelini işleyemezse, (sonu ne olacak)?’ ‘Ey Ebü Zerr, buyurdu, sen sevdiğinle berabersin!’ ” 3347 Numaralı Hadis. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, C. 10, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 143. Tirmizî'nin rivayetinde “Kişi sevdiğiyle beraberdir.” denmiştir. 3348 Numaralı Hadis. Buhârî, Edeb: 96; Müslim, Birr: 165, (2640); Ebü Dâvud, Edeb: 122, (5126); Tirmizî, Zühd: 50, (2388); İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, C. 10, s. 143-144. /Rızâyî, bu hadisi verdiği kısmın derkenârındaki Arapça cümlesinde yaklaşık olarak şöyle der: Çünkü bir kavmi ihlasla seven kimse onların zümresinden olur. Bu sevgi de onların arkadaşlığına ve dostluğuna sebeptir.

hürmeti seyyidi'l-mürselîn. Ve bu kitâba *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn* ile tesmiye olundu. Böyleki fazl-ı Hâk-ile [3b] ebrâr gittigi râha sülûk müyesser olup

vaşfı ile muttâşif olan kullarından eyleyüp maqâm-ı maḥmûd ve mertebe-i mes'ûd müyesser eyleyüp 'abd-ı mevdûdlarından ma'dûd olup 'ında'llâhi te'âlâ murâd ve maqşûd bulavüz. Âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn.

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün]

Gel ey Hâk yolına sâlik olan er

Bu yolda saña lâzım oldu reh-ber

İde Mevlâ seni ehl-i hidâyet

Bul indi reh-beri ide delâlet

Dalâletden hâzer it gâfil olma

Fesâd ehli ile şurma oturma

Hidâyet yolına sâlik olagör

Bu Maḥmûdî yire mâlik olagör

²⁰⁶ “Bilesiniz ki Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” Kur'ân-Yûnus/62.

Gel indi evvelen zıkr eyle Pîr'i

Ehîbbâsı añalar sen fakîri

‘Azîz’üm Pîr’üm olmuşdur Hüdâyî

Umar irşād Rızâyî Aḳsarâyî

Ḥazret-i ‘Azîz ḳuṭbu’l-‘arîfîn ve mürşidü’s-sâlikîn eş-şeyḥ Maḥmūd Efendi el-Üsküdarî ve’ş-şehîr bi-Hüdâyî ‘aleyhi rahmeti Rabbihi’l-Bārî *Tecelliyât*²⁰⁷ında buyururlar ki: “Tārîḥ-i hicret biñ on tārîḥine yetişdükte mâh-ı şevvâlü’l-mükerremüñ yigirmi ikinci günü işneyn gün²⁰⁸ Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve Zât-ı Muṭlaḳ bu ḳulına ‘azîm tecellî idüp [4a] Resûl-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine iḥsân eylediḡi maḳâm-ı maḥmūdî keşf eyledi ki en-biyāya öyle maḳâm müyesser olmadı ve ol maḳāmuñ yolın āḫardan kimesne muṭṭalı ‘olup bilmedi.” Ḳad-şadaḳa’l-‘Azîzü fi-ḳavlihi.

[mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün]

Müyesser ide Mevlâ müslimîne

Varup cem‘ olavüz Ḥazret ḳatına

Livā-yı ḥamdüñ altında gidevüz

O Maḥmūdî maḳāma ‘azm idevüz

---

²⁰⁷ Rızâyî, derkenârda Hüdâyî’nin Arapça *Tecelliyât* ma dair bazı bilgileri Arapça olarak vermektedir.

²⁰⁸ 15 Nisan 1602 Pazartesi

Efendisi yanında hoş olur kul
Bize göster aña nirden varır yol

Meded eyleme mahrûm ol şafadan
Ayırma bizi nezd-i Muştafâ'dan

Müeyesser eyle sen rāh-ı hidāyet
Rızāyî'ye ola ʿavn ü ʿināyet

Yine hāzret-i ʿAzīz buyurur ki: “Tārīḫ-i mezbūrda Ramazān-ı şerīfün yigirmi sekizinde Cumʿa gün²⁰⁹ daḫı ḫuṭbe kırāʿat itmeden minber üzerinde tecellī zāhir olup bundan soñra zihām-ı ḫalk şafā-yı Ḥaḫḫ'a māniʿ olmayup ve vuşlat-ı Ḥaḫḫ'a zihām-ı ḫalk dāfiʿ olmadı.” Kıad-şadaḫa'l-ʿAzīzî.

[fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

Ḥaḫ ile olunca dil ḫalk aña māniʿ olmadı
Ḥalk ile olan gönül ḫaḫḫā ki ḫāniʿ olmadı

Keşret içre vahdeti bulmaḫda erlik her zamān
İşbu keşret Ḥaḫḫ'ı bulmaḫa mevāniʿ olmadı

---

²⁰⁹ 22 Mart 1602 Cuma

Vahdet ü keşretde Hakk'ı imdi hâzır bilmeyen

San'atında kâşır ol bir gayre şâni^c olmadı

[4b] Ve dağı hazret-i 'Azîz kudde sıruhu buyurdular ki:
"Biñ on bir cümâde'l-âhîrinüñ on altısı²¹⁰ hazret-i Mevlâ celle
şânühu ve 'alâ zâtı ile tecelli idüp çok 'ulüm zâhir oldı. Kalem ile
tahrîr ve lisân-ile ta'bir olunmaz, ehline ma'lûmdur." Şadağa'l-
'Azîzü.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Sırr-ı Hakk'dur bu begüm ağıyâra keşf olmak muhâl

Bilmek isterseñ beri gel eyleme kiñden su'âl

Degme bir yüze açılmaz mağzen-i esrâr-ı Hakk

İmdi feth olsun dir iseñ ehl-i hâl ol ehl-i hâl

Bu tılısmı²¹¹ açmağa virür Hüdâyîler sebak

Gâfil olma öğren irken var pîrinden himmet al

Ehl-i Cennet'dür²¹² bugün irşâd iden her tâlîbe

Uçmak isterseñ aña var aç hemân gel per ü bâl

---

²¹⁰ 1 Aralık 1602 Pazar

²¹¹ "Tılısm", vezin gereği bu şekilde yazılmıştır.

²¹² Mañlab: fî-beyânı zikri hâlifeti'l-'Azîz Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi dâme beğâhu. [Aziz'in halifesi Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi(Allah bekasını daim eylesin)'nin zikrinin beyanı hakkında]

Ey Rızâyî Hâk müyesser eyleye maşşudîñı
Her ne kim fermân iderse emrine it imtişâl

Yine hâzret-i 'Azîz târîh-i mezbûr Ramazân'ınuñ yigirminci
gününi ehad gicesi²¹³ kûbîyyet ile tebşîr olunup cemî-i halkı Hâk'â
da'vet eyledüm. Şadağa'l-'Azîzü.

[mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün]

Hudâ ihsân idince bir kûlına
Olur ol nâgehân 'âleme sultân
(5a)

Buñl bilmez ki ol Feyyâz-ı Muñlak
Hemân bizdedürür hep bunca noşşân

Murâdını virür ol kullarınıñ
Efendi ol iderken niçe 'işyân

Keremkânı 'a'âlar idici Hâk
Hidâyet ma'deni ol yüce sultân

Benüm gibi nice yüzbiñ faķîre
İderse yâ n'olur her demde gufrân

---

²¹³ 3 Mart 1603 Pazartesi

Rızâyî isteyen olur mı maḥrûm
Hemân yalvar Ḥaḳ'a zâhirle pinhân
İnâyet ider elbet ḥazret-i Ḥaḳḳ
Marîz bulur şifâyı cümle yeksân

Ve yine ḥazret-i ʿAzîz buyurdılar ki: “Bu târîḫ içre rebîʿü'l-evvelüñ ikinci günü ḥamîs gün²¹⁴ ʿâlem-i şifâtuñ seyrine ve kuṭbiyyete ḳanâʿat itmeyüp ʿâlem-i Zât'a ʿurüc eyledüm.” Ḳad-şadaḳa'l-ʿAzîzü raḥmetu'llâhi ʿaleyh.

[mefâʿlün mefâʿlün feʿülün]

Şifâta eylemez bu dil ḳanâʿat
İder ol ʿâlem-i Zât'a ʿurücü
Şerîʿatle tarîḳat cemʿ olunca
Keşâfetden olur cismüñ ḥurücü
Ḥaḳîḳat maʿrifet kesb ider andan
Gider zulmet açar Ḥaḳ cümle rûḫı
Melekiyyet ile mevşûf olan Zât
Menâzil ḳaç ider bulur vülücü

---

²¹⁴ 20 Ağustos 1602 Salı

[5b] Ve dağı Һazret-i ‘Azîz buyurdılar ki: “Hicretüñ biñ on sekizinde cümâde’l-âhiri Cum‘a gün²¹⁵ fuğarâmuz zıkr-i Һağğ iderlerken Һazret-i Һağğ tecellî idüp Һulüb-ı mü‘minîni tağhîre beni ta‘yîn eyledi. Bi-ğamdi’llâhi te‘âlâ Һuğbu’l-ağğtab oldum” diyü buyurmuşdur. Ƙad-şadağa’l-‘Azîzü ‘aleyhi’r-rağğmetü.

[mefâ‘lün mefâ‘lün fe‘ülün]

Һudâ Ƙıldı beni çün tağhir ü pâk

Nedür Һaddüm ben oldum bir avuğ Һâk

Һudâ Ƙıldı dağı iğsân-ı küllî

Ki oldum Һuğbu’l-ağğtab bâ-tecellî

Ƙulüb-ı mü‘minîni eyledüm pâk

Bu işe itdi ta‘yîn beni bî-bâk

Gelenler baña gelsün ire Һağğ’a

Olur vâşıl dağı Һağğ müsteğğâğğa

Rızâyî bende gide Һağğ’a irğür

Başîret gözün aç dil ola ma‘mür

---

²¹⁵ 4 Eylül 1609 Cuma

Ve dahı hâzret-i ‘Azîz buyurdılar ki: “Biñ on sekiz cümâde’l-âhîrinüñ yigirmi altısında cum‘a gün²¹⁶ ‘azîm tecellîye mazhar olup on sekiz biñ ‘âlemi ihâta idüp kamu ins ü cinn ü melek ve sâ’ir maḥlûkât cümle bi-izni’llâhi te‘âlâ emrûme râm ve fermânuma ikrâm u ihtirâm eylediler bi-ḥamdi’llâhi te‘âlâ.” Kıad-şadaḳa’l-‘Azîzü rahmetü’llâhi ‘aleyh.

[6a]

[mefâ‘lün mefâ‘lün fe‘ülün]

Kişi râm olıcaḳ emr-i Ḥudâ’ya
Olur iḥsânı Ḥaḳḳ’uñ ol gedâya

Cemî‘i ‘âlemüñ ḥalkı olur râm
İderler bu ḳula ta‘zîm ü ikrâm

Olayın dir iseñ mazhar bu ḥâle
Hemân ḥâl ehli ol aldanma ḳâle

Ola gör püte-i ‘aşḳ içre sen ḳal
Eriye zer gibi cismüñ ola ḳâl

Rızâyî’nüñ devindi ḳâli ḥâle
Muḳârin olaraq bir ehl-i ḥâle

---

²¹⁶ 26 Eylöl 1609 Cuma

İdeydi Һazret-i Mevlâ hidâyet
Olaydı aña bir ‘ayn-ı ‘inâyet

Erenleriñ nazarı kimiyâdur
Bulunmaz degme yirde zî-bahâdur

Hidâyet ehlinüñ olur yanında
Hüdâyîlerden oldu işbu bende

İlâhî bu faķîr olaydı mâlik
Bu kimyâ yolına pes oldu sâlik

Şaçıldı üstine kimyâ-yı tevĥîd
Muķaddem ehl elinden olma nevmîd

Anuñ ĥâli çıkar lâ-büdü ‘ıyârı
İder te’sîr anuñ zerre ğubârı

Bu ocaĝa düşenler kılmaya ĥâm
Olur puĥte yâ ırte yoĥsa aĥşâm

Velî her şey’in elbet sâ‘ati var
Gele ĥayırlı sâ‘at olam ebrâr

Ki zîrâ evvel ü âhîr irâdet
Getürdüm bu tarîk ehline kat kat

Liyâkat gerçi yokdur bu fakîrde
Kerem çok fazl-ile Hayy ü Kadîr'de

[6b]

Umarum haşr olam ben bunlar ile
Varaydum maşşere sevenler ile

‘Azîz’üm Hâzret’e eyleye i‘lâm
Budur ol ‘âşî ümmet iden ibrâm

‘Amelsüz fazl-ı Hâk’la rahmet ister
Bilür cürmin tamâm şefâ‘at ister

Hudâ emri ile eyle şefâ‘at
Resûlüm bu fakîr bula hidâyet

Hüdâyîlere özin nisbet itdi
Bu maşabbet ile bu geldi gitdi

Ola bizümle bu taht-ı livâda
Ola bizümle ‘uqbâda şafâda

Bu vech-ile recâ ide Resül'den

Bu vech-ile giçe bu cürm kıldan

Günâhum vezn-i 'adl-ile çekerse

Bu mîzan sığlet-i cümleyi şarsa

Hemân luţfuñ gerek ey Ferd-i Bîçün

Bizi ol gün keremle itme maḥzün

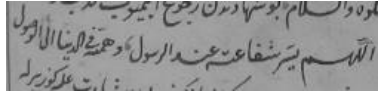
İcâbet kıl efendüm bu du'âmuz

Keremle faẓl-ile 'afv it ḥaṭâmuz

Hâzret-i 'Azîz'üñ ḳaddesa'llâhu sırrahu tecelliyyâtına gâyet ve keşf ü kerâmetine nihâyet yokdur. Tahrîr ile beyân ve takrîr ile 'ıyân olunmaz. Risâle-i *Tecelliyyât*'a nazar u mütâla'â idenlerüñ ma'âlûmlarıdır, tafşîl olunmaz. Bu icmâlden ğaraẓ ızhâr-ı 'ubüdiyyet ve 'arz-ı ḥulûşıyyetdür. Bu âsitâne-i Maḥmûdî maḳâmuñ eben 'an-ceddin çârüb-dârı olmağa taḥşîl liyâḳatdur. Bu faḳîr bendeleri [7a] ḥâzret-i 'Azîz'e vâlidümüz el-Ḥâc 'Abdu'r-raḥmân el-Aḳsarâyî merḥûm ile defa'ât-ile gelüp du'â-yı ḥayrlarına ve ḥüsn-i nazarlarına mazḥar olduğumuzdan ğayrı bi-ḥamdî'llâhi te'âlâ dünyâda iki def'a şefâ'atlerine ve himâyetlerine mazḥar olup merḥûm ve mağfûrun leh cennet-mekân ve firdevs-âşıyân Naḳîbü'l-Eşraf Ebu'l-Ḳâsım Ğubârî 'aleyhi raḥmetü Rabbihi'l-Bârî ḥâzretlerinin ḥâk-pâylarına 'aşâ-dârları olan Ḥâdim 'Oşmân De-de'yi ta'yîn ve irsâl buyurup bunlaruñ ecdâdları bizüm

ma' lûmumuzdur. Şilâmuz olan Kocahişâr-ı Karaman'a karîb Kubbetü'l-İslâm maħmiyye-i Aqsarây'da taħşîl-i 'ulûm iderken ecdâdlarını görüp ve niçe keremlerin müşâhede eyledük. Siyâdetlerine şahidüz ve lisânumuzdan şehâdet ileñ yazsunlar diyü buyurmağ-ıla ba'de'l-ibläğ teberrüken ve teyemmünen kuṭbu'l-ârifin ve müşsidü's-sâlikîn eş-Şeyḫ Maħmûd Efendi el-Üsküdarî eş-şehîr bi-Hüdâyî 'unvânî ile şehâdetlerin yazup hüccetümüzü müşref eylediler. İnşâ'illâhu te'âlâ rûz-i cezâda ve nezd-i Muştafâ'da 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm bu şehâdetden rücu' itmeyüp 'azâb-ı nârdan

ḫalâşumuza bâ'is ü bādî ola.

217

Ba'de, vâlid-i merḫûm yine ḫâzret-i 'Azîz'den recâ eylediler ki luṭfuñuzdan işâret-i 'aliyyeñüz birle ocağumuz şehâdetüñüz ve ḫüsn-i himâyetüñüz ile iḫyâ oldı. Ve oglumuz işbu fakîr hüccet-i siyâdet aldı. Ve lâkin bir âhir recâsı ḫaldı. Hâlâ şeyḫu'l-islâm müftî'l-enâm faḫrî's-sü'edâ ve'l-fuḫalâ Es'ad Efendi şânehu'llâhî'l-meliki'l-mübdî ḫâzretlerinüñ dört senedür dâniş-mendleri zümresinden olup lâkin anda müte'ehhil [7b] olup mülâzım olup gitmege muntazırlardur didükde el-ârifeye yekfi'l-işâret mefhûmı üzere beyt:

Söz Kerîm'üñ yanında redd olmaz

Himmete ḫarş nesne sedd olmaz

diyüp yine 'Aşâ-dâr Süleymân Vaḫârî Es'ad Efendi ḫâzretlerine mülâzemete recâsına irsâl idüp ve bu fakîr daḫı ma'an gidüp varduğumuzda ḫâzret-i 'Azîz'üñ selâmın ibläğlarında yerinden ḫalkıp ta'zîm ü tevḫîr ile redd-i selâm eyledükde şonra emirleri

²¹⁷ "Allah'ım Resül'ün yanında şefaatinı kolaylaştır. Dünyada da kavuşma için yardımını kolay kıl."

“muṭâḥ, hilâf-ı evzâḥ olunmaz. Lâkin işbu müşeffaḥ olan dâniş-mendümüz üzerinde dört faḳîr daḥı vardır. Defterde kendi ḥaṭları ile deḥbümüz üzre muḳayyed ve mestürdur. Anlarıñ bed-duḥâsından ve ḥüzn-i eleminden ḥavf itmezse bugün Ğanî-zâde Efendi’ye gön-derelüm, yazsınlar. Ve illâ teḥḥîr idüp kendini bed-duḥâdan şaḳınursa Ramazân-ı şerîfde cümlesini ḥalâş iderüz. Bu ḥod tarîḳ-i evleviyyet ile muḳarrer” diyü buyurdıklarıñ işidüp ve Ḥşâ-dâr Efendi daḥı ṭaşra çıkup baña ḥaber virdükde teḥḥîri câna minnet ve sebep-i selâmet olduḡıñ izzet bildüm. Lâkin Ramazân-ı şerîfde cümle ḥalâş ḥalâşısı ne vech-ile olmak gerek fetvâ ile maḥan ḥâce sultân olmak gerekdür ki otuz dâniş-mend defaten ḥalâş ola diyü fikre düşüp bi’l-âḥire yevm-i recâ Receb ayı olup mâ-beynde altmış gün var. Bunlardan kizb şâdır olmaz diyü teḥḥîr eyledüm. Beyt:

[mefâḥlün meḥâḥlün feḥḥlün]

Ḥcebdür kizbe merḥûm oldu münkir

Yalan olmaz dir idi bu ḥceb sır

Ne söylerseñ iderdi iḥtimâdı

Ḥḳâḳatdür Ḥḳ’uñ Esḥad ḥibâdı

Meger merḥûm daḥı ḥazret-i ḤZîz eḥibbâsından olup ehl-i ḥâl imiş. Mâh-ı Ramazânü’l-mübârekenüñ dördüncü günü merḥûm olup rahmetu’llâha vâşıl oldu.

[8a] Otuz dâniş-mend cümle ḥalâş olduk. Monlâ merḥûmuñ kelâmı yirine vardı rahmetu’llâhi ḥaleyh. Ḥḥṭṭâ ḤAZİZ ḥazretlerine ne mertebe iḥtikâdı-ı pâk ve ḥüsn-i iḥtimâd iderler idi kim eyyâm-ı şitâ vü şayfda hevâda iḥtidâl bulunmayup ziyâde fırtına olup deryâ yü-

zünde ašlā gemiler yürimese āyīn ü erkān günleri kendiler kayıka binüp Üsküdar'da hāzret-i ‘Azīz meclis-i ūşerīflerine varup va‘z u naūīhat diñler idi. Buyururlar idi ki

Beyt:

[mefā‘lün mefā‘lün fe‘ülün]

Bu günde dest-gīr olmazsa bize

N’idelüm i‘tikādı bu ‘Azīz’e

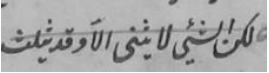
Bu deñli fırtına māni‘ degüldür

Bu gelmez rüz-i maḫşer imdi dize

Şitāb idüp iderdi ‘azm ü cezmi

Ṭotalum kayık olmuş rīze rīze

Hāzret-i ‘Azīz’üñ dünyāda iki def‘a ūşefā‘atlerine mażhar olup

nā‘il-i merām oldum. Lākin ²¹⁸dür. Pes bir ūşefā‘at daḫı dünyāda olmadı, āḫirete ḳaldı. Anda daḫı inūā‘allāhu te‘ālā mażhar-ı ūşefā‘atleri olup dünyevī ve uḫrevī murād ḫāşıl olur. Allāhu Te‘ālā a‘lem.

Beyt:

[mefā‘lün mefā‘lün fe‘ülün]

Bu sözler cümle ūşadık ūşanma bühtān

Ki zīrā eylemez kızbi müselmān

²¹⁸ “Ancak iki olan ūşey üç de olur.”

N'ola fahr eyler isem ben revâdur
‘Azîz’üñ şâhid olması şafâdur

Ki irte âlî olduğum bilür ol
Resül’e ider i‘lâm yine bir yol

Umarum sözünü redditmeye hem
‘Azîz hazretinüñ sulţân-ı ‘âlem

Diye pes bu mıdır ol ‘âşî âlim
Şehâdetünle biz bunu alalım

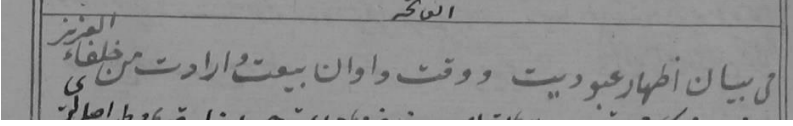
[8b]

Şefâ‘at idelüm Bâr-Ĥudâ’ya
Ola mazhar niçe yüz biñ şafâya

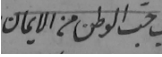
Kişi hoş olduğın ister ‘ıyâli
Ne deñli olsa dağı sū-i ĥâli

Rızâyî sū-i ĥâli ĥadden efzūn
Umar ‘afv eyleye ol Rabb-i Bîçūn

Hüdâyîler ide ĥayr du‘âyı
Bulalar cümlesi Ĥaĥ’dan rızâyı
el-Fâtiĥa

fî-Beyân-ı İzhâr-ı ‘Ubûdiyyet ve Vaqt ü Avân-ı Bey‘at ü İrâdet min-Ĥulefâ’i’l-‘Azîz

Hâzret-i ‘Azîz’üñ maĥmiyye-i Ķubbetü’l-İslâm Aĥsarây sancağında maĥalle-i Ķoĥişâr nâm ĥaşaba vaĥan-ı aşlıleri maĥâmında olup ²¹⁹ feĥvâsı ile tabî‘at-ı şerîflerinde ol ĥâk-pâke ve ol cây-ı laţîf-i bî-ĥâşâke baĥr-ı maĥabbet-i ezelî temevvüc idüp ²²⁰ mazmûnu üzre ol baĥr-ı hidâyetden bir ĥatre carî ve âb-ı luţf u ‘inâyet-ile bir çeşme-i ârî getürtmek içün ve ebnâ-yı sebîl içün bir ĥân binâ itdürmek içün ĥıdmet-i şerîflerinde puĥte ve âteş-i zühd ü taĥvâ ile sülĥte bir mürşid-i²²¹ mükemmil ve bir mu-

²¹⁹ “Her şey aslına döner.” Kelâm-ı Kibâr (büyüklerin sözü) olarak bazı kaynaklarda geçer. Bkz. Ali Namlı, *Kitâbu’n-Netice Bursevî’nin Vâridâtı ve Şerhleri İsmail Hakkı Bursevî*, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları: 147, Birinci Baskı, İstanbul 2019, s. 849. Fatma Atasoy Çalışkan, *Firdevsî-i Tavîl’in Kitâb-ı Hayât ü Memât Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Fahmettin Başar, İstanbul 2019, s. 136. Süfî şairler arasında hadis olarak değerlendirilmiştir. Bayrâmî Melâmîlerinden Lâmekânî Hüseyin Efendi bu sözü hadis olarak şerh etmiştir. İslam Ansiklopedisi maddesine göre eserin künyesi için bkz. Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, No. 800, vr. 228^b-229^a. Slobodan Ilıç, “*Lâmekânî Hüseyin Efendi*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 27, İstanbul 2003, s. 95.

²²⁰ “Vatan sevgisi imandandır.” Zayıf veya mevzu hadis olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Mustafa Çağrıncı, “*Vatan*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 42, İstanbul 2012, s. 563. Muhammet Yılmaz, “*Bazı Hadislerin Sıhhat Durumuna Dair Ünlü Süfî Necmüddin el-Kübrâ’ya Yöneltilen Sorular ve Cevapları*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, , 14 (1), 2014, s. 22. Saffet Sancaklı, “*Günümüzde Zayıf ve Mevzû Hadislerin Sahih Hadislerle Karıştırılma Problemi*”, Diyanet İlmî Dergi, C. 37, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2001, s. 49.

²²¹ İzafet و ile gösterilmiştir.

vaḥhid-i âyîne-dil Aḳbaba Muştafâ Efendi nâm bir merd-i Ḥudâ ve bir muvaḥhid-i bî-riyâ şûfîsin ḫalîfe idüp irsâl eyledüklerinde gelüp çeşme-i icrâ ve binâ-yı ḫânı tekmîl-i bî-hemtâ idüp ba'de tecessüs-i erbâb-ı ḫâcât ve tefahhuş-ı ṭalibîn min ehli'l-ʿuşât iderek maḫmiyye-i Aḳsarây'da vâlid-i merḫūmuñ ḫânelerine nüzül ve bu faḳîrūñ kitâb-ḫânesine duḫûl eylediler. Ol hînde faḳîr daḫı sinn-i bülûga yetişüp şimdigidinden ziyâde [9a] meylüm hevâda ve maḫabbetüm mâ-sivâda iken baña ḫiṭâb itdiler kim: Ey begüm, gel baña irâdet getir saña bey'at vireyin ve gel tevbe ve inâbet eyle râh-ı sa'âdet göstereyin diyü iḳdâm ü ibrâm iderek bu faḳîre tevbe ve inâbet itdürüp telkîn-i tevḫîd-i şerîf ve ta'yîn-i istiḡfâr u ihlâş eyledi. Faḳîr, 'azîm fikre düşüp "Bu 'Azîz'üñ iḳdâm u ibrâmı ve bu inâbetüñ encâmı nire vara nefis-i maḡlûb-ı hevâ ve bu nefes bize in'âm-ı Ḥudâ'dur." diyü fikr iderken keşf-i ḳulûb idüp "Yüri, ḡam çekme. Toḫm-ı tevḫîdi ḡülşen-i vücûdîña şaçdum ve seni ḡayrı ṭarîḳden, ṭarîḳ-i hidâyete seḑdüm. Zamân ola ki bu hevâlardan eser ḳalmayup bu toḫm, neşv ü nemâ bulup bir merd-i Ḥudâ'ya ve bir ḳalb-i dil-küşâyâ vâsıl olup naḫl-i himmetüm mîve-dâr ola." diyü buyurup gitmişler idi. Ta'yîn buyurduḳları esmâyı her yevm, ḡâḫ tekmîl ve ḡâḫ ihmâl ve ta'cîl üzere oḳuyup zenb ü işmden 'ârî olup arı olmadum. İşbu biñ elli beş²²² târîḫinde hikmet-i Ḥudâ Deñizli nâm bir ḳazâyâ nâ'il olup zi'l-ḫicce 'arefesi ḳazâ-yı mezbûrda ḫazret-i 'Azîz'üñ ḫulefâsından ḳuṭbu'l-'ârifîn ve mürşidü's-sâlikîn Arnavud eş-Şeyḫ Muştafâ Efendi ḫazretlerine li'llâḫ ziyâret ü 'ayn-ı inâyet recâsına yüz sürdügümde ḫâtırına lâyiḫ oldu ki Aḳbaba Muştafâ Efendi'nüñ muḳaddemen işâret itdükleri merd-i kâmil bu olmak gerek. Zirâ cemâl-i bâ-kemâlinüñ nûrı günden ber-ter ve kelâm-ı dürer-bârları âşâr-ı²²³ ḳalbde ekşer her sözi çeşme-i âb-ı ḫayât ve her kelâmı taşavvuf u bâ'îş-i 'aberâtdür. İmdi, "fursatı fevt [9b] itmek merdlük degül ve bu ḡülşenden tehî-dest çıkmaḳ pāk-

²²² M.1645/1646.

²²³ İzâfet ى ile yapılmıştır.

nihâdlük degül” diyüp ‘arz-ı merâm ve dâmen-i kıdsilerine teşeb-
büs idüp kendilerden dağı inâbete râm olduğumda buyurdılar ki:
“Muqaddemen Aşkbaa hazretlerinden itdigüñ inâbet kâfî ve ta’yîn
buyurdıkları esmâ’illâh ve tevhîd her derdiñe şâfidür. Yine ol
esmâyı bizüm lisânumuzdan iznümüz ile okuyup terk itme.” diyü
tekrâr kelime-i tevhîd ki Lâ ilâhe illa’llâh Muhammedü’r-
Resûlu’llâh’dur, telkîn buyurup anlar dağı tohm-ı vahdeti mezra‘a-i
vücûdına saçdılar. Me‘müldür ki dâne-i ‘inâyet bārân-ı hidâyet-ile
sebz ü ter olup ve neşv ü nemâ ber-ter bulup iblîs-i la‘inden ve ves-
vâs-ı ins ü cinden bir zarar işâbet itmeyüp habbe-i vahdet gülşen-i
kesretde kemâle yetişüp hazîne-i vücûda esrâr-ı zât u şifât cem‘
olup t̄alibînden ehl-i isti‘dâda bahş itmek müyesser ve muqadder
olmuş ola idi. Ve bu ümîdüm vücûda geldi. Bi-fağlihi ve keremihi
ve mennihi âmîn. Beyt:

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

Haqîkat olmuşam cân-ile teslîm

‘Azîz’e qaldı ancaq aña himmet

‘Azîz’üm eyle gel hüsni-nazar sen

Hasan bendüñ bula kesretde vahdet

Elüm al Hazret’e tabşır kerem it

Murâda irgüre ol ‘âlî Hazret

Meded taqsîrîüme qalma meded it

Bilürem bende yoq zerre ‘ibâdet

Keremle fazl-ile ister vuşûli
Sentüñ ihsânuña yoқdur nihâyet

Ziyâdedür ki hüsn-i i'tikâdum
Efendime odur şâhib-hidâyet

Rızâyî derd-mendi itme mahrûm
İnâyet it deme yoқdur liyâkat

Ba'dehu yine mahmiyye-i Deñizli'de sâkin Kûşatası nâm çaşaba halîfesi olan hazret-i 'Azîz hulefasından kuţbu'l-'arîfin ve mürşidü's-sâlikîn Pālânî diğeri eş-Şeyh Muştafâ Efendi ile müşerref olup ve hüsn-i nazarlarına mazhar ve enfâs-ı tayyibelerinden behre-
ver olup [10a] anlar dağı ol mağalde şubh u mesâ ta'ÿîn-i esmâ eylediler ve buyurdılar ki: "Tarîkümüz birdür ve aramızda ikilük yoқdur. Cümlemüz қаpuқullarıyuz. Bizüm iznümüz ile bizüm lisânumuzdan ta'ÿîn eyledigümüz esmâya dağı meşğül oluñ. Te-reddüd itmeñ." didiler.²²⁴ Beyt:

[mefâ'ılün mefâ'ılün fe'ülün]

Yoluña varavüz diyerek Allâh
Huzûr-ı Hakk'a biz rûz-i kıyâmet

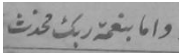
Günâh u cürmümüz 'afv eyleye Hakk
Resûl-i kâ'inât ide şefâ'at

---

²²⁴ [Derkenârda] Ve lâkin bunlaruñ ta'ÿînini anlara i'lâm itmege hicâb itdüm.

Rızâyî'nün Hüdâ 'afv ide suçın

Aña rahmetile ide bişâret

Ba'dehu mezbûr Pālānî eş-Şeyh Muştafâ Efendi biñ yetmiş Reb'rü'l-evvelinüñ on beşinde²²⁵ fakîr Alaşehir kâdîsi iken âsitâne-i sa'âdete hâlâ Üsküdar'da hâzret-i 'Azîz'üñ hâlifesi olan kıdvetü's-sâlikîn ve mürşidü't-tâlibîn ve kuţbu'l-ârifin Ehl-i Cennet eş-Şeyh Muhammed Efendi hâzretlerin ziyârete giderken yine bir isim ta'cûyîn buyurup gitdiklerinde 'Azîz müşârun ileyden kaçaba-i Deñizli ve Hişâr'da olan fuķarâ üzerine hâlife naşb olunup geldükde ta'cûyîn buyurdıkları ism-i şerîfi tebdîl idüp ve buyurdılar ki: "Hâzret-i 'Azîz'ümüz Ehl-i Cennet Efendi hâzretlerine su'âl eyledüm ki 'Bir tâlib-i Hâķķ bende ve hidâyete râġıb-efkende tekmîl-i esmâ murâd eyledükde n'eylemek gerek ve ne mikdâr eyyâm u şühûr ta'cûyîn olunan isme taķyîd itmek gerek' didükde buyurdılar ki: 'Begüm, bir tâlib-i Hâķķ tekmîl-i esmâ'u'llâha râġıb ve müstahâķķ olucaķ, üçer gün her esmâyı okuyup tebdîl itmek câ'iz ve münâsibdür. İsteyenleri men' itmeñ.'" diyü buyurdılar. İmdi biz daġı size rızâ virdük ki ber-vech-i aķall üçer gün her ismi okuyup ba'de tebdîl idüp tekmîl-i esmâ'u'llâh idesüz diyü izn virmek-ile bu fakîr izn-i şerîfleri üzre on iki ismi bi-ġamdi'llâhi te'âlâ tekmîl idüp ol günden beri terk itmeyüp ta'cûyîn buyurdıkları üzere kelime-i tevġîdden Şamed ismine varınca okumaķ üzreyüz ²²⁶ feġvâsınca zikr ve taġrîr olundu.²²⁷ [10b] Beyt:

²²⁵ 30 Kasım 1659.

²²⁶ "Rabbinin ni'metine gelince; işte onu anlat." Kur'an-Duhâ/11.

²²⁷ [Derkenârda] Ve lâkin Ehl-i Cennet Efendi Hâzretleri ile Alaşehir kazâsından geldükde ġak-pây-ı şerîflerine varup yüz sürdüğümüzde bizi men' idüp ancak tevbe vü istiġfâra ve şalât-ı şerîfe vü zikrullâha meşġûl olun. Tekmîl-i esmâ idenler

[fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

Ger su'âl eyler iseñ baña nedür bu 'acele

İşbu tekmîle 'acîb bā'is ü bādī ne hele

Bu faķîr aña bu yüzden virirem imdi cevāb

Her zamān ehline ma'lūm gire mi furşat ele

Bulamam mürşidümi eyleye anı tebdīl

Yā ölem ben yā o mürşid ne sözüñ var ecele

İşbu himmetle tamām oldı bu esmā'u'llāh

Gitdi şeyh āhırete rahmet-i Mevlā'yı bula

Ey Rızāyī olasın vāşıl-ı Hāķķ iste hemān

Himmet alduñ bu kadar bir gün ola vaķtı gele

Merhūm bu faķire maħabbeten “hīn-i vedā'da ben bu řarīķde neye mālīk ü ķādir oldumise cümle size teslim eyledüm” diyü tebşir idüp gitdiler. Raħmetu'llāhi 'aleyhi raħmeten vāsī'aten. Ve yine muķaddemen ģazret-i ķuţbu'l-'ārifīn ve mürşid-i cemī'i'l-ģulefā'i'r-rāşidīn eş-Şeyh Maħmūd Efendi tābe serāhu ģazretlerinüñ kırk seneden ziyāde ģıdmet-i řerīflerinde ifnā-yı vücūd ve taħşīl-i

---

cemī-i maħlūķātuñ zikrini istimā' iderler. Siz bu mertebeye nā'il olduñuz mı didüklerinde 'acız ü ķuşürimuza mu'terif olup terk eyledük. El-'ilmü 'ındallāhi te'ālā. [İlim, Allah katındadır.]

mağşüd idüp irşâda sâlik ve maḥmiyye-i Burusa'da hilâfete mâlik olan pîr-i ma'nâ ve şeyḥ-i muḥyî ve sâbıḳan kaşaba-ı Lefke'de yine ḫalîfe olan Aḳsarâyılı 'âlim ü 'âmil ve merâtib-ı ḳudsiyyede merâmına nâ'il eş-Şeyḥ 'Abdu'r-raḫîm Efendi 'aleyhi raḫmetü Rabbihi'l-hādî ḫazretlerinüñ Lefke'de ve Burusa'da ve Aḳsarây'da ḫâk-pâyelerine rû-mâl ve du'â-yı ḫayrlarına cân-ile iḳbâl idüp nâ'il-i merâm oldum. Mütevaḳḳı'dur ki rûz-i cezâda ve taḫt-ı livâ-yı Muḫammed Muştafâ'da 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm böylece ḫaşr olavüz. Āmîn. Beyt:

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Refîk ide bizi 'Abdu'r-raḫîm'e

Gidevüz bile rāh-ı müstaḳîme

Şuçımız 'afv ide luṫf issi Mevlâ

Yaḳup yandurmaya nār-ı caḫîme

Hidāyet eyleye idüp 'ināyet

Hemân Ḥaḳḳ almaya cürm-i 'azîme

Ve yine Ḳocaḫişâr'da ḫâlâ ḫazret-i 'Azîz'üñ ḫalîfesi ve vatan-ı aşlîsi bekçisi ve iḫyâ eylediği ḫân ve çeşmenüñ nâzırı olan merd-i kâmil [11a] ve murâd u maḳşûda nâ'il velî-şüret ve 'Alî-sîret müdebbir ve şeci' ve mütekellim-i belîğ ḳuṫbu'l-'ârifîn ve mürşîdü's-sâlikîn eş-Şeyḥ Müstedâm Efendi ḫazretleri ile dahı sa'âdet-ḫânelerinde ve ḡam-ḫânemüzde müşerref olup ve du'â-yı ḫayrların alup ve ta'yîn-i ism itmîşlerdür ve rûḫânî şafâ-yı ḳalb virecek niçe kelimâtları olmuştur. Beyt:

[mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün]

Maḥabbetler İlähî ehl-i ḥäle müstedâm olsun

Bu meclisden ayırma şoḥbet anlarla müdâm olsun

Hevâ ehline yâr itme hevâlanmaya bu nefsüm

Hemîşe zıkr ü fikrûñle bu dil emrûñe râm olsun

Şarâb-ı 'aşk-ı vaḥdetden içüp ben mest olam dâ'im

Tehî-dest eyleme yâ Rab hemân destümde câm olsun

Recâ bu ḥazret-i Ḥaḳ'dan dilümden gitmeye zıkrı

İdem tesbîḥ ü tehlîli hemân her şubḥ u şâm olsun

Rızâyî nefy (ü) işbâtı idüp yazsan ḳalemlemlerle

Oḳunsun ḥaşr olunca bu risâle içre nâm olsun

Diyelüm Lâ ilâhe illa'llâh lafzını dâ'im

Şaḳın terk itme olunca yine 'ale'd-devâm olsun

Ve yine ḥazret-i 'Azîz'ün maḳbûle bacılarından Aḳsarâyılı Ümmî Bacı merḥûmeye her zamânki 'Azîz ḥazretlerinün ziyâretine geldigümüzde Aḳsarâyılı olmaḳ münâsebetiyle vâlid-i merḥûm ile uğrayup 'Azîz ḥazretlerine ba'zı umûrımız tenhâsında 'arz iderlerdi. Bir gün vâlid-i merḥûm tebşîr iderler ki ḥazret-i 'Azîz buyurdu

ki: “Aķsarāylı Hācı ‘Abdu’r-raħmān’uñ silsilesinden biri bu āsitānenüñ ziyāde yaķınlarından olacaķdur ve bu yüzden hidāyet-i Hāķķ bulacaķdur.” diyü buyurdılar didükde vālid-i merħüm şafāsında buyururlar ki:

Beyt:

[mefā’lün mefā’lün fe’ülün]

İlāhī ben kimüm ki gele neslüm

Benüm bu Hāzret’üñ ola qarībi

[11b]

Meger ‘avn u ‘ināyet ola senden

İdesün sen ola anuñ naşībi

Hidāyet gülşeninüñ fazluñ ile

Olaydı bārī oğlum ‘andelībi

diyü derüniden recā ve huşul ü kabūlini temennā eylemişler. Bu alilü’l-bizā’a ve ‘ademü’l-istiā’a daħı bu mu‘āmeleyi istimāc eyledüğümde “yoluña ol ‘andelīb-i gülşen-i hidāyet ve ol qarīb-i gülbün-i naħl-i sa‘ādet bu ‘abd-i kesirü’z-zenb ve bī-liyāķat ben olaydum” diyü ğıbta idüp küstāhāne bu risāleyi inşāya cür’et olındı. Hāķķ te‘ālā celle şānuhu ve ‘alā inşirāħ-ı şadr müyesser eyleyüp envāc-ı sürür ile āşār-ı hidāyet zuhūr ideydi. Bā-himmet-i ħazretü’l-‘Azīz ve bi-luţf-ı Rabbihi’l-adır. Beyt:

[mefā’lün mefā’lün fe’ülün]

Hudā’dan luţf umar kesmez ümīdin

İder Mevlā’ya ħüsn-i iikādı

Ne deñli eylese cürm ü²²⁸günâhı

Yine Mevlâ'ya kuluñ istinâdı

Bunlardan soñra hazret-i 'Azîz'üñ kıızı evlâdlarından seccâde-nişîn kuṭbu'l-'arîfîn ve müşşidü's-sâlikîn 'uzlet-güzîn ve hoş-âyîn kamer-ṭal'at ve meh-cebîn eş-Şeyḥ Mes'ûd Efendi meclis-i Şerîflerine ḥâzır olup

Beyt:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Şöyle buldum ben anı dürr ü cevâhir maḥzeni

Açılır bir gün tılısmı 'âlemi ignâ ider

Şaklamışdur kendini Őimdîlük izhâr eylemez

İşbu genci fetḥe çok erler vücûd ifnâ ider

Ey Rızâyî Ḥaḳ hidâyet eyleye sen ḥâke kim

Açılınca gonca elbet bülbülü gÿyâ ider

Bu Hüdâyî goncasıdur gülşen-i vaḥdetde pes [12a]

Bÿy-ı luṭf-ile ḳoḳar Mevlâ aña imâ ider

İşbu meclisden soñra Maḥmûdiyye nâmına bir tuḥfe yazup *Gülzâr-ı Niyâz* ile tesmiye olunup Zâkirbaşı Maḥmûd Efendi yedi

---

²²⁸ Atf vavı ı ile yazılmıştır.

ile ihdâ olundu. “Ve lâkin tenhâda hûk-i pâylerine yüz sürmege tâli‘ümüz müsâ‘ade itmedi. İnşâa’llâh maḥalli vardır.” diyü buyurdılar. Beyt:

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

Niyâzum budurur Bâr-Hudâ’dan

Olaydum ben o sultâna mülâkât

Alaydum neş’e-i ‘izzet sa‘âdet

Bulaydum vuşlatı geleydi sâ‘at

Hevâ-yı nefis zebûnı olmayaydum

Bulaydı mâ-sivâ fikri nihâyet

Ol *Gülzâr-ı Niyâz*’uñ ibtidâsı budur:

İlâhî luḫf idüp eyle hidâyet

Ola zâhir ki semt-i istiṫâ‘at

İdelüm işbu nefse bir niçe pend

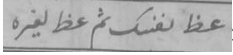
Ḳabûl ide kelâm-ı ḫayrı her çend

Buyurmışdur bunı Tañrı Resûl’i

Dutar ‘âkil bunı eyler ḳabûli

Didi gel nefsiñe va'z eyle evvel

Dutarsa ğayre va'z it soñra sen gel

 229

*Elest*²³⁰ bāğınıñ ey murğ-ı ğarībi

Bu *Gülzār-ı Niyāz*'un ‘andelībi

Niçeye ola bu meylüñ hevāda

Hemān ikrār bu mı *Kālū belā*²³¹da

Uçarsın ‘ākıbet bu āşiyāndan

Tehī kalur beden iklīmi cāndan

Kimesne eylemez ol demde rağbet

Yüzüñden eyler evlāduñda nefret

---

²²⁹ “Önce kendine, sonra başkalarına vaaz et.” Bazı kaynaklar, Allah’ın İsa Peygamber’e bu şekilde hitap ettiğini rivayet ederler. Bkz. Hücetü’l-İslām Zeynü’l-Dīn İmām Gazālī örahtullāhi aleyh-İhyāu Ulumi’l-Dīn Tercümesi (e-kitap), C. 4, Yayın yönetmeni: Salih Zeki Meriç, Kampanya Kitapları, İstanbul 2016. [Sayfa verilmemiştir. Bazı sayfalar bu kitap özizlemesinden alınmıştır. Arapçası veya Türkçesi yazılarak bulunmaktadır.]; Ayşegül Erdoğ, *Adımlar*, Damla Ofset, Kon-ya 2005, s. 119.

²³⁰ “‘Değil miyim?’ Kur’an’da geçen ‘Rabb’iniz değil miyim’ (Araf Suresi, 172) cümlesinin ilk kelimesi.” Süleyman Uludağ, “*Elest*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabcacı Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s. 120.

²³¹ “Hak Teala insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve sormuş, ‘Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?’ (*Elestü bi-Rabbiküm*) Onlar da ‘Evet öyledir.’ demişler (*kālū belā*) (Araf Suresi, 172). Böylece Allah’la kulları arasında bir sözleşme yapılmış; kullar Allah’a ahit ve söz vermişlerdir. Buna *bezm-i elest*, *ezeldeki meclis ve ahit* denir.” Süleyman Uludağ, “*Kālū belā*” Maddesi, age, s. 206.

Seni zîr-i zemîne tîz şoqarlar

Yâqınuñ olan ırâqdan baqarlar

[12b]

Olursın ol qara yerüñ ğarîbi

Tenüñ hod mâr-ile mûruñ naşîbi

Yâqın olmaya yolıña saña mâr

İde tevĥîdi tiryâq saña Ğaffâr

Şorılursın hele sū vü hüsn²³²den

Eyü yavuz ne şâdır oldı senden

Kimesne anda hîç feryâd-res olmaz

Bilemez kimse ħâlîñi ses olmaz

Bir Allâh’a qalur anda çün işüñ

Bilinmedik ne var belli revîşüñ

Ne ħayr itdüñ ‘aceb işbu cihânda

Geçirdüñ ‘ömri yoq yerlere bunda

---

²³² Vezin gereği “hüstinden” okunmalıdır.

Haqq'a lâyıķ olacaķ bir ʿamel yok
Günâh u cürm-ile tül-i emel çok

Dükenmez gün-be-gün olmaķda efzün
Hevâ-yı nefis ü şeytân itdi maġbün

Saña n'olur ʿaceb işbu ġazâdan
Naşîbüñ gönderür Mevlâ fezâdan

ġudâ'ya eyleyen dâ'im tevekkül
Murâd u maṡlabına oldu nâ'il

Tevekkül eyle gel sen daġı her dem
Şaķın dünyâ için hîç çekme gel ġam

Edâ-yı dîn ide Mevlâ ġaybdan
Müberrâ ide dîniñi ʿaybdan

ġuşümüñ eyleye ʿuġbâda irzâ
Kerem kâni teraḡḡum issi Mevlâ

ġudâ'ya eyle evlâdı emânet
Vire rızklarını ġader kifâyet

Nite dünyādadur itmez anı aç

Qulını gayriye eyler mi muhtâc

[13a]

Ola her demde anlaruñ muḩni

Geçürme gel bu ʿömr-i nāzenîni

Varup itdũñ niçe pîre irâdet

Velî çıkmadı dilden bu riyâset

Bu sevdāya yilenler başa çıkmaz

Çıkar başdan çıkanlar dir gerekmez

Cihānuñ manşıbı bir qurı gavgā

Tecerrüdle bu günü kııl temāşā

Niçeler irmedi bunda murāda

İrenler kaldılar özge belāda

Fenādur ʿākıbet yoqdur beqāsi

Taḩayyürde bu dünyā mübtelāsi

Kimisi dūr olur ehl-i ʿıyālden

Nedür yā nef'i zarar çoq vebālden

Bu şer'-i Aḥmed'üñ icrâsı müşkil

Bilinmez mes'ele imzâsı müşkil

Bu nefis ḥālî degül hırş u tama'dan

Didiler izzeti bil *men kâne*'den²³³

Ḳanâ'at kenzi'dür bulmayan ifnâ

Bize ol kenzi Mevlâ ide i'tâ

Ṭalebde yokdurur anı ḳuşûrum

Velî Mevlâ yanında pür-ḳuşûrum

Gele sâ'ati eyleye müyesser

O kenzi fetḥe lâzım oldu reh-ber

Ḳılavuzsuz cihânda bir ḳuş uçmaz

Uçarsa daḥı toḡrı râhı geçmez

---

²³³ “Lâ yedhulü'l-cennete *men kâne* fî kalbihi miskâle zerretin min kibr. (Kalbinde zerre ağırlığı kadar kibir olan cennete giremeyecek.)” şeklinde kaynaklarda geçen bir hadistir. Hadis, Abdullâh bin Mes'ûd'dan rivayet edilmiştir. Müslim, İmân, 39 (91); İbn Mâce, Zühd, 16 (4173); Tirmizî, Birr, 61. Bkz. Ahmet Ürkmez, *Ahlâk Hadislerinin Düşünce ve Davranış Eğitimindeki Yeri ve Rivayet Değeri*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Dan. Bilal Saklan, Konya 2007, s. 143.

Gel indi olalum ol rāha sālîk
Ola reh-ber o *yevm-i dīne*²³⁴ mālîk

İdelüm dā'imā aña ʿibādet
Gice gündüz ki her vaqt-ile sâʿat

[13b]

ʿİbādetle olur her derde dermān
Olur anuñla zāhir nūr-ı imān

Bu sinn ü sâle irdüñ hîç ne bulduñ
Yaşar mısın bu deñli yā ne bildüñ

Yetişdi sinnüñ altmış dörde²³⁵ kāmîl
Togupsun biñ yedide²³⁶ olma gāfil

Babañ altmış beşinde oldı merhūm
Kıalup bir yıl o sinne saña maʿlūm

Gider baba yolına oğul ekşer
Hüküm yok Hâk'dur aʿlem Hâk'dur ekber

---

²³⁴ Kur'an'da *yevmi'd-din* şeklinde geçmektedir. "...ceza günü..." Kur'an-Fātiha/4.

²³⁵ Bu manzumenin 1663 yılında yazıldığını bu mısradan anlıyoruz.

²³⁶ M.1599.

Ne deñli bu pisiñ soñı ölümdür
Hele Allāhu a'lem Haqq 'Alim' dür

Saña lâzım olan eyle tedârik
Vaşyyete sağ iken it tehâlük

Olanca deyniñi cümle vireler
Qalursa şülüs-i māl hayr eyleyeler

Muqaddem qalmadı kul itdüm āzād
Olaydı āhıret yolına bir zād

Ḥudā imān-ile göndere āhır
Qabrde nūr-ı imān ola zāhir

Budur maqşūdum ol Bār-Ḥudā'dan
Bizi unutmañuz hayr du'adan

Vefatı vālidüñ biñ kırk toquzda²³⁷
Ġarīb oldı Sitanbul içre bizde

---

²³⁷ M.1639/ 1640.

Bilür misin ne yerde sen ölürsin
Muqarrer hod ölüm haqdur bilürsin

Qomışlar ol garîbi Üsküdar'a
Hele tãli^c müsã'id yã sitãre

Fuqarã-yı Hüdãyi ile medfün
Yol üzredür du^cã-yı hayra maqrün

[14a]

Nihãyet bulduğı yerde mezãruñ
Gözedür yolcısını Aqsarãy'uñ

Boyanmış yeşile seng-i mezãrı
Naşũh Paşa'nuñ oğlı oldı carı

Yazılmışdur taşında Hãcı Efendi
*Babacığum*²³⁸ aña tãrih bilindi

Egerçi anı çekmişdür türãbı
Velî 'Aziz'e itdi intişãbı

---

²³⁸ H.1049/ M.1639-40 [Derkenãrda da verilmiştir.]

Kimi sevse kişi anuñla kopar
Kadım söz idi bildüñ bu muqarrer

Yaturken Aqsarây'da hasta ey cân
‘Azîmet itmiş İslâmbol’a ol ân

Marîzan bunda olmuşdur vuşûli
Girüp İslâmbol’a olmuş duhûli

Olup merhûm yine naql olmuş andan
Hemândem Üsküdar’a ol mekândan

Gelürken Aqsarây’dan dir birâder
Bu idi yolda merhûm sözi ekser

Beni cezb itdi rûhânî ‘Azîz’üm
Türâbum anda gibi iki gözüm

Fuqarâ-yı Hüdâyî ile defn it
Mu‘înüñ ola Mevlâ sonra gel git

Bu yüzden baña eylerdi naşîhat
Gehî hasta gehî bulurdı şîhhat

Bi-ḥamdi'llāh murāda nā'îl oldu

Hemān izhār-ı maḥabbet bilindi

Didiler ğasl iderken anı ğassāl

İderdi meyli ğassāle be-her-ḥāl

Müşāhede idenler anı ekser

Didiler bu ne ḥāl Allāhu Ekber²³⁹

---

²³⁹ Derkenārda Rızāyî, oğlu Muhsin'in vefatından söz etmektedir:

[*mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*]

On altı yıl yalnız yatdı anda

Bugün Muhsin olupdur aña mihmān

Biñ elli altıda ol Muhsin Allāh

Baña Muhsin kulin eyledi iḥsān

Yine aldı anı yetmiş ikide

İde Mevlā efendi aña ğufrān

Şafer ayı idi eyledi rihlet

Cigerüm itdi ḥün gözümü giryān

Babamuñ yanına defn itdüm anı

Ġarîb yatmaya babam anda her ān

Dedeler oğul oğlun pek severler

İde du'ā-yı ḥayrı bile iḥvān

el-Fātiḥa

Son beyti muhtemelen bir şiir meraklısı ya da kütüphane memuru yeniden söylemeye çalışmıştır:

“Dedeler ḥafîdi pek çok severler

Du'ā-yı ḥayr ide bunlara iḥvān”

Rızāyî tarafından tarih atılmıştır:

[*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*]

Tārîḥ

Āḥirete rihleti tārîḥine

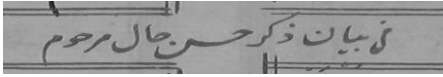
[14b]

Bunu naql eyledi Sultân Selîm'de
Anı ğasl eylemiş oldığı hînde

Mü'ezzindür anuñ Muḥammed ismi
Ḥudâ 'afv eyleye var-ise ismi

Bu aḥvâle ben etmem iftirâyı
Ḥaḳîkat sevsem 'ayb olmaz babayı

Ola rûḥ-ı revânı çün anuñ şād
Dem-â-dem luḳfa olmuş idi mu'tād

fî-Beyânı Zikri Ḥüsni Ḥâli Merḥûm²⁴⁰

Kimesne ḥâtırın itmezdi muğber
İderdi ḥayrı ḳâdir olsa ekṣer

Faḳîre dervîşe iderdi iḥşân
Ḥuṣûṣan bî-kes ol ṭul ola nısvân

Okı Fâtîḥa hep efendüm rûḥıma (Vezin aksamaktadır.)

Sene 1072

²⁴⁰ Merhumun güzel hâlinin beyanı hakkında

Neye kıadir ise iřřān iderdi
Niçe ma'şūmları ħandān iderdi

Anuñ kārı idi her bir kıazāda
Şey alup meyli itmezdi fesāda

Ħamā'da kıādī iken Ħacc'a gitdi
Dirüp çatup idüp ol cehd ü ciddi

Dir idi nāgehān irişe ecel
Emel def' idemez dirse beri gel

Resūl'i idelüm irken ziyāret
Kıonaydı başımuza bu sa'ādet

Varup řıĥĥatle geldi Aķsarāy'a
Du'ā eyler idi ehl-i Ħamā'ya

Didi ĥīn-i vedā' itdüm ziyāret
Resūl'üñ Ravza'sın ber-vech-i 'ādet

O ĥālde eyledüm birez niyāzı
Didüm ey dertli kıullar çāre-sāzı

[15a]

Benüm ҡalsa revā bu yerde hāküm

Ki zeynden ārī degül işbu hāküm

Öleyin olayın bu yerde ben hāk

Bu hāk-pāyüñ eylerdi beni pāk

Ƙara yüzümle geldüm hāk-pāye

Şefā'at eyle Hābīb'üm Hūdā'ya

Beni red eyleme ölmek murādum

Faḫrüm ḫayr-ile yoḫ elde zādum

Tazarru' eyledüm gözyaşı dökdüm

Vedā' odı ile kendümi yaḫdum

Gidersem şıḫhat ile Aḫsarāy'a

Düşerüm yine telvīs-i ƙazāya

Bu ḫālde nevme oldı baña gālib

Dinildi baña ey ölmege rāḡıb

Seni bunda getüren Hāḫḫ unutmaz

Nire gitseñ seni yoḫlar unutmaz

Yüri alma yoluñdan sen yüri var
Yorulma fikre düşme eyleme zâr

Bu hâl-ile uyandum oldum āgāh
Yola düşdüm efendüm iderek āh

Bize böylece merhūm itdi naqlı
Haıat söz anuñdur dimem ‘aqlı

Gelince Hac’dan ol olmadı hālī
Marazdan pes yaındur intıālī

Du‘asın eyledi Mevlā icābet
Gidüp ‘ubāya bula istirāhat

İlāhī abrini sen eyle tevsī‘
Mekānın cennet içre eyle refī‘

Ola nūr-ı hidāyet ile pür-nūr
Hudā’ya lufuñ-ile ola mağfūr

[15b]

İderdi herkese lufı hālince
Disem incinmedi cā’iz arınca

Begāyet hāḡḡı çoḡdur üstümüzde
Babalıḡ hāḡḡı ma'lūm cümlemüzde

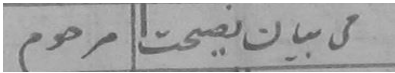
Yazarsam vaşfın anuñ haşre dek tā
Yazamam biñde bir hūsnini hāḡḡā

Ne çāre gitdi irmez aña çün el
Du'ā eyle baḡışla rūḡına gel

Derūnumdan çıkar mı ḡubbi anuñ
Maḡabbeti ziyādedür babanuñ

Olup üstümde bitse niçe otlar
Şararsa çürise yine ol otlar

Yine cümle anuñ ḡūzn ü ḡamından
Ki zīrā tuymadum ḡatlı feminden

fī-Beyānı Naşīḡatı Merḡūm²⁴¹

Faḡīre eyler idi ol naşīḡat
Ben ölem vire ḡaḡ sizlere şīḡhat

---

²⁴¹ Merhumun nasihatının beyanı hakkında

Benüm bu pendümi dirdi qabül it

Baba virür oğul hayırlı²⁴² öğüt

Dir idi tağılur bu meclisüm hep

Gider qardaş oğul ana ile eb

Giçen günler dönüp bir dahı gelmez

Cihānda kimse hōd kimseye qalmaz

Hemān ʿādet ide gör hüsn-i hāli

Geçir eylükler ile māhı sālî

Düriş ʿilme kemāle gāfil olma

Kimesnenüñ şağın ʿaybına gülme

Qazāda kimseye itme cefāyı

Vire Hāq zāhir u bātın şafāyı

[16a]

Şağın bir demde sen Hāqk'ı unutma

Alup nā-hāq ki bātılı hāq itme

Teʿennī eyle gāyetde qazāda

Rızāyī ol berekāt-ı rızāda

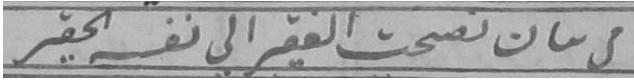
---

²⁴² Vezin gereği “hayırlı” okunmalıdır.

Ṭama^ç itme ṭama^ç ehli zelîldür
Ki *zelle men ṭama^ç*²⁴³ buña delîldür

‘Azîz oldı kamu ehl-i ḳanâ‘at
Ḳanâ‘at ehlidür ehl-i hidâyet

Mu‘înüñ ola Ḥaḳ dünyâ vü ‘uḳbâ
Budur dir idi Mevlâ’dan temennâ

fî-Beyâni Naşîhati’l-Faḳîr ilâ-Nefsîhi’l-Ḥaḳîr²⁴⁴

İdelüm nefsimize pend-i²⁴⁵ aḥsen
Olaydı yâ Rab işlâḥ ḥâl-i ḥasen

Baba ana vü ḳardaş gitdi cümle
Ecel geldi idiyor saña ḥamle

---

²⁴³ “Tamah eden zelil olur.” Kad-**zelle men tama’a** ve kad-‘azze men kana’a (**Tamah eden kişi zelil**, kanaat eden kişi aziz olur.) şeklinde olup hadis olup olmadığı tam belli olmayan bir sözdür. Edebiyatımızda hadis olarak iktibas edilmiştir. Bilgiler için bkz. Şerife Uzun, “*Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî’nin Pendnâmesi’nde Ayet ve Hadis İktibasları*”, Alî Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Edit. Atabey Kılıç-Ahmet Tanyıldız-Abdülkadir Dağlar-Mustafa Uğurlu Arslan-Mustafa Atila, Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları: 15, Diyarbakır 2014, s. 437.

²⁴⁴ Fakirin hakir nefesine nasihatının beyanı hakkında

²⁴⁵ İzafet ى ile yazılmıştır.

Hevâda geçdi hayfâ bunca eyyâm
Niçe zenbe günâha itdüm iqdâm

Gel indi şay hemân fırsat ganîmet
Geleydi itdigüñ cürme nedâmet

Bu fırsatdur bilürsen ele girmez
Kimesne hayr idüp saña getürmez

Hayr²⁴⁶ it dilüñ ile mâluñ ile
Hayr²⁴⁷ it ayaquñla elüñ ile

Dağı eyle hemân qalbüñle hayrı
Qarındaşuñdan eyle def-i şerri

Niçe qardaşlaruñ genc iken öldi
Gideydüñ sende ol demde n'olaydı

[16b]

Bu deñli cürm ü 'işyân itmez idüñ
Bu deñli zenb ü tuğyân itmez idüñ

Hele almaz idüñ haqq-ı 'ibâdı
Qazâda eylemez idüñ fesâdı

---

²⁴⁶ Vezin gereği "hayır" şeklinde okunmalıdır.

²⁴⁷ Vezin gereği "hayır" şeklinde okunmalıdır.

Gel indi ide gör ıslâh-ı nefsi
Yağup yandırma bu nefs-i nefîsi

Hudâ'ya ide gör 'özri niyâzı
Bulasın rûz-i maşer imtiyâzı

Çoma evrâd ü ezkârı dilüñden
Hayr²⁴⁸ gelmez ise bārî elüñden

İde fazlı ile Mevlâ 'inâyet
Târîk-i haqqı eyleye hidâyet

Hüdâyîler ile haşr ide Mevlâ
Hudâ'dan eyle gel bunu temennâ

fi-Beyâmı Recâ'i'l-İstimdâdi min-Rûhı Hâzreti'l-'Azîz

Rahmetu'llâhi 'Aleyh²⁴⁹

Ese üstime nesîm-i hidâyet
Hüdâyî'den ire feyz ü 'inâyet

---

²⁴⁸ Vezin gereği "hayır" şeklinde okunmalıdır.

²⁴⁹ Hz. Aziz'in (Allah ona rahmet etsin!/burası alt mısraya kaymış) ruhundan yardım isteğinin beyanı hakkında

Varup hâk-i derine sür yüzini
Derûnîden aña ‘arz it sözini

Bugün seccâdesinde kim ki kâ'im
Anuñ sırrı anuñla oldu dâ'im

Çomaz hâlî pîrini gerçek erler
Yapışan şıdık-ile Hakk’a irerler

Tazarru‘la aña var ‘arz-ı hâl it
İnâbet eyle emre imtişâl it

Di kaçkun bende idüm ‘avdet itdüm
Bu deñli demdürür n’itdümse itdüm

Beni ‘afv eyle sulţānum ki geldüm
Beyābānlarda çok şaşdum yañıldum

[17a]

Eben ‘an-ced kuluñoğlı kuluñam
Gerek öldür gerek şat kaçkunınam

Beni irşād it hemān rāh-ı şavāba²⁵⁰

Çoma hālime bakma bir cevāba

Kemīne bendentüñ bildigi olmaz

Bu ocağa düşenüñ çigi kalmaz

Getürdüm imdi ben saña irādet

Nite Mevlā'ya getürdüm şehādet

Olursa feyz-i Hāḡḡ olur yüzüñden

Kelām-ı Hāḡḡ ki bellidür sözüñden

Elüm baḡlı ḡolum geldüm ḡapuña

Hidāyet isterüm ḡurdum ḡapuña

Baña vir tevbe hem vir vird ü tesbīḡ

Keşāfetden ide bu ḡalbi tenḡīḡ

İde mir'āt-ı ḡalbümi mücellā

Küdürāt ü elemden Hāḡḡ Te'ālā

---

²⁵⁰ Vezin aksamaktadır.

Müyesser eyleye feyz-i İlähî
Buḥl²⁵¹ yok muṭlaḳ ol ‘âlem-penâhî

Virür maṭlûbını yapa faḳîre
Degül muḥtâc mu‘în eyle zâhire

Ḳamunuñ maṭlabı hep maḥzeninde
Ne isterse virür şey’i yanında

Virürse cümle ḳula eksilür mi
Baḫrden²⁵² ḳaṭredür noḳşân gelür mi

Cemî‘-i ‘âleme virür murâdı
Gerekse ḳullar itmez inḳıyâdı

Ḥaḳ’uñ yir ni‘metini gebr ü tersâ
Naşîbin kesmez anuñ yüce Mevlâ

Olur bu deñli ḳullaruñ ḳuşûrı
Virür Ḥaḳ devleti olmaz ḳuşûrı

---

²⁵¹ Vezin gereği “buhul” şeklinde okunmalıdır.

²⁵² Vezin gereği “Bahirden” şeklinde okunmalıdır.

[17b]

Hazînesi Hüdâ' muzuñ toludur

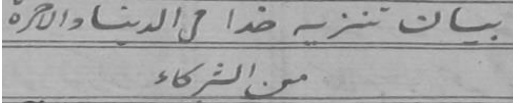
Ƙamu maħlûķ-ı 'âlem hep Ƙaludur

Ƙamu maħlûķa rızķını yetürür

Ƙamu Ƙulları maħşüda yetürür

Bizi de yetüre maħşüda Allâh

Bizüm maħşüdumuz ancaķ Hüvellâh

Beyânü Tenzîhi Hüdâ fi'd-Dünyâ ve'l-Âhîreti mine's-şürekâ²⁵³

Münezzeh cümleden yoķdur Şerîki

Hüdâ bir aña hâşâ kim dir iki

Musaħħar emrine bu Ay ile Gün

Biri gider biri gelür gice gün

İdüp râm emrine leyl ü²⁵⁴ nehârı

Gider Ƙış getürür yine bahârı

---

²⁵³ Allah'ın dünyada ve ahirette ortaklardan tenzih edilmesi hakkında

²⁵⁴ Atf vâvı ى ile yapılmıştır.

İder nâ-būd iken ezhârı peydâ
‘Aceb mi tâze cân bulursa mevtâ

Ĥudâ’ya olmadı bir kâr-ı müşkil
Biter taşlar başında tâze sünbül

Akıdur rûz u şeb bu cüy-bârı
Çıkarur tağ başında çok pîñarı

İder tâze ağaçda nârı ihfâ
Oğur aħcâr u eşcâr vird ü esmâ

İderler Ķâdir Allâh’a ‘ibâdet
Dönerler Mevlevîler gibi kat kat

Temâşâ it cihân ‘ibret-nümâdür
Görinen cümle bu şun^c-ı Ĥudâ’dur

Vücüd işbât idüp yaratdı kevnî
Biri birine uymaz şekl (ü) levnî

[18a]

Yaradur istediğın ‘aczi yoğdur
Ĥudâ’nuñ kuvvet ü kudreti çoğdur

Ḥabīb'i ḥürmetine yarlıgar Ḥaḳḳ
Ḳamu 'aṣī ḳulın ol Zāt-ı Muṭlaḳ

Ḥabīb-i Ḥaḳ Muḥammed Muṣṭafā'dur
Anuñ vaşfını itmek hoş şafâdur

Bir ismi daḫı Aḥmed biri Maḥmûd
Ḥudâ yanında ol maḥbûb u mevdûd

Anuñ ḥürmetine ḥalk oldu 'âlem
Anuñçün geldi dünyâya bu âdem

Zuhûr itdi toḡup nûrun 'alâ-nûr
Gelüp tedrîc-ile dünyâya ol nûr

Anuñçündür yine bu ḥalk-ı eflâk
*Lemâ ḥalaḳtü'l-eflâki*²⁵⁵ it idrâk

---

²⁵⁵ “Sen olmasaydın **âlemleri yaratmazdım.**” Levlâke levlâk, lemâ halaktü'l-eflâk (Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.) şeklinde yazılan, hadis-i kudsî olduğu rivayet edilen bir sözdür. Edebiyatımızda daha çok “*Levlâk*” şekli kullanılır. Edebiyatımıza yansımaları açısından bkz. İskender Pala, “*Levlâk*” Maddesi, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 14. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 288. Ali Yıldırım, “*Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım*” *Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansımaları*, Estad Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 1, Sayı: 1, Ağustos 2018, Ss. 154-168. Hadis kritiği açısından bkz. Şehmus Ünverdi, *Hadis İlmî Açısından Aclünî'nin Keşfü'l-Hafâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*,”

Cemîc-i enbiyâ ser-tâcîdur ol

Muḥakḳak lâyıḳ-ı mi'racîdür ol

Anuñçün 'afv olupdur cürm-i âdem

Anuñçün buldı raḫmet ḫalk dem-â-dem²⁵⁶

Anuñçün 'afv²⁵⁷ ider cümle 'uşâtı

Anuñçün oldı ḳādî 'ālî zâtı

Bilür ḳul ḫâlini rûz-i cezâda

Su'âl itmez ḳulın ğayrı 'ibâda

Utandurmaz biri birinden anı

İder faẓl-ile elṭâf-ı²⁵⁸ nihânı

Biri birini bilmez nefse nefsi

Bilür cümlesini nefsi-i nefîsi

Bilür cümle ḳuluñ nefsinî Allâh

Bilen her ğâ'ibi yine Hüvellâh

Çukurova Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009, s. 22.

²⁵⁶ Vezin aksamaktadır.

²⁵⁷ Metinde عفور şeklinde yazılmıştır.

²⁵⁸ İzafet ى ile yapılmıştır.

Umaram hâdim-i şer^c-i Muḥammed

Umaram iden icrâ şer^c-i Aḥmed

(18b)

Ola Ḥaḳ fazlı ile zill-i ^carşda²⁵⁹

Bulalar rahmet-i Ḥaḳḳ'ı bu işde

^cAdl'dür bunlaruñ ekşer murâdı

İder icrâ-yı şer^ce ictihâdı

Ḥaḫâ vü sehvinî Mevlâ bağışlar

Ḥaḫâsuz kul mı vardur bir iş işler

Ḥudâ'dur *yevm-i dîmûn*²⁶⁰ çün melîki

Cezâ yâ ^cafv ide kimdür şerîki

Bi-ḫamdi'llâh ḫudâtuñ şirki yoḫdur

Ṭama^c-kârdur ziyâde cürmi çoḫdur

Ḥuḫûḳ aşḫâbına yoḫ ḫadd ü pâyân

Bunuñ fikri ider ^caḳlum perîşân

---

²⁵⁹ Vezin aksamaktadır.

²⁶⁰ Kur'an'da *yevmi'd-dîn* şeklinde geçmektedir. "...ceza günü..." Kur'an-Fâtiha/4.

Ṭaleb eyler muḳarrer ḫaḳların hep
Yeter mi virmek ile sîm ü zeheb

İşüm altun olursa cümle yetmez
Kişi ḫod ḫaḳkın almayınca gitmez

Ne ‘amel ile anlar ola rāzı
Ḥuşūşan ḫazret-i Ḥaḳ oldu ḳādî

Ḳamu a‘zā şehādet eyler ol dem
Nice inkār ider Ḥaḳḳ’ı yā ādem

Ḥudā’ya oldu pes bu ḫüsn-i zannum
Ḥudā şefḳat ider ḳula efendüm

Ṭaleb eyler ise cümle muḫaşşal
Cemī’an ḫaḳḳumı dirlerse vir gel

Ḥudā’nuñdur yine bu cümle ḳullar
Bu faḳîri bulup da’vā idenler

İder iki ḳulın Mevlā’sı irzā
Ḳomaz cenk idüp il ide temāşā

Qulı Mevlâ yanında Һabs olunmaz

Ġanî yanında cüz'î şey añılmaz

[19a]

Eger aldı ise Mevlâ'sı mâlın

Kime muhtâc ider kişi ıyâlin

Efendüm böylecedür Һüsn-i zannum

Umaram Һađ çıkarmaya yalanum

Resûl'inden recâ itdüm şefâ'at

Şuçum fazl-ile ıafv eyleye Һazret

Anuñ gülzâr-ı medhine girelüm

Güli cân bülbüline irgürelüm

Egerçi medhine lâyığ degül dil

Bize fetĐ ide Mevlâ râh-ı müşkil

Şu diller kim Resûl medhinde güyâ

Şu sözler kim anı vaşf ide güyâ

Olur dünyâ ve ıuqbâ Һayr-ile yâd

Gider Һüzni ider Mevlâ anı şâd

Gel indi ebsem olma eyle zikri
Resûl'ün na'atına şarf eyle fikri

Müyesser ide Mevlâ inşirâhı
Dem-â-dem şadra halk iden şabâhı

Gidere zulmeti şeb gibi dilden
Hemân pür-nür ola medh-i Resûl'den

Ola ma'kbûl yanında cümle no'şân
Ola ma'zûr efendüm söz perîşân

Anı medh itmede çokdur kuşûrum
Faşîh elfâza gâyet var kuşûrum

‘Arabca idemem Türkî lisânum
‘Acemce da'ı yok ‘tab‘-fişânnum

Ola ma'zûr efendüm Türkî dildir
Beni ağlatma medhün birle güldür

Kerem it der-gehüñde ola ma'zûr
Beni meddâhîne kat eyleme dür

[19b]

Rızâyî başla gel medh-i Resûl'e

Oğına haşre dek nâmuñ añıla

Hüdâyîler ile ismiñ añılsun

Hidâyet gülşeni meddâhı dinstün

Medhü Seyyidi'l-Kevneyn²⁶¹

[mef'ülü mefâ'ülü mefâ'ülü fe'ülün]

Her dem açılan gül gül-i gülzâr-ı Muḥammed

Bülbülleri güyâ iden efkâr-ı Muḥammed

Meclisde şafâ viren anuñ vaşf-ı cemîli

Dilden koma gel bir nefes ezkâr-ı Muḥammed

Zıkr itmek-ile şâm u seher qalbde yer itsün

Zâhir ola tâ sende de esrâr-ı Muḥammed

Mürde diliñi zıkrı ile ide gör ihyâ

Her regde revân it meded enhâr-ı Muḥammed

---

²⁶¹ Dünyanın ve ahiretin efendisinin methi

Bir kaçre alan lezzet alur gayrıyla aınmaz
Ėarķāsını öldürmeye ebhār-ı Muḥammed

Rūḥına hemān n'ola getirsem şalavātı
Āsar-ı maḥabbet ider izhār-ı Muḥammed

Biz āl-i Resūl bendesinūñ bendeleriyüz
Kim āli sever aña şefīc kār-ı Muḥammed

Yā Rabbī bizi eyle ḥaşr-i rüz-i cezāda
Ol günde uşāt cümle ider zār-ı Muḥammed

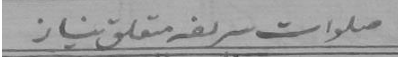
Ol şāh-ı Rusūl ref'-i livā itdiği demde
Oşmān ü Alī Bekr (ü) Ömer yār-ı Muḥammed

Ḥalk itdi anuñ ḥürmetine ālemi Mevlā
Bu cümle benī mürsele ser-dār-ı Muḥammed

Özr-ile niyāz işüm aña lāyık āmel yok
Cürmüm kaçtı çok āfv ide Ėaffār-ı Muḥammed

Anuñla Rızāyī kuluñı bile refīk it
Cennetde cemālūñ göre dīdār-ı Muḥammed

[20a]

Şalavât-ı Şerîfe Mütê'allik Niyâz

[müstemîlün müstemîlün müstemîlün müstemîlün]

Nâr-ı cahîmi ide gül şallû 'alâ hayri'r-rusül

Söyündürüp eyleye kül şallû 'alâ hayri'r-rusül

Di şalli ve sellem 'aleyh sende kıomaya ol 'aleyh

Kabr içre girüp dime veyh şallû 'alâ hayri'r-rusül

Her dertlere dermân ola bu vuşlat-ı cânân ola

Maşşerde hoş fermân ola şallû 'alâ hayri'r-rusül

Dilden bırakma bir zamân sırran gerekse yâ 'ıyân

Tende iken yine bu cân şallû 'alâ hayri'r-rusül

Resûlümüz Hayru'l-beşer bizde muşarrer zenb ü şerr

Cürmi giderür ser-te-ser şallû 'alâ hayri'r-rusül

Medhü Seyyidi's-Şekaleyn²⁶²

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Eyâ maşbüb-ı Haş mevdüd-ı Mevlâ

Muhammed Aşmed ü Maşmüd-ı esmâ

²⁶² İnsanların ve cinlerin efendisinin methi

Muşaffâ Muştâfâ'dur fahr-ı ʿâlem
Habîb-i Hâk'dur ol yok andan aʿlâ

Anı sevdi yarattı Zât-ı Mutlak
Ki oldur cümleden mergüb-ı evlâ

Anuñ hürmetine hep oldu zâhir
Eger dünyâ vü mâfihâ ki haqqâ

Cemîʿ-i enbiyâ ser-tâcıdur ol
İderler ümmet olmağı temennâ

Cemâl-i²⁶³ pertevi gâyetde enver
Ziyâda andan özge yok müşaffâ

Olupdur hādîmi Cibrîl ol dem
Maqāmı *kābe kavseyni ev ednâ*²⁶⁴

Süvâr-ı refref olup itdi ʿazmi
İdüp Miʿrâc'ı dünyâda temâşâ

---

²⁶³ İzafet ۷ ile yapılmıştır.

²⁶⁴ “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” Kurʿân-Necm/9. Tasavvufî anlam olarak verilmek üzere dairesi adı verilen emr-i ilahide isimler arasındaki mütakabiliyet itibarıyla ismî (esmâî) yakınlık makamını karşılar. Bkz. Süleyman Uludağ, “*Kābe kavseyni ev ednâ*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 200.

(20b)

İdindi kıble hâk-pâyini ʿarş
Anuñçün kadri ʿâlî vü muʿallâ

Muʿattal oldu cümle dîn-i bâtıll
Olur şerʿi cihân durduqça icrâ

İki pâre idüpdür mâhı ol dem
Hilâl barmaqları idince imâ

Yere geçdi kamu deyr ü kilisâ
Müşerref olduğı gice bu dünyâ

Hızır buldı hayât-ı cāvidānı
Semāyı itdi ʿĪsâ cāy ü meʿvâ

Ki havzuñdan birer kıatre içüpdür
Anuñçün haşre dek buldılar ihyâ

İner ʿĪsâ bu yire emr-i Hâkʿla
Olur ümmet ider şerʿiñi icrâ

Livâ-yı hamdı hâmil yine sensün
Anuñ tahtındadır Âdemʿle Havvâ

Muqarrerdür şefâat kânı sensün

Muḥarrrik ḥalqa-i Firdevs-i a'lā

Faḳîr ile girersin cennet içre

Tevâzu' ehlisin dünyâ vü 'uḳbâ

Ḥabîbüm eyle bize de şefâat

Senüñ 'abd-ı faḳîrüñ işbu ednâ

Ḥudâ yanında olduñ böyle memdüh

Dinildi Muştafâ dünyâ vü uḫrâ

Ḥaḳîkat üzre ḳadriñi bilenden

İde Ḥaḳḳ itmeye bunlardan a'cma

Başıret gözümüz ide küşâde

Be-ḥaḳḳın süre-i Yâsîn ü Tâhâ

Rızâyî'nüñ ne ḥaddi medḫüñ itmek

Şalavâtı getirse hoş ne ra'cna

[21a]

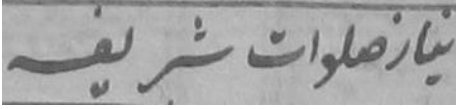
Ola yüz biñ selâm rûḫına anuñ

Tamâm olunca sulṫānum bu dünyâ

Rızâyî derd-mendûn zâdı yokdur

Faķırâne bu tuħfe oldu ihdâ

Niyâz-ı Şalavât-ı Şerîfe

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Yalvaralum cân-ile her dem Cenâb-ı Hâzret'e

İrgüre Bârî Hüdâ işbu faķîri devlete

Gerçi kim terk-i edeb bizden o 'âlî rütbeta

Yâ İlâhî eyle teblîğ bu selâmum Hâzret'e

Bendeden Mevlâ'ya 'arz olur 'ubûdiyyet hemîn

Niçe biñ 'özü ü niyâz ile yüzi qor bir zemîn

Qalmaya küstâh olan qulına Rabbü'l-'âlemîn

Yâ İlâhî eyle teblîğ bu selâmum Hâzret'e

Çün müyesser ola görmek Hâzret'ün didârını

Hoş sa'âdetdür kişi her dem görürse yârini

Kim bugün görse yine irtte görür ol yârini

Yâ İlâhî eyle işâl bu selâmum Hâzret'e

Ḥaylî demdür eylerüm ārzū cemāl-i Ḥazret'i
Var kuşurum görmedüm budur bu sözüñ şıḥḥati
Rūḥına yüz biñ selām olsun günüñ her sā'ati
Yā İlähî eyle teblîğ her selāmum Ḥazret'e

Āline aşḥābına etbā'ına yüz biñ selām
İctihād ü hicretinde kim ki oldu aña rām
Sünnetini kim ider icrā anuñ beyne'l-enām
Yā İlähî eyle teblîğ her selāmum Ḥazret'e

Ḳum ile ḳarıncalar ḳıllarla yüñler inciler
Şağışınca eyle yā Rabbî selāmüm Ḥazret'e
Berr-ile baḥr u semāda 'aded-i enfās-ı ḥalk
İderem yā Rab selā mı eyle i'läm Ḥazret'e²⁶⁵

[21b]

Tā ilā yevmi'l-ḳıyāme bu selā mı eylerüm
Fazluñ-ile eyle teblîğ yā İlähî Ḥazret'e

Niçe eyyām niçe sā'at niçe ay niçe sene
Ḥāk olup yatmaḳ muḳarrer bu Rızâyî Ḥasan'a
İşbudur yā Rab benim vaşiyetüm döne döne
Eyle teblîğ (ü) selāmum fazluñ-ile Ḥazret'e

---

²⁶⁵ Burada iki mısra eksiktir.

İşbu ʿaşruñ hürmetine oqınuyürtür ezān
Cümle maḥlûk maḥv olur ḳalmaz birisinden nişān
Ḥayy ü Bākī Ḥayy (u) Ḳayyūm yine sensin her zamān
Yā İlāhī sen ulaşdur her selāmum Ḥazret'e

Medḥ-i Seyyid-i Kā'ināt

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bir gül-i bāğ-ı hidāyetdür Muḥammed Muştafā
Sünbül-i kūh-ı ʿināyetdür Muḥammed Muştafā

Büy-ı pür-ıṭrı ile ʿālem muʿaṭṭardur tamām
Misk ü ʿanberden ʿibāretdür Muḥammed Muştafā

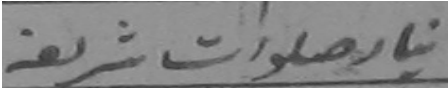
Ḥāk-pāyı kühl-i çeşm-i enbiyā vü evliyā
ʿAynı tütüyā-yı velāyetdür Muḥammed Muştafā

Ādem ü Ḥavvā'nuñ oldı ʿözri bunuñçün ḳabül
Soñra geldi ol bidāyetdür Muḥammed Muştafā

Eyledi cism-i laṭifi ile miʿrācı o şāh
Merd-i meydān-ı şadāḳatdür Muḥammed Muştafā

Yeryüzine gölgesi düşmezdi cümle nūr idi
‘Āleme sāye-i rahmetdür Muḥammed Muşţafā

Rūḥ-ı pākine Rızāyī virelüm gel çok selām
Ḥaḳ budur kân-ı şefā‘atdür Muḥammed Muşţafā

Niyāz-ı Şalavāt-ı Şerife

[müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün]

Ey ‘āşıkān ey ‘āşıkān şallū ‘alā faḥr-i cihān

Ey şādıḳān ey şādıḳān şallū ‘alā faḥr-i cihān

[22a]

Şallū ‘aleyhi ālihi aşḥābihi evlādihi

Etbā‘ vü ber-aḥbābihi şallū ‘alā faḥr-i cihān

Cāna şafā aña şalāt ba‘de’s-şalāt ve ez-zekāt

İslām ü Ḥac ‘ālī cihāt şallū ‘alā faḥr-i cihān

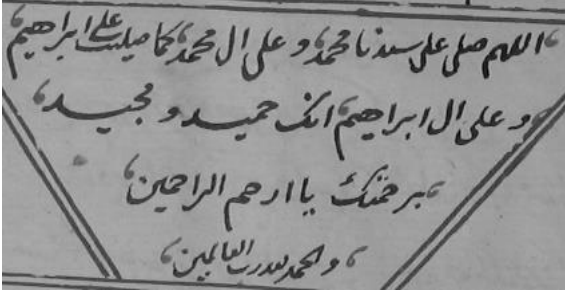
Tenüñde cānuñ var iken ‘aḳluñ başıña yār iken

Dilüñ bugün döner iken şallū ‘alā faḥr-i cihān

Terk eyleme ğaflet ile zıkr ile hem-şoḥbet ile

Gelür melek rahmet ile şallū ‘alā faḥr-i cihān

Ol bâ'is-i gufrân ola hem vuşlata dermân ola
Rızâyi yâr Raḥmân ola şallû 'alâ faḥr-i cihân

Bu risâle-i Maḥmûdiyye Mes'ûd Efendi ḥazretlerine Zâkir-başı Maḥmûd Efendi yediyle ihdâ ve irsâl ve kendilere îşâl eylediklerinde 'Azîz ḥazretlerinin kadîmi ḥâlîş ve muḥliş dervîşlerinden Aḫsarâyılı Monlâ Maḥmûd nâmı ile ma'rûf ve mevşûf olan fîtnat-ı kirâma Maḥmûd Efendi ile müşerref olup mezbûrı baḥr-ı 'amîk-vâr sükûn ü qarâr ve ḥüsn-i vakâr üzre buldum. Ḥaḫ Te'âlâ ḥazretleri ol hidâyet lüccesinden bir kaçre ve ol 'inâyet deryâsından bir gâvta bu faḫîr-i keşîrî'z-zenb ve't-taḫsîre daḫı müyesser eyleye. Âmîn. Bi-ḥürmeti seyyidi'l-mürselîn. Beyt:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

İşbu Maḥmûdî tarîḫüñ ḥâdimi Maḥmûd olur

Sa'y iden cân ü gönülden bu yola mes'ûd olur

²⁶⁶ Allahım, İbrahim ve onun ailesine rahmet ettiğin gibi Efendimiz Muhammed'e ve onun ailesine rahmet eyle! Şüphesiz ki sen övülen ve şanı büyük olansın. Rahmetinle ey merhametlilerin en merhametlisi!.. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.

[22b]

Feyz-i Hakk'ı bahş ider erbâb-ı Hakk'a ehl-i hâl
Buhl idüp men'e eylemez mürşid ki şâhib-cüd olur

Ey Rızâyî bu kapuda kimse mahrûm olmadı
Çekme gam sa'y it hemân sa'y idene maşşüd olur

Nite sen geldüñ 'ademden bu vücüd iklîmine
Hakk'ı bir bildüñ tamâm her yerde Hak mevcüd olur

Gidegör ehl-i hidâyet yolına gâfil me-bâş
Kişi her kimi sever anlar ile ma'düd olur

Ve bu risâleyi merhûm Zâkirbaşızâde 'Abdu'llâh Efendi hazretleri Çinili Hammâm kurbında olur iken 'arz idüp ve müşerref olup du'a-yı hayrlarına mazhar olduk. Bir merd-i kâmil ü mükemmil 'Azîz ki her kelâmı rûha gîdâ ve câna şafâdurur. Beşeresinde âsâr-ı hidâyet-i lâmi' ve her sözi mefhûm-ı âyât ü ehadîşi câmi'dür. Ol 'âlî-himmet ve mazhar-ı nûr-ı velâyetdür. Bu 'abd-ı fakîr (ü) hakîre hitâb u iltifât ve bir mikdâr müşâhabet idüp telaţţufen zîkr hüsn-i nazarları olup tatyîb-i hâtır için olmağ gerek. Ne ân ki hakîkat buyurduklarına biz lâyıq olavüz. Beyt:

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Ben ne hâküm ki 'Azîz'üñ mâlik olam sırrına
Bilürem ahvâlümü ola meger himmet yine

Her sözüñ var hikmeti esrâr-ı Hakk ider zühür

Kîmiyâdur evliyânuñ nazarı Hakk kılına

Buyurdılar ki: “Sizde hazret-i ‘Azîz’üñ sırrın müşâhede eyledüm. Ne diyârdansuz ve ne âşiyân-ı gülistândansuz, pervâzıñuz ne maķâma ve sırr u râzıñuz kaçkı hümâma ‘arz idersüz?” diyü su‘âl buyurdıklarında ‘azmümüz maķâm-ı Maḥmûd’a ve cezmümüz sırr-ı Mes‘ûd’a olup hazret-i ‘Azîz’e Maḥmûdiyye nâmına yazduğumuz niyâz-nâmemüzi ‘arz eyledigümüzde buyurdılar ki: “Gâlibâ siz, bu râh-ı şer‘at ile kaç-ı mesâfe-i tarîkat itmek istersüz. Ancaḡ Allâhu Te‘âlâ hazretleri sizlere ‘avn ü ‘inâyet idüp râh-ı hidâyeti müyesser idüp maķâm-ı Maḥmûd’a istiṭâ‘at ile liyâkat müyesser ide.” diyü ḡayr du‘â eyledüklerinde bu faķır [23a] didüm ki: “Tarîk-i każâya mübtelâ bir ‘aşî ve müznib-gedâyum. Niçe kaç-ı mesâfe-i tarîkat idebilürem?” didigümde buyurdılar ki: “Begüm, menâşib-ı dünyeviyye merâtib-i ‘aliyyeye mâni‘ olmaz. Ve vuşül-ı ila’llâhı dâfi‘ olmaz. Hemân ḡulûş-i ḡalb ve ḡâliş niyyet ve kaç-ı maḡabbet-i dünyâ lâzımdur. Kibâr-ı enbiyâ vü evliyâdan menâşib-ı ‘aliyye ve celiyyeye vâlî olup vuşül-ı Hakk’a mâni‘ olmadı. Herkes sülûķında ve her kişi tarîķinde maḡfurlardur. Hemân ṭama‘-ı ḡâm itmeyüp câdde-i şer‘den tecâvüz itmemek gerek. Beyt:

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

Cihân mülkini zabt itdi Süleymân

ḡuşuşan Mışr’a Yûsuf oldu sultân

ḡayrlı²⁶⁷ oldu bir sâ‘at ‘adâlet

Tamâm yetmiş yıl itmekden ‘ibâdet

²⁶⁷ Vezin gereḡi “hayırlı” şeklinde okunmalıdır.

Resûl-i kâ'inât buyurdu böyle

Yürü sen dağı sa'yi 'adle eyle

Ṭarīkūñde ide Mevlā 'ināyet

Bulasın sen begüm feyz ü hidāyet

Bu kelām-ı bişāret-āimizleri ile münşerihü'l-bāl ve huşûl (ü) vuşûl-ı ümîd-āmāl oldum. Ve buyurdılar ki: "Bizüm 'Azîz'ümüz oğlu 'Azîz ve her kelām-ı pür-süzü cāndan lezîzdür. Bir genc-i maḥfî ve dîde-i 'ālemiyāndan gāyet maḥfîdür. Hoş rāha sālîk ve hoş itikāda mālîk olmuşsınız. Feyyāz-ı Muṭlaḳ hemîşe fetḥ-i bāb idüp envār-ı hidāyet ile dā'imā ḳalb-i selîmüññizi pür-nür ide." diyü du'ā-yı ḥayr eylediler. Beyt:

Du'ā-yı ḥayr ile bu 'Azîz'üñ

Murāda bula idük biz vuşûli

Şerî'at ḥādîmi zāhirde olduk

Ṭarīkatüñde olaydı huşûli

Hidāyet ehline yoldaş ide Ḥaḳḳ

'İnāyetler bula Ḥaḳḳ'dan bu ḳulı

İdeydi bize te'sîr sırr-ı Maḥmūd

O 'ālî rütbeyle ola duḥûli

Hüdâyî'nün Rızâyî bendesidür

İdeydi sırrı kulluğa kabûli

Elüm alup iletüp tabşıraydı

Göreydüm zâhir ü bâtın Resûl'i

Hüdâyîler du'âlar ide dâ'im

Hemân feth eyleye Mevlâ bu yolu

Yolumuz gide gide vara HAKK'a

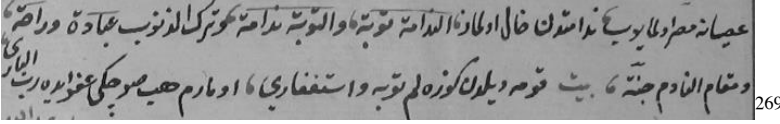
Şefâ'at eyleye irtte Resûl'i

Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn

[23b] Dünâyâda insân nisyândan mürekkeb olup 'işyân dağı nisyân ile olur. Nevm-i ğafletden müteyakız olan insân, 'işyâna muşırır olmayup nedâmetden hâlî olmaz.²⁶⁸

---

²⁶⁸ Derkenârda Arapça bir söz verilmiştir. Ana metinde verilen Arapça kısımla anlam olarak ilişkilidir. Metne göre tövbe, Allah'a dönmek ve dünyadan uzaklaşmaktır. Tövbenün üç şartı vardır. Birincisi, günahlardan pişmanlık duymaktır. İkincisi, dil ile özür beyanda bulunma ve çokça istiğfar etmektir. Üçüncüsü ise günahları terk etmektir. Rızâyî'nin bu sözü aldığı kaynak, tam olarak çözülemiyor. Ancak bazı yayımlar, bu Arapça ibarenin Hâce Abdullâh-ı Herevî'nin Menâzilü's-Sâirîn'inde geçtiğini, Herevî'nin eserinin Abdürrezâk Kâşânî ve Abdurraûf el-Münâvî tarafından şerh edildiğini belirtmektedirler. Herevî ve sözün kaynağı için bkz. Erhan Yetik, *Menâzilü's-Sâirîn*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 29, Ankara 2004, Ss. 122-123. Mahmut Öztekin, *Abdürraûf el-Münâvî ve Şerhu Menâzilü's-Sâirîn Adlı Eserinin Analizi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,

Beyt:

(fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün)

Çoma dilden güzelüm tevbe vü istiğfârı

Umaram hep şucuñı 'afv ide Rabbü'l-Bârî

Bu vâdiler müş'ir-i naşîhatler eyledüklerinde hâtıruma böylece lâyh ve derûnumda böylece zâhir ü vâzih oldu. El-ilmü 'in-dallâhi.

[müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün]

Şâm ü seher dilden çoma estâğfiru'llâhe'l-azîm

Zîrâ irişmezdüm deme estâğfiru'llâhe'l-azîm

Çuluñ işi sehv ü haţâ olmaz cürmden ol rehâ

Gel di hemân şubh u mesâ estâğfiru'llâhe'l-azîm

Mevlâmuz eyler rahmeti şânına lâyiğ bu çatı

Geçürme vaçtı sâ'ati estâğfiru'llâhe'l-azîm

Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Ali Çoban, Konya 2019, s. 51-52.

²⁶⁹ "Pişmanlık, tövbedir. Tövbe, pişmanlıktır. Günahların terki, ibadet ve rahatlaktır. Pişman olanın makamı, cennettir." Tövbe-nedâmet-terk ilişkisi için bkz. Bekir Topaloğlu, "Tövbe" Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 41, İstanbul 2012, s. 279-282.

Elbette kıl tevbeyi sır olma yine aña muşırır
Raħmete ıŖrârdur muzırır estağfiru'llāhe'l-azīm

Cehd it Rızāyī cān-ile 'ahdi Ŗayma cānān-ile
Göndere Hāḡḡ īmān-ile ide müyesser ol Kerīm

Ve bir āḡar maḡalde daḡı bu vech üzre ḡalbtüme lāyih oldu.

Cürmüme yoḡdur ḡadd ü 'add estağfiru'llāhe'l-azīm
İŖüm olupdur kār-ı bed estağfiru'llāhe'l-azīm

Sehv ü ḡaḡādur kārımız ḡül-i emeldür yārimuz
Her dem günāh efkārımız estağfiru'llāhe'l-azīm

Göñül hevādan geḡmedi luḡf-i Hūdā'dan geḡmedi
ḡavf u recādan geḡmedi estağfiru'llāhe'l-azīm

Cürmüm bilürem Rabbenā zārī kılıram Rabbenā
Bir gün ölürem Rabbenā estağfiru'llāhe'l-azīm
[24a]

İmān-ile gönder beni ḡürütme bu ḡāk-i²⁷⁰ teni
Cürmüm baḡıŖla yā Ġanī estağfiru'llāhe'l-azīm

---

²⁷⁰ İzafet ı ile yapılmıŖtır.

Her dem zebūnam nefsūme fikrüm hemān içüp yime
Bildüm irişmez dem deme estağfiru'llāhe'l-ʿazīm

Tevbeler eylesem şıram işüm riyyā-kārum nedem
Gel söyle ey dil dem-be-dem estağfiru'llāhe'l-ʿazīm

Yā Rabbi işlāh it beni faķır benem sensün Ğanī
ʿAfv eyle sū-i Ḥasan'ı estağfiru'llāhe'l-ʿazīm

Oldı Rızâyî bir faķır işi ḥaṭā cürmi kebīr
Her işümi sensün Başır estağfiru'llāhe'l-ʿazīm

Ve bir maḥalde daḥı dinilmişdür:

[mefāʿilün mefāʿilün feʿülün]

Uyup şeyṭāna nefse olma bed-ḥūy
Hidāyet ehlini bul var aña uy

Varup pīr-i ṭarīke eyle ḥıdmet
Şerʿat bābına evvel sürüp rüy

Niyāz it dergeh-i a'lāya dā'im
Aķıt gözler yaşını nite ki cūy

Bu esrâr-ı İlahî'dür bilinmez
Sebâķ ehlinden al ma'c'nâsını tıy

Rızâyî gâfil ile olma yoldaş
Hüdâyîlerle tır otur aña uy

Velehu

[müstemîlün müstemîlün müstemîlün müstemîlün]

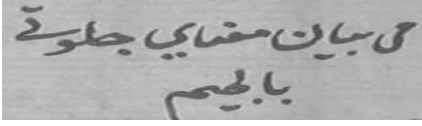
Haķ'dan hidâyet isteyen gelsün Hüdâyî yolına
'Avn ü 'inâyet isteyen gelsün Hüdâyî yolına

Âdâb-iledür şoĥbeti yerinde farzı sünneti
Haķ'dan iden ümniyyeti gelsün Hüdâyî yolına
[24b]

Şaşmaya bu yola giden yorulmaya cân-ile ten
Menzile irmek dileyen gelsün Hüdâyî yolına

İlhâdı yoķdur bu yoluñ bu luĥfa şükr ide dilüñ
Mevlâ'yı isteyen bilüñ gelsün Hüdâyî yolına

Budur Rızâyî'nüñ yolu Hüdâyî'nüñ ednâ kulu
Dost gülşeninüñ bülbülü gelsün Hüdâyî yolına

fi-Beyānı Ma'nā-yı Celvetî bi'l-Cīm²⁷¹

[*mefā'ılün mefā'ılün fe'ülün*]

Hüdāyī maḥlaş olmuşdur 'Azîz'e

Hidāyet ide Mevlā cümlemize

Ṭarîkı Celvetî'dür añla dervîş

Bunuñ mefhūmın añla idesin 'İş

Cemāle cīm'i olmuşdur işāret

Likāya lām'ı ḥod 'ayn-ı bişāret

Vişāle vāv'ıdur anuñ yine dal

Te'si tēc-ı sādēt başıña al

Yaqīne yā efendüm hoş delıldür

Bu ilter Ḥaqq'a bir toğrı sebıldür

Ki zirā yoğdur ilḥādı efendi

Mükāleme sözine başla imdi

²⁷¹ Cim'le Celvetî anlamının beyanı hakkında

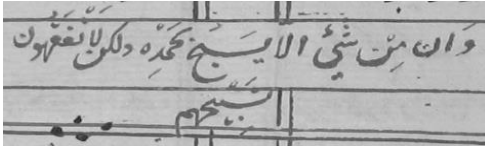
Anuñ pek i'tidâl üzre ʃarîķi
Bulurlar cümle bu hâl-ile Hakk'ı

Verilür vâşıl-ı Hakk'a hilâfet
Tarîķ-i Celvetî'de budur 'âdet

Kemâle vuşlatuñ budur delîli
Görür tevḥîd iderken Tañrı ķulu
[25a]

Bilin tevḥîd iderler cümle eṣyâ
Hemân ol kâmil ile imdi ḥakkâ

Kimesne muṭṭali' olmaz bu hâle
Ḥudâ bildürür ol şâḥib-kemâle

O deñli daḥı itmezler riyyâzet
Yer iķer ni'meti ķadar kifâyet

Nite Ḥazret severdi i'tidâli
Vücûdına getürmezdi melâli

²⁷² “Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespihlerini anlamazsınız.” Kur'an-İsrâ/44.

Ṭabīʿat ola tevḥīd ile muʿtād
Ṭaʿām-ile şarābdan istemez zād

İder teʿsīr hemān ehl-i sülūke
Sever Mevlā' sını bakmaz mülūke

İrer maṭlūbına elbette ol ḳul
Hidāyet yoludur bil imdi bu yol

Kimi bir yılda irer kimi ayda
Kimi bir sâʿat içre her beşerde

İrişüpdür niçe işbu vişāle
Riyāzet bāʿiş olmaz ittişāle

Bu vaşla bāʿiş olan fazl-ı Ḥaḳḳ' dur
Hüdāyīlere bu begüm sebaḳdur

Degüldür herkese bu gāfil olma
Çalış bilmege Ḥaḳḳ'ı cāhil olma

Budur me'mül olan Bār-Ḥudā'dan
Ḳulın itmeye maḥrūm bu şafādan

Ki yok ilhâdı aşlâ işbu râhuñ

Düzerler yolını hoş pâdişâhuñ

[25b]

Yañulmaz pes giden şâhâne râha

‘Alâmetler dikilmiştir sipâha

Bu isre kim gide irer murâda

Hemân toğrı varur cisre şırâta

Bu tevḥîd yolu gâyet toğrı yoldur

Bu yola kim gide sevgili kıldur

İder tevḥîd kişiyi Hakk’a irşâd

İrer Hakk’a olan tevḥîde mu‘tâd

Ṭarîk-i Hakk’a bulamazsa mürşid

Yeter mürşid begüm tevḥîdi lâ-büdd

Ḳulı Mevlâ’ya işâl ide tevḥîd

Ḥuşûşan ide şüfî vaqt-i temcîd

Eger zâhir olursa ba‘zı aḥvâl

O demde cinnî kavminden be-her-hâl

Çağırınca tutup zâ'îl olur o
Çağırmağa dayanmaz cinnî kamu

Dimâğı yokdur itmezler taħammül
Çağır korkma üşenme defc ola küll

Bu tesbîhe dahı kim ola meşğül
Hulûş-ile olur cinnî aña kul

Yā Hū Yā Men Hū Lā İlāhe İllā Hū

Bunuñla ider taşarruf kutbu'l-aķtāb
Bu tesbîhi okısa şeyh eger şāb

İde hem ihtilāt nās-ile derviş
N'olur hālvette otursa 'abā-püş

Hudā keşretde hem vahdetde hāzır
Ne diyüp işler iseñ aña nāzır

Şerī'atde tarīkatde tamām ol
Hāķīkat ma'fired bilmege bu yol

[26a]

Taḳayyüd eyleme keşf-i ḳulūba

Ne olur muṭṭali^c olsa ^cuyūba

Buñā itmez i'tibārı ehl-i vuşlat

İder ta'bīri kāmīl hep ḫaḳīḳat

Baḳup levhe ider her düşü ta'bīr

Olur nāzır ḳulūba ehl-i taḳsīr

Görürse şüret-i maymūnı dervīş

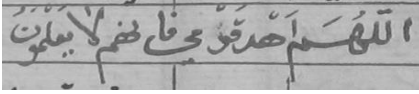
Añā ḫud^ca-i nefsi virdi teşvīş

Ġazab gālīb ola ḫayye görür ol

Du^cā eyle ki işlāḫa bula yol

Nite peygamber eyledi du^cā'yı

İdegör sende kār-ı Muştafā'yı

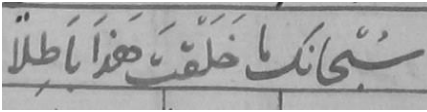
273

[mefâîlün mefâîlün fe'ülün]

Mücâhedeyle nefsi tab'ı yorma
Seni kor rāh-ı Hāḡ'dan gel yorulma

Cemî'e-i işde eyle itidālî
Bulurlar itidāl ile kemālî

Uyüb-ı nāsa zinhār olma nāzır
Kemāl ehli kemāl cümlede ḡazır

274

[mefâîlün mefâîlün fe'ülün]

Cemî'an ḡalkı ḡuṡb añlaki her dem
Ki zîrā ādemoḡlı hep mükerrerem

²⁷³ “Allahım kavmime hidāyet eyle. Kuşkusuz onlar bilmiyorlar.” Hz. Muhammed'in Uhut Savaşı sırasında söylediği bir sözdür. Müşrik Ebū Āmir'in savaştan önce kazdığı çukura düşüp diz kapağı yaralandığı sırada bile bu sözü söylemesi ve kavmine dua etmesi meşhurdur. Bkz. Muhammed Hamīdullah-Casim Avcı, “*Uhud Gazvesi*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 42, İstanbul 2012, s. 56. Hadis taramalarında Buhārī, Enbiyā 54; Müslim, Cihād 105; İbn-i Māce, Fiten 23, Riyāzū's-Sālihīn, 647 numaralı hadis olduğu tespit edilmiştir. <https://www.hadiskitaplari.com>.

²⁷⁴ “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız.” Kur'an-Āl-i İmrān/191.

Vazî'i itme taḥkîr hep şerîf bil
Ḥabâset sende ğayrıyı nazîf bil

Ḥaḳâretle nazâr itme ḥaḳîre nazâr
Refî'dür rütbede bil ki ḳadîre

Elin bûs eyle eyledüñse taḥkîr
Helâl itsün saña anı didi pîr

[26b]

Nitekim Bâyezîd buyurdı ḥaḳḳâ
Bu dört şey oldu dört şey içre iḥfâ

İḫâ'at içre gizli Ḥaḳ rızâsı
Günâhda hışm-ı Ḥaḳḳ'ıñ iḫtîfâsı

Du'âlarda icâbet muḫtefîdür
Velîler ḥaḳ içinde pek ḥafîdür

Şaḳın bir ḫâ'atı eyleme taḥkîr
Ne bildüñ andadur rızâ-yı taḳdîr

Günâhı işleyüp ḥor görme anı
Ġazab bil ki ola anda nihâni

Du‘âyı görme ħor şāyed icābet
Ki olmış ola anda gele sâ‘at

Ĥaķîr gördiğî er belki velîdür
Velāyet Ādemîde ezelîdür

Ne bildüñ ħuţb-ı ‘ālem ola bu er
Niçe ħor kişiler var işe yarar

Gerekdür men‘ ide nefsinî sâlik
Ṭabî‘atında olsa bir tehālük

Ĥilāfın ide nefse olmaya rām
Nefis olsa ħavî eyleye ārām

Teķāzāsı bu nefsiñ ola sâkin
Sükünla vara er ‘avrata şaħın

Cimā‘-ile ide evlāda niyyet
Ṭoğan evlād ola velî ne devlet

Niçeler buldı bu yolda tecellî
Tehî şanma begüm her bir maĥalli

Olur ef'âl-ile gâhî tecellî
Şıfât-ile olur gâhî maħallî

Tecellî zât-ile olur müyesser
Şu kula lutf ide Allāhu Ekber

[27a]

Kişinüñ nefsi 'aybı keşf ola ger
Olur ol varṭalar giçmege reh-ber

Yer-ile göklerin keşfinden a'lā
Bu yer gök keşfi bir kırı temāşā

Düşürür kişiyi 'ucba gurūra
Huşušan olmaya ıslāh nefsi çura²⁷⁵

Geçer tiz tiz bu keşf zā'il olur
Bu resme keşf ile ne hāşıl olur

Kişinüñ 'ayb-ı nefsi keşfi bihter
Bu yerle göklerin keşfinden ekşer

---

²⁷⁵ Vezin aksamaktadır.

Keşf²⁷⁶ yok rütbe-i tab^c u nefisde

Keşf²⁷⁷ mertebesi rûhdadır insde

Tecellî vü fenâ mertebesi sırr

Merâtib dört kısmdur²⁷⁸ aña bir bir

Dağı dervîşe lâzımdur tevekkül

Ĥudâ'dan ġayrıyı itmez tevessül

Umûrın ide tefvîz Ĥalîk'ına

Olursa varmaya ġayruñ derine

Yine emr-i ma'âşı Ĥak'dan iste

Sülûk ehline mâni^c şan^cat usta

Ĥikāye-i 'İbret-nümā

Buyurdı böyle Üftāde Efendi

'Azîz'üñ mürşidi pîri ol imdi

Beni ġazzāza şākird virdi babam

Sözin red itmedüm oldum aña rām

---

²⁷⁶ Vezin gereği "keşif" şeklinde okunmalıdır.

²⁷⁷ Vezin gereği "keşif" şeklinde okunmalıdır.

²⁷⁸ Vezin gereği "kısmdur" şeklinde okunmalıdır.

İderdüm nefret ile aña hıdmet
Degüldi hıç murâdum kesb ü şan'at

Ki bir gün uğradum üstâduma ben
Varup dergâhına seherden irken

[27b]

İdüp hâz didi baña âferîni
İşitdiler bumı cümle qarîni

Çıkarıram seni dükkâna başka
Şağın bî-hüde gezme uyma 'aşka

Dilüme işbu söz çün oldu cârî
Du'ânı Hâk kabül itmeye Bârî

O gice âhirete gitdi üstâd
O hafta babam öldi olmuşum şâd

Bir erkek bir dişi qardaşlarum var
Anam qarı ider çok âh ile zâr

Anam büker idi gice hârîri
Faqîr gazzâzlık itdüm bi'z-zarûrî

Gidüp er qardaşum da âhîrete

Dağı kız ere gitdi bile yata

Anam gitdi kıızı evine bile

Şafâ itdüm gamum gitdi hem-ile

Varup şeyhüm yanına şuglı itdüm

‘Alâkam qalması maqşûda yetdüm

Olupdur sinn ü sâlim on sekizde

Hudâ havfıyla yaş aqardı gözde

Gidüp şeyhüm dağı semt-i beqâyâ

Ziyâde oldu gam düşdüm belâyâ

Qapu açmadı bu yolda baña Haqq

Kime varup alalum imdi sebaqq

Bu tabıma ki bir gün oldu zâhir

Bu ma‘nâ ‘âleminde pâk ü tâhir

Birez qatre ki buldum inşirâhı

Bulupdur açılup tabıum felâhı

Hemân ʿâlem-i istiğrâka ʔaldum
Yedi gün içre ne buldumsa buldum

[28a]

Nefis ʔalmadı feth oldu sivâ hep
Gözümden ʔıkkı cümle mâ-sivâ hep

Varırdum ʔablıca yaʔağ yolından
Ki her gün iki kerre Bursa'dan ben

Bu yolda eyledi ʔün fethi Mevlâ
Açıldı müşkilüm ʔalmadı aşlâ

İden Ya'ʔüb gibi ağılamağı kâr
Terakkîle tecellî bula her bâr

Mücerred ağlamadı Yûsuf'a ol
Terakkî idi Ya'ʔüb ʔaşdımı bil

Terakkîler olur cümle cihânda
Ziyâde rütbesi artmaz cinânda

Ricâlu'llâh behişt içre şafâda
Velî bulmaz terakkî ol arada

Terakkî ƙahr u cevr-ile olur hep
Cihānda bulunur bu ile maḫlab

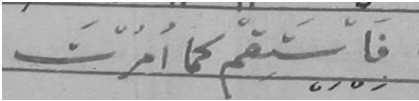
Bu dūnyāda olan zevkde şafāda
Terakkî bulmaz ol nezd-i Hūdā'da

Şafā ehli terakkīden ƙalurlar
İder cennetde zevki hoş olurlar

Terakkīle tenezzül olmaz anda
Naşībi her ne eksilmez ki anda

Gerekdür ide dervīş istikāmet
Giçe ol mā-sivādan bula rāḫat

Daḫı hem giçe rūḫından bile ol
Bu ƙavlüñ işbudur ma'nasını bil

279

Görinür sālīke maḫbūbı el-ḫaḫḫ
Şafā-yı rūḫ ola rütbe muḫaḫḫaḫ

---

²⁷⁹ “Öyle ise emrolunduğın gibi dosdoğru ol.” Kur’ān-Hūd/112.

[28b]

Eger taḥsîl iderse kâbiliyyet

Ma'ârif-i ilâhiyye ḥaḳîḳat

Görür Faḫr-ı Cihân şeklini her gâh

Ne ḳutlu cândur iḥsân ide Allâh

Şu kim ḳurtuldı ṭab'ũñ esfelinden

Daḫı nefsi denîniñ ol elinden

Cehennemden ḫalâş olur ol âdem

Gerekdür şükr ide Ḥaḳḳ'a dem-â-dem

Şu kim mertebe-i imânda ḳaldı

O dūzaḫdan ḫalâş oldu bilindi

İyân mertebesine varsa kişi

Cehennemi o görmez ḳutlu başı

Şuhûd mertebesi olsa maḳâmı

O kes cennete baḳmaz şubḫ u şâmı

Velî cennetde olur cennet içre

Bulur ʿālî maḳāmı niʿmet içre

Bu yol sālîki Ḥaḳḳ’a irgürür pes

Bu yolda yoḳdurur hiç ḥār ile ḥes

Daḥı rūḥ tāze yigit gibidür bil

Yüzinde bitmemiş güyā ki bir kıl²⁸⁰

Cemīʿan ehl-i cennet tāze vü ter

Şafāda cümle zevkde yoḳ mükedder

Ne ʿizzetli kişidür Ehl-i Cennet

Ḥudā ol ḳullarına itdi raḡbet

Virüpdür anlara ʿālî maḳāmı

Şafāda zevkdedür anda müdāmı

Resül tebşîr idüpdür bunda yine

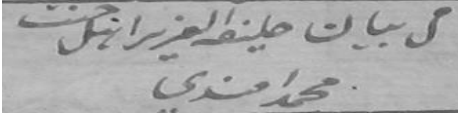
Behiştle ümmetinüñ baʿzısına

---

²⁸⁰ Maḳlab: fî-beyānı zikri ḳuṭbi'l-ʿārifîn Ehl-i Cennet Efendi (Ariflerin kutbu Ehl-i Cennet Efendi'nin zikrinin beyanı hakkında)

Cemî'isi anuñ ehline ma'ûm
‘Azîz’üm itdi tebşîr işbu mefhum

[29a]

fî-Beyâmı Hâlıfeti’l-‘Azîz Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi²⁸¹

[mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün]

Didi bir şūfisine Ehl-i Cennet
Bu dūnyāda aña itdi bişāret

Olup Allāhu a’lem levhe nāzır
Buyurđı bu kelāmı aña zāhir

‘Azîz’üñ her kelāmı oldı şādık
Resül Ekrem sözine hem muvāfık

Hādîşinde buyurđı Faḥr-ı ‘Ālem
Gelüp A’rābīden şordı bir ādem

Bunuñ rāvîsi oldı aḥyer-i nās
Mütevekkil-i nācī ibn ‘Abbās

---

²⁸¹ Aziz’in halifesi Ehl-i Cennet Mehmed Efendi’nin beyanı hakkında

Cüdâle oğlı Misrâh' dur o sâ'il
Didi ol yâ Muĥammed diñle ĥâşıl

Senüñ ümmetüñüñ fazlın ĥaber vir
Ki ĥayrı ümmet üzre söyle bir bir

Resül buyurdı fazlı anlaruñ bil
Benüm fazlum gibidür çün 'ale'l-küll

Benüm sâ'ir nebīden fazlum artıķ
Benüm ümmetüm efđal ĥayriden çok

Gelür maĥşer yerine bir nebī pes
Anuñ ümmeti ancaķ oldu bir kes

Kimine iki tâbi' üç kimine
Ona varınca tevâbi' bulına

Benüm ümmetümün²⁸² yokdur ĥisâbı
Bilür Mevlâ ĥisâb-ile kitâbı

---

²⁸² Metinde امتكم şeklinde yazılmıştır.

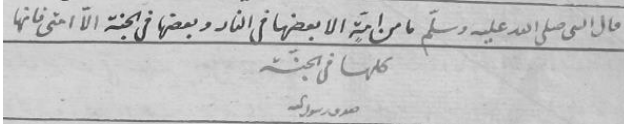
Didi A‘râbî ümmetüñ ne mıqđâr

Gürühın yâ Resül gel eyle izhâr

[29b]

Didi bil dört bölükdür cümle ümmet

Çamusu oldu anuñ ehl-i cennet

[mefâ‘lün mefâ‘lün fe‘ülün]

Gider bir bölügi cümle cinâna

Hisâb olmaz ‘azâb yok bî-bahâne

Ne t̄a‘ife didi A‘râbî bunlar

Didi Resül bular şehîd olanlar

Su‘âl itdi niçün şehîd dinildi

Resül didi anuñçün bu bil indi

²⁸³“Nebi (sav) buyurdular ki: ‘Ümmetler vardır bazıları ateşte bazıları da cennettedir. Ancak benim ümmetim hariç. Onların tamamı cennettedir. Allah’ın Resul’ü doğru söyledi.” Bu anlama yakın olan bazı hadisler vardır. Bu hadislere göre Peygamberimiz ümmetinin ilahî lütuflara mazhar olacağını bildirmekte, onların ahirette diğer ümmetlere göre azabının hafifletileceğini belirtmektedir. Hadis yorumcuları “ümmet”ten maksadın büyük günah işlemeyen muayyen bir grup olduğunu, Peygamberimizin ümit kapısını aralamak için buna benzer sözler söylediğini, ümmetlerden sahabeleri kastetmiş olma ihtimalinin olduğunu söylemektedirler. <https://sorularlaislamiyet.com/> hadisler için ayrıca bkz. C. 6, Sayfa: 457, Sıra: 14; C. 6, Sayfa: 461, Sıra: 16; C. 6, Sayfa: 462, Sıra: 17; C. 6, Sayfa: 471, Sıra: 19; C. 6, Sayfa: 539, Sıra: 20. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr>.

Ḥudā birliğine itdi şehādet

İnandı sözime itdi ʿibādet

Didi böyle iden şehīd olur mı

Şehādet mertebesini bulur mı

Resūl buyurdu bunlar şühedādur

Şehīd mertebesin viren Ḥudā'dur

İkinci kim didi A'rābī şordı

Azacık olunur hisāb buyurdu

Suhūletle olur anlar hisābı

Girerler cennete görmez ʿazābı

Üçüncü tārīfe kimlerdür anuñ

Buyurdu baña bu ümmet olanuñ

Az eger çok hisābları görülür

Günāhları kamu bir bir şorılır

Giderler cennete bunlar da sālīm

Olurlar cennet içre cümle kārīm

[30a]

Didi A‘râbî yâ n’ olur günâhı

Ĥalâşı niçe ey ‘âlem-penâhî

Buyurdu yükledürler müşrikîne

İder Ĥağ rahmeti bu ehl-i dîne

Didi A‘râbî işbu iş olur mı

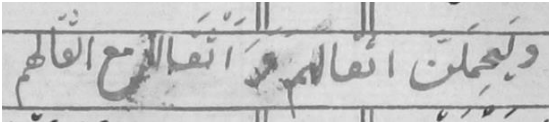
Yâ müşrikler buña kâ’il olur mı

Bunuñ hağğında var mı naşş-ı Ĥur’ân

Selâmet böyle bulur mı müselmân

Resûl didi buyurdu Ĥağ Te‘âlâ

Anuñdur işbu âyet kavlı-i a‘lâ

Günâhları bu mü’minlerüñ elbet

Olur müşrik-ile taħmîl ne minnet

---

²⁸⁴ “Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir.” Kur’ân-Ankebüt/13.

Götürürler giderler bile nāra
Ḥudā’nuñ emri böyle ehl-i nāra

Ki bunlar āteş için halk olundu
Küfrleri²⁸⁵ vü şirkleri bilindi

Olur bunlara zamm müslim günāhı
Ṭotalum eylemişler yüz biñ āhı

Ezelde böyle taqḍīr oldu şādır
Kaẓāu’llāh olur tadrīcle zāhir

Didi A‘rābī müşrik kavmi bed-baḥt
Ṭotalum oturalar cümle ber-taḥt

Ki ğayruñ zenbini götüre anlar
Ḥalāş olur ne güzel müslimānlar

Didi dördinci fevci kimdür anuñ
Ḥaber vir yā Resūl bu müslimānuñ

---

²⁸⁵ Vezin gereği “küfürleri” şekline okunmalıdır.

Buyurđı iderem cümle Şefâ'at
Olur meskenleri hep kaçır-ı cennet

[30b]

Hemân A'rabî ol dem itdi tesbîh
Bunu sen yâ Resûl dir eyle tevzîh

Şefâ'atüñ ile olur mı cennet
Girer mi cennete anuñla ümmet

Bu sözi işidince güldi Resûl
Hemân gonca gibi açıldı Resûl

*Elem ta'lem*²⁸⁶ didi bilmez misin sen
Ki ya'nî hâziniyem cennetüñ ben

Elümde cümle miftâh-ı cennet
Girerler aña baña olan ümmet

Didi A'rabî bir kişi ola bes
Bu cennet hâzne-dârı bu ulu kes

---

²⁸⁶ "Bilmez misin ki..." Kur'an-Bakara/107.

Niçün getürmeyem ben aña ĩmān
Niçün olmayam öñinde müselmān

Getürürsem saña Şimdi ben ĩmān
Açılır mı baña cennetde Rıḏvān

Açılır dir aña Resūl-i Ekrem
Olursın yine ‘indallāh mükerrerem

Açar mısın dağı ehl ü ‘ıyāle
Bu bāb-ı cenneti virsen su‘āle

Resūl buyurdı ĩmāna gelürse
Bulur cenneti dağı her ne dirse

Çün A‘rābī müselmān oldu ol ān
Zuhūr itdi yüzünde nūr-ı ĩmān

Didi eylerse bir kimse su‘āli
Baña sizler nesüz dirse bu kālī

Ne vech-ile cevābı vireyin ben
Resūl’üm eyle ta‘līm iŐbunı sen

Buyurđı müslimânüz diyü cevâbı²⁸⁷

Saňa işbu direm rāh-ı şavābı

[31a]

Didi müslim nedür yā dirlerise

Bu vech-ile suʔāl iderler ise

Ne diyem yā Resūlaʼllāh hāqīkat

Nedür maʿnā-yı müslim bile ümmet

Buyurđı müslimüñ maʿnāsı sālīm

Cehennemden olasuz buña ālim

Didi Aʿrābī Maşrūh oldı adum

Bu ismi eyle tebdīl bu murādum

Buyurđı ola Müslim senüñ aduñ

Çağırsunlar ola hāşıl murāduñ

Bu Müslim adı ile fahr iderdi

Nire gitse şafā ile giderdi

---

²⁸⁷ Vezin aksamaktadır.

Didi ümmetüññ var mıdır adı
Bu Müslim'den ziyâde eyle yâdı

Buyurdu mü'min oldı nâm-ı dîger
Bu ümmetüñ adı didi peyâm-ber

Niçün mü'min didiler diyü şordı
Bu cevâbı Resûl böyle buyurdu

Qıyâmetde emîn bunlar feza'dan
Qamusı oldı muhallaş ceza'dan

Elem çekmez bular rûz-i kıyâmet
Bular oldı ki zîrâ efđal ümmet

Didi A'râbî mü'minler günâhı
İder mi niçün ider zârı âhı

Resûl buyurdu ey A'râbî bunlar
Ki ya'nî baña hep ümmet olanlar

Günâhı idüp olmayaydı 'âşî
Zuhûr itmese bunlardan ma'âşî

Getürtürdi yaradur idi Allâh

Bir âḥar ḳavmi ol eylerdi āgâh

[31b]

İderler idi zenbi ol ḳavm²⁸⁸ hep

Bağışlar idi şuḳın ol Ğanī Rabb

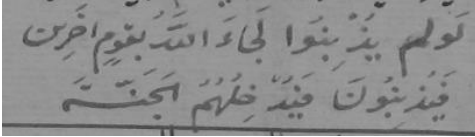
İderdi cennetine yine idḥâl

İderdi ni‘metine küllī îşâl

Keremle cûdını eylerdi izḥâr

Bilürdi cümle yine anı Ğaffâr

Ḳâle ‘aleyhi’s-selâmü:

289

²⁸⁸ Vezin gereği “kavim” olarak okunmalıdır.

²⁸⁹ “Selam onun üzerine olsun! (Peygamberimiz) dedi: Günah işlemeseler kesinlikle Allah başka bir topluluk getirir. Günah işlerler ve onları cennete dâhil eder.” Müslim ve Tirmizî’nin hadis kitaplarında geçtiği belirtilen bu hadisin kritik edildiği bir kitap kaleme alınmıştır. Bkz. Nihat Yatkın, *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*, Avrasya Yayınları, Ankara 2006. Bu hadisin geçtiği ve hadisten söz eden kaynakların verildiği makale için bkz. Harun Özçelik, “*Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:34, Erzurum 2010, s. 140. Müslim rivayetinden Nevevî de söz eder. Bkz. Muhyiddîn-i Nevevî, *Riyâzî’s-Sâlihîn*, çev. Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, C. 3, Ankara 1972, s. 388. / Rızâyî, bu sayfanın

O dem A'râbî itdi hamdı vâfir

Didi Haq ümmet itdi saña zâhir

Senüñle cennet içre olurum ben

Bu İslâm üzre dâ'im olurum ben

Resül buyurdı çünkü olduñ ümmet

Bu İslâm'unda vardır ulu ni'met

Yâ ni'met ola mı bundan ziyâde

Halâş olduñ küfrden²⁹⁰ bu arada

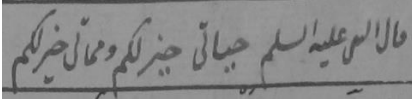
derkenârında ana metinde verilen bu hadisi kritik eden Arapça bir açıklamaya yer vermiştir. Açıklamanın altında ibn-i Melek'ten iktibas yaptığını belirtir. Verilen bilgiye göre, mezkûr hadis insanları günaha hırslandırmak için değildir. Bilakis sahabenin göğsündeki korkunun şiddetini izale etmek ve sahabeyi tesliye (teselli) içindir. Çünkü, Peygamberimiz bu hadisi söylemesinin akabinde sahabelere korku galebe çalmış, bazıları hanımlarıyla ilişkisini kesmiş, bazıları ibadet yapmak maksadıyla dağların ya da tepelerin zirvelerine çıkmış, bazıları da uykuyu terk etmişlerdir. Halbuki hadiste kast edilen, Allah'ın mağfiretinden ümidi kesmemektir. Şüphesiz, insanlar günah işleyecektir. Öyle olmasaydı Allah bir kavim yaratır, onların günahkâr olmasını sağlar ve yine onlara mağfiret ederdi. Peygamberimiz, Allah'ın şöyle dediğini rivayet eder: “Benim, günahlardan mağfiret üzerine - şüphesiz- kudret sahibi olduğumu bileni, bana bir şeyi şirk koşmadığı müddetçe affederim.” /Rızâyî, ibn-i Melek (Ferişteoğlu) kaydıyla verdiği açıklamaları, muhtemelen onun, es-Sâgânî'nin eseri Meşâriku'l-Envârî'l-Nebeviyye adındaki hadis kitabına şerh olarak yazdığı Mebâriku'l-Ezhâr fî-Şerhi Meşâriku'l-Envâr adını verdiği eserinden almıştır. Kaynaklara göre Ferişteoğlu bu kitabında Buharî ve Müslim'den alındığı söylenen 2250 civarındaki hadisin açıklamasını râvîleriyle birlikte vermiş ve hadisleri fikhî açıdan değerlendirmiştir. Bkz. Mustafa Baktır, “İbn Melek” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 20, İstanbul 1999, s. 175.

²⁹⁰ Vezin gereği “küfürden” şeklinde okunmalıdır.

Cehennemden dağı olduñ berî sen
Getürdüñ Hađk'a îmân baña irken

Hałas oldu elüñden Lât ü 'Uzzâ
Hele itdüñ bu işi gâyet a'lâ

Resül buyurdu hayırlı²⁹¹ hayâtum
Yine hayırlıdır²⁹² size memâtum

Hayâtum hayrı müşkiller olur ĥall
Dağı keşf olur elbet niçe maĥall

²⁹¹ Vezin gereği “hayırlı” şeklinde okunmalıdır.

²⁹² Vezin gereği “hayırlıdır” şeklinde okunmalıdır.

²⁹³ “Nebi -selam onun üzerine olsun- dedi: Hayatım sizin için hayırlıdır. Ölümüm de sizin için hayırlıdır.” Bu hadis hakkında Nureddin Heysemî, Bezzâr'ın Mecmaü'l-Zevâid'indeki rivayetten hareketle senesinde yer alan ravilerin sahih olduğunu belirtmiştir. Bilgi için bkz. Azat Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Dan. Mustafa Aşkar, Ankara 2016, s. 48. Aclûnî'nin eserinde 1178 numaralı hadis olup Deylemî (Enes bin Malik'ten) ve Câmî'ü's-sagîr (Suyûtî) rivayetine değinilir. İbn-i Hacer el-Heytemî'nin Fetavâ'sında hadisi zikrettiği yazılıdır. Bkz. el-Müfessir el-Muhaddis İsmâ'il bin Muhammed el-'Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, tahkik: Eş-Şeyh Yûsuf bin Mahmûd el-Hâc Ahmed, C. 1, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, Dimaşk 1421, s.418. Âlimlerin ekseriyetine göre zayıf hadislerdendir. <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar>.

Memātum ḥayrı budur ola maʿlūm
Ḥamīs işneyn günü olunca mersūm

[32a]

Olur aʿmālīñüz cümle baña ʿarz
Benüm de üstüme bu oldu çün farz

Kimüñ ki ḥasenātı olsa gālib
Olurum ben icābetine rāğıb

Olur mesrūr iderem ben duʿāyı
Bula rahmet daḥı çok çok Rızâyî

Kimüñ ki ola gālib seyyiʿātı
İderem tevbe istiğfārı ḫatı

Günāhı ʿafv olup vire ḥasene
Yerine ola yā Rab bu Ḥasan'a

Bu yüzden iderem dāʾim recāyı
Ḥudā'dan isterem ʿafv ü ʿaḫāyı

Suʿāl eylediler anda Resūl'e
Didiler rahm iden ey ʿāşī ḫula

abrde²⁹⁴ mav olur od cümle eczâ

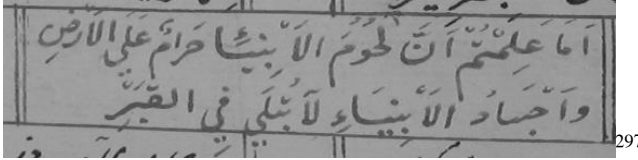
rtr toprak olur bu cümle a'zâ

Buyurduu mu'âmele olur mı

Kişi abrde²⁹⁵ od yâa alur mı

Buyurdu ol zamân bilmez misiz siz

Nebîleri fikr²⁹⁶ ılmaz mısız siz

Yimez yir etlerini enbiyânu

Bua olmaya zerrece gmânu

Daı ecsâd-ı enbiyâ rimez

abirde toprak alâ anı yimez

²⁹⁴ Vezin gereği "kabirde" eklinde okunmalıdır.

²⁹⁵ Vezin gereği "kabirde" eklinde okunmalıdır.

²⁹⁶ Vezin gereği "fikir" eklinde okunmalıdır.

²⁹⁷ "Bilmiyor musunuz? Kuşkusuz nebilerin etleri yer üzerine haramdır ve nebilerin cesetleri kabirde rtmez." Kaynaklar, Tirmizî'nin Câmî'u's-Sahîh dışındaki muteber hadis kitaplarında bu sözün hadis olarak zikredildiini yazmaktadırlar. Hadis taramaları için bkz. Ebu Davud, Salat 201, Vitir 26; Nesaî, Cuma 5, 45; İbn Mâce, İkamet 79, Cenâiz 65; Riyâzü's-Sâlihîn 1402. <https://www.hadiskitaplari.com>.

Dirilerdür qabirde enbiyâ hep

Rivâyetdür ider ‘ibâdet-i Rabb

(32b)

Delâ’il-i Nübüvvet’de bu mestür

Yazupdur Altıparmaq Mışrı²⁹⁸ mağfûr

Bu dağı oldu andan yine menkûl

Ki ya‘nî Altıparmaq kavli mağbûl

Ĥudâ rahmet ider cümle kulına

Ĥuşûşan müslimîn ü mü‘minîne

Resûl kim ‘âlemîne rahmet oldu

Bu dünyâ ehline hoş devlet oldu

Cemî’an ‘âşî olan yarlıgandı

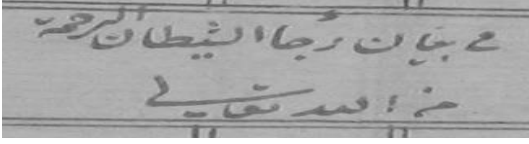
Niçe ‘atşân olanlar şuya qandı

Cemî‘-i ‘âlemîne oldu rahmet

La‘în şeytâna dağı düşdi gayret

---

²⁹⁸ Üsküplü Şeyh Altıparmaq Muhammed Efendi ve *Delâ’il-i Nübüvve* hakkındaki bilgiler için “Tezkiretü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn Hakkında” kısmına bakmanızı öneririz. bkz. 160 numaralı dipnot.

fî-Beyānı Recāi'ş-Şeytāni er-Rahmete min-Allāhi Te'ālā²⁹⁹

Ḥudā'muz dergehinden iblīsı redd

İdüp rahmet kapusın eyledi sedd

Olalı Ḥaḡ kapusından o merdūd

Olur la'net aña olmaz o mes'ūd

Ḥudā ta'yīn idüpdür bir ferişte

Ferişteye didi bu işüñ işte

Ki her gün eñsesine bu la'ñüñ

Urup bir sille nite oldı kīñüñ

Bu emr üzre aña çalardı sille

Acırdı vaşf olunmaz bu dil ile

Acısı gitmez idi irteye dek

Ururdu irte yine silleyi tek

---

²⁹⁹ Şeytanın Allah'tan rahmet beklentisinin beyanı hakkında

Ƨoğunca Һazret-i Resûl-i Ekrem

Bulınca rahmeti ‘âlem dem-â-dem

[33a]

Bu sille zaҺmeti Һekerdi şeytân

İderdi acısından âh u efgân

Resûl’e didi Rabbü’l-‘âlemîn çün

MuҺammed rahmet oldu ‘âlemîn çün

İşitdi işbu sözi anda şeytân

Didi yâ Rab Һuluñdur cinn ü insân

Menem dâhil yine bu ‘âlemінде

Bu rahmetden olur Һişsem benim de

Һabîbüñ Һürmetine eyle rahmet

Beni de itme maҺrûm Һıl mürüvvet

Һudâ emr itdi ferişteye ol gün

Ki Һayrı urma sille işbu mel‘ün

O rahmetden bu da alsun naşîbin

Һudâ’muz sevdüğüçün ol Һabîb’in

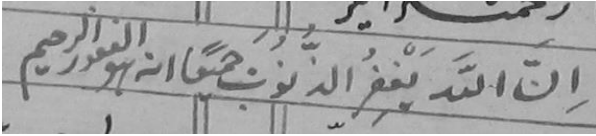
Cemî-i ʿâlemîne kıldı rahmet
Bu yüzden oldu şeytâna da ʿizzet

Ḥabîb'i hürmetine hâzret-i Ḥaḫḫ
İdince iblîsi rahmete mülhâḫ

Ne deñli olsa bir ḫulı günâh-kâr
Hemân itmese ammâ aña ısrâr

İdüp tevbe vü istiğfârı dâ'im
Daḫı tevbesi üzre olsa ḫâ'im

Kerîm Allâh aña rahmetler eyler
Kelâmında efendüm bunu söyler

Ḥudâ iblîsden itdi ref-i sille
Resûl'i hürmetine işbu ʿille

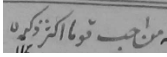
³⁰⁰ “Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Kur’ân-Zümer/53.

Bizi de ‘afv iderse fazlı ile

Gelür mi baħr-i raħmetine kılle

[33b]

Ma‘lûm ola ki bu kadar kıl ü kâl ve kesret-i maķâlden maķşûd ü me‘âl budur ki:

³⁰¹fehvasınca ĥazret-i ‘Azîz’e ittiķâdumuz ve ĥulefâ-i râşidînlerine ittimâd ve istinâdımız ve eĥibbâ’ vü dervîşlerine kemâl mertebe maĥabbetümüzü beyândur. Allâhu Te‘âlâ celle şânuhu inkârdan şaķlaya ve ĥalb ü lisânümüzü ĥıfz idüp bekleye. Âmîn yâ muhibbe’s-sâ’ilîn.

[fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

Münkir olma ittiķâd it cümle ehlu’llâha gel

Ĥaķķ’ı bir bilüp ‘ibâdet ideğör Allâh’a gel

Tevbe şuyın ĥara yüze ur ide Mevlâ beyâz

İşbu vech-ile hemân sa‘y eyle bâbu’llâha gel

³⁰¹ “Bir kavmi seven, onları çokça zikreder.” Ebü Davud’un *Sünen*’inde “Libâs” başlığı altında verilmiş olan bu hadis için bkz. Refik Kasım-Mikail Dumlu, “*Velâ Ve Berâ Kavramları Bağlamında Allah Ve Resûlünü Sevmek*”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, Sayı: 12, 2008, s. 43. Yakın hadisler için bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, C. 10, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 143. Tirmizî’nin rivayetinde “*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*” denmiştir. 3348 Numaralı Hadis. Buhârî, Edeb: 96; Müslim, Birr: 165, (2640); Ebü Dâvud, Edeb: 122, (5126); Tirmizî, Zühd: 50, (2388); İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, C. 10, s. 143-144.

Ğıybet ü kizb (ü) mesāvīden diliñi pek şaķın

Keşret (ü) vaħdetde mu'tād eyle zıkrı'llāha gel

Nefsiñi bil Rabb'ıñi bul her ehilden al sebaķ

Ezber it cümle şıfāt-ı Hakk'ı zātu'llāha gel

Ey Rızāyī cümle maħlūkāt delıldür zātına

Ravzaya yüzüñ sür evvel şoñra beytu'llāha gel

İşbu mefhüm üzre ĥazret-i 'Azīz'üñ ravza-ı muṭahharalarına muķaddemen defa'āt-ile yüzüm sürüp ervāħ-ı ṭayyibelerinden

إذا تحرقتم في الامور فاستمعوا امر اهل الصدور

³⁰² feħvāsınca yüzüm ve gözüm merķad-i şerīflerine sürüp tazarru'ı tām olınmuş idi. İşbu biñ yetmiş bir zi'l-ħiccesinde 'arefe gün yevm-i cum'a³⁰³ ķable's-şalāt vālid-i merħüm raħmetu'llāhi 'aleyhüñ merķadlerin ziyāret idüp ba'de 'Azīz'üñ merķad-i şerīflerine gidüp ba'de cum'a namāzın Beytu'llāh'da ya'nī ĥazret-i 'Azīz'üñ cāmi'ı şerīfnde Ehl-i Cennet Meħemmed Efendi ĥazretlerine iķtidā idüp ba'de'l-edā istimā'ı zıkrı'llāh idüp

³⁰² “İşlerinizde şaşırduğumuzda (kararsızlık anında) kabir ehinden yardım isteyiniz.” Aclünī, Keşfü'l-Hafā'da bu söziñ hadıs olduğuna dair herhangi bir ifadede bulunmamıştır. Kaynaklar, muteber hadıs kaynaklarının hiçbirinde bu söziñ hadıs olarak zikredilmediğini belirtmekle beraber İslam ālimlerinden Şeyhülislam Kemālpāşazāde'nin Erba'in'inde ve İbn-i Teymiyye'nin Ziyāretü'l-Kubūr'unda hadıs olarak yaygınlık kazanan sözler arasında anıldığını dile getirirler. Bkz. Hadislerle İslam, C. 7, Sayfa: 587. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/> Ciddi bir tahriç ve değerlendirmesi için bkz. Zekeriya Güler, “*Vesīle ve Tevesşil Hadislerinin Kaynak Değerı (Tahriç ve Deđerlendirme)*”, İlam Araştırma Dergisi, C. II, S: 1, Ocak-Haziran 1997, s. 81-82.

³⁰³ Temmuz/Ağustos 1661

ve bir zümür-rüd-fâm kürsî üzerinde mezbûr Ehl-i Cennet Efendi'nün va'z-ı şeriflerine hâzır ve cemâl-i bâ-kemâllerine nâzır olup hazret-i Mûsâ-vâr lisân-ı şerifinde bir lüknet-i pür-hikmet müşâhe-de eyledüm. Ve Fir'avn nefsümi mehâbet meclisleri ile [34a] baħr-ı hayrete ğarķ eyledüm. Ba'cehu yine âyîn-i kâdım ve tarıķ-i müstaķimleri üzre zıkrı'llâh ve du'â olunup 'âmme-i müslimîn-i muvaħhidîn ve mü'minîn-i sâmi'in ve hâzırın ile mübârek ellerün bûs eyledüm. Lâkin hâşşeten du'â-yı hayrların almaķ ve himmet-i vâlâlarına irmek ve kendilerden tevbe ve inâbet kılmaķ ve ol vech-i kerîmden 'inâyet ü hidâyet bulmaķ recâsına bu *Gülzâr-ı Niyâz*'ı vesîle eyledüm. Allâhu Te'âlâ hazretlerine recâ olunur ki ehl-i cennet ve şâhib-i velâyet ve fıtnat-i kerâmet ü hidâyet meclislerinden ayırma. Âmîn.

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Gülşen-i tevħide gel anuñ hidâyetdür yolu
Cümle etrâfında açılan anuñ vaħdet güli

Âşiyân-ı vuşlata pervâz idüp irişegör
Kılma esfelde şaķın 'azm eyle ey cân bülbüli

Darb-ı tevħid ile darb-ı mâ-sivâ fikrini sür
Eyle zıkrı'llâhı dâ'im fetih ider her müşkili

Mürşid-i kâmil ayağına yüzüñ sür al sebaķ
Uyma nefse şaşırursın nâgehân toğrı yolu

Ey Rızâyî Hâk hidâyet eyleye dâ'im saña

Sa'y idenlertün olur Firdevs-i a'lâ menzili

Şeyh-i merkûm Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi hazretleri sâbıkan Emed nâm kaşabada hazret-i 'Azîz tarafından halife iken kaşaba-ı Deñizli'de halife olan Firdevsî Muştafâ Efendi hazretlerine irsâl buyurdıkları mektûblarında yazmışlar, istimâc eyledüm.

Bejt:

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Demdeme irişmege dem ehline hem-dem gerek

Rûh-ı Kudsî'den irişmiş 'İsâ-veş bir dem gerek³⁰⁴

Anlar dağı cevâb-ı bâ-şavâb ve kitâb-ı müsteţâblarında böyle işâret buyurmuşlar ki yine mezbûr lisânında istimâc itdüm:

Bejt:

Rûh-ı Kuds deminde kalbe irişdi bir dem

'İsâ bin Meryem oldum ol dem irişdi bir dem³⁰⁵

Faķîr dağı ol demden bu deme gelince bir 'İsâ-demtün nefesi-ne tâlib ve enfâs-ı tayyibelerinden bir dem bir hem-dem bulmağa

---

³⁰⁴ Bu beyit, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*'nda 401 numaralı müfrettir. Bkz. Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, s. 444.

³⁰⁵ Beyitte vezin aksamaktadır. *Fenâyî Dîvânı*'nda -farklı bir söyleyişle- 414 numaralı müfrettir. Alim Yıldız, age, s. 444.

cân-ıla rāğıb oldum. [34b] Yoliña vaqt ü sâc̄ati gelmiş ve hevā vü heves kemāle irişmiş ola ve c̄ināyet ü hidāyet yolları açılıp ve keşf ü kerāmet illeri seçilmiş ola.

Beyt:

[fāc̄ilātün fāc̄ilātün fāc̄ilātün fāc̄ilün]

Rūh-ı Kudsī'den irişdür baña yā Rab ehl-i dem

Hem-demüm ola bentüm irem murāda işbu dem

Ve bundan muqaddem mäh-ı şevvāl c̄arefesinde yine hāzret-i c̄Azīz'i ziyāret eyleyüp Divitci-zāde eş-Şeyh Mehemmed Efendi ibn eş-Şeyh Muştafā Efendi hāzretleri ile müşerref olup hāşşaten duc̄ā-yı hayrlarına mazhar oldum. Bir cemilü'l-likā ve şīrīn-edā ve her kelāmı marīz-i c̄aşka devā müşāhede eyledüm. Bu fakīrūñ evvel beyc̄ati ve inābeti Hüdāyilerden olmağ-ıla yine ol hāzret-i c̄Azīz'üñ hulefaların zikr-i vaşf eyledüm. Lehā mec̄ahu

[fāc̄ilātün fāc̄ilātün fāc̄ilātün fāc̄ilün]

Biz Hüdāyilerdenüz Hāğ'dan hidāyet isterüz

Dā'imā cān-ile Hādī'den c̄ināyet isterüz

Cürm ü c̄işyānımuza ol dem efendüm muc̄terif

Zenb ü işme hādd ü c̄add yokdur nihāyet isterüz

İtdigüm işledigüm cürme nihāyet qalmadı

Bārī'den bārī hemān luṭf u himāyet isterüz

Rahmeti deryâsına ğarķ itse yâ ne eksilür
Niçe yüz biñ cürme Hâzret'den şefâ'at isterüz

Ey Rızâyî râzıyüz rüz-i ezel taķdîrine
Yine luşfından ebed mahşerde râĥat isterüz

Ve lehu eyzan

[mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün]

Ey vâhibü'l-âţâyâ lütf u 'inâyet eyle
İhsân idici Mevlâ 'avn ü hidâyet eyle

Cürmüm ziyâde çoķdur yoķdur aña nihâyet
'Afvuñla it bişâret fazl u himâyet eyle

Yâ Rabbî tevbe tevbe yâ Rabbî tevbe tevbe
Tübtü reca'tü seyyidî 'abdi şıyânet eyle³⁰⁶

Tevbeyi yine şırsam itme med ü 'uķübet
Kuluñ işi ĥaţâdur Mevlâ ri'âyet eyle

[35a]

Sensin kuluñ mu'îni cümle 'uyübı setr it
Emr it Resül'îñe di buña şefâ'at eyle

---

³⁰⁶ Vezin aksamaktadır.

Rızâyî'nün varacağ dağı ıapusu yoğdur

Feth it ıapuyı Mevlā ehl-i hidāyet eyle

Hüdāyīler fađīri aña du'āda dā'im

Unutmaya efendüm beni delālet eyle

Ve lehu eyzan

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

ıadre irmekdür murādum gice bī-dār olmadan

Ağlamağdur derd-i hicrānı tamām zār olmadan

Vaşlıña irgür beni ey 'ālemün sultānı sen

Luť u ihsān-ile ammā dađı āzār olmadan

Hātırım yıđma benüm bu gice mesrūr eyle gel

Ne zarar var ıullara vākıf-ı esrār olmadan

Bađş idersin herkesün mađşūdını yođdur buđl³⁰⁷

Bu fađīrün dađı mađşūdın vir ebrār olmadan

Bağma cürmime meded setr it Rızâyî 'aybını

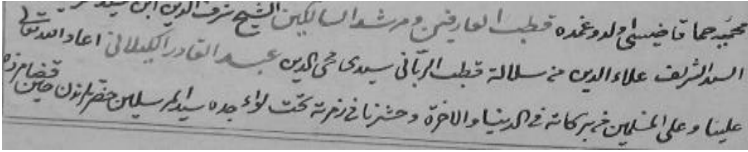
Dut elüm yār ol baña her demde ađyār olmadan

---

³⁰⁷ Vezin gereği "buhul" okunmalı.

Bu fakîrün tazarru^c ve niyâz yüzünden kîl ü kâli çok ve bir vech-ile tahsîl-i tarîkat ü kemâli yokdur. Memâlik-i ‘Osmâniyyede çok meşâyih-î ‘izâm ve e‘izze-i kirâma mukârin olup du‘â-yı hayrlarına mazhar oldum. Ve lâkin halvet-nişîn ve ‘uzlet-güzîn olmadum. Hüşuşan biñ altmış³⁰⁸ târîhinde maħmiyye-i Hamâ kâdîsi olduğumda kûtbu’l-‘arîfîn ve mürşidü’s-sâlikîn eş-Şeyh Şerefü’ d-dîn ibn es-seyyidi’ş-şerîf Aħmed bin es-seyyidi’ş-şerîf ‘Alâü’ d-dîn min-sülâleti kûtbu’r-rabbânî seyyidi muħyi’ d-dîn ‘Abdü’l-kâdiri’l-Gilânî

309

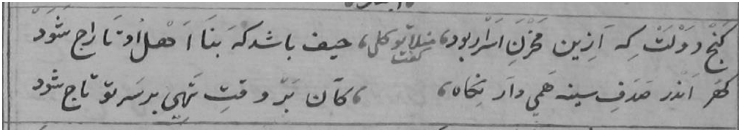
hâzretlerinden hîn-i każâmuzda [35b] inâbet ü tevbe ve izn-i bi’l-hilâfeti ve kîsve ve ta‘yîn-i ism-i yâ Hayy yâ Kayyüm ile mübârek ellerinden müsebbeħe naşîb oldı. Ve bilâd-ı İslâmiyyede cem‘iyyete ve tâlîbîne irâdete izn için yedimüze memhûr-ı tømâr, ihsân buyurmuşlar idi. Lâkin riyâzet ve ‘uzlet itmeme-k ile bir köşede halvet-nişîn olmaħ naşîb olmadı. Ve fakîr daħı bu mertebeye cesâret idebilmedüm. Aña binâ ki hikâye: ‘Abdü’l-kâdir-i Gilânî rahmetü’llâhi ‘aleyh buyurdılar ki: “Gılân meliki Aħmed Hân bir gün ‘Azîz’üm ve pîrüm Şeyh Zâhid’i da‘vet idüp ol meclisde ‘ulemâ-yı ‘izâmdan Tebrîz sâkinlerinden Emînü’ d-dîn Hâcı bile nâm kimesne hâzır idi. Hâzret-i Şeyh’üñ va‘z ü naşîhatin ve hikmet-âmiz kelimâtın istimâc idüp ‘azîm hâzz eyledi. Ve hâzret-i Şeyh’den iltimâs eyledi ki: Maħmiyye-i Tebrîz’de daħı muħibb-i şâdiħ çokdur. Tevbe ve icâzet ister tâlîbe hâdd yokdur.

³⁰⁸ M.1650.

³⁰⁹“Allâhu Teâlâ bizim üzerimize ve Müslümanlar üzerine dünyada ve ahirette bereketini yinelesin ve o(Geylanî)nun atası peygamberlerin efendisinin sancağı altında O’nun cemaati içerisinde bizi toplansın.”

Sulţānumdan recā iderem ki baña izn virtüp ben daħı anları tarîķ-i Haķķ'a kulavuzlayup t̄alib olanlara tevbe ve icāzet virtüp cem'iyyet-i aħbāb eyleyem. Ĥazret-i Şeyh Zāhid cevāb virmeyüp süķüt eyledi. Ĥacı bile tekrār bu murādı 'arz u recā ve iķdām u ibrām eyleyüp izn taleb eyledi. Ĥazret-i Şeyh 'aciz ĳalup melālet yüzinden buyurdılar ki: Var öyle eyle. Ya'nī ol diyārda olanlara tevbe ve bey'at vir. Meclis tamām oldu. Şeyh Şafiyü'd-dīn Şeyh Zāhid ĳazretleri ĳuzūrına geldi. Şeyh Zāhid buyurdılar ki: Şafiyü'd-dīn gördük ki ol kimesne bizden hīle ve ibrām ile tevbe ve telķine icāzet aldı. Şeyh Şafiyü'd-dīn buyurdılar ki: Sulţānumdan icāzet olursa ben aña virdigiñüz icāzeti geri alayum. Şeyh Zāhid buyurdılar ki: Pek eyü maşlahat idersin. Şeyh Şafiyü'd-dīn, Mevlānā Emīnü'd-dīn Ĥacı bile ĳuzūrına vardı. Gördi ki bir şofada oturmuş. Şeyh Şafiyü'd-dīn didi ki: Sulţānum sizden bir su'ālüm vardır. Mevlānā Emīnü'd-dīn [36a] didi ki: Buyuruñ. Bir t̄alib-i 'ilm ki taħsīl-i 'ilm itmek ister. Evvelen ne oķımaķ gerek? Didi ki: Evvelā lügāt ü şarf ü naħv oķımaķ gerek. Şafiyü'd-dīn buyurdılar ki: Bir mübtedī şarf ü naħv ü lügāt oķımasa aña *Keşşāf* oķımaģa izn olur mı? Emīnü'd-dīn buyurdılar ki: Olmaz. Tekrār su'āl itdiler ki: Bir kimesne Ka'betu'llāh'a gitmek murād eylese ĳať-ı mesāfe itmeden varabilür mi? Emīnü'd-dīn didi ki: Varamaz. Tekrār su'āl eyledi ki: T̄otalum taķdīran Ka'be'ye gitdi ve Ĥacc daħı itdi ve Ka'betu'llāh'ı tekrār-be-tekrār gördi. Ammā mīr-i Ĥacc olup ĳayrıları Ka'be'ye iletmege ĳādir olur mı? Emīnü'd-dīn buyurdi ki: Olmaz. Şeyh Şafiyü'd-dīn didiler ki: Pes muķaddemātsiz 'ilm-i *Keşşāf* oķımaķ olmaz. Ve mīr-i Ĥacc tamām-ı mesāfe-i tarīķi bilmedükce nice reh-ber olup ĳayrıları menzil ü maķşüda iletür. Bā-ħuşuş bu tarīķ, tarīķ-i taşavvuf u sülükdur ve a'zam-ı t̄uruķdur. Muķaddemātsiz ve riyāzet ü mücāhedesüz ĳāşıl itmek ve pīşvā olmaķ olur mı? Emīnü'd-dīn didi ki: Olmaz. Ve lākin bu su'ālden ĳarāz nedür? Şeyh Şafiyü'd-dīn buyurdılar ki: Siz ĳazret-i Şeyh Zāhid'den

ikdām (u) ibrām ile tevbe ve telkīne icāzet almışsuz. Şahrā-yı riyāzete qādem başmadan ve nefis ü şeytān muhārebesinden elüñ kesmeden ve pūte-i riyāzette eriyüp kāl olmadan qādem-i evvelde zirve-i ulyāya çıkmak nice müyesser olur? Ve gözi bağı nice rehber olur? didükde Emīnü'd-dīn didiler ki: Pes n'eylemek gerek? Şeyh Şafiyü'd-dīn buyurdılar ki: Pes sen di ki giri virdüm. Emīnü'd-dīn didiler ki: Giri virdüm. Şeyh Şafiyü'd-dīn didiler ki: Ben dağı giri aldum ve kıltuğuma kıodum, diyüp fi'l-hāl ol meclisden bir söz dağı söylemeden kıalkıp hāzret-i Şeyh Zāhid meclisine geldi. Haber virdükde buyurdılar ki: Yā Şafiyü'd-dīn [36b] hoş şakla, ol senüñ hāqkuñdur, buyurdılar. Mevlānā Tevekkülü Erdebilī merhūm *Şafvetü's-Şafā* nām kitāblarında böyle buyurmuşlar. Aynı ile naql olundu. Raḥmetu'llāhi 'aleyhim ecma'in.

Bu 'abd-ı 'āşī bi-ḥamdi'llāhi te'ālā işbu iki tarīkde himmet-i pīrden kaşıyy³¹¹ olmayup ve bī-vech-i ilhāḥ ü ibrām kılmayup ḥüsn-i rızāları ve qalb-i rüšen-i pūr-şafāları maḥallinde ta'fīn-i esmā ve ızın ü imā eylediler. Lākin mücāhede vü riyāzet ve dergāh-ı 'izzetine lāyık ḥüsn-i 'ibādet idemeyüp ve nefsümde āḥara tevbe vü inābet virmeye liyākat bulmadum. Beyt:

³¹⁰ Monlā Tevekkülü söyledi:

“Devlet (saadet) hazinesi ki bu sırlar mahzenindedir.

Ehil olamayan tarafından yağmalanırsa yazık olur.

İnciyi göğüs sadefinde koru,

Onu zamanında kullanırsan başına taç olur.

³¹¹ “Uzak” anlamındaki bu Arapça kelime metinde قاصی şeklinde yazılmıştır. Kelime için bkz. Ahterī Mustafa Muslihuddin el-Karahisarī, *Ahterī-yi Kebir*, haz. H. Ahmet Kırkılıç-Yusuf Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2017, s. 772. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015, s. 748.

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Şadef-i sîne de lâkin güher-i tevhîdi

Şaqlaram cân gibi dâ'im ide ihyâ Mevlâ

Bahş ideydüm anı ben daḥı niçe mürde-dile

Fazl-ı HAKK-ile Rızâyî bula yâ Rabbi ziyâ

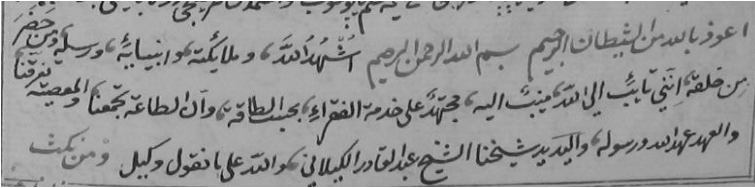
Ḳādirî silkine sâlik diyü men' itme beni

Yine bir kapukulu Ḳādirî erbâb-ı hüda

Merhûm eş-Şeyḫ Şerefü'd-dîn Efendi

طاب ثراه وجعل الجنة مثواه 312

İşbu fakîr-i 'abd-ı 'aşîye ve râcî-i mağfiret-i Ḳādir'e bey'at virdükde mübârek saġ elleri ile niçe tutar gibi saġ elime muhkem yapışup ve eñsemden Ṭarîkatçı Dede başımı başup böylece ta'lîm eyledi.

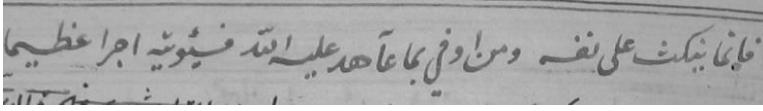

313

312 “Mezarı temiz ve hoş kokulu, meskeni cennet olsun.” Bu dua ifadesinde yararlanılan kaynak için bkz. Doktor Hüseyin Remzî, *Lügat-i Remzî-1 (İnceleme-Tıpkıbasım)*, s. 783.

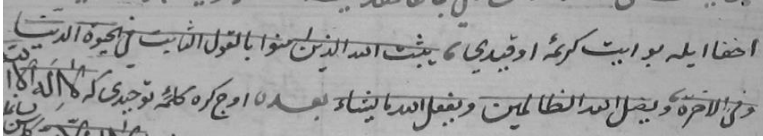
313 “Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım. Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Allah’a, meleklerine, nebilerine, resullerine, yarattığından önde gelene şahadet ederim. Kuşkusuz ben Allah’a tövbe edip döndüm. Ona yöneldim. Gücüm yettiğince fakirlerin (Celvetî sufilerini de kastediyor.) hizmetinde çalıştım. Şüphesiz, ibadet ve itaat bizleri bir araya toplar. İtaatsizlik ve günah bizleri ayırır.

[37a]

314

Ba‘dehu ihfâ ile bu âyet-i kerîmeyi okıdı.

315

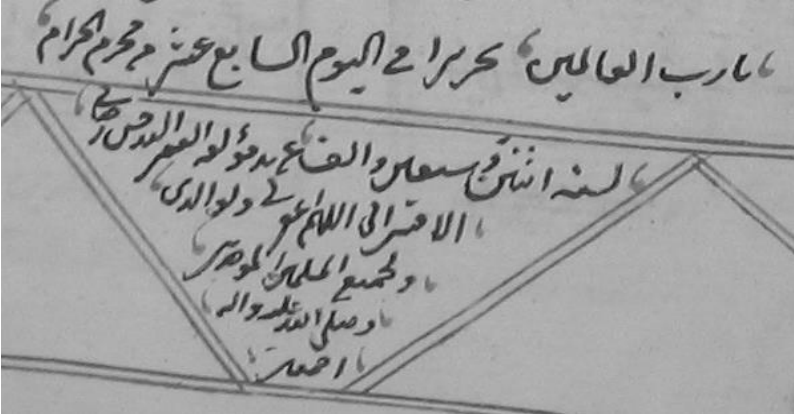
Ba‘dehu üç kerre kelime-i tevhîdi ki “Lâ ilâhe illa’llâh” kelimesidür. Hâzret-i Şeyh, cehr-ile diyüp fakîre dağı böylece di diyü emr idüp fakîr dağı “Lâ ilâhe illa’llâh” kelimesin lisânumlu taḥkîk ve ḳalbümle taḫdîk idüp ba‘de “du‘â-yı ḫayr idüp yâ Ḥayy yâ Ḳayyüm isimlerin her gün ne mîkdâr diyebilirseñ okı” diyü buyurup ‘aded ta‘yîn eylemedi. Ba‘dehu birkaç eyyâmdan soñra yine bir şüfî-i ehl-i vuḳûfî ile kisve-i şerîf ‘alâmeti irsâl buyurup İmâm-ı A‘zam ḫâzretlerinüñ kisve-i şerîfî üzerine diküp başuma ol tâc-ı sa‘âdeti giydürdi. Ba‘dehu bir müddetden soñra ‘amme-i bilâd-ı müslimîn üzre ḫalîfe naşb idüp memhûr u ḫavîl-i mestûr-ı yedime, temessük gönderdi. Ve yine du‘â-yı ḫayr idüp vaḫan-ı aşlîmüz olan Ḳubbetü’l-İslâm Aḳsarây’a gönderüp Aḳsarây’da vâḳi‘ Câmî‘-i Kebîr’de ve Şüfîler Maḫallesi mescidinde eḫîbbâ ile cem‘iyyetler eyleyüp ve lâkin kimesneye bey‘at ü icâzet virmege cür‘et ü cesâret idebilmedüm. Riyâzet ü mücâhedede noḳşânum ve işm ü ‘işyânum

Söz/yemin, Allah’ın ve Resul’ünün sözüdür. El, şeyhimiz Abdülkâdir-i Geylanî’nin elidir. Allah, söylediklerimize vekildir.”

³¹⁴ “Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.” Kur’ân-Fetih/10.

³¹⁵ “Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.” Kur’ân-İbrâhîm/27.

çok olmağ-ıla Rabb'ümnden hicâb idüp müzekkir-i mâ-çerâ olmak ahvâlümü bir kitâb itdüm. Böyle ki Allâhu Te'âlâ hazretleri dünyâda ve âhiretde yüz aklıkları naşîb idüp livâ-yı Hâbitbu'llâh altında 'Azîzlerimiz ve pîrlerimiz ile mağâm-ı Mağmûd'a varan ve sa'âdet-i dâreyne iren, didâr-ı Hâkq'ı gören ve nefsin bilen kullarından eyleye. Âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn.

³¹⁶ 12 Eylül 1661

³¹⁷ Haram aylardan muharremin on yedisinde 1072 senesinde eserin müellifi fakir Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî tarafından (eliyle) yazılmıştır. Allahım beni, anne ve babamı, tevhide inanan bütün Müslümanları bağışla! Allah onu (Peygamberimizin) bütün ailesini (soyunu) hayırlarla kuşatsın/salat ve selam onun ve bütün ailesinin üzerine olsun.

SÖZLÜK

A-Â-'

'abâ-pûş	: 1. aba giyen derviş. 2. Fakir.
'abd	: kul. ('abd-i kesîrû'z-zenb: günahı çok olan kul).
'aberât	: gözyaşları.
'adem	: yokluk, olmama, bulunmama. ('ademü'l-istitâ'a: güç yoksunluğu)
'âkil	: akıllı.
'ale'd-devâm	: devam etmek, devam üzere olmak.
'âlemiyân	: âleme mensup olanlar, insanlar. (dîde-i 'âlemiyân: insanların gözü)
'âlî	: büyük, yüksek, şerif, aziz olan, üstün.
'Alî-sîret	: Hz. Ali ahlaklı.
'amîk	: derin. (bahr-ı 'amîk-vâr: derin deniz gibi)
'âmil	: amel eden, işleyen.
'âmme	: umumi, herkese ait.
'andelîb	: bülbül.
'âşıkân	: âşıklar.
'atâ	: verme, bağışlama, bahşiş, lütuf, ihsan.
'atâyâ	: bahşişler, ihsanlar. (Vâhibü'l-'atâyâ: ihsanları veren Allah)
'atşân	: susamış.
'avdet	: dönüş, geri gelme, dönme.
'avn	: 1.yardım. 2.yardım eden.
'ıyâr	: ayar.
'ibâd	: kul.
'ibret-nümâ	: ibret gösteren.

‘ille	: 1. esas sebep, vesile, illet. 2. hastalık, maraz, dert, sakatlık.
‘inâyet	: 1. yardım, lütuf. 2. mühim bir işle karşılaşıp onunla meşgul olmak.
‘ind	: huzur, yan, taraf, kat.
‘indallâh	: Allah katında, Allah yanında.
‘Îsâ-dem	: İsa nefesli, İsa soluklu.
‘Îsâ-veş	: Hazreti İsa gibi.
‘izâm	: büyükler, büyük kimseler.
‘ubûdiyyet	: kulluk.
‘ukûbet	: ceza, işkence, azap, eziyet.
‘ulyâ	: pek büyük, pek yüce, daha yüksek.
‘urûc	: yukarı çıkmak, yükselmek.
‘usât	: 1. asiler, zorbalar, itaat etmeyenler. 2. günahkârlar.
‘uyûb	: ayıplar.
‘uzlet-güzîn	: insanların arasından seçilmiş olan, Allah’la başbaşa kalan.
a’lâ	: daha iyi, pek iyi, en yüksek. (kavl-i a’lâ: en yüce söz)
a’lem	: daha iyi bilen. en iyi bilen.
a’mâl	: ameller, işler, yapılan hayırlar.
a’râbî	: çölde yaşayan Arap.
a’yân	: 1. (ayn. c.) gözler. 2. bir yerin ileri gelenleri. 3. meclis azaları. muayyen ve müşahhas olan şeyler. (a’yân-ı sâbite: sabit ayınlar) 2. tas. eşyanın Allah’ın ilmindeki suretleri, varlıkların Allah katındaki ilmi suretleri, bir şeyin Allah ilmindeki hakikati.
a’zam	: en büyük, çok büyük.

âgâh	: haberdar, uyanık, kalbi uyanık. basiretli, bilen.
agyâr	: yabancılar, başkaları, rakipler.
âhar	: başka, diğeri.
ahcâr	: taşlar.
ahit	: 1.söz verme, vefa, yemin, and. 2.asır, devir, mukavele. 3.vasiyet.
ahkâm	: hükümler, kanunlar.
ahyer	: fazla iyi, en iyi, en hayırlı. (ahyer-i nâs: insanların en hayırlısı Peygamberimiz)
âl	: sülale, soy, hanedan.
ale'l-küll	: bütünüyle. bütün varlıklar üzerine.
âlî	: yeminli, yemin eden.
âlim	: elemli, kederli.
ârâm	: 1.durma, dinlenme. 2.yerleşme, rahat etme, karar kılma. 3.eğlenme.
ârî	: 1.pak, pislikten uzak. 2.hür.
ârîfîn	: arifler, olgun insanlar.
âsâr	: eserler.
âsitâne (âstâne)	: 1. eşik. 2. tas. dergah.
âşiyân	: 1.kuş yuvası. 2. ev, mesken.
avân	: anlar, zamanlar.
âyîne-dil	: gönlü parlak ve temiz olan.
âzâr	: incitme, azar, tekdir, zulüm.

-B-

ba'de'l-edâ	: yaptıktan sonra, eda ettikten sonra.
bâ'is	: sebep olan. sebep.
ba'dehu	: ondan sonra.
bâb	: 1. kapı. 2. kısım. 3.fasıl, bölüm. 4. mevzu. 5. özel madde. 6. sığınılacak yer. 7. iş. 8. şekil. 9. tövbe.

bâdî	: sebep, illet, vesile.
bahş	: bağış, verme, ihsan.
bâ-husûs	: hususiyle, en çok, özellikle.
bâ-kemâl	: kemal ile, olgunlukla.
bâl	: 1.kanat. 2.kol. pazu. 3.kol, cenah. 4.üst, yukarı.
bâr	: 1.yük, zahmet, eziyet, sıkıntı. 2.defa, kere. 3.yemiş, meyve.
bârân	: yağmur.
Bâr-Hudâ	: Allah.
Bârî	: bir kalıptan döker gibi, düzgün, tertipli ve güzel yaratan Allah.
bâ-tecellî	: tecelliyle.
bed	: kötü.
begâyet	: son derece. pek ziyade.
be-hakkın	: hakkıyla.
be-her-hâl	: her hâlde, mutlaka.
behişt	: cennet.
behre-ver	: nasipli, hissesini almış.
belîg	: düzgün söz söyleyen, düzgün.
bende	: kul, köle.
ber-taht	: taht üzerine, taht üzere.
ber-ter	: daha yüksek, daha üstte.
ber-vech	: olduğu gibi, aynen. (ber-vech-i 'âdet: adet olduğu üzere)
bes	: kafi, yeter, yetiştir.
beşere	: insan derisinin dış yüzü.
bey'at	: biat, bağlılığı bildirmek.
beyâbân	: 1.çöl, sahra. 2.imar olunmamış arazi. 3.kır.
beyne'l-enâm	: bütün yaratılmışlar arasında.
bî-bâk	: korkmayan, çekinmeyen.

Bîçûn	: 1.emsalsiz, eşsiz. 2.sebep sorulmaz Allah. (Rabb-i Bîçûn: sebep sorulmayan terbiye edici).
bî-dâr	: uyanık, uykusuz.
bidâyet	: başlangıç, ilk önce, evvel, ilk olarak.
bî-hemtâ	: eşsiz, dengi olmayan. benzersiz.
bihter	: daha iyi.
bî-hûde	: beyhude, boş.
bî-kes	: kimsesiz.
bilâd	: (belde. c.) beldeler, diyarlar, memleketler, şehirler.
bî-nazîr	: eşsiz, benzersiz.
bisyâr	: ziyade, çok.
bişâret (beşâret)	: 1.müjde, sevindirici haber. 2.müjdeye verilen ihsan. 3.yeni çıkan tuhaf şey.
bişâret-âmiz	: müjde veren, müjdeli, müjde karışmış.
bî-şerîk	: ortağı olmayan.
bî-şümâr	: sayısız.
bizâ'a (bidâ'a)	: 1.sermaye, ana para. 2.tahsil olunmuş ilim. (kalîlü'l-bizâ'a: sermayesi az).
buhl	: cimrilik, eli dar olma, tamahkarlık.
bûs	: öpmek. öpen.
bûy	: koku.
bühtân	: 1.iftira, birisine yalandan bir şey isnat etme. birisini suçlu görme. 2.dalgınlık.

-C-

cahîm	: cehennem.
câr	: komşu.
cârî	: 1.akan, akıcı. 2.geçmekte olan.
cârûb-dâr	: süpürgeci.
câvidân	: daimi, ebedi.

cây	: yer, makam, mevki.
cehd	: azim, gayret, çalışma.
cehr	: 1.görünmek. 2.açıktan ve yüksek sesle söylemek.
celiyye	: parlak, açık, aşikar, meydanda.
Celle	: “Celil oldu, celil olsun” Allah için tazim karşılığı kullanılır.
cemîl	: 1.güzel. 2.Allah’ın isimlerinden biri. (cemîlü’l-likâ: güzel yüzlü)
ceza’	: karşılık, mukabil, ivaz. cürüm ve günah işleyenlere verilen azap.
cezm	: 1.kesin karar. yemin. kararlaştırmak. 2.kesmek. 3.niyet, tahmin.
cinâ’	: cinsi münasebet.
cinân	: cennetler.
cisr	: köprü.
cûd	: cömertlik.
cûy	: nehir, akarsu, ırmak, dere.
cûy-bâr	: 1.akarsu, nehir, dere, çay, ırmak. 2.ırmak kenarı.

-Ç-

çend	: 1.kaç tane, ne kadar? 1.birkaç, üç beş gibi adet. 3.herhangi bir şeyin yüzde biri.
------	--

-D-

dâfi’	: men edici, ortadan engeli kaldıran.
dalâlet	: 1.iman ve İslamiyyet’ten ayrılmak, azmak, isyankar olmak, sapıklık. 2.şaşkınlık.
dâmen	: etek, kenar, taraf. elbise ve dağ eteği.

dânişmend	: 1.bilgili, ilim sahibi. 2. Tanzimattan evvel, kadıların yanında stajyer olarak çalışan kimseler.
de'b	: âdet, usul, tarz, kaide.
degme	: 1.her yerde, gelişigüzel yerde. 2.kolay kolay, her zaman.
delâil	: deliller.
delâlet	: 1.delil olmak, yol göstermek, kılavuzluk. doğru yolu bulmakta insanlara yardım etmek.
dem	: 1.nefes, soluk. 2.nazar. 3.an, vakit, saat. 4.yüksek. 5.körük.
dem-â-dem	: zaman zaman, sık sık, her vakit.
demdeme	: 1.hiddetli söz, avaz, hoşça gitmeyen sesler. 2.azap vermek, eziyet etmek. 3.ün, nam. 4.hile.
der	: kapı.
derd-mend	: dertli.
derkenâr	: kenarda bulunan, haşiye, bir sayfanın kenarına çıkarılan yazı.
dest	: el.
dest-gîr	: muavenet. arka olmak. tutucu, yardımcı.
deyn	: borç.
deyr	: kilise, manastır.
dîdâr	: 1.görme, seyretme. 2.tas. insaniyet âlemi. 3. mec. meyhane.
dîde	: 1.göz. 2.görmek. 3.gözcü. 4.göz bebeği. 5.göz ucu. (dîde-i 'âlemiyân: insanların gözü)
dil-küşâ	: iç açan, gönül açan, kalbe ferah veren.
duhûl	: içeri girme, dahil olma.

dûr	: uzak.
dûzah	: 1.cehennem, tamu. 2.mec. keder, külfet.
dürer-bâr	: 1.inciler yağdıran. 2.mec. çok kıymetli ve güzel sözler söyleyen.
dürişmek	: çalışmak, çabalamak, sebat etmek, mücadele etmek.

-E-

e'izze	: azizler. (e'izze-i kirâm: önde gelen şerefli insanlar)
eb	: baba.
eben 'an-ceddin	: babadan, büyük babadan, dededen, kuşaktan kuşağa.
ebhâr	: (bahr. c.) deryalar, denizler.
ebnâ	: oğullar, çocuklar. (ebnâ-yı sebîl: yolcular, yola gidenler)
ebrâr	: (birr. c.) özü sözü doğru olanlar, hamiyetliler. sadıklar, iyiler. tas. iyiler. Kur'an'da fazilet ehli. mutavassıt yani orta halli mutasavvıflar.
ebsem	: 1.susmak. 2.gülümsemek.
ecma'în	: hepsi, cümlesi.
ecsâd	: cesetler.
eczâ	: cüzler, parçalar, kısımlar.
ednâ	: alçak, aşağı.
ef'âl	: fiiller, işler.
efdal	: en faziletli, en üstün olanı, daha iyi.
efgân	: acı ile bağırıp çağırılmalar, feryatlar.
efkâr	: fikirler, düşünceler.

efkende	: 1.yere atılmış, düşürülmüş, yıkılmış, yıkık, bozulmuş. 2. biçare, zavallı, düşkün (râgıb-efkende: râğbet eden)
eflâk	: felekler, gökler.
efzûn	: fazla, ziyade.
egerçi	: gerçi, her ne kadar...
ehad	: 1.bir, tek. 2.pazar günü. 3.Allah'ın isimlerinden biri.
ehâdis	: hadisler.
ehibbâ	: habibler, dostlar, sevgililer.
ehvâl	: korkular, korkulacak hâller, fenalıklar.
eltâf	: lütuflar, ihsanlar.
enâm	: halk, bütün mahluklar.
encâm	: son, nihayet, netice.
enfâs	: 1.nefesler, soluklar. 2.ruhlar, canlar. 3.cevherler. 4.dualar.
enhâr	: nehirler, ırmaklar.
envâr	: nurlar.
esfel	: en sefil, çok sefil, en alçak, en aşağı.
esmâ	: isimler.
eşcâr	: ağaçlar.
eşrâf	: (şerif. c.) şerefli. ileri gelenler. Hz. Hasan soyundan gelenler. (Nakîbü'l-Eşrâf: Osmanlı'da Peygamber soyundan olan seyyit ve şeriflerden sorumlu bakan.)
etbâ'	: bağlı olanlar.
evleviyyet	: 1.evlâ olmak, üstün tutulmaya layık olma. 2.diyecek kalmama.
evzâ'	: haller, durumlar.
eyâ	: acaba manasında bir ünlemd. "hey, ey" gibi çağırma, seslenme edatı.

eyyâm	: günler.
ezhâr	: çiçekler.
ezkâr	: zikirler.
ezmân	: zamanlar, vakitler, müddetler.

-F-

fahr	: övünme. övülmeye sebep olacak kimse. fazilet, büyüklük, şeref.
fehvâ	: kavram, anlam, mana.
felâh	: selamet, kurtuluş.
fem	: ağız.
ferište	: 1.melek. 2.günahsız, masum, yumuşak huylu.
feryâd-res	: feryada yetişen.
feşân	: 1.saçma, neşretme. 2.yayıcı, serpici olan.
fevc	: 1.dalga, bölük, insan kalabalığı, cemaat, takım. 2.koşmak.
fevt	: 1.ölüm. 2.kaybetme, elden çıkarma, kaçırma.
Feyyâz	: çok feyz, bereket, bolluk veren Allah.
fezâ	: 1.yıldızlar arasındaki geniş boşluk. gökyüzü. 2.yerin geniş olması. 3.açık sahra. 4.saha. 5.yerde akan su.
feza'	: 1.korku, havf. 2.sığınma. 3.uykuda şiddetli korku ile uyanmak.
fitnat	: 1.fitrî olarak anlamak, idrak etmek. 2.hikmet. 3.basiret, tedbir.
fi'l-hâl	: 1.şimdi, hemen. 2.bu hâlde.
firdevs-âşiyân	: yurdu cennet olan.
fudalâ	: faziletliiler.

-G-

Gaffâr	: (gufran'dan) günahları örten, günahları bağışlayıcı. mağfireti çok olan. 2.kullarının günahlarını affeden Allah.
galebe	: üstün gelmek, bastırmak.
gâr	: mağara. (yâr-ı gâr: mağara arkadaşı. Genellikle Hz. Ebubekir kastedilir.)
garaz	: maksat, niyet, gaye, kast.
garîb	: gurbette olan.
garkâ	: suya batmış.
gassâl	: ölü yıkayıcı.
gavta	: suyun içindeki derinlik.
gazzâz	: ipek yapan ve satan kimse.
gebr	: ateşe tapan, Mecusi.
genc	: hazine, define. (genç-i mahfi: gizli hazine)
girân-mâye	: kıymetli, değerli olan şey.
gubâr	: toz.
gufrân	: günahları affetme, örtme, bağışlama.
güher	: elmas, cevher, mücevher, inci.
gülbün	: gül yetişen yer, gül köşkü.
gülşen	: gül bahçesi, güllük.
gümân	: şüphe.

-H-

habâset	: murdarlık, pislik, kötülük.
habbe	: 1.tane, tohum. 2.ihtiyaç. 3.parça.
hacâlet	: utanma, utanç.
hâcât	: hacetler, istekler, ihtiyaçlar.
Hâdî	: rehberlik yapan, hidayet yolunu gösteren, doğruluğa erdiren Allah.
hâdim	: hizmet eden, hizmetçi.

haffîd	: torun.
hâk	: toprak.
hakkâ	: doğrusu, doğru olarak, gerçek.
hâk-pâk	: temiz toprak.
hâk-pây (pâ)	: ayağın toprağı, ayak toprağı. ayağın tozu.
hâlî	: تنها, boş, sahipsiz, ıssız. içinde bir şey olmama.
halvet-nişîn	: yalnız başına bir yere çekilip ibadetle meşgul olanlar.
hamdele	: “Elhamdülillâh” demenin kısaca ismi. bu sözün mastar haline getirilip kısaltılması.
hâmil	: 1.yüklenmiş, yüklü. 2.taşıyan, götüren. 3.sahip.
hamîs	: beşinci. perşembe günü.
handân	: gülen, gülücü.
hâr	: diken.
harâr	: 1.ipek, ipekten yapılmış. 2.sıcak.
hasen	: 1.güzel. 2.güzellik, güzel olmak.
hasene	: iyilik, güzellik, hayırlı amel, Allah rızasına çok uygun iş.
hâşâk	: süprüntü, çöp.
haşr	: toplanma.
havf	: korku, korkutmak.
hayfâ	: vah, yazık, eyvah!
hayye	: yılan.
hâzâ	: 1.bu, şu, o. 2.gr. işaret zamiri.
hazer	: sakınma.
hâzırîn	: huzurda bulunanlar.
hâzin	: hazine bekçisi.
hemân	: derhal, hemen, o anda, çabuk.

hemândem	: hemen, derhal, o anda.
hem-dem	: cançığer arkadaşı.
hemîşe	: devamlı, daimi.
hes	: çöp.
hevl	: korku, korku verici.
hezâr	: 1.bin sayısı. 2.pek çok. 3. bülbül.
hıdmet	: hizmet.
hicâb	: 1.utanma. 2.perde, örtü. 3.Allah ve kul arasında perde. 4.gizlemek.
hicrân	: ayrılık.
hikmet-âmiz	: hikmetli, hikmetle karışık, hikmeti içine alan.
himmet	: 1.kalbin bütün kuvveti ile Allah'a yönelmesi. kalp isteği ile gösterilen ciddi gayret. 2. Allah katında makbul olan kimsenin manevi yardımı. 3. tabii şevk ve heves. 4. lütuf, yardım.
hîn	: an, zaman, vakit, çağ.
hod	: kendi.
hubb	: sevgi, muhabbet, bağlılık, dostluk.
hud'a	: 1.hile, oyun, aldatma, düzen. 2.bir kere aldanmak. 3.herkese aldanan.
Hudâ	: Allah.
huffâz	: hafızlar.
hulefâ	: halifeler. tarikatte şeyhten sonra gelen kişiler.
hulûsiyyet	: samimiyet, halislik.
hûn	: kan.
husûl	: hasıl olma, meydana gelme, üreme, türeme.
hüccet	: 1.senet, vesika, delil. 2.şahit.

hüdâ : 1.doğru yolu göstermek. 2.doğruluk, hidayet.

hümâm : 1.himmetli, bir işe sıkı sıkıya sarılıp o işi bitiren. 2.aslan. 3.büyük ve sağlam.

-İ-

ihvân : kardeşler, eş dost.

i'lâm : 1.bildirmek, belli etmek, anlatmak. 2. mahkeme hükmünü bildiren resmi karar yazısı.

i'tâ : vermek, ihsan etmek.

iblâğ : bildirmek, yetiştirmek, haberdar etmek, göndermek.

ibrâm : 1.ısrarla rica etmek. bıktırınca kadar üzerine düşmek. 2.usandırmak, yıldırmaq.

icmâl : 1.kısaltmak. bir araya toplamak. 2.netice.

idhâl : dahil etmek, içine almak, sokmak.

ifnâ : mahvetmek, tüketmek. kıymetini kaybetmek.

ignâ : 1.zengin etmek, ganileştirmek. 2.kifayet edip bir şeyin yerini tutmak.

ihdâ : 1.iman ve İslam yolunu göstermek. hidayete eriştirmek. 2.hediye etmek, armağan yollamak.

ihfâ : saklamak, gizlemek.

ihtifâ : gizlenme, saklanma.

ikdâm : gayret ve sebatla çalışmak. ilerlemeye gayret etmek.

iktibâs : 1.bir söz veya yazıyı olduğu gibi veya kısaltarak almak. birisinden ilmen isti-

	fade etmek. istifade etmek suretiyle almak. 2. söz arasında Kur'an'dan ve hadisten ya da başka eserlerden cümlenin tamamen veya kısmen alınması. 3. ödünç almak. 4. ayet, hadis ve kelamı kibar denilen özlü sözlerden alıntılama sanatı.
iktidâ	: uymak, tabi olmak. birinin hareketini örnek alarak ona benzemeye çalışmak.
ilhâd	: dinden çıkma, dinsizlik. dinden dönmek. Allah'ın varlığına, birliğine inanmamak.
ilhâh	: zorlamak, ısrar etmek, bir şeyin kabulü için son derece üstüne düşmek.
imtisâl	: 1.nümune kabul etme. 2. uymak.
in'âm	: 1.nimet vermek, ihsan etmek. 2.doğruya sevk etmek, hidayete ulaştırmak. 3.iyilik etmek, bahşiş vermek.
inâbe (inâbet)	: günahları terk ile Allah'a dönüş. Hakk'a tabi bir mürşide bağlanmak.
inkıyâd	: boyun eğme, teslim olma, itaat etme.
ins	: insan.
inşirâh	: rahatlamak, mesrur olmak.
intihâ	: son.
irgürmek	: (irürmek, ergirmek, ergürmek, irgirmek) ulaştırmak, eriştirmek.
irzâ	: bir kimseyi razı etmek, gönlünü yapmak.
îsâl	: ulaştırmak, vasıl etmek, yetiştirmek.
isbât	: 1.doğruyu delil göstererek meydana koymak. delil ve şahitle bir fikrin sıh-

	hatini göstermek. sabit ve muhkem olmak. 3. baki olmak. 4. delil, şahit.
ism	: günah, cürüm, suç.
isneyn	: 1.iki. 2. pazartesi günü.
issi	: sahip.
isti'dâd	: kabiliyet, akıllılık, anlayışlılık.
istigrâk	: 1.gark olmak, dalmak. 2.dalgınlık. 3.tas. İlâhî aşk ile dünyayı unutup kendinden geçmek.
istimâ'	: kulak vermek, dinleyip kabul etmek.
istitâ'a	: takat, güç yetme. ('ademü'l-istitâ'a: güç yoksunluğu)
itidâl	: 1. bir şeyde veya hâlde ifrat ve tefrite düşmemek. 2.yumuşaklık. uygunluk.
ittisâl	: 1.ulaşmak, bitişmek. 2.birbirine dokunmak, yakınlık, bağlılık.
izhâr	: 1.açığa vurma, meydana çıkarma. 2. göstermek. 3.yalandan gösteriş.
izzet	: 1.zelil iken kudret sahibi olmak, üstünlük. 2.değer, kıymet, kuvvet.

-K-

kâ'im	: 1.ayakta duran, mevcut, baki. 2.vaktini ibadetle geçiren.
kâl	: maden külçelerinin eritilip tasfiye olunması.
kâl	: söz. (kîl ü kâl: dedikodu)
kalîl	: az. (kalîlü'l-bizâ'a: sermayesi az).
kamer-tal'at	: ay yüzlü.
kân	: 1.bir şeyin kaynağı. 2. kuyu. 3. maden ocağı. 4. bir keyfiyetin yani niteliğin bol olarak bulunduğu kimse.

kankı	: hangi.
karîb	: yakın.
karîn	: 1.yakın. 2. arkadaş. yaşı aynı olan arkadaş. 3. komşu. 4. bir şeyi elde eden.
kâsır	: zorla işleten.
kasıyy	: uzak.
kasr	: köşk, yüksek ve ferah bina.
kat'	: kesme, ayırma.
katre	: damla.
kavl	: söz. (kavl-i a'lâ: en yüce söz)
kebîr	: büyük.
kelimât	: kelimeler, kelimeler, sözler.
kemîne	: hakir, aşağı, aciz, noksan, eksik.
kenz	: define, hazine. yer altında saklı kalmış kıymetli eşya, para gibi şeyler.
kes	: kişi, insan.
kesâfet	: 1.bulanıklık, kir. açık veya berrak olmamak. 2.kalınlık, yoğunluk.
kesb	: kazanç, çalışmak. gayret ve amel ile kazanmak. elde etmek.
kesîr	: çok. ('abd-i kesîrû'z-zenb: günahı çok olan kul)
kesret	: 1.çokluk. 2.tas. bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesi.
kevn	: varlık, var olmak, kainat.
kıdve	: ilimde ileri olup kendisine uyulan. kendine itimat edilip ardınca gidilecek olan.
kille (killet)	: azlık, nadirlik, kıtlık.
kibâr	: büyükler, önde gelenler.

kifâyet	: lüzumlu kadar olmak. yetişmek. bir işe yetecek kadar olmak. iktidar.
kilîsâ	: kilise.
kirâm	: kerimler, şerefliiler. (e'izze-i kirâm: önde gelen şerefli insanlar)
kisve	: elbise, kılık, hususi kıyafet. tas. tari-katlara has giysi, kıyafet.
kizb	: yalan.
kudât	: kadılar, şeriat kanunlarıyla hakimlik edenler.
kûh	: dağ.
kulûb	: kalpler, gönüller.
kutb/kutup	: 1.değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir. 2.tas. en büyük veli. her zaman âlemde Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi. (kutbu'l-aktâb: kutupların kutbu.)
kutbiyyet	: tas. kutbu'l-aktâb mertebesi.
küdûrât	: 1.bulanıklık. 2.koyuluk. 3.kaygı, tasa, kederlilik.
kûhl	: sürme.
kühûlet	: orta yaşlılık, olgunluk çağı.
küll	: hep, bütün, tüm. çok. cüzlerden oluşan.
küşâde	: açık, açılmış, ferahlı.

-L-

la'în	: lanetli, herkesin kınadığı.
lâ-büdd	: 1.çok lazım, elzem, gerekli. 2.mutlaka, muhakkak.
lâmi'	: parlak, parlayan.
lâne	: yuva, ev.

lâyih	: 1.parlak, parlayan. 2.aşıkâr, meydan-da. 3.hatıra gelen. 4.içine doğan.
lâ-yuhsâ	: hesaba gelmez, hesapsız. pek çok.
levn	: renk.
leyâlî	: geceler.
leyl	: gece.
li'llâh	: Allah için.
likâ	: 1. kavuşmak, rast gelip buluşmak. görüşmek. yalnız görüşmek. 2. yüz, çehre.
livâ	: 1. bayrak, sancak. 2. kazadan büyük, vilayetten küçük yerleşim merkezleri. 3. Peygamberimize ait sancak.
lücce	: deniz.
lüknet	: pelteklik, dil tutukluğu, kekeleme.

-M-

ma'an	: birlikte, beraber.
ma'ârif	: 1.tahsil ile elde edilen ilim, bilgi, ma-lumat. 2. hüner, üstatlık. (ma'ârif-i İlâhiyye: İlâhî bilgi, Allah'ı idrak ilmi).
ma'âsî	: günahlar, isyanlar.
ma'dûd	: 1.hesap edilen. sayılan. 2.belli.
mâ-beyn	: ara. aradaki şey. iki şeyin arası.
mâ-dâme	: devam ettikçe, süresince.
mâfihâ	: içindekiler. o şeyin içinde olanlar. tas. Allah'tan gayrı her şey.
magbûn	: 1.alışverişte aldanmış olan. 2.şaşkın, şaşırılmış.
magfur	: rahmetli olmuş. günahlarının affi için kendine dua edilmiş olan. Allah'ın, kendisini affi için dua edilen ölmüş kişi.

magfurun leh	: Allah tarafından günahları affedilmiş.
mahfî	: gizli. (genç-i mahfî: gizli hazine).
mahmiyye	: (himaye.den) 1.bir şeyi koruma, muhafaza ve himaye etme. 2.muhafazalı büyük şehir.
makâl	: söz, söyleyiş.
makrûn	: (karn.dan) ulaşmış, kavuşmuş, yakın.
maksûd	: 1.kastedilmiş, kastedilen. 2.istenilen şey. arzu, gaye.
mâr	: yılan.
marîz	: hasta.
mâ-sivâ	: Allah'tan başka her şey.
matlab	: 1.istek, istenilen şey. 2.halledilecek mesele.
matlûb	: talep edilen, istenilen.
mazmûn	: 1.mana, mefhum. 2.nükteli, sanatlı, ince söz. 3.ödenmesi lazım olan.
me'ânî	: manalar. (ilm-i me'ânî: lügat ve sentaks meseleleriyle sözün maksada uygunluğundan bahseden ilim dalı.
me'mûl	: umulan, beklenen.
me'vâ	: 1. mekan, varılacak yer, mesken. 3. sığınılacak yer. 3. cennet.
me-bâş	: "olmaz" anlamında emir.
mecelle	: 1. mecmua. fikir topluluğu, kitap, hikmetli sayfa. 2. fıkıh kitabının muamelat kısmının toplu parçası. 3. İslam hukukuna dair mecmua.
medd	: uzatmak, çoğaltmak.
meddâhîn	: methiye yapanlar, övenler.
mefhâr	: iftihara, övünmeye, sevinmeye sebep olan. iftihara vesile olan.

mefhûm	: anlaşılın, mana, ifade, sözden çıkarılan mana.
mehâbet	: 1.heybet. 2.hürmetle karışık korku. 3.ihtiram, azamet, büyüklük.
meh-cebîn	: ay gibi parlak alınlı.
meknûn	: 1.örtülü, gizli, saklı. 2.dizilmiş, dizili.
melâl	: can sıkıntısı, usanç.
melâlet	: usanç, usanma, bıkkıma, sıkılma.
memâlik	: memleketler.
memât	: ölüm, ahirete geçmek.
memdûh	: övülen.
memhûr	: mühürlenmiş. (memhûr-ı tomâr: mühürlenmiş kağıtlar)
menâkıb	: (menkıbe c.) menkıbeler, hayat hikayeleri.
merâtib	: mertebeler, kademeler, aşamalar.
merdûd	: reddedilmiş, kovulmuş, kabul edilmemiş.
mergûb	: rağbet edilmiş, beğenilmiş. çok kıymet verilen.
merkad	: 1.uyku yeri, yatacak yer. 2.mezar, kabir.
merkûm	: yazılmış, adı geçmiş, rakamla söylenmiş, sayılmış.
mersûm	: 1.yazılmış, çizilmiş, işaretli. 2.gelenek. 3.adı ve bahsi geçmiş.
mesâ	: akşam.
mest	: sarhoş. tas. aşkın, âşığın bütün varlığına hakim olması, iliklerine işlemesi.
mestûr	: örtülmüş, gizlenmiş.
meşâyih	: şeyhler, pirlar, ihtiyarlar.

mevdûd	: sevilmiş, kendisine muhabbet edilmiş, sevgi gösterilmiş.
mevsûf	: 1.vasıflanan, bir sıfatla vasıflandırılan. 2. kendisinde bir sıfat mevcut olan, kendine bir sıfat isnat edilmiş olan.
mevzû	: doğru olmayan, uydurma.
mezbûr	: adı geçen, ismi yukarıda geçen.
miftâh	: açan alet, anahtar, kilitleri açan anahtar.
mîr	: emir, bey, baş, kumandan. (mîr-i hacc: hac emiri, hac sorumlusu)
mir'ât	: ayna.
mîve-dâr	: meyveli, meyve veren.
mu'allâ	: yüksek, yüce. makamı ve rütbesi yüksek.
mu'attal	: 1.kullanılmaz olmuş, terk edilmiş. 2.işsiz, tembel.
mu'attar	: ıtırılı, kokulu.
mu'în	: yardımcı, muavin.
mu'tâd	: âdet olunmuş, alışılmış.
mu'terif	: itiraf eden. kendi noksan ve kabahatlerini kabul edip anlatan ve söyleyen.
mûcib	: icap eden, lazım gelen.
mugber	: 1.gücenmiş, darılmış, küskün. 2.tozlu.
muhâl	: imkânsız.
muhallas	: kurtarılmış.
muharrik	: 1.tahrik eden, çok yakan. 2.çok susatan, çok hararet veren. 3.yakıp yıkan.
muhibb	: seven, muhabbet eden, dost.
muhteffi	: 1.gizlenen, saklı, gizli. 2.iftira eden.
muhyî	: 1.hayat veren, canlandıran, can veren, dirilten. 2. Allah.

mukaddem	: 1.zaman ve mekan cihetiyle daha evvel olan. 2.değerli, üstün. 3.küçükten büyüğe sunulan.
mukaddemât	: başlangıçlar.
mukaddemen	: ilk olarak, başlangıç olarak. önce, eskiden.
mukadder	: 1.tayin olunmuş. 2. kısmet, kader, miktarı tayin olunmuş olan. 3.kaza. 4. kıymeti biçilmiş. 5. beğenilmiş. 6. yazılmış olan.
mukârin	: yakın olan, bitişen, ulaşan, ulaşılmış olan.
mukarrer	: kararlaşmış, tahrir edilmiş, karar verilmiş. şüpheden uzak olan.
muntazır	: bekleyen, gözleyen, birisinin gelmesini bekleyen.
mûr	: karınca.
murg	: kuş.
musaffâ	: sâfileşmiş, temizlenmiş. süslenmiş.
musâhabet	: sohbetler, konuşup görüşmeler.
musahhar	: birine bağlanmış.
Mûsâ-vâr	: Hazreti Musa gibi.
musırr	: direnen, ayak direyen. sebat eden. sözünden dönmeyen.
mutâ'	: 1.verilen, verilmiş olan. 2.faydalanma. 3.kendine itaat olunan.
mutahhar	: 1.temiz, kirleri giderilmiş, pak, kudsi, mübarek. 2. Peygamberimizin bir ismi. (Ravza-ı Mutahhara: Peygamberimizin kabri. Ele aldığımız metinde, Hüdâyî'nin türbesi anlamında da kullanılıyor.)

mutî'	: itaat eden.
mutlak	: 1. serbest. 2. şüphesiz. 3. asla bir şarta bağlı olmayan. yalnız ve tek. (Zât-ı Mutlak: eşsiz ve tek olan Allah).
muttali'	: haberli. bilgisi olan. bir yüksek yerden bakarak görüp anlayan.
muvâfik	: uygun, yerinde, denk.
muvahhid	: 1.Allah'ın birliğine inanan. tevhit eden. 2.birleştirici olan.
muzırr	: zararlı.
mübâderet	: bir işe girişme, başlama.
mübâşeret	: bir işe başlama, girişme.
mübdî	: 1.her şeyi içten yaratan. 2.başlayan. 3.gizli sırları açıklayan. Allah.
müberrâ	: müstesna. fenalıktan uzak kalmış, temiz.
mübîn	: açık, aşikar.
mübtedî	: yeni başlamış.
mücellâ	: parlak, cilalı, cilalanmış.
müdâm	: devamlı.
müdebbir	: 1.evveliden düşünüp işleri ona göre ayarlayan. her şeyin evveliden tedbirini yapan. 2.ilmi ile her şeyin sonunu ihata edip ona göre hikmetle iş yapan Allah.
mükâleme	: karşılıklı konuşma. anlaşma. müzakere.
mükedder	: 1.kederli, sıkıntılı. 2. azarlanmış, tekdir edilmiş. 3.bulanık.
mükemmil	: ikmal eden, tamamlayan, tamamlayıcı.
mükerrem	: hürmet ve tazim edilen, ikram olunmuş, muhterem.
mülâzım	: 1.bir kimseye bağlı gibi olan. 2.maaşsız acemilik hizmeti. 3.ilmiyede

	medrese tahsilini bitirip icazet alan. stajyer.
mülhak	: ilhak olunmuş, sonradan katılmış, ilave olunmuş.
mülhem	: kalbe doğmuş. Allah'ın ilham ile kalbe bildirdiği.
münezzeh	: 1.tenzih edilmiş. 2.pak, kusur ve noksanlıktan uzak.
münkir	: inkar eden, kabul etmeyen.
münşerihü'l-bâl	: gönlü neşeli.
mürde	: ölmüş, ölü.
mürde-dil	: gönlü ölmüş, katı yürekli, hissiz.
mürselîn	: 1.peygamberler. 2.gönderilmişler.
mürüvvet	: 1.insaniyet. insanlığa uygun olan şeyi yapmak. güzel ve iyi şeyleri alıp, kötü şeyleri ve hâlleri bırakmak. 3.ana baba saadeti. 4.mertlik, yiğitlik.
müstakîm	: 1.doğru, istikametli. 2.eğri olmayan, düz, dik. 3.hilesiz, temiz.
müstedâm	: 1.sürekli, devamlı, sürüp giden. 2.devamı istenilen.
müstedâb	: 1.iyi, güzel. 2.deva.
müş'ir	: haber veren, bildiren.
müsebbehe	: yüceltmek.
müşeffa'	: önceliği olan.
müşrikîn	: Allah'a ortak kabul edenler, şirk işleyenler.
mütekellim	: 1.söyleyen, konuşan, nutuk söyleyen. 2.gr. birinci şahıs.
müterakkıb	: (rükub.dan) gözleyen, bekleyen.
mütevakkı'	: bir şeyin oluşmasını bekleyen, ümit eden, rica ve niyazda bulunan.

müteyakkız	: teyakkuz hâlinde, tetikte, gözü açık olan, uyanmış.
müzeyyel	: 1. (zeyl'den) zeyli, ilavesi olan. 2. altına cevabı yazılıp geri gönderilen tezkerre. 3. eklentisi olan.
müznîb	: günahkâr.
müznib-gedâ	: günahkâr kul.

-N-

nâ-bûd	: 1.yok olan, bulunmayan. 2.iflas etmiş, perişan olmuş. 3.sonradan yok olan.
nâdimîn	: nedamet etmişler, pişman olmuşlar.
nâgehân	: birdenbire, ansızın, aniden.
nahl	: 1.hurma ağacı. 2.gelinler için süs ağacı. 3.un elemek. 4.ed. ince uzun narin vücutlu dilber.
nahv (nahiv)	: söz dizimi, cümle bilgisi, sentaks.
nâib	: Osmanlı'da kadı vekilliği yapan kimse.
nakîb	: 1.vekil. bir kavim veya kabilenin reisi veya vekili. 2.en eski derviş veya dede. 3. müfettiş. (Nakîbü'l-Eşrâf: Osmanlı'da peygamber soyundan olan seyyit ve şeriflerden sorumlu bakan.)
nâr	: ateş. (nâr-ı cahîm: cehennem ateşi).
nâs	: insanlar. (ahyer-i nâs: insanların en hayırlısı Peygamberimiz)
nass	: 1.kesinlik, açıklık. tevile ihtiyacı olmayan söz veya delil. 2.Kur'an veya hadis ilminde bir iş ya da bir mesele hakkında açıklık ve bu şekilde açık olan ayet veya söz.

nâzenîn	: ince, nazlı, zayıf, hoş eda olan, nazlı yetişmiş.
nâzır	: 1.nazar eden, bakan. 2.bir idarenin veya dairenin işlerine bakan en büyük memur. 3.vekil.
nazîf	: temiz, pak, nazik.
nazîr	: benzer, eş.
nef'	: menfaat, fayda, çıkar.
nefy	: sürgün etmek, birisini rızası olmadan bir başka yere nakil, sürmek.
nehâr	: gün.
nemâ	: gelişme, büyüme, uzama, artma. (neşv ü nemâ: büyüme, olgunlaşmak, kök salmak).
nesîm	: hoş giden, hafif ve latif esen rüzgar.
neşv	: canlıların büyümesi, yetişmesi. yenisinden hayata gelmek. (neşv ü nemâ: büyüme, olgunlaşmak, kök salmak).
nevm	: uyku.
nevmîd	: ümitsiz.
nihân	: 1.gizli, saklı. 2.sır.
nisvân	: kadınlar.
nübüvvet	: peygamberlik.
nüzhet	: 1.iç açıklığı, safa, eğlenme, gönül rahatlığı. 2.temizlik, paklık. 3.karışık, buluşuk ve kalabalık yerlerden uzak olmak.
nüzûl	: 1.inme, iniş, konaklamak. 2.felç hastalığı.

-0-

od : ateş.

-Ö-

özge : başka.

-P-

pâk-nihâd : temiz yaradılışlı, iyi huylu.
 pâyân : 1.kenar, son, nihayet, uç. 2.tas. ehl-i tarikatın ulaşacağı birlik âlemi.
 penâh : sığınma, sığınacak yer, dayandığı nokta.
 penâhî : sığınma. ('âlem-penâhî: dünyanın sığınacak yeri, dünyanın sığınağı.)
 pend : öğüt, nasihat.
 per : kanat.
 pertev : 1.ışık. 2.atılma, sıçrama, hız.
 pervâz : kanat açmak, uçmak, uçucu.
 pes : 1.arka, art, geri. 2.öyleyse, imdi.
 peyâm-ber : haber getiren, peygamber.
 pinhân : gizli.
 pîşvâ : 1.reis, baş, hâkim. 2.imam.
 puhte : pişmiş, olgun, pişkin, kamil insan.
 pûte : 1.silah veya ok atışlarında dikilen nişan tahtası. 2.içinde maden eritilen tava.
 pür : çok, dolu, fazla.
 pür-hikmet : hikmet dolu, çokça hikmetli.
 pür-sûz : çok yakıcı. çok yanık.

-R-

ra'nâ : iyi, güzel, hoş, latif.
 râcî : rica eden, uman, yalvaran, niyaz eden.
 râgıb : râğbet eden. (râgıb-efkende: râğbet eden)
 râh : yol.

râm	: itaat eden, boyun eğen, itaatli.
râşidîn	: hakka erişmiş olan. kamil ve çok ileri olgun kimseler. akıllılar. (Hulefâ-i Râşidîn: İslam tarihinde dört halife. İncelediğimiz eserde Celvetî şeyhi Hüdâyî'den sonraki halifeler anlamındadır.)
râvî	: 1.rivayet eden, insanlara haberleri nakleden. 2.hadis nakleden. 3.söyleyen, anlayan.
ravza	: sulu yer, bahçe, bostan, çimenlik yer. (Ravza-ı Mutahhara: Peygamberimizin kabri. Ele aldığımız metinde Hüdâyî'nin türbesi anlamında da kullanılıyor.)
recâ	: 1.emel, ümit, yalvarmak. 2.taraf. 3.arzu, dilek. (havf u recâ: korku ile ümit)
refi'	: yüksek, yüce.
refik	: dost, arkadaş.
refref	: 1.kuşu çok olan çimenlik, kır. 2.manevi bir binek. 3.dalları salkım salkım olan ağaç. 4.kenar saçağı. 5. yeşil elbise. 6. ince yumuşak kumaş. 7. cennet. 8. döşek. (süvâr-ı refref: manevi binek refrefin binicisi, Peygamberimiz).
reg	: damar.
revis	: 1.gidiş, hal, tavır. 3.tutum, yol.
Rıdvân	: cennetin kapıcısı olan melek.
rıhlet (rihlet)	: geçmek, göç etmek. ölmek.
ricâl	: (recül. c.) 1.erkekler, er kişiler. 2.mevki sahibi kimseler, devlet adamları. 3.yaya olanlar.

ricâlu'llâh	: manevi kudret ve kuvvet sahipleri olan evliya. abdal.
risâle	: 1. mektup. 2. bir ilme dair yazılmış küçük kitap. 3. haber göndermek. 4. elçinin götürdüğü mektup. 5. bir kimse- nin sözünü ve emrini başka birisine tebliğ etmek.
riyâset	: reislik, bir işi idarede başta bulunmak.
riyâzet	: 1.nefsi kırma. fani şeylerden nefsi- ni çekerek kanaat içinde yaşamak. 2.bir hastalıktan dolayı veya nefsi- ni terbiye maksadıyla çok yemek ve içmeyi terk ederek faydalı fikirlerle, ibadet veya ilimle meşgul olmak. az gıda ile yaşa- mak.
rîze	: döküntü, kırıntı, ufak, parça.
rû-mâl	: yüz süren.
rûşen	: parlak, aydın.
rûz	: gün.
rücû'	: geri dönme, vazgeçme, cayma, sözün- den dönme.

-S-

sâ'il	: 1.sual eden, soran. 1.dilenci. 3.akan, akıcı.
sabâvet	: çocukluk, sabilik.
sâbıkan	: bundan önce, evvelce.
sâdât	: (seyyid'in c.) 1.seyyitler, ulular. 2. Peygamberimizin soyundan gelenler. (Genelde Hz. Hüseyin soyu için kullanı- lır. /Nakîbü's-Sâdât: Osmanlı'da seyyit-

	lerden sorumlu bakan ya da bu bakana bağlı temsilci).
sadef	: 1.deniz böceklerinin kıymetli kabuğu ve onlardan yapılan şeyler. 2.sert, parlak ve şeffafa yakın madde. inci kabuğu.
sâdır	: çıkan, meydana gelen.
sadr	: 1. her şeyin evveli ve başlangıcının en iyisi. 2. kalp, göğüs, ön. 3. meclisin önü ve en muteber yeri. 4. oturulacak yerin en iyisi.
sagış	: sayı, adet, miktar, hesap.
sâhib-cûd	: cömertlik sahibi, cömert.
sâhib-hidâyet	: hidayet sahibi.
sekaleyn	: insanlar ve cinler.
sâl	: yıl, sene.
salâh	: bir şeyin en iyi hali, rahatlık, düzelme. salihlik.
sâlik	: 1. (sülûk'dan) bir yolda giden. Belli bir yol tutup giden. 2. bir tarikat yolunda olan.
sâlim	: 1.selamet bulmuş. 2.sağ, sağlam. 3.eksiksiz, noksanı olmayan. 4.korkusuz, emin.
salvele	: Peygamberimize okunan salavat ve dua.
Samed	: 1.her şeyin kendine muhtaç olup, kendisi hiç kimseye muhtaç olmayan Allah. 2.pek yüksek, daim.
sâmi'în	: dinleyiciler.
sâni'	: 1.yapan, işleyen, yapıcı. 2.yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren. 3. Allah.

sarf	: kelime bilgisi, morfoloji.
savâb	: doğruluk, yanlış olmayan.
sayf	: yaz mevsimi.
sebak	: 1.ders. 2.yarış. 3.koşu yapanların aralarında koydukları ödül.
sebîl	: 1.açık, büyük yol. büyük cadde. 2. Allah rızası için su dağıtılan yer. (ebnâ-yı sebîl: yolcular, yola gidenler).
sebz	: yeşil, yeşil renkli.
sehv	: hata, yanlış, yanılma.
selîm	: sağlam, kusursuz. refah ve selamet üzere bulunan.
seng	: taş.
sergüzeşt	: macera, baştan geçen hâller.
ser-tâc	: baş tacı olan, çok sevilen, hürmet edilen. en ileri.
setr	: örtme, kapama, gizleme.
seyyi'ât	: kötülükler, günahlar, suçlar.
sıklet	: 1.ağırlık. 2.manevi sıkıntı.
sımak	: 1.kırmak. 2.bozmak. 3.yenmek, mağlup etmek, tepelemek. 4.aşağı görmek. 5.gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. 6.yıkmak, harap etmek.
silk	: 1.dizi, sıra. 2.yol. 3.ipilik.
sîm	: gümüş.
sinn	: yaş, yaşanmış olan zaman. (sinn-i bülûg: ergenlik çağı).
sipâh	: 1.asker, nefer. 2.ordu.
sivâ	: başka, gayrı, diğer.
siyâdet	: seyitlik.
subh	: sabah.

sûhte	: 1.yanmış, tutuşmuş, yanık. 2. softa, medrese talebesi.
suhûlet	: kolaylık.
sü'edâ	: mutlu olanlar, Allah'ın rızasına erenler.
sülûk	: belli bir yolu takip etme. belli bir gruba girme. tas. bir tarikata bağlanma. manevi terakki mertebelerinde devam etme.
sülüs	: 1.üçte bir. üç parçadan biri. 2.bir yazı çeşidi.
süvâr	: binici. (süvâr-ı refref: manevi binek refrefin binicisi, Peygamberimiz).

-Ş-

şâfi	: 1.şifa veren. 2. şifa veren Allah.
şâkird	: öğrenci, çırak.
şâm	: akşam.
şârih	: şerh eden, açıklayan, bir şeyin anlamını ortaya çıkaran.
şebâb	: 1.gençlik. 2.genç.
şecî'	: kahraman, yiğit, şecaatli.
şeffi'	: şefa'at eden. suçların affı için yardım eden.
şehîr	: meşhur, şeref ve şan sahibi.
şerîk	: ortak, arkadaş.
şeyhûhet	: ihtiyarlık, yaşlılık.
şîrîn-edâ	: hoş tavırlı, güzel edalı kişi.
şitâ	: kış mevsimi.
şitâb	: koşmak, seğirtmek. acele etmek.
sugl	: iş, meşgul olunacak şey.

şühûd (şuhûd)	: 1.şahitler. 2.görme, şahit olma. 3.müşahede etme. 4.görünecek halde şekillenme. (şuhûd mertebesi: tas. Hakk'ı Hak ile görme. ilâhî tecellileri temaşa. mana âlemini seyretme.)
şümâr	: 1.hesap, sayı. 2.sevgi, muhabbet.
şürekâ	: ortaklar.

-T-

ta'cîl	: acele ettirme, hızlandırma.
tab'-feşân	: bir şeyi anlatma, kendini ifade edebilme yeteneği.
tabşirmek	: 1.vermek, ulaştırmak, yetiştirmek. 2.emanet etmek, teslim etmek.
tahayyür	: hayret etmek, şaşırma, hayran olmak.
tâhir	: temiz.
tahmîl	: yüklemek, taşıtmak, bir kimse üzerine bir işi bırakmak.
takayyüd	: 1.bağlanma, bağlı olmak, kayıtlı bulunmak. 2.çalışmak, çabalamak, uğraşmak. 3.dikkatli davranmak.
tâli'	: 1.doğan. 2.kismet, kader, baht.
tâlibîn	: talipliler, istekliler.
tathîr	: temizleme.
tatyîb	: iyi davranma, iyi muamele etme.
tayarân (tayeran)	: uçuş, uçma.
tayyibe	: iyi, hoş, iyi davranış. temiz.
tazarru'	: 1.bir şeye gizlice yaklaşmak. 2.kendi kusurlarını bilip kibirden vazgeçip tevazuyla yaklaşmak.

te'ennî	: ihtiyatlı ve akıllıca davranma. bir işte acele etmeyip bir düşünce dairesinde hareket etme.
tebdil	: değişme, değiştirme.
tebe'	: tabi olanlar. (Tebe'-i tâbi'în: sahabele-ri görenler, onlara tabi olanlar.)
teberrüken	: bereket ve saadet vesilesi sayarak.
tebşir	: müjdeleme.
tecellî	: 1.aşık olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek. 2. tas. gaybdan gelen ve kalpte zahir olan nurlar. görünmeyen kalplerde görünür hale gelmesi.
tecerrüd	: 1.soyunma, çıplak olma. 2.evli olma. 3.tas. Allah'tan başka her şeyden ilişkiyi kesmek.
tecessüs	: 1.gizlice araştırmak, gizlice bakmak. 2.iç yüzünü araştırmak. 3.iç yüzünü araştırma merakı.
tedrîc	: azar azar, derece derece ilerlemek.
tefahhus	: bir şeyin iç yüzünü dikkatle araştırma.
tefvîz	: 1.birisine bırakma. 2.işini Allah'a havale etme. 3.sipariş etme.
tehâlük	: (helâk.dan) istekle atılma. tehlikeye aldırış etmeden, birbirini çiğneyecek gibi koşuşma.
tehî	: boş, avare kalmak.
tehî-dest	: eli boş.
tehlîl	: "Lâ ilâhe illallah" sözünü tekrar etmek.
tekâzâ (takâzâ)	: 1.başa kakmak. 2.sıkıştırmak. 3.hakkını isterken borçluyu zorlamak.

tekmîl	: 1.bitirmek, tamamlamak, kemale erdirmek. 2.tam, bütün, eksiksiz.
telattufen	: nezaketle, lütufla.
telhis	: özetleme.
telvîs	: 1.kirletmek, bulaştırmak. 2. mec. bozmak, berbat etmek.
temcîd	: 1. Allah'ın büyüklüğünü bildirmek. tazim ve sena etmek. 2.ağırlamak. 3.sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda söylenen ilahi, niyaz.
temessük	: 1.tutunma, sarılma, sıkıca tutma. 2.hüccet ve delil izhar etme.
temevvüc	: dalgalanmak.
tenkîh	: 1. bir şeyin fazla ve lüzumsuz kısımlarını çıkartıp düzeltme, ayıklama, arıtma. 2. tahılın taşını toprağını ayıklama.
ter	: 1.rutubetli, ıslak, yaş. 2. taze.
terahhum	: merhamet etme, acıma. şefkatte bulunma.
terakkî	: 1.ilerleme, yukarı çıkma, yükselme. 2.artma, çoğalma. 3.bilgi ve medeniyetçe yükseliş.
tersâ	: Hristiyan.
tesliye	: teselli.
tesmiye	: isimlendirme, adlandırma.
teşviş	: karıştırma, bulandırma.
tevâbi'	: 1.maiyet, bir kimseye tabi olanlar. 2.uşaklar. 3.bir merkeze bağlı olan yerler.

tevessül	: 1.Allah'ın dergâhına yaklaştıracak amel işlemek. 2.sarılmak. 3.inanmak. 4.sebept tutmak.
tevkîr	: hürmetle anmak, tazim.
tevsî'	: genişletme, bolllaştırma.
tevzîh	: açık beyan etme, açma, meseleyi açığa kavuşturma.
teyemmünen	: uğur sayarak.
tiryâk	: panzehir. zehirlenme ve hastalıklardan hemen şifa bulmaya vesile olan ilaç.
tugyân	: zulüm ve küfürde çok ileri gitmek. azgınlık, taşkınlık.
tuhfe	: 1. turfanda şey. 2. görülmemiş yeni çıkan. yeni. 3. hediye, armağan.
tûl	: 1. boy. 2. uzunluk. 3. ömür ve hayat. 4. uzamak. 5. zaman çokluğu. 6. çokluk, bolluk. (tûl-i emel: insanın dünya hayatında ebedi yaşayacak gibi plan ve program içinde olup, çok uzun emeller beslemesi).
turuk	: yollar. tas. tarikatlar.
tûtyâ (tûtiyâ)	: sürme, sürme taşının göze sürülen tozu.
türâb	: toprak.
-U-	
uhrâ	: diğer, başka.
ukbâ	: 1.ahiret, öbür dünya, baki olan âlem. 2.ceza.
umûr	: işler.
ümîd-âmâl	: uman, ümitlenmiş.
ümnîyyet	: 1.ümit, umut. 2.istek, arzu. 3.niyet.

-V-

vahdet	: çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak yalnızca Hakk'ı görmek.
Vâhib	: bağışlayan, veren, ihsan eden Allah. (Vâhibü'l-'atâyâ: ihsanları veren Allah)
vâlâ	: yüksek, âlî, yüce.
vâlî	: sahip.
vâlid	: baba.
varak	: 1.yaprak. 2. kağıt veya kitap yaprağı. 3. yazılmış kağıt. 4. altın, gümüş gibi madenlerden dövülerek yapılan ince yaprak.
varta	: 1. çukur yer. uçurum. 2. kurtuluşun zor olduğu yer.
vâsi'aten	: geniş olarak, bol olarak.
vâzih	:1.açık, ayan, aşikar, besbelli, kapalı olmayan. 2.ed. bir okunuşta manası anlaşılacak ifade.
vâzî'	: alçak, bayağı, adi.
vech	: 1.yüz, çehre, surat. 2. tarz, üslup. 3. suret. 4. sebep. 5. bir şeyin nefsi ve zatı. 6. cihet.
velâyet	: 1.veli olan kimsenin hali. dervişlik. 2. dostluk. 3. sadakat. 4.başkasına sözünü geçirmek.
velî-sûret	: evliya yüzlü.
vesvâs	: vesvese veren.
vezn	: 1.tartma, ölçme, hesaplama. 2.tartacak şey, tartı. 3.ağırlık.
vird	: sık sık ve devamlı okunan dua.
visâl	: kavuşma.

vusûl : kavuşma.
vülûc : girme, sokulma.

-Y-

yâd : 1.anma, hatırda tutma, zikretme. 2. hediye. 3. hatıra. 4. hatır, gönül. 5. uyanıklık.
yakîn : 1. kesin apaçık bilgi. şüphe ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek. 2. tas. delille değil, iman gücüyle apaçık olarak görme. saf kalple gaybı temaşa, fikri muhafazayla sırrı mülâhaza etmek. her türlü şüpheyi ortadan kaldırıp tasdik edilen gaybın hakikatine ermek.
yarlıgamak : bağışlamak.
yavuz : kötü.
yed : el.

-Z-

zâ'il : geçen, geçici, devamlı olmayan, tükenen.
zâd : azık. yolda yenecek veya içilecek gıda maddesi.
zahîr : arka çıkan, yardımcı.
zâr : 1. inleyen, sesle ağlayan. 2. zayıf, dermansız.
zebûn : 1. zayıf, güçsüz, aciz. 2. alışverişte aldanan.
zeheb : altın.
zenb : günah, kabahat, suç.
zeyn : süs.
zî-bahâ : kıymet sahibi

zihâm	: kalabalık, sıkışıklık.
zîr	: alt, aşağı. (tîr-i zemîn: yerin altı).
ziyâ	: ışık.
zulmet	: 1.karanlık. 2.mec. sıkıntı.
zühd	: dünyaya rağbet etmemek. nefsanî zevk ve arzudan kendini çekerek ibadete vermek.
zümürüd-fâm	: zümrüt renkli. çok yeşil renkli olan.
zünûn	: zanlar, sanılar.

KAYNAKÇA

Yazma ve Basma Eserler-Tıpkıbasım

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, tashih: Mahmud Kemal İnal-Avni Aktuç, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1951.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zünûn Zeyli İzâhu'l-Meknûn Fî Ez-Zeyli 'Alâ Keşfü'z-Zünûn 'An-Esâmî el-Kütûbi ve'l-Fünûn*, tashih: Şerefettin Yaltkaya-Muallim Kilisli Rifat Bilge, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, haz. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-Kütüb Ve Esâm-i Müellifin Fihristi, C.1, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009.

Doktor Hüseyin Remzî, *Lûgat-i Remzî-1 (İnceleme-Tıpkıbasım)*, haz. Ali Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 101, İstanbul 2018

Hasan Rızâyî b. Abdurrahmân el-Aksarâyî, *Tuhfetü'l-Menâzil Fî'l-Menâsik*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalçık Kütüphanesi, A 249/III.

Lâmekânî Hüseyin Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Koleksiyonu, No. 800.

M. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, *Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. 2, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 2001.

Muallim Nâci, *Lûgat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2006.

Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-elkâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları/2355, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Yayın No/32, Ankara 2000.

Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Miftâhu's-Sa'âde*, Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. A.2549.

Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 3347.

Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî, *Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi (Selimiye Ktp.), No. 62.

Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları No. 41.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, C.5, Ankara 1996.

Kitaplar

Abdü'l-kerîm b. İbrahim el-Cîlî, *Besmelenin Şerhi*, ter. Seyyid Hüseyin Fevzî Paşa, Sad. M. Yuluğ, Kitsan Yayınları, İstanbul 1996.

Altıparmak Muhammed bin Muhammed Efendi, *Meâricü'n-Nübüvve*, haz. A. Faruk Meyan, *Meâricü'n-Nübüvve Altıparmak Peygamberler Tarihi*, Berakât Yayınevi, İstanbul 1976.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Nesebi Âlisi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, No: 42, İstanbul 2009.

BOSTANCIOĞLU, Sâlim, *Üsküdar Dergâhları*, haz. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2003.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, C. 10, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

CANKURT, Hasan, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları: 11, Birinci Baskı, Ankara 2015.

CEYHAN, Âdem, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.

- COŞKUN, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (edit.), *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Aksaray Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 5, 1. Basım, Aksaray 2012.
- ÇELİK, Aysun, *Klasik Türk Edebiyatında Gülistân ve Hasan Rızâyî'nin 'Cây-ı Rahmet' Adlı Manzum Gülistân Şerhi (İnceleme-Metin)*, Palet Yayınları, Konya 2017.
- DEDEOĞLU, Abdülkadir, *Tecelliyât-ı Hüdâyî Aziz M. Hüdâyî Hazretlerinin Gördüğü Mânevi Hârikalar*, Gül Neşriyat, İstanbul 2005.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, 12. Baskı, haz. Aydın Sami Güneşal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1932.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008.
- el-Müfessir el-Muhaddis İsmâ'il bin Muhammed el-'Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, tahkik: Eş-Şeyh Yûsuf bin Mahmûd el-Hâc Ahmed, C. 1, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, Dimaşk 1421.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, sad. Lütfullah Müftüoğlu-Murat Haliloğlu, Tuva Yayınları, İstanbul 2009.
- ERDOĞ, Ayşegül, *Adımlar*, Damla Ofset, Konya 2005.
- Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. S. Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, C. 3, İstanbul 1999.
- GİBB, J. Wilkinson, *A History Of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, ter. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, C. I-II, Ankara 1999.
- GÜRTUNCA, Mehmet Faruk, *Altıparmak Peygamberler Tarihi*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2007.

- Hasan Rızâî El-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttali' Li-Esrâri'l-Ğaffâr*, Edisyon Kritik-Çeviri: Hasan Uçar-Mustafa Şen, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017.
- Hekîm Nidâî, *Dürr-i Manzûm Yeni Bir Nüshası Üzerine Tıp, Dil ve Edebiyat İncelemesi*, haz. Ayşe Semra Demir Akça-Gül Banu Duman-Muhittin Turan, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları: No: 34, Ankara, 2020.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), C. 1, İstanbul 1999.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, *Muğlalı İbrahim Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2005.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1968.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, Fatih Yayınevi, C. 1, İstanbul 1974.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- KUŞSAN, Ahmet-GÜL, Mustafa Fırat, *Tabakât Eserleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî Hayatı-Eserleri ve Kabri*, Aksaray Belediyesi Yayınları, Adım Matbaacılık, Konya 2020.
- Muhyiddîn-i Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, çev. Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, C. 3, Ankara 1972.
- Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebir*, haz. H. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2017.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015,

- NAMLI, Ali, *Kitâbu'n-Netîce Bursevî'nin Vâridâtı ve Şerhleri İsmail Hakkı Bursevî*, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları: 147, Birinci Baskı, İstanbul 2019.
- Nasıreddin Tusî, *Seçkinlerin Ahlakı*, çev. Anar Gafarov, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, C. 3, İstanbul 2006.
- ÖZDAMAR, Mustafa, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 1997.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1983.
- SÖNMEZ, Abidin, *Altıparmak İslâm Tarihi Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, Sad. İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984.
- SÖZER, Ahmed Necdet, *Tekke Şiiri Dinî ve Tasavvufî Şiirler Antolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.
- ŞANLI, İsmet, *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)*, Ürün Yayınları, Ankara 2010.
- TATCI, Mustafa-YILDIZ, Musa, *Aziz Mahmûd Hüdâyî Dîvân-ı İlâhiyyât Tıpkıbasım ve Çeviriyazı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005.
- TEMEL, Eşref, *Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları XVIII-XIX. Yüzyıllar Arası*, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları: 23, Demirok Matbaacılık, Aksaray 2020.
- TOPAL, Nevzat, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Enstitü Matbaacılık, 1. Baskı, Ankara 2004,
- YATKIN, Nihat, *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*, Avrasya Yayınları, Ankara 2006.
- YILDIZ, Alim, *Fenâyî Cennet Efendi Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2010.
- YILMAZ, Hasan Kamil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2011.

- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- YÜKSEL, Hasan-KÖKSAL, M. Fatih, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrâflar, Ahmed Rıf'at Devhatü'n-Nukabâ*, Dilek Matbaası, Sivas 1998.

Tezler

- ARSLAN, Osman, *Hadislerde Hz. Peygamber'i Sevmenin Gerekliliği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Halil İbrahim Kutlay, İstanbul 2015.
- CANKURT, Hasan, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yasemin Ertek Morkoç, Manisa 2014.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, *Hasan Rızâyî ve Tezkiretü's-Sâlikîn ile Mahmûdiye Adlı Eserleri Tahkik ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul 2006.
- ÇALIŞKAN, Fatma Atasoy, *Firdevsî-i Tavîl'in Kitâb-ı Hayât ü Memât Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Fahamettin Başar, İstanbul 2019.
- ÇELİK, Aysun, *Türk Edebiyatında Gülîstan ve Hasan Rızâyî'nin "Cûy-ı Rahmet" Adlı Manzum Gülîstân Şerhi*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Dan. Ahmet Sevgi, Konya 2017.
- EKEN, Ramazan, *"Hasan Rızâyî'nin Kân-ı Ma'ânî Adlı Manzum Farsça-Türkçe Sözlüğü"*, Harran Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Kaplan Üstüner, Şanlıurfa 2016.

- ERDAL, Zekai, *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, C.1/Metin, Dan. Ali Boran, Van 2014.
- KILIÇ, Atabey, *Üskübî'nin Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ı*, Ege Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Tunca Kortantamer, İzmir 1990.
- ÖNCÜ, Selim, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Hayal Kavramının Ontolojik Mertebesi*, Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. M. Nesim Doru, Mardin 2019.
- ÖZTEKİN, Mahmut, *Abdürraûf el-Münâvî ve Şerhu Menâzili's-Sâirîn Adlı Eserinin Analizi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Ali Çoban, Konya 2019.
- SÜZER, Azize, *İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Adlı Tefsirindeki Hadislerin Tahrîci ve Değerlendirilmesi (Nisa Sûresi Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Temel İslam Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhittin Uysal, Konya 2014.
- ŞAH, Serap, *Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri*, Marmara Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Dan. M. Erol Kılıç, İstanbul 2007.
- TOKTONALIEV, Azat, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Dan. Mustafa Aşkar, Ankara 2016.
- ÜNVERDİ, Şehmus, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Çukurova Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammet Yılmaz, Adana 2009.

- ÜRKMİZ, Ahmet, *Ahlâk Hadislerinin Düşünce ve Davranış Eğitimideki Yeri ve Rivayet Değeri*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Dan. Bilal Saklan, Konya 2007.
- ÜRKMİZ, Ertan, *Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mi'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Hulusi Lekesiz, Ankara 2015.

Makaleler

- ARMAĞAN, A. Latif, *XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (Menâzilü'l-Hacc)*, Osmanlı Araştırmaları-XX, The Journal Of Ottoman Studies-XX, İstanbul 2000, Ss. 73-118.
- BAŞKAN, Ömer, "Halkı İrşâd Çabasının Tefsire Yansımış Biçimi: Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân'ı ve Tefsir Yöntemine Dair Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, Sayı: 3, Samsun 2008, Ss. 127-144.
- CEYHAN, Âdem, "17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân Bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri Ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27/1, 2017, Ss. 65-99.
- CEYHAN, Adem, "Aksaraylı Hasan Rızâyî'nin Sad-Kelime-i Alî Tercümesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 6, Sayı 16, Kasım 2019, Ss. 371-400.
- ERDOĞAN, Kenan-CANKURT, Hasan, "Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, "Tecelliyât" Adlı Arapça Eseri Ve Tecelliyât'a Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Tarafından Yapılan Manzûm-Mensûr Türkçe Tercüme/Şerh Üzerine", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/4 Spring 2013, Ss. 783-816.
- ERŞAHİN, Seyfettin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammet Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi",

- İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 18, Sayı: 3, Ankara 2005, Ss. 335-358.
- GÜLER, Zekeriya, “*Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahriç ve Değerlendirme)*”, İlam Araştırma Dergisi, C. II, S: 1, Ocak-Haziran 1997, Ss. 83-132.
- KASIM, Refik-DUMLU, Mikail, “*Velâ ve Berâ Kavramları Bağlamında Allah Ve Resûlünü Sevmek*”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, Sayı: 12, 2008, Ss. 40-64.
- KAYA, Bayram Ali, “*Aruz Vezni*”, Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler, haz. Bayram Ali Kaya-Ozan Yılmaz-Vildan S. Coşkun-Orhan Kaplan, Kesit Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2018. Ss. 31-73.
- KILIÇ, Atabey, “*Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu*”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3 Summer 2007, Ss. 332-339.
- ÖZÇELİK, Harun, “*Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:34, Erzurum 2010, Ss. 139-166.
- ÖZDEMİR, Mehmet, “*Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazâde Es'ad Efendi ve Eserleri*”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, Ss. 713-723.
- SANCAKLI, Saffet, “*Günümüzde Zayıf ve Mevzû Hadislerin Sahih Hadislerle Karıştırılma Problemi*”, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1971, C.37, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2001, Ss. 39-60.
- Şeref Boyraz, “*12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3, Issue: 14, Fall 2010, Ss. 148-167.
- TURAN, Muhittin, “*Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzûm Sözlüğü*”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2939-2992, Ankara-Turkey.

- YILDIRIM, Ali, “*Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım*” *Hadis-i Kudüsünün Klasik Şiire Yansıması*, Estad Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 1, Sayı: 1, Ağustos 2018, Ss. 154-168.
- YILMAZ, Muhammet, “*Bazı Hadislerin Sıhhat Durumuna Dair Ünlü Süfî Necmüddîn el-Kübrâ’ya Yöneltilen Sorular ve Cevapları*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), Ss. 1-33.
- YILMAZ, Ozan, “*Nazım Şekilleri*”, *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*, Bayram Ali Kaya-Ozan Yılmaz-Vildan S. Coşkun-Orhan Kaplan, Kesit Yayınları, İstanbul 2018, Ss. 107-159.

Bildiriler/Tebliğler

- CANKURT, Hasan, “*Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî ve ‘Tuhfetü’l-Kudât’ Adındaki Manzûm Eseri*”, İstanbul Kültür Üniversitesi IV. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi 27-28 Ağustos 2012-Bildiriler, TUDOK 2012, Ss. 219-226.
- CEYHAN, Âdem-ÇEÇEN, Halil, “*Diyarbakirli Bir Hattat, Müderris, Nakîbü’l-Eşrâf: Seyyid Kâsım Gubârî ve Hz. Ali’den Yüz Söz Ter-cümesi*”, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu 02-05 Kasım 2016, C. II, edit. Yard. Doç. Dr. Ufuk Bircan-Yard. Doç. Dr. Aytaç Coşkun-Mustafa Temel-Pınar Gürhan Kılıç, Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır 2017, Ss. 809-839.
- ÇELİK, Aysun, “*Aksaraylı Hasan Rızâyî’nin Nazm-ı Ahkâm-ı Sâl-i Türkân Adlı Eseri*”, I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet) Bildirileri, 27-29 Ekim 2016 Aksaray-Türkiye, Ss. 67-84.
- ERTAN, M. Emin, “*Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin Edebî Şahsiyeti*”, Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler, C. I-II, Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, Ss. 449-463.
- ERÜNSAL, İsmail, “*Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba*”, Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul 1995, Ss. 298-314.

- TOSUN, Necdet, “Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin Tecelliyât İsimli Eseri Ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği”, Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler, I-II, C. 1, İstanbul 2005, Ss. 223-230.
- TURAN, Muhittin , “XVII. Yüzyıl Aksaraylı Divan Şairlerinden Hasan Rızâyî'nin Tezkiretü's-Sâlikîn İsimli Eserinde Aziz Mahmûd Hüdâyî Etkisi”, III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018), edit. Mehmet Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aralık 2018, Ss. 320-331.
- TURAN, Muhittin, “Hekim Nidâî'nin Dürr-i Manzûm Adlı Mesnevisinin Aksaraylı Hasan Rızâyî Tarafından Kaleme Alınan Yeni Bir Nüshası”, , I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet) Bildirileri, 27-29 Ekim 2016 Aksaray-Türkiye, Ss. 567-582.
- TURAN, Muhittin, “Kân-ı Ma'ânî'nin Yeni Bir Nüshası”, V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (03-04 Kasım 2020), edit. Mehmet Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya, Kudret Safa Gümüş, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aralık 2020, Ss.84-96.
- UZUN, Şerife, “Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin Pendnâmesi'nde Ayet ve Hadis İktibasları”, Alî Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı, edit. Atabey Kılıç-Ahmet Tanyıldız-Abdülkadir Dağlar-Mustafa Uğurlu Arslan-Mustafa Atıla, Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları: 15, Diyarbakır 2014, Ss. 433-446.

Ansiklopedi ve Sözlük Maddeleri

- AYDIN, İbrahim Hakkı, “Kenz-i Mahfî” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25, Ankara 2002, Ss. 258-259.

- BAHADİROĞLU, Mustafa, “*İbrâhîm Zâhid-i Geylânî*” Maddesi, Diyanet İslam Ansikopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 21, İstanbul 2000, Ss. 359-360.
- BAKTIR, Mustafa, “*İbn Melek*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 20, İstanbul 1999, Ss. 175-176.
- BOZKURT, Nebi, “*Dârülkurrâ*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 8, İstanbul 1993, Ss. 543-545.
- CEBECİOĞLU, Ethem, “*İbn Bezzâz*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 19, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, Ss. 378-379.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Vatan*” Maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, Ss. 563-564.
- HAMÎDULLAH, Muhammed-AVCI, Casim, “*Uhud Gazvesi*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 42, İstanbul 2012, Ss. 54-57.
- ILIÇ, Slobodan, “*Lâmekânî Hüseyin Efendi*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 27, İstanbul 2003, Ss. 94-95.
- İŞBİLİR, Ömer, “*Nasuh Paşa*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul 2006, Ss. 426-428.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “*Altıparmak Mehmed Efendi*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, Ss. 542.
- ÖNGÖREN, Reşat, “*Safiyüddîn-i Erdebîlî*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, Ss. 476-478.
- ÖZ, Yusuf, “*Tezkire*” Maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, S. 68-69.
- ÖZEK, Ali, “*el-Keşşâf*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, Ss. 329-330.
- ÖZERVARLI, M. Sait, “*Firdevs*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, Ss. 123-124.

- PALA, İskender, “*Levlâk*” Maddesi, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 14. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, Ss. 288.
- ŞAHİN, İlhan, “*Aksaray*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 2, İstanbul 1989, Ss. 291-292.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, “*Sergüzeştname*” Maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir, “*Tövbe*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 41, İstanbul 2012, Ss. 279-282.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/ Terimler, “*Rızâî, Rızâî Hasan Efendi*” Maddesi, Kolektif, Dergâh Yayınları, C. 7, İstanbul 1990.
- ULUDAĞ, Süleyman “*Kâlû belâ*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s. 206.
- ULUDAĞ, Süleyman, “*Elest*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s. 120.
- ULUDAĞ, Süleyman, “*Kâbe kavseyn ev ednâ*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s. 200.
- ULUDAĞ, Süleyman, “*Şuhûd Ehlî*” Maddesi, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012, s. 337.
- UZUN, Mustafa, “*Firdevs (Edebiyat)*” Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, Ss. 124-125.
- YETİK, Erhan, *Menâzilü's-Sâirîn*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 29, Ankara 2004, Ss. 122-123.

Elektronik Kaynaklar/İnternet Adresleri

Hüccetü'l-İslâm Zeynü'd-Dîn İmâm Gazâlî –rahmetullâhi aleyh-İhyâu Ulumî'd-Dîn Tercümesi (e-kitap), C. 4, Yayın yönetmeni: Salih Zeki Meriç, Kampanya Kitapları, İstanbul 2016.

<https://www.hadiskitaplari.com/>

<https://sorularlailamiyet.com/>
<https://hadislerleislam.diyinet.gov.tr/>
<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/>
<http://www.yazmalar.gov.tr/>
sifahane.org
hüdayivakfi.org
veramuhabbetdergisi.com
seyahatdergisi.com
tr.pinterest.com

EKLER

Aziz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı ve Çevresi

(Hüdâyî hakkında biyografik bilgiler-sifahane.org)

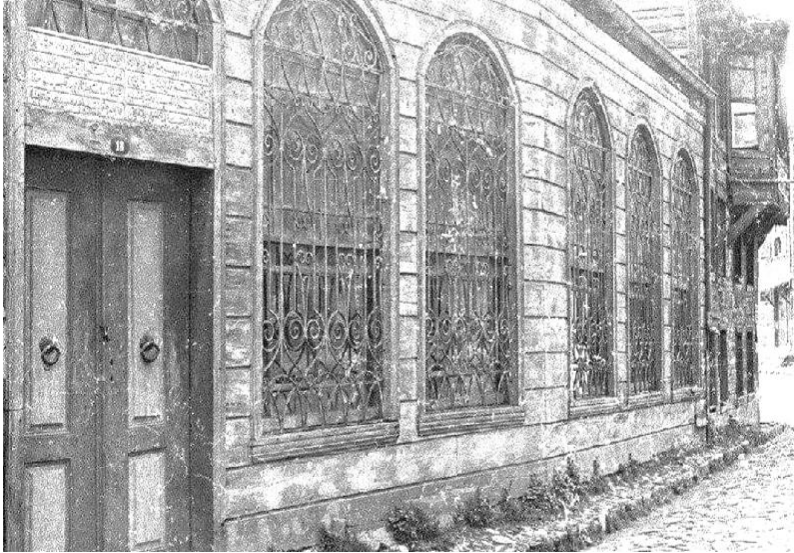
(Hüdâyî Türbesi-hüdayivakfi.org)

(Hüdâyî Türbesi-Ahmet Berat Can arşivi)

(Hüdâyî Camii-Ahmet Berat Can Arşivi)

(Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî Efendi Türbesinin eski bir görünümü-
tr.pinterest.com)

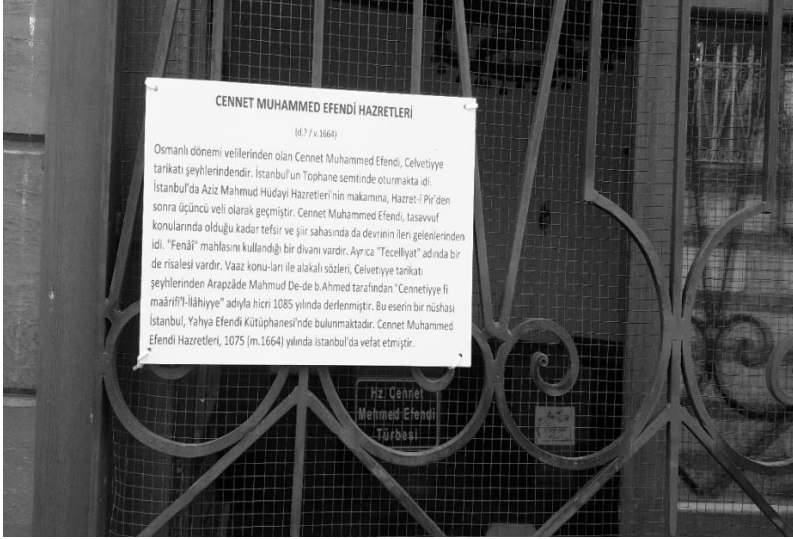

(Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî Efendi Türbesi-Ahmet Berat Can Arşivi)

(Ehl-i Cennet Fenâyî Mehmed Efendi ve Hüdâyî Camii Sokağı-Ahmet Berat Can Arşivi)

(Ehl-i Cennet Fenâ'î Mehmed Efendi Türbesinde aslı biyografik bilgiler-Ahmet Berat Can Arşivi)

(Hüdâ'î Dergahı-veramuhabbetdergisi.com)

(Aziz Mahmud Efendi Camii ve Türbesi-seyahatdergisi.com)

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

‘

- ‘Aşā-dār Efendi, 119
‘Aşā-dār Süleymān Vaḳārī, 118
‘Abdu’r-rahīm, 128
‘Abdü’l-kādir-i Gīlānī, 225
‘Alī, 128, 164
‘Alīm, 139
‘Alī-sīret, 128
‘Arabca, 162
‘Azīz, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 140, 141, 149, 151, 173, 174, 175, 176, 182, 192, 199, 218, 219, 221, 222, 225
‘Īsā bin Meryem, 221
‘Īsā, 101, 167, 221
‘Īsā-veş, 101, 221
‘Oşmān, 101, 117, 164
‘Abbās, 73
‘Abdu’r-rahīm, 41
‘Abdü’l-kādir-i’l-Gīlānī, 91
‘Acemce, 54
‘Aksarāylı Hācı ‘Abdu’r-rahmān, 43
‘Alī-sīret, 42, 231
‘Arabca, 54
‘Ayan mertebesi, 71
‘Īsā bin Meryem, 86
‘Īsā-veş, 85, 232
‘Ömer, 164

A-Ā

- A‘rābī, 201
A‘rābī Maşrūh, 207
A‘rābī, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210
Aḫmed Hān, 225
Aḫmed, 137, 157, 159, 165, 225
Aḳbaba Muştafā Efendi, 123
Aḳbaba, 123
Aḳsarāy, 101, 118, 122, 128, 140, 141, 144, 145, 229
Aḳsarāylı Hācı ‘Abdu’r-rahmān, 130
Aḳsarāylı Monlā Maḫmūd, 173
Aḳsarāylı Ümmī Bacı, 129
Aḳsarāylı, 128, 129, 173
Abdullah bin Abbas, 72
Abdurrahman Efendi, 5, 43, 49, 98
Abdurrahman El-Aksarāyī, 35, 42
Abdü’l-kādir-i Geylanī, 90
Abdülkadir Geylanī, 91
Ābideleri ve Kitābeleri İle Niğde-Aksaray Tarihi, 1
Adana, 5, 75, 158, 277
Adem Ceyhan, 15, 17, 21, 28
Ādem, 4, 15, 21, 26, 28, 36, 56, 105, 167, 171, 272, 278, 280
Adıyaman, 5
Afyon, v, 5
Aḳbaba Mustafa Efendi, 5, 39
Aḳçağ Yayınevi, xiii

- Aksaray Kültür ve Turizm 252, 254, 255, 261, 262, 263,
Müdürlüğü Yayınları, xiii 265, 266, 267, 268, 279
- Aksaray Ulu Camii, 96 Allâhu Ekber, 48, 142, 191
- Aksarây, 35, 36, 37, 39, 46, 47, 50, Allâhu Te‘âlâ, 120, 175, 218, 220,
51, 97 230
- Aksaray, v, xiii, xvii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, Allâhu Te‘âlâ, 82
7, 11, 12, 13, 14, 16, 20, 36, 37, Altıparmak Mısırî, 214
39, 41, 49, 92, 96, 97, 98, 272, Altıparmak, 214
273, 274, 275, 280, 281, 283 Altıparmak Efendi, 79
- Aksaraylı Abdurrahman Efendi, 2 Altıparmak Mısırî, 79
- Aksaraylı Abdürrahîm Efendi, 5 Altıparmak, 78, 79, 80, 214, 272,
273, 275, 279, 282
- Aksarâyılı Hâcî ‘Abdu’r-rahmân’uñ, 43 Amasya, 5
- Aksaraylı Mimzâde Dânişî Şabân Ankara Milli Kütüphane, 7, 15, 271
- Efendi, 4 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-
Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi,
7, 15, 271
- Aksarâyılı Monlâ Mahmûd, 59 Ankara Üniversitesi Yazma Eserler
Katalogu, 14
- Aksaraylı Şeyh ‘Abdu’r-rahîm Efendi, 41 Ankara, v, 3, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14,
15, 17, 36, 37, 62, 75, 79, 93,
101, 106, 209, 211, 218, 227,
271, 272, 273, 274, 275, 277,
278, 279, 281, 282
- Aksarâyılı Ümmî Bacı, 42 Ankaralı Hekim Nidâî, 11
- Aksaraylı, i, ii, v, xiii, xiv, 2, 4, 5, Antakya, 5
- 11, 12, 16, 17, 19, 21, 41, 42, 97, Antalya, 5
- 278, 280, 281 Antep, 5
- Akşehir, 5 Arabzâde, 22, 98, 104
- Akyazı, 5 Arap, 20, 26, 71, 72, 73, 80, 232
- Alaşehir, 5, 40, 126 Arapça, xiii, xv, 2, 3, 11, 12, 13, 14,
22, 24, 27, 30, 37, 54, 88, 97,
100, 227, 274, 278
- Alim Yıldız, 32, 62, 67, 85, 86, 87, 221 Arnavud eş-Şeyh Muştafa Efendi,
123
- Allâh, 125, 134, 155, 156, 158, 197, 209, 217, 218 Arnavud Mustafa Efendi, 85
- Allah, xv, 23, 24, 27, 34, 49, 53, 64, Arnavud Şeyh Mustafa Efendi, 39
- 67, 69, 70, 73, 74, 76, 77, 80, 84,
87, 88, 89, 95, 105, 106, 107,
118, 133, 173, 201, 209, 217,
218, 228, 229, 230, 231, 232,
234, 235, 236, 239, 240, 241,
242, 243, 245, 248, 249, 250,

Ay, 54, 155
 Ayaş, 5
 Aydın, 5, 75, 273
 Aysun Çelik, 16
 Azîz Mahmûd Hüdâ'î, 11, 21, 30,
 67, 87
 Aziz Mahmud Hüdâ'î, xiv

B

Başîr, 180
 Bâkî, 171
 Bağdatlı İsmail Paşa, 1, 7, 17, 21,
 271
 Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, 15
 Balat, 5
 Bârî, 169, 178, 193, 222, 234
 Başköprü Camii, 7
 Bâyezîd, 189
 Berâmüniyye Medresesi, 97
 Beyân-ı Tenzîh-i Hudâ fi'd-Dünyâ
 ve'l-Âhireti mine's-Şirkâ, 53
 Beytu'llâh, 83, 219
 Bîçâre, 59
 Bilecik, 5, 41
 Bor, 5
 Bosna Hersek Gazi Hüsrev
 Kütüphanesi Türkçe Yazmaları,
 13
 Bursa, 3, 5, 41, 70, 195
 Bursalı Mehmet Tahir, 1, 22
 Burusa, 128

C

Cambridge Üniuersity Library, 15
 Câmî'-i Kebîr, 229
 Câmî'-i Kebîr, 97

Celvetî, xiv, 2, 5, 10, 19, 20, 21, 22,
 30, 31, 32, 34, 38, 39, 40, 44, 53,
 60, 62, 63, 64, 66, 69, 82, 83, 86,
 87, 95, 98, 99, 182, 183, 228,
 259

Celvetîlik, xiv, 66, 91
 Celvetiyye, 19, 22, 29, 92
 Cenab-ı Hak, 80
 Cennet Efendi, 84, 85, 86, 87, 221
 Cibrîl, 166
 Cüy-ı Rahmet, 10, 16, 273, 276
 Cüdâle oğlu Misrâh, 73
 Cüdâle oğlu Misrâh, 200

Ç

Çağırıcı, 20
 Çinili Hammâm, 174
 Çorum, 5

D

Delâ'il-i Nübüvvet, 78, 79
 Delâ'il-i Nübüvvet, 214
 Deñizli, 123, 125, 126, 221
 Denizli, 5, 39, 40, 84
 Divitci-zâde eş-Şeyh Mehemmed
 Efendi ibn eş-Şeyh Mustafâ
 Efendi, 86
 Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
 101, 274
 Diyarbakır, 5, 36, 149, 280, 281

E

Ebu'l-Kâsım Gubârî, 117
 Ebu'l-Kâsım Gubârî, 1, 35
 Efendi, 7, 11, 12, 13, 17, 26, 30, 32,
 37, 38, 42, 44, 47, 49, 52, 59, 61,
 62, 67, 68, 72, 78, 79, 83, 84, 85,

86, 91, 96, 108, 111, 118, 122,
123, 125, 126, 127, 131, 140,
173, 174, 192, 199, 214, 219,
221, 222, 228, 271, 272, 275,
279, 282, 283
Ehl-i Cennet Efendi, 12, 22, 30, 40,
71, 72, 84, 85, 86, 126, 127, 220,
278
Ehl-i Cennet eş-Şeyh Muhammed
Efendi, 126
Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi Dîvânı,
66, 86
Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi, 6, 12,
32, 40, 41, 66, 71, 83, 85, 86
Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî
Efendi, 30
Ehl-i Cennet Muhammed Fenâyî
Efendi, 19
Ehl-i Cennet, 6, 10, 12, 19, 22, 30,
32, 33, 40, 41, 66, 71, 72, 83, 84,
85, 86, 110, 126, 198, 199, 219,
221, 278
el-Hâc ‘Abdu’r-rahmân el-Aksarâyî,
117
el-Hâc Seyyid Hasan Rızâyî, 104
Elest, 44, 133, 283
el-Hâc Seyyid Hasan Efendi Câmii,
7
El-Mahmüdiyye fî-Menâkıbı
Ricâli’l-Bilâd, 12, 20
Elmalılı M. Hamdi Yazır, 101, 273
Emed, 85, 221
Emet, 85
Emînü’d-dîn Hâcî, 225
Emînü’d-dîn Hâcî, 92
Emînü’d-dîn, 92, 93, 94, 225
Ereğli, 5

Erihâ, 2
Es‘ad Efendi, 118
Es‘ad, 118, 119
Es‘ad Efendi, 37, 38, 279
es-Seyyid Hasan eş-şehîr Rızâyî
ibnü’l-hâc ‘Abdu’r-rahmân el-
Aksarâyî, 105
Es-Seyyid Hasan Eş-Şehîr Rızâyî,
105
es-Seyyid Hasan Rızâyî el-
Aksarâyî, 230
es-Seyyid Hasan eş-şehîr Rızâyî
ibnü’l-hâc ‘Abdu’r-rahmân el-
Aksarâyî, 27
Estagfirullâh el-azîm, 62
eş-Şeyh ‘Abdu’r-rahîm Efendi, 128
eş-Şeyh Muştafâ Efendi, 222
eş-Şeyh Şerefü’d-dîn, 225, 228
Evliya Çelebi, 7
Eyüp Sultan, 2

F

Fahr-ı Cihân, 197
Fahr-ı ‘Âlem, 72
Farsça, 13, 14, 79, 100, 101, 274,
276
Fâtiha, 121
Ferd-i Bîçün, 117
Feyyâz-ı Muţlak, 111, 176
Firdevs-i a‘lâ, 84, 168, 221
Firdevsî Muştafâ Efendi, 221
Firdevsî Mustafa Efendi, 85

G-Ğ

Gaffâr, 25, 77, 241
Geylan, 91
Gîlân, 225

Gubârî, 36, 280
 Gülîstan Şerhi, 10
 Gûlzâr-ı Niyâz, 27, 44, 59, 83, 84,
 100, 131, 132, 133, 220
 Gün, 155
 Ğaffâr, 134, 164, 209
 Ğanî, 119, 161, 179, 180, 209
 Ğanî-zâde Efendi, 119
 Ğafûrî Mahmûd Efendi, 6, 19, 87

H-Ħ-H

Ğâdim ‘Osmân Dede, 101, 117
 Ħâlîk, 192
 Ħayru’l-beşer, 165
 Ħudâ, 111, 113, 114, 116, 121, 123,
 126, 130, 132, 135, 139, 143,
 145, 146, 151, 155, 156, 157,
 159, 160, 168, 169, 179, 183,
 184, 186, 192, 196, 198, 202,
 204, 212, 214, 215, 216, 217
 Ħazret, 101, 105, 108, 116, 117,
 120, 122, 124, 126, 130, 169,
 170, 171, 183, 223, 225, 229
 Ħazret-i ‘Azîz, 126
 Ħazret-i ŞeyĦ Zâhid, 226
 ĦaĦ Te‘âlâ, 153, 173, 203
 ĦaĦ, 103, 105, 107, 108, 109, 110,
 111, 112, 113, 114, 121, 125,
 126, 127, 130, 135, 139, 145,
 148, 152, 153, 157, 159, 160,
 165, 166, 167, 168, 172, 173,
 174, 175, 176, 177, 179, 181,
 182, 183, 184, 185, 188, 189,
 192, 193, 194, 197, 198, 203,
 210, 211, 215, 217, 218, 219,
 221, 222, 226, 228, 230

ĦaĦĦ Te‘âlâ, 105
 ĦaĦĦ, 105, 107, 108, 109, 110, 111,
 112, 113, 114, 125, 126, 127,
 130, 135, 139, 145, 148, 152,
 153, 157, 159, 160, 168, 174,
 175, 176, 177, 179, 182, 183,
 184, 185, 189, 194, 197, 198,
 211, 217, 218, 219, 226, 228,
 230
 Ħabîb, 166, 216, 217
 Ħabîbu’llâh, 106, 230
 Ħacc, 226
 Ħamâ, 225
 Ħasan, 104, 105, 124, 170, 180,
 212, 230
 Ħavvâ, 167, 171
 Ħayy, 116, 171, 225, 229
 Ħazret, 161
 Ħişâr, 126
 Ħikâye-i ‘İbret-nümâ, 192
 ĦaĦ, 113, 116, 119, 128, 129, 131,
 138, 147, 148, 149, 153, 154,
 157, 159, 160, 161
 ĦaĦĦ, 128
 Ħabîb, 145, 157
 Ħac Konulu Bir Manzûme ve Diĝer
 Manzûmeler, 15
 Ħac, 146
 Ħacc, 144
 Ħacı AĦmed, 104
 Ħacı Ahmedoĝlu Mahmûd Dede,
 22, 104
 Ħacı Efendizâde Seyyid Hasan
 Rızâyî ibni Abdurrahmân el-
 Aksarâyî, 1

Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu,
 11, 12, 13, 26, 272
 Hādī, 87, 222, 241
 Hādīm ‘Osmān Dede, 35
 Hakk, 28, 40, 41, 43, 44, 49, 60, 62,
 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 83,
 96, 245, 247, 264, 268
 Halep, 5
 Ḥamā, 144
 Hama, 5, 6, 49, 90
 Hasan b. Abdurrahman Aksarāyī
 Efendi, 25
 Hasan Uçar, 13, 274
 Hasan, i, ii, v, xiii, xiv, 1, 7, 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 35, 36,
 37, 38, 40, 41, 43, 67, 78, 87, 91,
 92, 93, 96, 97, 99, 104, 230, 239,
 271, 272, 273, 274, 275, 276,
 278, 279, 280, 281, 283
 Hayreddin Efendi, 4
 Hayy, 91, 96
 Hāzā tertībū süveri’l-Kur’ānī’l-
 ‘azīm, 23, 24
 Hazret, 15, 21, 26, 27, 28, 31, 32,
 34, 40, 43, 56, 58, 59, 65, 82, 87,
 91, 272
 Hediye’ü’l-Ārifin, 1, 7, 17, 21, 271
 Hikāye-i ‘Abdū’l-Kādir Gīlānī, 27
 Hikāye-i ‘İbret-nümā, 68
 Hoca Ahmed-i Yesevī, 55
 Hoca Şah, 4
 Hū, Yā Hū, Men Hū ve Lā İllāhe İllā
 Hū, 66
 Hudā, 34, 39, 45, 51, 53, 71, 81, 95,
 234, 243
 Humus, 5

Hüdāyī Dīvānı, 66
 Hüdāyī Yolu, 29
 Hüdāyī, xiv, 1, 2, 5, 10, 11, 12, 19,
 20, 21, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32,
 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44,
 45, 46, 47, 53, 55, 56, 58, 59, 60,
 61, 62, 63, 66, 67, 68, 82, 83, 84,
 85, 86, 87, 91, 92, 93, 98, 99,
 105, 108, 118, 131, 140, 141,
 151, 177, 181, 182, 253, 259,
 272, 273, 275, 280, 281
 Hüdāyīler, 32, 33, 38, 53, 55, 62,
 87, 89, 110, 121, 151, 163, 177,
 224
 Hüve’llāh, 158
 Hz. Ali, 4, 16, 36, 67, 91, 231, 278,
 280
 Hz. Peygamber, 11, 106, 276
 Hz. Yakup, 70

I

İlgın, 5

İ

İbrahim Hakkı Konyalı
 Kütüphanesi, 25, 272
 İbrahim Hakkı Konyalı, 1, 5, 7, 11,
 13, 25, 32, 272, 275
 İdlib, 5
 İlahī, 42, 43, 56, 104, 115, 129, 130,
 132, 146, 154, 169, 170, 171,
 181, 246, 249
 İmam Būsīrī, xiii
 İmām-ı A‘zam, 229
 İman mertebesi, 70

İslâm, xiii, 35, 36, 37, 79, 97, 118,
122, 133, 172, 210, 229, 275,
278, 283
İslâmbol, 47, 141
İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Atatürk Kitaplığı, 7, 21, 272, 305
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi, 13
İstanbul, 3, 4, 6, 7, 12, 13, 15, 16,
19, 20, 21, 22, 25, 30, 35, 36, 37,
40, 41, 45, 47, 55, 56, 57, 70, 71,
79, 84, 87, 88, 92, 95, 101, 106,
122, 133, 157, 178, 188, 227,
271, 272, 273, 274, 275, 276,
277, 278, 279, 280, 281, 282,
283, 305
İzâhu'l-Meknûn, 1
İzmir, 5, 80, 277

K-Ğ

Ğadîr, 116, 228
Ğâdirî, 228
Ğâlû belâ, 133
Ğayyûm, 171, 225, 229
Ğocağışâr, 118, 128
Ğocağışâr-ı Ğaraman, 118
Ğur'ân, 203
Ğuşağası, 125
Ka'be, 226
Kabe, 94
Kabetullah, 94
Kadılık Merkezlerine Dair Bir
Defter, 16
Kâdir, 27
Kâdirî, 6, 27, 90, 91, 95, 96
Kâdirîlik, 95
Kân-ı Ma'ânî, 13, 14, 281

Kân-ı Me'ânî, 10, 26
Kaplıca, 70
Karaman, 1, 5, 6, 35, 36
Kars, 5
Kaside-i Bürde Şerhi, v, 7, 10, 11,
13, 14, 15, 16, 20, 28, 91, 96,
272, 276
Kaside-i Bürde, v, xiii, 7, 10, 11,
13, 14, 15, 16, 20, 28, 91, 96,
272, 276
Kastamonu, 5, 86
Kayseri, 5
Kayyûm, 91, 96
Kazasker Bâlîzâde Mustafa Efendi,
5
Kenz-i Mahfî, 75, 281
Kerîm, 118, 179, 217
Keşfü'z-Zünûn, 7, 17, 271
Keşşâf, 93, 94, 226, 282
Kırşehir, 5
Kocahisar, 41
Kocahisâr-ı Karaman, 36
Koçhisar, 5, 6, 36, 39, 41
Konya, v, 3, 5, 16, 106, 133, 137,
273, 274, 276, 277, 278
Konyalı Kütüphanesi, 25, 275
Konyalı, 7, 12, 25, 26, 37, 98, 105,
275
Kubbetü'l-İslâm, 36
Kur'ân, 24, 70, 74, 75, 93, 105, 106,
107, 126, 133, 138, 159, 166,
183, 188, 196, 203, 205, 217,
229
Kur'an-ı Kerim Meali, 101, 273
Kur'an-ı Kerim Meâlî, 101, 274
Kuşadası, 40
Kuyucak, 5

Kütahya-Emet, 85

L

Lâ ilâhe illa'llâh Muḥammedü'r-
Resûlü'llâh, 124
Lâ ilâhe illa'llâh, 42, 124, 129, 229
Lâ ilâhe illallah, 42, 67
Lat, 77
Latin, 20
Latinize, xiii
Lefke, 41, 128

M

Ma'rifetü Tarîkati'l-Kâdiriyye, 17
Maḥmûd Dede ibnî'l-Hâc Ahmed,
104
Maḥmûd Efendi el-Üsküdarî, 108,
118
Maḥmûd Efendi, 173
Maḥmûd, 104, 108, 118, 127, 131,
157, 165, 173, 175, 176, 230
Maḥmûd-ı esmâ, 165
Maḥmûdî, 107, 108, 117, 173
Maḥmûdiyye, 131, 173, 175
Mahmûd, xiii, xiv, 1, 2, 6, 10, 11,
12, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 31,
36, 38, 44, 53, 56, 59, 60, 62, 67,
82, 87, 92, 93, 99, 104, 211, 273,
275, 280, 281
Mahmûdî makâm, 31
Mahmûdî yir, 29
Maḥmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-
Bilâd, 2, 25
Maḥmûdiyye, 6, 7, 10, 12, 20, 25
Malatya, 5
Manisa İl Halk Kütüphanesi, 13
Manisa, v, 5, 13, 14, 276

Mardin, 5, 71, 277
Mecelletü'n-Nisâb, 1
Medḥ-i Seyyid-i Kâ'inât, 171
Medḥ-i Seyyidü's-Şakaleyn, 165
Medḥü Seyyidi's-Şekaleyn, 165
Medḥü Seyyidi'l-Kevneyn, 163
Medh-i Seyyidü'l-Kevneyn, 55, 56,
163
Medh-i Seyyidü's-Sakaleyn, 56
Medhü Seyyidi'l-Kevneyn, 55
Medhü Seyyidi's-Sekaleyn, 56
Medine, 24
Mekke, 24
Menâkıb-ı Hüdâyî ve Tezkiretü's-
Sâlikîn, 25
Menâkıb-ı Hüdâyî, xiii, 25
Menderes Coşkun, 15, 273
Mes'ûd Efendi, 60
Mes'ûd, 60, 61, 131, 173, 175
Mes'ûd Efendi, 6, 12, 19, 44, 59, 60
Mevlâ, 29, 31, 41, 44, 47, 51, 53,
61, 62, 64, 66, 89, 96, 106, 107,
108, 110, 115, 127, 128, 130,
131, 135, 137, 141, 146, 149,
151, 153, 154, 159, 160, 161,
162, 164, 165, 169, 176, 177,
181, 182, 184, 185, 195, 200,
218, 223, 224, 228
Mevlânâ Emînü'd-dîn Hâcı, 226
Mevlânâ Tevekkülü Erdebîlî, 95,
227
Mısr, 175
Mısır, 60
Mısırlı İmâm Bûsirî, 14
Mısırlı süfî şair İmam Busürî, xiii
Mi'râc, 166

Miftâhu's-Sa'âde, 3, 7, 11, 13, 14,
15, 20, 28, 91, 96, 271, 272, 276
Misrah bin Cüdâle, 72
Misrâh, 76
Molla Mahmûd, 59
Muhammed, 105, 106, 126, 128,
143, 157, 159, 163, 164, 165,
171, 172, 200, 216
Muşafâ, 109, 118, 123, 125, 126,
128, 157, 166, 168, 171, 172,
187, 221, 222
Muhammed Mustafâ, 58
Muhammed, 19, 55, 58, 73, 79, 86,
95, 173, 188, 211, 214, 272, 273,
275, 277, 282
Muharrem, 23, 97
Muhittin Turan, xv, 11, 12, 14, 274
Muhsin Efendi, 4, 92
Muhsin, 4, 92, 98
Müsâ-vâr, 84, 101, 220, 253
Mustafa Con, 14
Mustafa Çağırıcı, 7, 12, 13, 20
Mustafa Özdamar, 25
Mustafa Şen, 13, 274
Müslim, 76, 106, 137, 188, 207,
208, 209, 218
Müslüman, 74, 76
Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn
Efendi, 1
Müstakimzâde, 1, 2, 17
Müstedâm Efendi, 5, 42, 128
Mütevekkil-i nâci ibn 'Abbâs, 199

N

Naşûh Paşa, 140
Nakîbü'l-Eşrâf, 117
Nâil Tuman, 1, 7, 21, 271

Nakîbü'l-Eşrâf, 1, 35, 36, 239, 256,
280
Nakîbü's-Sâdât, 2, 260
Nasuh Paşa, 45, 46, 282
Nazilli, 5
Nazm-ı Ahkâm-ı Sâl-i Türkân, 16,
280
Necdet Yılmaz, 21
Niğde, 1, 5, 7, 274
Niksar, 5
Niyâz-ı Salavât-ı Şerîfe, 169, 172
Niyâz-ı Salavât-ı Şerîfe, 57, 58
Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-
Esrâri'l-Gaffâr, 2, 13, 20
Nüzhetü'l-Ebrâr min-Ehli'l-Esrâr,
13, 20
Nüzhetü'l-Ebrâr, 2, 7, 10, 13, 20,
25, 41, 92, 274

O

Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-
Sûfiler, Devlet ve Ulemâ, 21,
276
Osman Ergin Türkçe Yazmaları, 7,
21, 272, 305
Osman Ergin, 7, 21, 25, 26, 27, 98,
272, 305
Osmanlı, xiv, 1, 3, 6, 7, 15, 16, 17,
21, 22, 35, 36, 37, 41, 46, 79, 97,
239, 256, 260, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 278
Osmanlı Müellifleri, 1, 7, 22, 271

P

Pâlânî eş-Şeyh Mustafâ Efendi, 40
Pâlânî Mustafa Efendi, 85
Pâlânî Şeyh, 40

Pālānī, 40, 85, 125, 126
 Peygamber, v, 35, 133, 239
 Peygamberimiz, 55, 71, 73, 74, 75,
 76, 77, 78, 80, 201, 209, 233,
 256, 259, 263
 Pîr, 27, 29, 30, 105, 108

R

Rahmān, 173
 Rab, 58, 78, 81, 86, 129, 149, 170,
 212, 216, 222
 Rabb, 79, 83, 97, 121, 133, 209,
 214, 219, 230, 235
 Rabbenā, 179
 Rabb-i Bîçün, 121, 235
 Rabbî, 88, 96, 164, 170, 223
 Rabbihi'l-ķadîr, 105, 130
 Rabbihi'l-Bārî, 35, 108, 117
 Rabbihi'l-hādî, 128
 Rabbihi'l-kādir, 27, 43
 Rabbü'l-ālemîn, 169, 216
 Rahmān, 21, 58
 Ramazān, 109, 111, 119
 Ramazan Eken, 14
 Ramazān, 31, 33
 Ravza, 49, 50, 83, 144, 253, 259
 Resül Ekrem, 72, 199
 Resül, 34, 50, 54, 55, 62, 72, 75, 81,
 88, 106, 108, 117, 118, 121, 125,
 132, 144, 161, 162, 163, 164,
 176, 177, 198, 199, 200, 201,
 202, 203, 204, 205, 206, 208,
 210, 211, 212, 214, 216, 217,
 223
 Resüla'llāh, 207
 Resül-i Ekrem, 81, 106, 108, 206,
 216

Rıdvan, 104, 206
 Rızâyî Aķsarāyî, 108
 Rızâyî, 105, 108, 109, 111, 112,
 113, 114, 121, 125, 126, 127,
 129, 131, 148, 163, 164, 168,
 169, 170, 172, 174, 177, 179,
 180, 181, 212, 219, 221, 223,
 224, 228, 230
 Rıza Hasan Camii, 7, 96
 Rızāi Hasan b. Abd er-Rahmān
 Aķsarāyî, 21
 Rızâyî Aķsarāyî, 30
 Rızâyî Hasan, 57
 Rızâyî, i, ii, v, xiii, xiv, xv, 1, 2, 4,
 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37,
 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49,
 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62,
 63, 64, 67, 71, 72, 75, 77, 78, 80,
 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
 104, 230, 271, 272, 273, 276,
 278, 279, 280, 281
 Rızâyî'nin Şiirleri, 13
 Ricālullāh, 70
 Rūh-ı Kuds, 221
 Rūh-ı Kudsî, 221, 222
 Rūh-ı Kudüs, 86
 Rusül, 164

S-Ş

Şafiyü'd-dîn, 226
 Şafvetü's-Şafā, 100, 227
 Şalavāt-ı Şerîfe Mütē'allik Niyāz,
 165
 Şamed, 126

Şüfler Mahallesi, 229
 Sad-Kelime-i Alî Tercemesi, 10
 Safiyü'd-dîn, 93
 Safvetü's-Safâ, 92, 95, 277
 Sakarya, 5
 Salavât-ı Şerife Müte'allik Niyâz,
 55
 Selimiye Yazma Eserleri, 25
 Seyyid Ahmed Çelebi, 2
 Seyyid Hasan Rızâyî Efendi, xiii
 Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî
 Hayatı, Sanatı, Eserleri ve
 'Miftâhu's-Sa'ade' Adlı
 Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi,
 xiii
 Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, v,
 xiii, xiv, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 20,
 23, 24, 27, 91, 96, 230, 271, 272,
 276, 280
 Seyyid Muhammed, 4
 Seyyid, i, ii, v, xiii, xiv, 1, 2, 7, 11,
 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24,
 27, 28, 32, 36, 55, 56, 58, 71, 91,
 96, 97, 98, 104, 105, 171, 230,
 271, 272, 276, 280
 Simav, 85
 Sitanbul, 46, 139
 Sivas, 5, 32, 35, 275, 276
 Sivrihisar, 36
 Sofular Mahallesi, 96
 Somuncu Baba, 3, 12, 14, 91, 92,
 272, 273, 274, 280, 281
 Süfler Mahallesi, 97
 Sulţân Selim, 143
 Suriye, 5
 Süleymân, 118, 175

Süleymaniye Yazma Eserler
 Kütüphanesi, 11, 12, 13, 15, 16,
 25, 26, 91, 272
 Sunnet, 75

Ş

Şahidî, 13, 274
 Şeref Boyraz, 16, 279
 Şerh-i Tecelliyât-ı Ehl-i Cennet
 Efendi, 10, 12
 Şerh-i Tecelliyât-ı Hüdâyî, 10
 Şeyh Şafiyü'd-dîn, 226
 Şeyh Zâhid, 225
 Şeyh Hâmid, 3
 Şeyh Hamîdüddîn-i Aksarâyî, 3
 Şeyh Molla Ali Efendi, 4
 Şeyh Pâlânî, 40
 Şeyh Sa'dî Şirâzî, 16
 Şeyh Safiyü'd-dîn, 91, 92, 93, 94
 Şeyh Şerefeddîn el-Kâdirî, 6
 Şeyh Şerefü'd-dîn, 90, 91, 96
 Şeyh Zâhid, 91, 92, 94
 Şeyhülislam Es'ad Efendi, 4
 Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi,
 36
 Şuhûd mertebesi, 71, 197

T-Ṭ

Ṭahâ, 168
 Ṭarîkatçı Dede, 228
 Tañrı Resül'i, 132
 Tañrı, 132, 183
 Tezkirettü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-
 Nâdimîn, 105, 107
 Tebrîz, 225
 Tebriz, 91

Tecelliyât, 10, 11, 12, 25, 26, 30,
32, 91, 272, 273, 278, 281

Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen
Şerhi, 11, 26, 32, 91, 272

Tecelliyât, 100, 108, 117

Tezkire, xiv, 4, 6, 9, 10, 19, 20, 21,
24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 96,
97, 98, 282

Tezkiretti's-Sâlikîn ve Risâletü'n-
Nâdimîn, xiv, 2, 7, 12, 20, 21,
23, 25, 27, 28, 99, 214, 272

Tire, 5

Tirzar, 6

Tokat, 5

Tophane Orta Camii, 85

Tuhfe-i Nâilî, 1, 7, 21, 271

Tuhfe-i Şâhidî, 13

Tuhfetü'l-Kudât, 10, 15, 280

Tuhfetü'l-Menâzil fi'l-Menâsik, 15

Tuhfetü'l-Menâzil ve Tuhfetü'l-
Huffâz, 15

Tuhfetü'l-Menâzil, 7, 10, 15, 271

Tuhfetü'l-Menâzili'l-Ka'be, 15

Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali
Vecizeleri, 15, 21, 26, 28, 56,
272

Türkçe, v, xiii, 7, 11, 12, 13, 14, 16,
20, 21, 30, 88, 227, 272, 273,
274, 276, 278, 305

Türkü, 54, 162, 272

U

Ulucami, 3, 6

Urfa, 5

Uzza, 77

Ü

Üftâde Efendi, 69

Üftâde, 68, 70, 92, 192

Üsküdar Hüdâyî Dergâhı, 42

Üsküdar, 2, 42, 46, 55, 85, 86, 120,
126, 140, 141, 272, 280

Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâyî,
xiii

Y

Yâ Hü Yâ Men Hü Lâ İlahe İllâ Hü,
66, 186

Ya'küb, 195

Yakup, 41, 70

Yâsîn, 168

Yunus Emre, 10, 55, 56

Yûsuf, 175, 195, 211, 273

Yusuf, 3, 19, 60, 227, 274, 282

Z-Z

Zât-ı Mutlak, 108, 157

Zât-ı Mutlak, 166

Zâkirbaşı Maḥmûd Efendi, 173

Zakirzâde Abdullah Bîçâre, 19

Zâkirzâde Abdullah Efendi, 6

Zâkirzâde, 6, 59, 61

Zât, 112

Zile, 5

